

भास महाकवि प्रणीतम्

चारदत्तम्

ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ ಪ್ರಣೀತಂ
ಚಾರುದತ್ತಮ್

ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ನಾಲ್ಕನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ

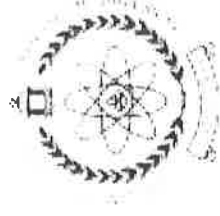
ಸಂಪಾದಕರು

ಡಾ|| ಹೆಚ್. ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು ಹಾಗೂ

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು

ಸರ್ಕಾರಿ ಕಲಾ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರಸಾರಾಂಗ

ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಜ್ಞಾನಭಾರತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 056

ಪ್ರಕಾಶನ

ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

CHARUDATTAM of Mahakavi Bhasa: A prescribed Sanskrit Text book for IV Semester BCA/BHM Degree Classes of Bangalore University, with Introduction, Translation and Notes in Kannada and English. Edited by: Professor (Dr.) H. Venkateshappa, HoD of Sanskrit, Govt Arts, College, Bengaluru. Published by Prasaraṅga, Bangalore University, Bengaluru. pp lxxxi+223

© Bangalore University 2015

Chief Editor
Dr. C. Shivaraju
Chairman,
Dept of Studies in Sanskrit
Bangalore University.
Bangaluru

Price: ₹ 115/-

Published by
Prof. B. Gangadhara
Director
Prasaraṅga and Printing Press

7906 BUP 1000 Dec. 2015

ii

ಮುನ್ನುಡಿ

ಪಠಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ಹಲವು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಯೋಜನಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಐ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ., ಪದವಿ ತರಗತಿಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಮಹಾಕವಿ ಭಾಸನ ನಾಟಕ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಚಾರುದತ್ತಂ' ಪಠಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಸೃಜನಶೀಲತೆಗೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಹಾಗೂ ಇತರ ಕೌಶಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾದ ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ 'ಚಾರುದತ್ತವು' ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾದ ಮತ್ತು ಕಾಲನಿರತ ಭಾವಿಷಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಪಠಪುಸ್ತಕವನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಹೈತಂತ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ನಂಬುತ್ತೇನೆ.

'ಚಾರುದತ್ತಮ್' ನಾಟಕದ ಮೂಲಪಠ್ಯದೊಂದಿಗೆ, ಪೀಠಿಕೆ, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮತ್ತು ಅಂಗವಿವರಣೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಡಾ|| ಹೆಚ್. ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು, ಸರ್ಕಾರಿ ಕಲಾ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು ಇವರು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವರು. ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ಮುಖ್ಯ ಸಂಪಾದಕರೂ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಆದ ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವರಾಜು ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು. ಈ ಪಠ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಶ್ರಮಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಪ್ರೊ|| ಜಿ. ಗಂಗಾಧರ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ವಂದನೆಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಬಿ. ತಿಮ್ಮೇಗೌಡ

ಕುಲಪತಿಗಳು.

iii

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗವು ಪತ್ಯ ಹಾಗೂ ಪತ್ನೀತರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆವರಣಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಹಾಗೂ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡಬಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮನೀತಿ, ಚರಿತ್ರೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ 'ಚಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕವನ್ನು 2015-16ನೇ ಸಾಲಿನ ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಪೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿಗಳ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದು ಈ ಕೃತಿಯು ಪ್ರಸಾರಾಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮುನ್ನುಡಿ ನೀಡಿರುವ ನಮ್ಮ ನೆಚ್ಚಿನ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಬಿ. ತಿಮ್ಮೇಗೌಡರವರಿಗೆ ಪಂದನಗಳು. ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವರಾಜುರವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಮಂಡಳಿಯ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಸಂಪಾದಕರಾದ ಡಾ|| ಹೆಚ್. ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪರವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಹೊರತರಲು ಕಾರಣರಾದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣ ವಿಭಾಗದ ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರಿಗೂ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಪ್ರೊ|| ಬಿ. ಗಂಗಾಧರ

ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಅರಿಕೆ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಭಾಸನು ತನ್ನ ಲಾಲಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಸಫಲ ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಮಾನವೀಯ ಭಾವನೆಗಳ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವಂತೆ ಬೇರೆಡೆ ದುರ್ಲಭ. ಭಾಸನ 'ಚಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಚಾರುದತ್ತ ಕಥಾಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಬರೆದಿದ್ದುದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಸ್ತುವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವೃತ್ತಾಂತ. ದಾನವೀರನಾದ ಒಬ್ಬ ಬಡವನ, ಆದರೆ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಉಜ್ಜಯಿನಿ ನಗರದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೇತ್ಸೆಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಪ್ರಣಯಕಥೆಯಲ್ಲಿ ರಕಾರ, ಸಜ್ಜಲಕ, ರದನಿಕೆ, ಮೈತ್ರೇಯ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಕವಿಯ ಹೃದಯವೈಶಾಲ್ಯಕ್ಕೂ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿರುವ 'ಚಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕವನ್ನು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಇಡಲು ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಶ್ಲಾಘನೀಯ. ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಓಲಕೆ, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ, ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಡಾ. ಹೆಚ್. ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪ ಅವರಿಗೆ ವಹಿಸಿದ್ದು ಅವರು ತಮಗೆ ವಹಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ತೀರ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿ ಪ್ರೋಫೆಸರ್‌ರವರು ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ|| ಬಿ. ತಿಮ್ಮೇಗೌಡರವರಿಗೆ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು. ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಸಾರಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಪ್ರೊ|| ಬಿ. ಗಂಗಾಧರ ಅವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವರಾಜು

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿ
ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಸಂಪಾದಕರ ನುಡಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಂಗಮಂಚದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಟಕಗಳ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿರುವವನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಟಕಕಾರ ಭಾಸ. ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಮಾನವೀಯ ತತ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ, ಸ್ವಕಲ್ಪಿತ ರಂಗಸಂವಿಧಾನ ಕೌಶಲ, ಸೂಕ್ತವಾದ ರಸಭಾವಗಳ ಸ್ಫುರಣದಿಂದ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಭಾವನ್ನು ಮೂಡಿಸುವವನು ಭಾಸ. ರಂಗಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನೆಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯೂ ಇವನದು. ಈ ನಾಟಕಕಾರನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಪಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೇ ಸೆಮಿಸ್ಟರ್ ಬಿ.ಸಿ.ಎ./ಬಿ.ಹೆಚ್.ಎಂ. ಪದವಿ ತರಗತಿಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯು ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಸಂಪಾದನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನನಗೆ ವಹಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಇದನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಮೂಲಪಾಠಕ್ಕೆ ಪೀಠಿಕೆ, ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಹಾಗೂ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಆಂಗ್ಲಾನುವಾದದೊಂದಿಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಯೂ ಕೂಡಿಬಂದಿದೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತತ್ಸಂಬಂಧಿತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕನ ಮಾಡಿದ್ದು, ಸ್ಮಾರ್ತಿಕ ನೀಡಿದಂತಹ ಆಕರಗಳು ಇವು:

1. ಭಾಗಗಾಡಕಶಕ್ರಗ್ನ-Original thirteen texts in Devanagari - Critically edited by C.R. Devadhar, Motilal Banarasidas Publishers.
2. Complete plays of Bhasa-Nag Publishers.
3. Bhasa: A study-by A.D. Pusalker Munshiram Manoharlal Oreinted Publishers.
4. ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿ ಚರಿತ್ರೆ - ಭಾಗ 1
5. ಭಾಸ ನಾಟಕ ಚಕ್ರ - ಮೆಲ್ವಿ ವೆಂಕಟರಾವ್, ಶಾರದಾ ಪ್ರಕಟನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
6. ಕನ್ನಡ ಚಾರುದತ್ತಂ-ಡಾ|| ಕೆ. ಲೀಲಾ ಪ್ರಕಾಶ್

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮೂಲ ಪಠ್ಯದ ಸಂಪಾದನೆಗೂ, ಹಾಗೂ ಪೀಠಿಕೆ, ಅನುವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ಸಿದ್ಧತೆಗೆ ಅವಲೋಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ, ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ (ಸಿ.ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ), ಭಾಸ (ಬಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲಂ), ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ (ಡಾ|| ಎಂ. ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ), ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕ (ಪೆಲ್ವಿ|| ಎ.ಆರ್. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ) ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯವು ಪ್ರಸಾರಾಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಭಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಸಲಹೆ-ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕುಲಸಚಿವರಾದ ಡಾ|| ಎಂ.ಕೆ. ಶ್ರೀಧರ್ ಅವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಅವರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಪ್ರೋಫೆಸರ್ ನೀಡಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಮಾಜಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಡಾ|| ಎಂ.ಎಸ್. ಭವಾನಿ ಅವರಿಗೂ, ಮಂಡಳಿಯ ಹಾಲಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿರುವ ಡಾ|| ಸಿ. ಶಿವರಾಜು ಅವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಪೆಲ್ವಿ|| ಬಿ. ತಿಮ್ಮೇಗೌಡರವರಿಗೆ ವಂದನೆಗಳು. ಈ ಕೃತಿಯ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಹಂತಗಳಲ್ಲೂ ಓಕೇಷನ್ ಆಸ್ಟೆ ವಹಿಸಿದ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಪೆಲ್ವಿ|| ಬಿ. ಗಂಗಾಧರ ಅವರಿಗೂ, ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಎಲ್ಲಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕದ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಹಳ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಸಕಾಲಕ್ಕೆ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಅಚ್ಯುತ 'ಸಂಕೇತಿ' ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಡಾ|| ಹೆಚ್. ವೆಂಕಟೇಶಪ್ಪ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು,
ಸರ್ಕಾರಿ ಕಲಾ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ/Contents

1.	ಪೀಠಿಕೆ	ix
2.	ಭಾಸನ ಜೀವನ, ಕಾಲ, ಕೃತಿಗಳು	xv
3.	'ಚಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತು	xxxvi
4.	ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ	xliv
5.	Introduction	xlviii
6.	Bhasa: Life, Date and Works	lviii
7.	The plot of Charudattam	lxvi
8.	Characterisation	lxxix
9.	ಚಾರುದತ್ತನಾಟಕ ಪಠ್ಯ	1
10.	ಕನ್ನಡಾನುವಾದ	50
11.	English Translation	109
12.	ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು	168
13.	ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳು	193
14.	Notes	197
15.	Technical Terminologies	216
16.	ಮಾದರಿ ಪ್ರಶ್ನೆಪತ್ರಿಕೆ/Model Question Paper	220

ಭಾಸ ವಿರಚಿತಂ 'ಚಾರುದತ್ತಂ'

ಪೀಠಿಕೆ

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಸಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು 'ಕಾವ್ಯ'. ಕಾವ್ಯವು 'ಶ್ರವ್ಯ' ಹಾಗೂ 'ದೃಶ್ಯ' ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಾಟ್ಯಪ್ರಧಾನವಾದ 'ದೃಶ್ಯ' ಕಾವ್ಯವು ಅತಿ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದ್ದು, ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಷಕ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆರಾಧನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ರಸ, ಭಾವಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟಾನುಭವವು ಉಂಟಾಗುವುದು ರೂಪಕಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ. ಇದು ಪಂಡಿತರಲ್ಲದೆ ಪಾಮರರಿಗೂ ಸಲ್ಲುವಂತಹ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರ.

ಹೊ ಕಾವ್ಯेषು ನಾಟಕಂ ರಮ್ಯಂ|

नाट्यं भिन्नरुचेः बहुधापि एकं समाराधनं॥

ಶ್ರಮ, ದುಃಖ, ಶೋಕಗಳಿಂದ ನೊಂದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಡಿತ ಪಾಮರರ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಜನಕವಾದ ನಾಟ್ಯವು ನನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಭರತ ಮುನಿಯು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಹೊ ಶ್ರಮಾತನಾಂ ದುಃಖಾತನಾಂ ಶೋಕಾತನಾಂ ತಪಸ್ವಿನಾಮ್|
ವಿಶ್ರಾಂತಿಜನನಂ ಕಾಲೇ ನಾಟ್ಯಮೇತನ್ಮಯಾಕೃತಮ್॥

ರೂಪಕವು ಒಂದು ಅಭಿನಯಾರ್ಥ. ರಂಗಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ವಿವಿಧ ಸ್ಥೂಪಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಅನುಕರಣೆಯ ಮೂಲಕ ರಸಭಾವಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವಂತಹವು ರೂಪಕಗಳು. ಎಲ್ಲಾ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಅಭಿನಯದ ಮೂಲಕ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು ರೂಪಕ.

ಹೊ ಋಷಿತೇ ಅಭಿನಯೈಃ ಯತ್ರ ವಸ್ತು ತದ್ಭೂತಂ|
ವಿನೋದಕರಣಂ ಲೋಕೇ ನಾಟ್ಯಮೇತದ್ಭವಿಷ್ಯತಿ॥

ಕ्रीಡನೀಯಕಾಮಿಷಾಮೋ ಕೃಷ್ಯಶ್ರೀಷ್ಯಂ ಚ ಯದ್ರವೇತ್ |

ನ ವೇದವ್ಯವಹಾರೋಽಂ ಸಂಶ್ರಾಪ್ಯಃ ಷ್ಠರಜ್ಯಾಗಾತಿಶು

ತಸ್ಮಾತ್ ಸೃಜಾಪರಂ ವೇದಂ ಪಂಚಮಂ ಸಾರ್ವಕರ್ಣಿಕಮ್ ||

-ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಗಳ ಉಗಮ ಎಲ್ಲಿ, ಹೇಗಾಯಿತು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇದಮಿಷ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಕಗಳ ಉಗಮ ಋಗ್ವೇದದ ಸಂವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದಾಯಿತು. ವೇದವಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಲೌಕಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ನಡುವಿನ ಕಾಲಾಂತರ ಬಹಳ ವೇರ್ಪಡೆಯಾದುದರಿಂದ, ರೂಪಕಗಳ ಉಗಮ ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ, ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಊಹಾಪೋಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ವಿವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು. (*The dialogue Songs [Hymns] of Rigveda can best be designated as Ballads-Winternitz) ಆದರೆ ಯಾವುದೂ ಖಚಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ರೂಪಕಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪೌರಾಣಿಕ ಕಲ್ಪನೆ:

ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ನಾಟ್ಯ, ನಾಟಕ ಕಲೆಯ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಕೃತಿ ನಿಸ್ಸೀಕೊಂಡಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಉಗಮ, ಮಾನವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದರ ವಿಕಾಸವಾದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಾಟಕಲೆ 'ಪಂಚಮವೇದ' ಅಥವಾ ಷಟ್ವೇದ ಎಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಜನಸಾಮಾನ್ಯನ ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಹೃದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ 'ವೇದಜ್ಞಾನವು ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜನರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತವಾದ ವೇದವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡು' ಎಂಬ ಕೋರಿಕೆಯು ಮೇರೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ 'ಪಾಠ್ಯವನ್ನು' ಋಷಿವೇದದಿಂದ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ, ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಸಂಗೀತವನ್ನೂ ಆಯ್ದು ತಿಳಿಸಿದನು. ತಿವಪಾರ್ವತಿಯರು ತಾಂಡವ ಹಾಗೂ ಲಾಸ್ಯ ನರ್ತನವನ್ನು ಯುಜಾಳಿಸಿದರೆ, ಷಷ್ಠವು ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು (ನಾಟಕೀಯ ಕೃತಿಗಳು),

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ನಾಟಕದ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ರಂಗಮಂದಿರವನ್ನೇ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಭರತಮುನಿಗೆ ಆದೇಶ ನೀಡಿ ಅವನ ಮಕ್ಕಳ ಮೂಲಕ ನಾಟಕವು ಇಡೀ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕತೆಗೆ ಬದ್ಧವಾದ ನಾಟಕದ ಉಗಮದ ವಿವರ. ವಿದ್ವಾಂಸರನೇಕರು ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕಗಳ ಉಗಮವನ್ನು ಇತರ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಛಂದಃ ಸಂಕಲ್ಪಯ ಭಾಗವಾನ್ ಸರ್ವವಿದಾನುಸ್ಮರನ್ |

ಗಾತ್ರಯವೇದಂ ತತಶ್ಚಕ್ರೇ ಚತುರ್ವೇದಾನ್ ಸಂಭವಮ್ ||

ಋಷಾಹ ಪಾಠಾನ್ ಕ್ಷುಧೇದಾತ್ ಸಾಮಭ್ಯೋ ಗೀತಮೇವ ಚ |

ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಭಿರ್ಯಜುರ್ ರಸಾಗಾಥರ್ವಣಾದಿಪಿ ||

2. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಲ್ಪನೆ

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಯಮ-ಯಮಿ, ಪುರೂರವ-ಉರವಶಿ, ಇಂದ್ರ-ಮರುತ್, ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯದ ಆಕರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು ಎಂದು ಜರ್ಮನ್ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿನಯ ಸಹಿತವಾದ ಇವುಗಳ ಪಠಣವು ಚಿಕ್ಕ ನಾಟಕದ ರೂಪಾಂತರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳ ವಿವರಣೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹಲವು ದೃಶ್ಯಗಳ ಅಭಿನಯದ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಗೀತಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಮವೇದ, ಋಗ್ವೇದದ ವಾಜಸನೇಯಿ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಶೈಲೂಷ' 'ನಟ' ಪದಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಪರಿಚಯವಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪುರಾವೆಗಳಾಗಬಹುದು. ಆದರೂ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಋಕ್ಕುಗಳೇ, ಯಜ್ಞಗಳೇ ವೈಚಾರಿಕತೆಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಾರದೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಉಗಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಮೂಲದಿಂದ ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

3. ಲೌಕಿಕ ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದ:

ಮೂಲಕದೃಶ್ಯ, ಜೊಂಬಿಯನಾಟ, ಛಾಯಾನಾಟಕಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ

ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂಬುದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೋನೋಪಿಷೆಲ್ ಮತ್ತು ಲೂಡ್ಸ್ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಲೌಕಿಕ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ನಾಟುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೊಂಬೆಯಾಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಮ್ಮ ನಾಟಕಗಳ ಅನುಕರಣವೇ ಹೊರತು ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯನೇ ಅದರ ಅನುಕರಣೆಯಲ್ಲ. ಸ್ಪರ್ಶ ನಾಟಕದ ನಿರ್ದೇಶನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಿಗಿ-ದಾರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಬೊಂಬೆಯಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಇದೇ ಕಾರಣ ಎಂಬ ವಾದವಿದೆ.

4. ಪೌರಾಣಿಕ ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದ:

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಭಾಗವತ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಗಳು' ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ, ಡಾ. ಕೀತ್. ವೇದೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಭಾರತೀಯ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು. ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣವು ರಾಸಲೀಲೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು, ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಾಡಿದ ರಾಸಲೀಲೆಗಳೇ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲೂ ೧೭, ಕೃಷ್ಣಗೀತೆ, ೧೭೫ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಗಳ ಪರಿನಮಾಪ್ತಿಯ ವೇಳೆ ಹಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಅಭಿನಯವು ಇರುತ್ತಿತ್ತೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಈ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳೇ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಿರಬಹುದೇ ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಸೂಚಿಸದೇ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

5. ಗ್ರೀಕ್ ಉತ್ಪತ್ತಿವಾದ:

ಭರತಖಂಡಕ್ಕೂ, ಗ್ರೀಸಿಗೂ ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. 4ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಅದು ಸ್ಪಷ್ಟವೂ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕದ ಪ್ರಭಾವ ಇರಲೇಬೇಕು. ಇದು ಗ್ರೀಕ್ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಿಗಿರುವ ಕೆಲವು ಸಾಮ್ಯಗಳಿಂದ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಈ ವಾದದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತಹು

ದಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮತವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೆಲವು ಸಾಮ್ಯಾಂಶಗಳು ಅಲ್ಪವಾದವು. ಕೆಲವು ಕಾಕತಾಳೀಯ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಆಧಾರರಹಿತ. ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕಗಳ ಧ್ಯೇಯೋದ್ದೇಶಗಳಿಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಧ್ಯೇಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪೌರಸ್ತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಭಾವವೇ ಇರಬಹುದು. ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಮೂಲವು 'ಡಯೋನಿಸಸ್' ದೇವತೆಯ ಉತ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ನರ್ತನ-ಚಾರತೀಯ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಶಿವ. ಶಿವನನ್ನು ಮೆಗಾಸ್ತನೀಸ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರೀಕ್ ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು 'ಡಯೋನಿಸಸ್' ಎಂದ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತನಾಗಿರುವ ನಹುಷನು 'ಡಯೋನಿಸಸ್' ಆಗಿದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳು ಗ್ರೀಕ್ ನಾಟಕಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಪಾಣಿನಿ ತನ್ನ ಆಶ್ವಾಘಾಣಿಯಲ್ಲಿ, ಪಾರಾಶರ್ಯ ಶಿಲಾಶಿಖಾ ಭಿಕ್ಷುಗೃಹ್ಯಾಯಾ: ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ೧೭೫೧ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು. ಪತಂಜಲಿಯು ತನ್ನ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಸ್ಯಾಪ ಮತ್ತು ಬಲಿಷ್ಠ ಎಂಬ ನಾಟಕಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರುವನು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 4ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಗಳಿಂದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ನಾಟ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಪಷ್ಟವುಳ್ಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು, ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮವು ತಾತ್ವಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ನಾಟಕದ ವಿಕಾಸ

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕವು ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬುದನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಂಶವು ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಾಜಸನೇಯೀ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಗ್ನಾ ಅರ್ಥಾತ್ ನಟ ಅಥವಾ ಸಂಗೀತಗಾರ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ನಟ, ನರ್ತಕ, ಕುಶೀಲವ ರಂಗ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ವಿರಾಟ ರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಂಗಶಾಲೆಯಿತ್ತು. ಪಾಣಿನಿಯು 'ಶಿಲಾಲಿ' ಮತ್ತು 'ಕೃಶಾಶ್ವ'

ಎಂಬುವವರ ನವಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪತಂಜಲಿಯು 'ಕಂಸವಧ' ಮತ್ತು 'ಬಲಿಬಂಧ' ಎಂಬೆರಡು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗಸಜ್ಜಿತ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಗಳೂ ರಚಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಛೋಟಾನಾಗಪುರದ ಬಳಿ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. 2 ಅಥವಾ 3ನೇ ಶತಮಾನದ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಯು ಕಂಡುಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನಿಸಿದ ರಾಮಿಲನು 'ಮಣಿಪ್ರಭ' ಎಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. 'ಸಮುದ್ರ ಮಂಥನ' ಮತ್ತು 'ತ್ರಿಪುರದಾಹ' ಎಂಬ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಭರತನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವನು. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ರಚಿತವಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ನಾಟ್ಯವು, ನಾಟಕವೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ ರಚಿತವಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸಾಕಷ್ಟು ನಾಟಕಗಳು ನಾಟ್ಯಗ್ರಂಥಗಳೂ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವು ರೂಪಕ ಮತ್ತು ಉಪರೂಪಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತು:

ಅಭಿಗನೈ: ಪತ್ರ ವಸ್ತು ಕಥನೆ ತದ್ಭೂತ-ಎಂದು ರೂಪಕದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಕಥಾವಸ್ತು, ನಾಯಕ, ರಸಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹಲವು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತು. ಅವು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತಿವೆ. ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಬಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಧೀ, ಅಂಕ, ಮತ್ತು ಈಹಾಮ್ಯುಗ.

ಗಾತಕ ಸಮಕರಣ ಭಾಗ: ಗ್ರಹಸನ ದಿಮ: |

ಶ್ಯಾಗೋಗಸಮವಕಾರೈ ವೀಶ್ಯತುಕೇಶ್ಯಾಗುಗಾ ಅಪಿ ||

ಉಪರೂಪಕಗಳು 18. ನಾಟಕ, ತ್ರೋಟಕ, ಗೋಷ್ಠೀ, ಸಟಕ, ನಾಟ್ಯದಾಸಕ, ಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಉಲ್ಲಾಪ್ಯ, ಕಾವ್ಯ, ಪ್ರೇಂಖಣ, ರಾಸಕ, ಸಲ್ಲಾಪಕ, ಶ್ರೀಗದಿತ, ಶಿಲ್ಪಕ, ವಿಶಾಸಿಕ, ದುರ್ಮಲಿಕಾ, ಪ್ರಕರಣೀ, ಹಲ್ಲಿಶ, ಮತ್ತು ಬಾಣಿಕ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಬೇಧವಾಗಿ ನಾಟಕ ಬರುವುದಾದರೂ ನಾಟಕ ಎಂಬ ಪದ ಎಲ್ಲ ರೂಪಕಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು.

ಭಾಸ: ಜೀವನ-ಕಾಲ-ಕೃತಿಗಳು

ಕವಿ-ಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಗರೋದ್ಭೂತ ರತ್ನಗಳಂತಿರುವ 13 ನಾಟಕರತ್ನಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯರ ಮನತಣಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು ಮಹಾನ್ ಕವಿಯಂಗವ ಭಾಸ. ಸುಮಾರು 1910ರ ಪರೆಗೂ ಕೇವಲ ಮಹಾನ್ ಕವಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಸಕವಿ. 1910ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಯನದಿಂದ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮಠದ ಕೂಪದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದ ತಾಳೆಗರಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾದ 18 ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಭಾಸನದೆಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಹಾಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣಾದಿಗಳು ಹೇಳಿರುವ ಭಾಸನೇ ಇವನು ಆಗಿದ್ದಿರಲಾರ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಸಂಶಯವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಕೇರಳೀಯ ಪಿಪಾರಡಿ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಬ್ಬರು ಮಹನೀಯರು ಮೊದಲು ಈ ನಾಟಕಗಳು ಭಾಸನದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು ಡಾ. ಬಾರ್ನೆಟ್, ಲಂಡನ್ ವಿ.ಸಿ. ಸ್ಕೂಲ್ ಆಫ್ ಓರಿಯಂಟಲ್ ಸ್ಟಡೀಸ್‌ನ ಸದಸ್ಯರು. ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಈ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ಶೈಲಿಯ ಛಾಯೆಯಿದ್ದರೂ, ಅವು ಕೇರಳೀಯ ನಾಟಕ ಕಂಪನಿ (ಚಾಕ್ಯಾರ್) ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ರಂಗಪ್ರತಿಗಳು (ಸ್ಟೇಜ್ ಕಾರ್ಪೊ) ಎಂದು ವಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಡಾ. ವಿ.ಎಸ್. ಸುಖಾಂಕರ್ ಎಂಬ ಮಹನೀಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ನಾಟಕಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ವಿರೋಧಿಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಖ್ಯಾತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಸ ದಿನೇ ದಿನೇ ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸ ಹೇಳಿದ 'ಪ್ರಥಿತಯಶಸ್ವಿನಾದ ಭಾಸನೇ ಇವನೆಂದು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ವಾದಿಸಿದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷ ಇವನು 7ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ವಾದಿಸುವರು. ಸತ್ಯವೇನೇ ಇರಲಿ, ಈ ನಾಟಕಗಳ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯು ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಸರ್ವಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಾಷಾಂತರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ

ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಜರ್ಮನ್, ಇಟಾಲಿಯನ್, ಫ್ರೆಂಚ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷಾಂತರಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಆಗಿದೆ. ಇಡೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಟಕಗಳಷ್ಟು ಓಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೆರೆದಿರುವ ಬೇರೆ ನಾಟಕಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಡಾ. ವಿಂಟರ್ನಿಟ್ಜ್ ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ದೇಶದ ಘನವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ನಾಟಕಗಳು ಇಡೀ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಗರದ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರತ್ನಗಳೆಂದು, ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಉಪಕಾರವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಮರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೋಗಳಿದ್ದಾರೆ.

ತಿರುವಾಂಕೂರಿನ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳು:

ತಿರುವಾಂಕೂರು ಸರ್ಕಾರದ ಪುಸ್ತಕ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಡಾ. ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ 1910ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಓಲೆಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದ, ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು-ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ, ಪಂಚರಾತ್ರ, ಚಾರುದತ್ತ, ದೂತಘಟೋತ್ತಚ, ಅವಿಮಾರಕ, ಚಾಲಚರಿತ, ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಯೋಗ, ಕರ್ಣಭಾರ ಹಾಗೂ ಊರುಭಂಗ ಅವರಿಗೆ ಮೊರೆತ ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ಅವರು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ನಂತರ ದೂತವಾಕ್ಯ, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ, ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬೇರೆ ರೂಪಕಗಳೂ ಅವರಿಗೆ ದೊರಕಿದವು. ಶೈಲಿ, ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ರಾಂಭೀರ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪಕಗಳು ವರಿಷ್ಠ ಕವಿಯ ಛಾಪನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಆ ವಿ ಭಾಸನೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು.

ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳ ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು

ನಾಟಕಗಳು	ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು
* ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯುಗಾಂಧಾರಾಣಮ್] ऐतिहासिक
* स्वप्नवासवदत्तम्	
* चारुदत्तम्] काल्पनिक कथा
* अविमारकम्	

ಈ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಕಗಳಿಗೂ ಕಥಾವಸ್ತು ಗುಣಾತ್ಮನ ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಎಂದು ಹಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ನಾಟಕಗಳು ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು

* मध्यमव्यायोगः] महाभारतम्
* दूतवाक्यम्	
* दूतघटोत्कचम्] रामायणम्
* कर्णभारः	
* ऊरुभङ्गम्] भागवतपुराणम्
* पञ्चरात्रम्	
* अभिषेकनाटकम्] रामायणम्
* प्रतिमानाटकम्	
* बालचरितम्] भागवतपुराणम्

यज्ञफलं एव चेतुर्द्वयं नಾಟಕವು ದೊರೆತಿದ್ದು, ಅದೂ ಭಾಸರಚಿತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

प्रतिस्वभाविकं प्रत्यभिक्तं दूताद्विपञ्चकं।
कर्णोन्मथमश्चैव बालश्चारुश्चयज्ञफलं॥

ಕವಿಯು ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಇತರ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರೂಪಕದಲ್ಲೂ ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆ ಕಲ್ಪನಾ ಚಾತುರ್ಯ, ರೂಪಕ ಲೇಖನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಅತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ.

ಡಾ. ಟಿ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ಭಾರತೀಯ ಹಾಗೂ ವಿದೇಶೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಹುಮಂದಿ ಇದನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು.

ಆದರೆ ಹಲವು ಕಡೆಯಿಂದ ಅಪಸ್ವರವೂ ಕೇಳಬಂತು. ಡಾ. ಬಾರ್ನ್‌ಟ್, ಭಟ್ಟನಾಥಸ್ವಾಮಿ, ಹೀರಾನಂದಸ್ವಾಮಿ, ಶ್ರೀ ಎ.ಕೆ. ಪಿಶಿರೋತಿ, ವಿದ್ವಾನ್ ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದವರು. ಡಾ. ಗಣಪತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ವಾದಿಸುವಂತೆ ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಓಪ್ಪುವ ಗುಂಪಿಗೆ ಡಾ. ಎಂ. ವಿಂಟರ್‌ಟ್ಸ್, ಡಾ. ಬೆರ್ರಿಡೇಲ್ ಕೀತ್, ಪೆರ್ರಿ ಕಾಳೆ, ಡಾ. ಅಭಯಂಕರ್, ಡಾ. ಸುಖಿಂಕರ್ ಮೊದಲಾದವರು ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಆಗಿನಿಂದಲೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಾದ-ಪ್ರತಿವಾದಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಇಂದಿಗೂ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು 'ಭಾಸ ಸಮಸ್ಯೆ' ಎಂದೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು.

ಈ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಹೊರತು ಹಲವರಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಂಗ ಅಯ್ಯಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಾಮ್ಯಗಳು

1. ರೂಪಕಗಳು ಗಾಢಾನೇ ತಗ: **प्रविशति शूराधरः** ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯೊಡನೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕ ನಂತರ ಬರುವುದು. ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಗಳ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಳ ಶ್ಲೋಕವಾದ ನಂತರ ಗಾಢಾನೇ **शूराधरः** ಎಂಬ ರಂಗಸೂಚನೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ.
2. ಈ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕಾ ಭಾಗವು 'ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ 'ಸ್ತಾವನಾ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
3. ಈ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು, ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, ನಾಟಕಾಂತ್ಯದಲ್ಲಾಗಲೀ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ.
4. ಅನೇಕ ರೂಪಕಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು **एवं आर्यामिश्रात् विज्ञापयामि, अथ किन्तु तन्न मयि विज्ञापनायमे शब्द इव श्रूयते, अज्ञ पर्यायि** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು.
5. ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮುದ್ರಾಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

6. ಒಂದೆರಡು ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಭರತವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಾಗಿದೆ - **रागसिंहः प्रशास्यु गः** |
7. ಭರತಮುನಿಯ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕವಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಬದ್ಧನಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಭರತನು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ರಂಗಮಂಚದ ಮೇಲೆ ನಿದ್ರೆ, ಕಾಳಗ, ಸಾವು, ಬೆಂಕಿ, ನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ಭಾಸನು ಅಕ್ಷರಶಃ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇವನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ರಚಿಸುವುದಕ್ಕೆಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇದ್ದವನನ್ನುತ್ತಾರೆ.
8. ಅವರಣ ವಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಅಥವಾ ಅವಗುಂಠನ ಮುಂತಾದ ಆಚಾರದನವಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಯವನಿಕಾ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು. 'ಯವನಿಕಾ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಂಗಸ್ಥಳದ ತೆರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಂಟು. ಉದಾ: **स्रष्टुवासा**ವದತ್ತದಲ್ಲಿ ವಾಸವದತ್ತೆಯು ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ಅವಗುಂಠನವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **संश्रियातां यवनिका** ಎಂದು ಉದಯನನು ಹೇಳಿರುವನು.
9. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಕನ್ಯಾಪಿತೃವಿನ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹಾಗೂ ಅವಿಮಾರಕದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದೂತವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಬಾಲಚರಿತದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಆಯುಧಗಳು ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಿಜೃಂಭಿಸುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.
10. ನಾನಾ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಕೆ. ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಕೆಲವು ಪಾತ್ರಗಳು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾ: **प्रतिज्ञायीगंधरायण, स्वर्णवासवदाता, प्रतिमानाटक, अश्विमेक गाटक**ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯ ಹೆಸರು ವಿಜಯಾ.
11. **निष्क्राम्य, प्रवेशय** ಎಂಬ ರಂಗನಿರ್ದೇಶನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವುದು.
12. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣದ ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಕಂಡುಬರುವುದು. ಉದಾ: ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು ಪರಮೈಪದಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಆಗ್ನಿಶಾಸ್ತ್ರಮಿ। (ಸ್ವನಾಶಾಸ್ತ್ರಮಿ)

ಈ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯುಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿಯು ಈ ರೂಪಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅದಲ್ಲದೆ, ಡಾ. ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ಸರೂಪ್ ಮತ್ತು ಡಾ. ವಿಂಟರ್ನಿಟ್ಸ್‌ರವರು ಪೇಳಿರುವಂತೆ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯುಗಂಧರಾಯಣದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಇರಬೇಕು. ಯುಗಂಧರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಪಾತ್ರಗಳು ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಕೆಂಚಿತ್ತೂ ವೃತ್ತಾಸವಿಲ್ಲದೆ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವೆರಡನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿ ಬರೆದಿರಬೇಕು. ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ವರನು ಸಿಕ್ಕದೆ ಹೋದುದನ್ನು ಕುರಿತು ತಂದೆಯು ಹಂಬಲಿಸುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯುಗಂಧರಾಯಣ ಹಾಗೂ ಅವಿಮಾರಕ ದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇವೆರಡನ್ನು ಒಬ್ಬ ಕವಿ ರಚಿಸಿರಬೇಕು. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರತೀಕಾರಿ-ಕಂಚುಕಿಯರ ಸಂಭಾಷಣೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರತೀಕಾರಿ-ತಂಕುಕರ್ಣ ಸಂಭಾಷಣೆ ಪದವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಭರತವಾಕ್ಯವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸದತ್ತವನ್ನು ಬರೆದಾಗಲೇ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿರಬೇಕು. ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಾಲಿಯು ಮೃತನಾಗುವ ಹಾಗೆ, ಊರುಭಂಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಮೃತನಾಗುವಾಗ ವಾಲಿಯಂತೆಯೇ ಮಹಾನದಿ, ವೀರವಾಹೀ ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಊರುಭಂಗ, ಅಭಿಷೇಕ ಎರಡೂ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬ ಕವಿಯೇ ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಬಾಲಚರಿತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಚಾರುದತ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಮನೋಹರವಾದ ಶ್ಲೋಕವು ಇದೆ. ಬಾಲಚರಿತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗೋಪಾಲಕರ ದೃಶ್ಯ, ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಲಚರಿತ, ದೂತವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿಯ ಭರತವಾಕ್ಯವು ಒಂದೇ ಶ್ಲೋಕವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ಭುಜದಂಡವೇ ಆಯುಧವೆಂದು ಬಾಲಚರಿತದಲ್ಲಿ ದಾಮೋದರನು ಹೇಳುವಂತೆ, ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಮವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭೀಮನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ರಾಮನ ವನವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಶರಥನ ಪ್ರಲಾಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದ ಹಾ! ವತ್ಸ ರಾಮ, ಜಗತಾ ನಯನಾಶಿರಾಮ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು

ರಚಿಸಿದವನೇ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನಲ್ಲಿ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ದಶಾನನನು ಹೇಳುವ, ಹಾ! ವತ್ಸ, ಸರ್ವಜಗತಾಂ ವೀರಕೃತ್ ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿದರೆ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಕವಿತಾಧೋರಣೆ, ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಭಾವೋನ್ನತಿ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವ ಕಾರಣ ಈ ರೂಪಕಗಳ ಕರ್ತೃ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸರಚಿತ ಎಂಬ ವಿಚಾರ:

ಈ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದ ಕಾರಣ, ಇವು ಭಾಸನದೆಂದು ಹೇಳಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಅನುಮಾನದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಇದು ಭಾಸಕೃತ ಎಂದು ಅನ್ಯ ಲೇಖಕರ ಉಲ್ಲೇಖದಿಂದ ಅನುಮೋದಿಸಬಹುದು.

ಅನೇಕ ಕವಿಗಳೂ ಲೇಖಕರೂ ಭಾಸನ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯರಸವು ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ರೀತಿ ನೋಡಿದರೆ, ಭಾಸೋಪನಾಸ ಎಂಬ ಧ್ರುವಾರ ಕವಿಯ ವಚನ ಲಪ್ಸಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಸ್ಯರಸವು ಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳವು ಹಾಗೂ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವವು.

ಬಾಣನು ತನ್ನ ಹರ್ಷಚರಿತಂ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಅವನ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿರುವುದು.

ಮೃಗಧಾರಕೃತಾರಮೈ: ನಾಟಕೈರ್ವಹ್ಮಿಮಿಕೈ: |
ಸಪತಾಕೈಶೋಲೇಶೇ ಭಾಸೋ ದೇವಕೃನೈರಿವ ||

ಈ ವಾಣಿಯನ್ನು ಒರೆಹಚ್ಚಿ ನೋಡಿದರೂ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಕ್ಯಕಿರಾಜ ಎಂಬ ಕವಿಯು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಗಾಠಕವಾಹಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಾಸಮಿ ವಲಾಣಾಮಿತಿ ಕುಂತೀದೇವಿ ಆ ಜಸರಗು ಆಠ ಎಂದು ಭಾಸನನ್ನು ವಲನಮಿತ್ರ ಎಂದು ಕರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿರುವ

ಲಾವಾಣಕ ಅಗ್ನಿಯು ಅನಾಹುತ ವಾರ್ತೆ, ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಂಟಪ ಹೊತ್ತಿಸಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, 'ಜ್ವಲನಮಿತ್ರ' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಭಾಸನಿಗೆ ಸೂಕ್ತವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕವಿ ರಾಜಶೇಖರನು ಸೂಕ್ತಮುಕ್ತಾವಳಿಯಲ್ಲಿ,

ಭಾಸನಾಟಕವಕ್ರೋಧಿ ಡ್ರೈಕೈ: ಖಿಸೇ ಪರೀಕ್ಷಿತು||

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತಸ್ಯ ದಾಹಕೋಽಭೃತ ನ ಪಾವಕ: ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾಸನು ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತವು ಒಂದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹದಿಮೂರು ನಾಟಕಗಳು ಭಾಸನವೆಂದು ಅನುಮೋದಿಸಬಹುದು. ಶಾರದಾತನಯದತ್ತನುರಚಿಸಿರುವ ಭಾವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ' ನಾಟಕದ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾನೆ:

ಚಿರಪ್ರಸುಸ: ಕಾಮೋ ಮೇ ವೀಣಯಾ ಪ್ರತಿಬೋಧಿತ: |

ಗಾಂ ತು ದೇವೀ ನ ಪಶಯಾಮಿ ಯಸ್ಯಾ ಷೋವತೀ ಪ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರಶಾಂತನಾಟಕದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತಾ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಶಾಂತರಸಭೂಯಿಷ್ಯಂ ಪ್ರಶಾಂತ ನಾಮ ನಾಟಕ |

ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತಾಽಪ್ಯಮುದಾಹರಣಾಮತ್ರ - ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕ್ರಿ.ಶ. 9ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ವಾಮನ ಕವಿಯು ವ್ಯಾಜ್ಞೋಕ್ತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾನೆ:

ಶರತ್ಪದ್ಮಾಶ್ರಿಗೋಷಿಣಿ ವಾಗಾವಿಧೇನ ಭಾಮಿನಿ |

ಕಾಶಿಪುಷ್ಪಲವೇನೇದ ಸಾಶ್ರುಪಾತಂ ಮುಖಕೃತಮ ||

ಭೋಜರಾಜನು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರುಂಗಾರಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತೇ ಪದ್ಮಾವತೀಮತ್ಸರ್ಪಾ ದ್ರಷ್ಟುಂ ರಾಜಾಸಮುದ್ರಗ್ರಹಕಂ ಗಾತ: | ಎಂದಿದೆ. ಇದು ಭಾಸಕೃತ

'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ'ದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದ ಸಾರಾಂಶವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಾನಂದನು ಅಮರತೀರ್ಥಾಸರವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಶೃಂಗಾರ ರಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ, ತೃತೀಯ: ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತೇ ತಸ್ಯೈವ ವಾಸವದತಾ ಪರಿಣಯ: ಕಾಮಶ್ರುಂಗಾರ: | ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ದಂಡಿಯು ತನ್ನ ಅವಂತಿಸುಂದರೀಕಥಾದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಸನನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾ, ಸಾವಿಭಕ್ತಗೋಪ್ಯಕಾಲಕಥಾಪ್ರತಿಭಿ: | ಪರಮೋಽಪಿ ಸ್ವೀತಗೋ ಭಾಸ: ಶರೀರೀರಿವನಾಟಕೈ: ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ ನಾಟಕವೂ ಅದರ ಮೂಲಕ ಇತರ ಹನ್ನೆರಡು ನಾಟಕಗಳೂ ಭಾಸಕೃತವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ದೃಢಪಡುವುದು.

ಈ ರೂಪಕಗಳು ಭಾಸಕೃತವಲ್ಲವೆಂಬ, ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿ ಎಂಬ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಧಾರಾಳವಾದ ಪುರಾವೆಗಳಿವೆ.

ಡಾ. ಪಿ.ಶರಣೇಶಿ, ಡಾ. ರಾಜಾ ಎಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ರಾಜಶೇಖರನ ಶ್ಲೋಕವು 'ಧಾವಕ' ಎಂಬ ಕಾಳಿದಾಸೋತ್ತರ ಕವಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ದ್ವಂದ್ವಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಭಿನವಗುಪ್ತಾಚಾರ್ಯನು ಬರೆದಿರುವ ದ್ವಂದ್ವಾಲೋಕ ಲೋಚನವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯಥಾ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತಾಽಪ್ಯೇ ನಾಟಕೇ | ಸ್ವೀತ ಪರಮಕಥಾರ್ಥ ನಯನದ್ವಾರಾ-ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವಿರುವಂತೆ ಎಂದು ಬರೆದಿರುವನು. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಪ್ರಸ್ತುತ ಭಾಸಕೃತ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಭಾಸಕೃತ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪ್ರಾ. ರಾ. ಹೀರಾನಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮುಂತಾದವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ರಾಮಚಂದ್ರ ಗುಣಚಂದ್ರರು ರಚಿಸಿರುವ 'ನಾಟ್ಯದರ್ಪಣ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಾಸಕೃತವಾದ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತದಲ್ಲಿ ಶೇಫಾಲಿಕಾ ಮಂಟಪದ ಶಿಲಾತಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಪಾದಾಕ್ಷಾನಾನಿ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಸೋಪಾನೇಶಿಲಾಸಾನಮ್ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕವಂತೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕವು ಈಗ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು; ಅದಕಾರಣ, ಅದು

ಭಾಸಕೃತವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೊ. ಸಿಲ್ವನ್‌ಲೆವಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

'ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಪಣ'ದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಬಾಲಚರಿತದಿಂದ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವು ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಪರಶುರಾಮನು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ವನು. ಬಾಲಕಾಂಡವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ಬೇರೆ ರೂಪಕವಿದು. ಅದಕ್ಕೂ ಬಾಲಚರಿತವೆಂದು ಹೆಸರಿರಬಹುದು. **उत्सर्गविशयं वत्स तव बाल्यं च पश्यतः** ಇತ್ಯಾದಿ; ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕವು ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಭಾಸಕೃತ ಬಾಲಚರಿತದಲ್ಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವನು.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳ ಶೈಲಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಾಕೃತದ ಮತ್ತು ಆರ್ಷೇಯ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಪ್ರಾಚೀನತೆ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿರುವುದು, ವಾಕ್ಯಶಿ ರಾಜನು ಭಾಸನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ 'ಜಲಣಮಿತ್' ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಈ ರೂಪಕಗಳ ಕವಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತಿರುವುದು. ಈ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಕಗಳ ಕರ್ತನು ಭಾಸನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಅನುಮಾನ-ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಕರ್ತೃ ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿ ಎಂದು ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

(ಅ) ಭಾಸನ ಜೀವನ:

ಭಾಸನ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನ ರೂಪಕಗಳಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುವ ಕೆಲವು ಅನುಮೇಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪೊ. ಧ್ರುವ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ, ಭಾಸ ಎಂಬುದು ಗೋತ್ರವಾಗಿರಬಹುದು. ಅವನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವನೊಬ್ಬ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ'ನಿರಬಹುದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವನು ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇರುವವನು. ರಾಜನೀತಿ, ಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತ. ಅವನು ತನ್ನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ನದಿ, ರಾಜಧಾನಿ, ನಗರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಉತ್ತರಭಾರತೀಯನೇ? ಎಂಬ ಅನುಮಾನವೂ ಇದೆ. ನಾಂದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ವೈಷ್ಣವನಾಗಿರಬೇಕು! ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಅವನ ಇಷ್ಟದೈವ. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು

ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಅವನದಾಗಿದೆ.

(ಆ) ಭಾಸನ ಕಾಲ

ತನ್ನ **मालविकाग्निमित्रं** ನಾಟಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಭಾಸ, ಸೌಮಿಲ್ಲ, ಕವಿಪುತ್ರಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಟಕಕಾರರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ತಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಟಕಕಾರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಭಾಸನನ್ನು **प्रथित** **बहुमानः**-ತನಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನೆಂದು ವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಬಾಣ ಅವನ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸ, ಬಾಣರಿಗಿಂತ ಭಾಸ ಹಿಂದಿನವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಭಾಸನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಮಾ ಮತ್ತು ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕಗಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಿಂದಲೂ, ದೂತವಾಕ್ಯ ಮುಂತಾದ ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕಗಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯಾಸನ ಮಹಾಭಾರತದಿಂದಲೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಸ-ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಗಿಂತ ಈಚಿನವನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಷ್ಟು ಖಚಿತವಾದ ಎಲ್ಲೆಗಳು (ಲಿಮಿಟ್ಸ್) ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೂ ಭಾಸನ ಕಾಲ ನಿಷ್ಕಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲವನ್ನೂ ನಿಖರವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಒಂದನೇ ಶತಮಾನದವನೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದವನೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಾಸ-ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಕಾಲವೂ ಹಾಗೆಯೇ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯವರ ಕಾಲ ಡಾ. ಕೀತ್ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನವಾದರೆ, ಜಾಕೋಬ್‌ರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಐದನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯೆಂದು ತಿಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸ ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನವನೆಂದಂತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ ಭಾಸ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಯಾವಾಗಲೋ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದಾಯಿತು.

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ:

रामः भगवन्, निवपनक्रियाकाले केन पितृसर्पयामि ?

रावणः ओषधीषुतिताः मत्स्येषु महशंकरः पक्षिषु व्याघ्राणसः

पशुषु गौः उक्तावा-ಎಂದಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಭಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಹತ್ಯೆ ಇನ್ನೂ ನಿಂತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು

ಸಜ್ಜವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವೇಳೆಗೆ ಗೋಹತ್ಯೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂತುಹೋಗಿತ್ತೆಂದು ಡಾ. ಡಿ.ಆರ್. ಭಂಡಾರ್ಕರ್ ಅವರು ಪ್ರಮಾಣಗಳೊಡನೆ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜನರ ಮನೋಭಾವದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಬೌದ್ಧ ಜೈನ ತತ್ವಗಳಿಂದ ಪ್ರಚೋದಿತವಾದ ವ್ಯಷಲ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಕಾರಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಸ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹರಡುವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. (ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ.)

ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಂದು ಭಾಸನ ಮತ. ಅವಕಾಶ ದೊರೆತಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಅದನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪಂಚರಾತ್ರ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಸುದೀರ್ಘವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಣನಾಡುವ-

एते सकीर्णाः पुराणाः साराष्ट्राः नष्टाः शरीरैः क्रतुभिर्धरन्ते
(पञ्चरात्र 1.25)

शिक्षाधयं गच्छति कालपर्यायात् सुबद्धमूला निपतन्ति पादपाः।
जलं जलस्थानगातं च शुष्यति।

हृतं च दत्तं च तथैवतिष्ठति (कर्णभारम् 1.22)

- ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ಯಜ್ಞಫಲ' ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮಾದಿಗಳ ಜನನ ದಶರಥನು ಆಚರಿಸಿದ

ರಕ್ತಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಾಗದ ಫಲ, ರಾಮನ ಅಸ್ತ ಸಂಪಾದನೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಯಾಗದ ಎಂಬ ಪದವು ನಾಟಕದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾಸನಿದ್ದ ಅಪಾರ ಗೌರವ ಅವನ ಕಾಲದ ಜನರ ಮನೋಭಾವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನರು ಬೌದ್ಧಮತದ ಕಡೆ ವಾಲುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಾಸನಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಗಳಿಗೂ, ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ

ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಭಾಸನು ಪಾಣಿನಿ ಭರತರಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನವನೆನ್ನುವವರು ಇದ್ದಾರೆ. ಭಾಸ ಈಚಿನವನಾಗಿದ್ದರೆ, ಭರತ ಮತ್ತು ಪಾಣಿನಿಯ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಭಾಸ, ಪಾಣಿನಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ರೂಪಕಗಳಿಗೆ ಪಾಣಿನಿಯಿಂದಲೇ ಸಮರ್ಥನೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆ ಎನ್ನುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಭಾಸ ಮತ್ತು ಪಾಣಿನಿ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿದ್ದು ದೂರದೇಶದವರಾದ್ದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದಿರಬಹುದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸುವುದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ವ್ಯಾಸ-ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ, ಭಾಸ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದವನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬಾಣನ ಶ್ಲೋಕದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಭಾಸ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದವ ಎನ್ನುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಇದ್ದಾರೆ.

ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಗೃಹವನ್ನು ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಮತ್ತು ಪಾಟಲೀಪುತ್ರವು ಬುದ್ಧನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಭಾಸನು ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿರಬಹುದು ಎಂದು ಹಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಾಠ್ಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಭಾಸನು ಹಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿ ಪಡೆದಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಗದಿ ಮಾಡುವುದು ಸಮಂಜಸವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು:

सांगोपागं वेदमधीये। मानवीयं धर्मशास्त्रं मानेः शरं योगशास्त्रं।
वाह्येऽप्यन्यमर्थशास्त्रं, मेधातिथेऽन्यमर्थशास्त्रं प्राचेतसं श्राद्धकल्पं च।

ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಸನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಛಂದಸ್ಸು, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳು, ಅವನ ಕಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಆಡುಭಾಷೆಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಸ ಈ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವಕುಂಠನ ಧರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ.

ಸೋದರ ಮಾವನ ಮಗಳ ಜೊತೆಗಿನ ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಭಾಸನು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಐದು ಅಥವಾ ಆರನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಬಾಹ್ಯ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೆ ಬಾಣಕವಿ (ಏಳನೇ ಶತಮಾನ), ಶಾರದಾತನಯದತ್ತ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನ), ಭೋಜದೇವ (ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನ), ಅಭಿನವ ಗುಪ್ತಾಚಾರ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನ), ರಾಜಶೇಖರ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಒಂಭತ್ತನೇ ಶತಮಾನ), ವಾಮನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ಎಂಟನೇ ಶತಮಾನ) ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಸನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಸನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಆರನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೇ ಶತಮಾನದ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದೆಂದು ತರ್ಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಸರೂಪಕಗಳ ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ:

1. ಹದಿಮೂರು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಕಾಣುವುದು ಭಾಸನ ಹೃದಯ ವೈಶಾಲ್ಯ. ಧರ್ಮದ್ರೋಹಿಗಳೆಂದು ಪಾಶಕಿಗಳೆಂದೂ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವ ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ಘಟೋತ್ಕಚ, ರಾವಣ ಮೊದಲಾದವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕವಿ ತನ್ನ ಕರುಣಾರ್ಥ ಹೃದಯದಿಂದ ಸಹೃದಯರ ಮನದಲ್ಲಿ ಅನುತಾಪ, ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. 'ರಾಕ್ಷಸ' ಜಾತಿಯವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕವಿಪುಂಗವನು ಕರುಣಾಪೂರಿತನಾಗಿರುವನು. ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಂಬೆಗೆ **गान्धाराक्षी ननु समुद्राचारेण** ಎಂದು ಭೀಮನಿಂದ ಹೇಳಿಸುವನು. ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಧರ್ಮವೀರನನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

2. ಕವಿಪುಂಗವನಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸೀಮ ಗೌರವ. ಈ ಗುಣ ಅವನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟವಿರುವುದು ವಿರಳ ಎಂಬುದು ಕವಿಯ ನಂಬಿಕೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಮಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯಿಯ ಹದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ರಾಮನಿಗೆ ವನವಾಸವಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಬಯಸಿ ವಿಧಿವಿಲಾಸದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದಳೆಂಬ

ಮಾರ್ಪಾಡನ್ನು ಕವಿಯು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೊಂದಿಗಾಯಾಣದಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ಮಹಾಸೇನನ ಪಟ್ಟದ ಮಹಿಷಿ ಅಂಗಾರವತೀದೇವಿಯನ್ನು **षोडशात्पूर ज्यैष्ठा पुण्या नारदेवता** ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಆಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಹೃದಯರಿಗೂ ಗೌರವ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಹೀಗೆ ಭಾಸನು ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿ-ಗೌರವಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

3. ಭಾಸನ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದರೆ, ದೇಶಾಭಿಮಾನದ ರಮ್ಯವಾದ ಚಿತ್ರಣ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಇತರ ಕವಿಗಳ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧರ್ಮಾಚರಣೆ, ರಾಜಸೇವಾದೀಕ್ಷೆ ಮೊದಲಾದ ದೇಶೋನ್ನತಿ ಸಾಧಕವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಸ್ವದೇಶಪ್ರೇಮದಿಂದ ಉದ್ದೀಪಿತನಾದ ದೇಶವತ್ಸಲನನ್ನು ನಾವು ಕೇವಲ ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣನಂತರ ಸ್ವದೇಶ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ದೇಶಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಜಭಕ್ತಿಯ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ಈಜಾಡುವ ಸಾಧಕ ಶ್ರೇಷ್ಠನನ್ನು ಭಾಸನು ಕಟ್ಟಿರುವನು. ರಾಜನಿಗಿಂತಲೂ ದೇಶವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುವನೆಂದು ಯೌಗಂಧರಾಯಣನು ಹೇಳುವನು: **कौशाचीमात्रं परिपालयामि** ಎಂದು.

4. ರಂಗಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಸಕಾಳಿದಾಸಾದಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಟಕಕಾರರನ್ನು ಮೀರಿಸುವನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

(ಇ) ಭಾಸನ ಕೃತಿಗಳು

ರಾಮಾಯಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು:

1. **प्रतिमाग्राहक**-ಇದು ಏಳು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ಇದರ ಆಕರ ಗ್ರಂಥ. ರಾಮಾಯಣ. ಪ್ರತಿಮಾ ಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೊಸ ತಿರುವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ 'ಪ್ರತಿಮಾ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಭಾಸನ ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಸೃಜನಶೀಲತೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿದ ಸನ್ನಿವೇಶ. ಪ್ರತಿಮಾಗೃಹ, ವಂಶಾವಳಿಯ ವರ್ಣನೆ, ರಾಮಣನು ಪುರೋಹಿತನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದು, ದಂಡಕಾರಣ್ಯದ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ

ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಇದ್ದಲ್ಲವೂ ಕವಿಯ ವಿನೂತನ ಕಲ್ಪನೆಗಳು. ಕರುಣರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು, ನಾಯಕ ಧರ್ಮವೀರನಾಗಿರುವನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯಿಯ ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಣ ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ.

2. ಅಗ್ನಿಶಿಖಾಗಾತಕಮ್ - ಇದು ಆರು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ರಾಮಾಯಣದ ಕಷ್ಟಿಂಧಾಕಾಂಡ, ಸುಂದರಕಾಂಡ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ನಾಟಕ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ರೀವ, ವಿಭೀಷಣ ಮತ್ತು ರಾಮರ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವು ವರ್ಣಲಸಲ್ಲಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, 'ಅಭಿಷೇಕ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲು ಸಹಾಯವಾಗುವಂತೆ ಸಾಗರವೇ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಹೊಸ ಕಲ್ಪನೆ. ಪಾಲಿಯು ರಂಗದ ಮೇಲೆ ನಾಯವುದು, ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮದ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನೇ ಸೀತೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅವತಾರ ಎಂದು ಘೋಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸೀತೆಯ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಮರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿರುವನು.

ಮಹಾಭಾರತ ಆಧಾರಿತ ರೂಪಕಗಳು

3. ದ್ವಗವಗೀತಕಮ್ - ಇದು ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ. ಇದರಲ್ಲಿ ಘಟೋತ್ಕಚನು ಪಾಂಡವರ ದೂತನಾಗಿ ಕೌರವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಘಟೋತ್ಕಚನು ಕೃಷ್ಣನ ದೂತನಾಗಿ ದ್ವತರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಕಂಡು, ಅರ್ಜುನನು ಕೌರವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವನೆಂದು ಮಾಡಿದ ಶಪಥದ ಬಗ್ಗೆ ಅರಿಕೆ ಮಾಡುವನು. ಘಟೋತ್ಕಚ ಸಂಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ವ್ಯಾಸ ನಿರ್ಮಿತ ಮೂಲದಲ್ಲಿದೆ; ಇದರಲ್ಲಿ ಕರುಣ ರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದು.

4. ದ್ವಗವಾಗಮ್ - ಇದು ಆಗಾಗ್ಯಾ ಎಂಬ ರೂಪಕ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುದ್ಧಪ್ರತಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಳಿಗೆ ದೂತನಾಗಿ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯ ಈ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನ ಒಬ್ಬ ಶ್ವೂರ ಹಾಗೂ ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಯೋಧನಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಿಶ್ವರೂಪ ದರ್ಶನವನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಏಕಭಾಷಿತರಿಂದ ರೂಪಿಸಿರುವ ತಾಂತ್ರಿಕತೆಯು

ಬಹು ಅದ್ಭುತ. ವೀರರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ಬಹು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

5. ಕರ್ನಾಗಮ್ - ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ. ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಿಗೆ ಸೇನಾನಿ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಿಜಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅನೇಕ ವಿಧಿವಿಲಾಸದ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮೆಲುಕು ಹಾಕಿ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಗೆ ತೆರಳುವಾಗ ಇಂದ್ರ ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಂದು ಅವನ ಕವಚ-ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶ. ಈ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಐದು ಪಾತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರ ರಂಗಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ. ಕರುಣರಸವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದು.

6. ಕೂಶಗ್ರಾಮ್ - ಆಗಾಗ್ಯಾ ರೀತಿಯ ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ. ಭೀಮ-ದುರ್ಯೋಧನರ ನಡುವಿನ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ರೂಪಕ. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಲ್ಯಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಘಟನೆಯೆಂದು. ಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಸೀಳಬೇಕೆಂದು ಭೀಮನಿಗೆ ಸೂಚಿಸುವನು. ದುರ್ಜಯ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನರ ನಡುವಿನ ಸಂವಾದವಂತೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದ್ದು, ಈ ರೂಪಕವು ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯವಾಗುವಂತಹುದು. ದುರ್ಯೋಧನ ಇದರ ನಾಯಕನಾದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೇ ಒಂದೇ ಒಂದು ರೌದ್ರನಾಟಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ವೀರರಸ ಮತ್ತು ರೌದ್ರರಸಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

7. ಗಮ್ಯಗಮ್ - ಆಗಾಗ್ಯಾ ರೀತಿಯ ಏಕಾಂಕ ನಾಟಕ. ಭೀಮ, ಘಟೋತ್ಕಚ ಮತ್ತು ಹಿಡಿಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ, ಮಿಕ್ಕಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳು ಭಾಸನಿರ್ಮಿತವೇ. ವೀರರಸ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು, ಪಾಂಡವ ಮಧ್ಯಮ ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಧ್ಯಮ ತನ್ನ ಸಂಸಾರದೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ 'ಮಧ್ಯಮ ವ್ಯಾಯೋಗ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶುನಃಶೇಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

8. ಪಶ್ಚಿಮಗಮ್ - ಇದು ಮೂರು ಅಂಕಗಳುಳ್ಳ 'ಸಮವಕಾರ' ಎಂಬ ರೂಪಕ. ಮಹಾಭಾರತದ ವಿರಾಟ್ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳೊಳಗೆ ದ್ರೋಣರು ಪಾಂಡವರ ಬಗ್ಗೆ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಂದಲ್ಲಿ, ಅವರ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಮಾತು ಕೊಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರೂಪಕಕ್ಕೆ 'ಪಂಚರಾತ್ರಂ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು

ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ದುರ್ಯೋಧನನ ಯಾಗ, ಪಾಂಡವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಸೆರೆಯಿಂದಾಗಿ ತಂದೆ-ಮಗನ ನಡುವಿನ ಸಂವಾದ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಭಾಸನಿರ್ಮಿತ.

ಮರಾಣಾಧಾರಿತ ನಾಟಕಗಳು

9. **आगशक्तिम्-** ಇದು ಐದು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ನಾಟಕ. ಹರಿವಂಶ ಮತ್ತು ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಿಂದ ಮೂಲವಸ್ತುವನ್ನು ಆಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ರಾಧೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರ ರಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಅಲ್ಪ ಕವಿಯು ಹಲವಾರು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು. ಕೃಷ್ಣನು ದೇವಕಿಗೆ ಏಳನೆಯ ಮಗುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಬದಲಾವಣೆ. ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಶಾಪ ಕಂಸನನ್ನು ಕಾಡುವುದು, ಅಸ್ತಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು ಎಲ್ಲವೂ ಕವಿಕಲ್ಪಿತ. ಇದರಲ್ಲಿ ವೀರರಸವು ಪ್ರಧಾನ.

10. **प्रतिज्ञायौध्यायाम्-** ಇದು ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳುಳ್ಳ ರೂಪಕ. ಗುಣಾಡ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆ ಇದರ ಮೂಲ ಗ್ರಂಥ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಿಯು ತನ್ನ ರಾಜ ಉದಯನನ್ನು ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ತರುವೆನೆಂದು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಅದರ ಸಫಲತೆಯನ್ನು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಈ ರೂಪಕಕ್ಕೆ **प्रतिज्ञायौध्यायाम्** ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವಂತಿ ದೇಶದ ರಾಜ ಮಹಾಸೇನ ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಗೆ ಉದಯನನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಕೈತವದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಂತ್ರಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿ ಅವಂತಿ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಉದಯನನ್ನು ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ವೀರರಸ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

11. **सप्तम्यामृदणम्-** ಇದು ಆರು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ಐದನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಉದಯನನು ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯೊಡನೆ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದಾಗಿ ಈ ರೂಪಕಕ್ಕೆ 'ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತಾ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಯೌಗಂಧರಾಯಣದ ಉತ್ತರ ಭಾಗ ಈ ನಾಟಕ ಕಥಾಸರಿತ್ಯಾಗರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉದಯನನ ಕಥೆಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ತನ್ನ ಪೈರಿ

ಆರುಣಿಯಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಹೀನನಾದ ಉದಯನ ವಾಸವದತ್ತೆಯೊಡನೆ ಲಾವಾಣಕದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ, ಯೌಗಂಧರಾಯಣ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದು, ಅವಳ ಲಾವಾಣಕ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತಂತೆಯೂ ರಾಜ್ಯ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಪಡೆಯಲು ಮಗಧ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯನ್ನು ಉದಯನ ಮದುವೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ವಾಸವದತ್ತೆ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಸಖಿಯಾಗಿ ಸೇರಿರುತ್ತಾಳೆ. ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಆವಂತಿಕೆಯ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಸಖಿಯಾಗಿ ಸೇರಿರುತ್ತಾಳೆ. ಸಮುದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಉದಯನ-ವಾಸವದತ್ತೆಯರ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಾಜ ಜಾಗೃತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರದಿರುವುದರಿಂದ, ತಾನು ಕಂಡಿದ್ದು ಸ್ವಪ್ನವೋ, ಸತ್ಯವೋ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗಧರಾಜನ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಕರುಣರಸ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಅದ್ಭುತ ನಾಟಕವೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

12. **अविमर्कम्-** ಇದು ಆರು ಅಂಕಗಳ ನಾಟಕ. ಇದರ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ನಾಯಕನ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದು. ಅವಿ (ಮೇಕೆ)ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ವಿಷ್ಣುಸೇನ ಎಂಬುವನು ಕೊಲ್ಲುವನು. ತನ್ನ ಸೋದರಮಾವ ಕುಂತಿಭೋಜನ ಮಗಳು ಕುರಂಗಿಯನ್ನು ಮದವೇರಿದ ಆನೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಇಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಸುವರು. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಭೇಟಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡ, ರಕ್ಷಿಪುರುಷರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದಾಗ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥನ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಾನು ಕೇವಲ ಕುರಂಗಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸುವ ಉಂಗುರ ಪಡೆವನು. ತನ್ನ ಪ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಕಾಣದ ಕುರಂಗಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುವನು. ನಾರದರ ಅನುಕಂಪದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಇದ್ದ ಶಾಪದ ಗಡುವು ಮುಗಿದು, ಇಬ್ಬರೂ ವಿವಾಹಿತರಾಗುವರು. ಇದು ಭಾಸನ ಮೊದಲನೆಯ ನಾಟಕ ಇರಬಹುದೆಂದು, ಇದರ ರಚನಾಶೈಲಿಯೇ ತಿಳಿಸುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ಹಾಗೂ ಕರುಣರಸಗಳಿವೆ.

13. **यज्ञफलम्-** ಈ ರೂಪಕವು ನಂತರ ದೊರೆತಿದ್ದು ಭಾಸಕೃತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಬರೆದ ನಾಟಕವಿದು. ಜೀವ ರಾಮಾಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬುವರಿಂದ 1941ರಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆಗೊಂಡು ಪ್ರಕಟಣೆಗೊಂಡಿದೆ.

ಈ ಕೃತಿಯೂ ಸಹ ಭಾಸನ ಸಾಮಾಂಶಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲಿಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರು ಹದಿನಾಲ್ಕು ನಾಟಕಗಳು ಭಾಸಕರ್ತೃಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

14. **चातकम्-** 'ಪ್ರಕರಣ' ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಈ ರೂಪಕವು ಕವಿಕಲ್ಪಿತ ಕಥಾವಸ್ತುವಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳು ಮಾತ್ರ ಲಭ್ಯವಿರುವ ನಾಟಕ. ಇದು ಜನಪದ ಹೊಂದಿದ ವರ್ತಕ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಚಾರುದತ್ತನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿ, ಉಜ್ಜಯಿನಿ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಣಿಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸುವಳು. ರಾಜನ ಭಾವಮೈದುನ ಶಕಾರಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸಂತಸೇನೆ, ಅವನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅವನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸವಾಗಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಸಜ್ಜಲಕನಂಬ ಕಳ್ಳನೊಬ್ಬ ಕದ್ದು ತನ್ನ ತಿಂಬಿಯಾದ, ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯಾಗಿದ್ದ ಮದನಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವನು. ತನ್ನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟ ಆಭರಣವು ಕಳುವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಚಾರುದತ್ತನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ನೀಡಿದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವನ್ನು ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವಳು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಇದು ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕರಣ. ನಾಟಕದ ನಾಯಕನ ಹೆಸರಿನ ಮೇಲೆ ನಾಟಕದ ಶೀರ್ಷಿಕೆ ಇರುವುದು.

(ಈ) ಶೈಲಿ:

ಸೃಷ್ಟಿಲವಾಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಭಾಸನ ಶೈಲಿ ತುಂಬ ಸರಳ, ಲಲಿತ ಎನ್ನುವ ಹಾಗಿದೆಯಾದರೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅದು ಮೊದಲು ಎಷ್ಟು ಲಲಿತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟೇ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಸತ್ಪಶಾಲಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ಕಥೆ लम्बसातः सिंहो मृगो विनिपत्नते... अभिषेक 3.20) ಭಾಸನು ಅವಶ್ಯಕತೆಗಿಂತ ಒಂದು ಪದ ಕಡಿಮೆ ಬಳಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಒಂದರ್ಥ ಪದವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ಉದ್ದವಾದ ಪದಗಳು ಅವನ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಪದಗಳು ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಈಗ ಆ ಪದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಇವೆ. (सर्व हि सन्यैमनुरागासुते कलत्रं-प्र.पौ-1.4) (सुतेऽपि हि नरासर्वे सन्ये

तिष्ठति तिष्ठति-पञ्चरात्र 3.25)

ಒಂದು ಸಲ ಬಳಸಿದ ಪದ, ಪದಸಮೂಹ, ಶ್ಲೋಕ, ಶ್ಲೋಕಭಾಗ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಅದೇ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲೂ ಬಳಸುವುದು ಭಾಸನ ಶೈಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. (वक्षः प्रसारय कवाटपुटप्रमाणम्-प्रतिमा 4.16;7.7) ಅವನು ಬಳಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರಳವಾದವು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ದಿನನಿತ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಂತಹವು. (उपमा, उपमेधा ಇತ್ಯಾದಿ) ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಪದಬಳಸಿರುವ ನಿರರ್ಶನಗಳೂ ಇವೆ. (वरमुखं प्रेक्षे परकीयामिव ते हस्तौ-रथवासावदत्ता) ಅನುಪ್ರಾಸ ಮತ್ತು ಯಮಕಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ಬಂದು ಭಾಸನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೆರಗು ಕೊಡುತ್ತವೆ. रघुकुल प्रदीपस्य सर्वलोकनयनाभिरामस्य साविपुल महोग्रीवस्य सुग्रीवस्य रामस्य च... अभिषेक-स्थापना) ಅವನು ತನ್ನ ಪಾತ್ರಗಳೆಂದಾಡಿಸುವ ಎಷ್ಟೋ ಮಾತುಗಳು ನಿತ್ಯಸತ್ಯವಾದದ್ದು, ಸೂಕ್ತೀಕರಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವಂತಹವು. (शिक्षा क्षयं गाच्छति कालपर्यायात्-कर्णभारः; हृदयेनेह तप्तमै द्विधा... बालचरित) ಅವನು ಆಗಾಗ ತರುವ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನ ಗಳಂತೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರನ್ನೂ ವಾಚಕರನ್ನೂ ಮುಗ್ಧರನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅವನ ಪರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೀರ್ಘವಾದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತಹವಾಗಿವೆ. ಪಂಚರಾತ್ರದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಭಾಸನ ಹಾಸ್ಯ ಎಂತಹವರನ್ನಾದರೂ ನಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (प्रतिमा नाटक-3 प्रवेशक) ಎಷ್ಟೋ ಕಡೆ, ಅದು ವಾಚ್ಯವಾಗಿರದೆ ಧ್ವನಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತಹುದು. ತಾನು ಗಂಭೀರವಾಗಿಯೇ ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ನಕ್ಕಾಗ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಅಂತರಿಕವಾಗಿ ಸಂತ್ಯಷ್ಟಿ ಹೊಂದುವವನು ಭಾಸ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ಕವಿತಾ ಕಾಮಿನಿ ಹಾಸ: ಎಂದು ಕರೆದಿರುವನು.

यस्याश्चोरश्चिकुरानिकरः कर्णपुरो मयूरः।
 भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः।
 हर्षो हर्षः हृदयवसतिः पञ्चबाणः सबाणः
 केषां नैवा कथय कवित्ताकामिनी कौतुकाय॥ - प्रसन्नराघवः

ಚಾರುದತ್ತ (ಅಥವಾ ದರಿದ್ರ ಚಾರುದತ್ತ)ವು ಕಥಾಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಬರೆದದ್ದು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಸ್ತುವು ಪುರಾಣ ಕಥೆಯಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವೃತ್ತಾಂತ. ರಣಧೀರನಾದ ನಾಯಕನ ಅಥವಾ ವಿಲಾಸಿಯಾದ ರಾಜನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲ. ದಾನವೀರನಾದ ಒಬ್ಬ ಬಡವನ ಆದರೆ ಗುಣಶಾಲಿಯ ಪ್ರಣಯ ಕಥೆ. ನಾಯಕಿಯೇ ನಾಯಕನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ರೂಪಕ ಎನಿಸಿದ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ಮೂಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಯೋಗದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಚಾರುದತ್ತವು ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ.

ಈಗ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಇದರ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳು ಮಾತ್ರ. ಈ 4 ಅಂಕಗಳು ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳಾಗಿವೆ.

ಉಜ್ಜಯಿನೀ ನಗರದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೇಶ್ಯೆಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಾ ರಾಜ ಶ್ಯಾಲಕನಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಕನಿಂದ ಒಡಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ನ್ಯಾಸವಾಗಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಳು. ಸಜ್ಜಲಕನು ಅವುಗಳನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ, ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವನು. ಅವರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ವಸಂತಸೇನ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ಊಳಿಗದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುವಳು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಒಡವೆ ಕಳವಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ಚಾರುದತ್ತನ ಹೆಂಡತಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ತನ್ನ ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಒಂದು ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವನ್ನು, 'ಚಾರುದತ್ತನು ಜೂಜಾಡಿ ಅವಳ ಒಡವೆಯನ್ನು ಸೋತುಬಿಟ್ಟ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ವಸಂತಸೇನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುವಳು. ಚಾರುದತ್ತನು ಜೂಜಾಡಿ ಅವಳ ಒಡವೆಯನ್ನು ಸೋತುಬಿಟ್ಟನೆಂದು ಹಾರವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ವಿದೂಷಕನು ವಸಂತಸೇನಗೆ ಹೇಳುವನು. ಆದರೆ ತನ್ನ ಒಡವೆ ಆಗಲೇ ತನ್ನ ಕೈಗೆ ಬಂದಿದ್ದರಿಂದ ವಸಂತಸೇನ ಇದು ಸುಳ್ಳೆಂದೂ, ಚಾರುದತ್ತನು ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ

ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದ್ದನೆಂದೂ ಊಹಿಸಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ನೋಡಲು ಹೊರಡುವಳು. ಇದು ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳ ಕಥೆ.

ಚಾರುದತ್ತವು ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ಸಂಗ್ರಹವೆಂಬುದು ಹಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕವು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಅನುಸರಣೆ, ಅವಳ ಮನೆಯ ವರ್ಣನೆ, ದ್ಯೂತ, ಚೌರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯವೂ, ರಸಾಭಾವವೂ, ಬೇಸರವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವು ಭಾಸನ ಸರಣಿಯ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. ಎರಡನ್ನೂ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದ ಪಾಠವು ವಿಸ್ತೃತ-ಪಾಠವೆಂದೂ, ಚಾರುದತ್ತವೂ ಎಂದಿಗೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರಲಾರದೆಂದೂ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಮೂಲವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಧಾನಭೇದವೆಂದರೆ, ಆರ್ಯಪಾಲಕರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಶ್ರಾಂತಿ ವೃತ್ತಾಂತ. ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನಾ ಚಾರುದತ್ತರ ಪ್ರಣಯಕಥೆಯೂ, ಈ ಶ್ರಾಂತಿವೃತ್ತಾಂತವೂ, ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಶಕಾರನು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಯೋಗಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರಾಜಕೀಯ ವೃತ್ತಾಂತವು 'ಚಾರುದತ್ತ'ದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. 'ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕ'ದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಹೃದಯಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ 'ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕಾ' ವೃತ್ತಾಂತವು ನಾಟಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆರನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು 'ಚಾರುದತ್ತ'ದಲ್ಲಿಲ್ಲ. 'ಚಾರುದತ್ತ'ವು ಭಾಸನ ಸರಣಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಬೆಳೆದಿದ್ದರೆ ಈ ವೃತ್ತಾಂತಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದವೋ ಇಲ್ಲವೋ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮೊದಲನೆ ಅಂಕ

ನಾಲ್ಕಂಕಗಳ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯ ನಂತರ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನು ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವನು. ಹೊಟ್ಟೆ ಹಸಿವಿನ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಟಿಯೊಂದಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಲು ಏನಾದರೂ ಇದೆಯೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿ 'ಅಭರೂಪಪತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪವಾಸ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ಆ ವ್ರತದ ಸಮಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕರೆತರುವಂತೆಯೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ವಿದೂಷಕನಾದ ಆರ್ಯ ಮೈತ್ರೇಯನ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಿದರೂ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವನೆಂಬ ಲೋಭ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮೈತ್ರೇಯನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ತುಪ್ಪ ಚೆಲ್ಲ, ಅವಲಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆಸೆ ತೋರಿಸಿ ಸೂತ್ರಧಾರ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ಥಾಪನೆಯು ಸಮಾಪ್ತಿ ಆಗುವುದು.

ಪ್ರಥಮ ಅಂಕದ ಮೊದಲ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ, ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಿದರೂ, ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಈ ಹಿಂದೆ ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಾದ, ಧನಿಕನಾಗಿದ್ದ ಚಾರುದತ್ತನ ಗತವೈಭವಗಳನ್ನೇ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲು ಮನವು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದಿನ-ಇಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತುಲನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೇನೂ ಬಾಧೆ ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದು ಪಷ್ಠಿ ತಿಥಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನಿಗಾಗಿ ಹೂಗಳನ್ನು, ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಚಾರುದತ್ತನು ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಥಮ ಅಂಕದ ಎರಡನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಾದ ಚಾರುದತ್ತ ವಿದೂಷಕ (ಮೈತ್ರೇಯ) ಜೇಟಿ (ರದನಿಕೆ) ಇವರಲ್ಲರ ಪ್ರಪೇಶವಾಗುವುದು. ಚಾರುದತ್ತನು ತನ್ನ ಅಪಾರವಾದ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನು ಸಾಂಕ್ಷನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರಥಮ ಅಂಕದ ಮೂರನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಟ ಹಾಗೂ ಶಕಾರರು.

ಸಂಭ್ರಾಂತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಾಕುಲಳಾದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಣಿಕೆಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಓಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಶಕಾರನು ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ವಸಂತಸೇನೆಯ ಪ್ರವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕಾರನ ಮಾತಿನಿಂದ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಿದೆ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಜಕ್ಕೂ ಅದು ತನ್ನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗೆ ದೊರೆತ ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವಸಂತಸೇನೆ ಹೇಗೋ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಾರಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ನುಸುಳುತ್ತಾಳೆ. ಹೇಗೋ ದೇಹವನ್ನು ಹಿಡಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಿಂತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರದನಿಕೆ ಹಾಗೂ ಮೈತ್ರೇಯರು ಮಾತೃದೇವಿಯ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಬಲಿ ಅರ್ಪಣೆ ಮಾಡಲು ಪಡಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವಳು ತೆರೆದ ನಂತರ ಸೆರಗು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಕಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಹೊರಬರುತ್ತಾಳೆ. ಬರುವಾಗ ಗಾಳಿ ಜೋರಾಗಿ ನುಗ್ಗಿ ದೀಪವು ಆರಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ವಿದೂಷಕನು ರದನಿಕೆಗೆ ಚೌಕಿಯ ಬಳಿ ನೀರು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರು, ನಾನು ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಒಳಬರುತ್ತಾನೆ. ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಅವರು ಬಲಿ ಇಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ವಿದೂಷಕ ಒಬ್ಬನೇ ಹೋಗಲು ಭಯಭೀತನಾದ್ದರಿಂದ, ರದನಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆ ಸೇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಅವಳನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳು ಜೇಟಿ ರದನಿಕೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯದೇ ವಸಂತಸೇನೆಯೆಂದು ಶಕಾರ, ವಿಟರು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊರಗಡೆ ವಸಂತಸೇನೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಶಕಾರ ಹಾಗೂ ವಿಟರು ರದನಿಕೆಯನ್ನೇ ವಸಂತಸೇನೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅವಳು ಇವಳೇ ಎಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ವಿಟನು ವಿದೂಷಕನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅನುಚಿತ ವರ್ತನೆಗಾಗಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೂ ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಂಡು ಭಯದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಶಕಾರನು 'ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ವಾಪಸ್ಸು ಕಳುಹಿಸಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲ ತಗಾದೆ ತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ. "ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ನಾಳೆ ಮರಳಿ ಕಳುಹಿಸದಿದ್ದರೆ ಈ ಶತ್ರುತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಮರಣ ಬೇಕಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿತು" ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೆದರಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ದೇವಕಾರ್ಯವು ಸಂಪನ್ನವಾದೊಡನೆ ರದನಿಕೆ ಹಾಗೂ ವಿದೂಷಕರು ಮನೆಯತ್ತ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಥಮ ಅಂಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನು ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ರದನಿಕೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ದೇವಕಾರ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಉತ್ತರಿಯವನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಳಗಿಡುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಸಂತಸೇನೆ ಮನವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಚಾರುದತ್ತ, "ರದನಿಕೆ ಏಕೆ ವಿಳಂಬ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ" ಎನ್ನುವನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕ ಹಾಗೂ ರದನಿಕೆಯರು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ವಿದೂಷಕನು ಶಕಾರನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಅರುಹುವನು; ವಸಂತಸೇನೆ ಯಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಅವಳು ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿ ತನ್ನ ಆಭರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನ್ಯಾಸವಾಗಿಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿದೂಷಕನು ಸುರಕ್ಷೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮೀನಾಮೇಷ ಎಣಿಸುವಾಗಲೇ ಅವಳು ಹೊರಡುತ್ತಾಳೆ. ವಿದೂಷಕನೇ ರಾಜಮಾರ್ಗದವರೆಗೆ ಚಾರುದತ್ತನ ಅಣತಿಯಂತೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಕ

ದ್ವಿತೀಯ ಅಂಕದ ಪ್ರಥಮ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಣಿಕೆ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಚೇಟಿ ಮದನಿಕೆ ರಂಗದ ಷೇಲೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯು ಚಾರುದತ್ತನ ಬಗ್ಗೆ ತನಗಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ದಾಸಿಯ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ತೆರೆದಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಮದನಿಕೆಯು ಚಾರುದತ್ತನ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟೂ ಪ್ರೇಮ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಜೂಜುಕೋರನಾದ ಸಂವಾಹಕನು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಜಯಿಯಾದ ಜೂಜುಕೋರರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿ ಮೊದಲು ಭೃತ್ಯನಾಗಿದ್ದು ತಿಳಿದು ಕೇವಲ ರಕ್ಷಿಸುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ದಾಸಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವನ ಋಣವನ್ನೂ ತೀರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯಪೂರಿತ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ, ತನ್ನ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನವನ್ನು ತೊರೆದು ವಿರಕ್ತನಾಗಿ 'ಪರಿವ್ರಾಜಕ'ನಾಗುವ ಇಂಗಿತ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಮೂರನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇಟಿನಾದ ಕರ್ಣಪೂರನು ತನ್ನ ವೀರಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರತಂಸಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಮತ್ತೆಗಜವು ಸಂವಾಹಕನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುಕನನ್ನು ಬೀಳಿಸಲಿದ್ದಾಗ ಹೇಗೆ ತಾನು ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದೆ ಎಂಬ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಅವನ

ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಉತ್ತರಿಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಘಟನೆಯಿಂದ ವಸಂತ ಸೇನೆ ಹಾಗೂ ಚೇಟಿಯಿರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕುತೂಹಲವುಂಟಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಮುಗುಳ್ಳಗೆ ಮಿಂಚಿ ಮಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಾದ ನಂತರ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಕಾಣುವ ಲಾಲಸೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಚೇಟಿನೊಂದಿಗೆ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಕಾಣಲು ಭವನದ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕ

ಮೊದಲನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆರೆಯಮೇಲೆ ಚಾರುದತ್ತ ಹಾಗೂ ವಿದೂಷಕರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಚಾರುದತ್ತನು ಆ ವೀಣಾಗಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಅಭಿರುಚಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ಈರ್ವರೂ ಚೇಟನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚೇಟಿನಾದ ವರ್ಧಮಾನವಕನು ಬಾಗಿಲು ತೆರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇಬ್ಬರೂ ಕಾಲನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಮಲಗುವ ಸನ್ನಾಹ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಅಷ್ಟಮಿಯೆಂದು ಆ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ನೀನು ಹೊರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ತಾನು ಹೊತ್ತಿದ್ದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಚೇಟಿಯು ಈಗ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚಾರುದತ್ತನ ಅಣತಿಯಂತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಚಾರುದತ್ತನು ನಿದ್ರೆಗೆ ಜಾರುತ್ತಾನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ ಪಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ವಿದೂಷಕನು ನಿದ್ರೆಗೆ ಶರಣು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಎರಡನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ ಸಜ್ಜಕಲನ ಪ್ರವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನು ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. "ನನಗೆ ಕಳ್ಳನ ಭಯದಿಂದಾಗಿ ಇದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಂದಾಗಿ ನಿದ್ರೆ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ತೆಗೆದುಕೋ ಮಿತ್ರ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಕಳ್ಳನ ಸಜ್ಜಕನ ಕೈಲಿ ಆ ಸುವರ್ಣಪಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಇಡುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಯು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಅಧ್ಯಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ (ಸಜ್ಜಕನ) ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಏನೋ ಜೋರಾದ ಶಬ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಸಜ್ಜಕನು ಆಭರಣದೊಂದಿಗೆ ಸದ್ದಾಗದಂತೆ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದ ಮೂರನೇ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ರದನಿಕೆಯು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಕನ, ಕೊರದು ಕಳ್ಳ ಒಳಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಅನಂತರ ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಹೋಗಿ ಸಾದ್ಯಂತವಾಗಿ ನಡೆದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚಾರುದತ್ತನು ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಚಾರುದತ್ತ, 'ನೀ ಏನನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆ?' ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ, ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಆ ಆಭರಣ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕಳುವಾದುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕಳ್ಳನೇ ಅಪಹರಿಸಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಪವಾದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಖೇದಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳಿಗೆ ಈ ಅಪಹರಣದ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಲೋಕಾಪವಾದದಿಂದ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಲಕ್ಷ ವರಹ ಮಾಲ್ತದ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯನ್ನು ವಿದೂಷಕನ ಮೂಲಕ ಆ ಆಭರಣಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಮೊದಲ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆ ಹಾಗೂ ಮದನಿಕೆಯರು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಾರುದತ್ತನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮದನಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಕೆಲಕ್ಷಣ ತರ್ಕಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದಾಸಿ ಬಂದು ಮಾತೆಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಆರಹುತ್ತಾಳೆ. "ರಾಜಮೈದುವನ ಸಂಸ್ಥಾನಕನಾದ ಶಕಾರನ ಗಾಡಿಯು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಬಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾಯಿಯು ಆಣತಿ ಮಾಡುವುದೇನೆಂದರೆ, ಅವಳು ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು". ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ವಸಂತಸೇನೆ ವ್ಯಗ್ರಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಹೋಗಲು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಈ ಅಂಕದ ಎರಡನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಲಕನು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಪ್ರೇಮಿಯಾದ ಮದನಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಗುಪ್ತ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ. ಅವಳ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಹುಚ್ಚನಂತಾದ ಸಜ್ಜಲಕನು ವಸಂತಸೇನೆಯು, ಸಖಿಯಾದ ಅವಳನ್ನು ದಾಸಿತ್ವದಿಂದ ದೂರೀಕರಿಸಲು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕದಿಯಲು ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮದನಿಕೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಅವಳು ಅದು ತನ್ನ ಒಡತಿಯದೆಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾಳೆ. 'ನೀ ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದ ಲಪಚ್ಛಾಯಿಸಿರುವೆ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಅವನು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸಾದ್ಯಂತವಾಗಿ ಅರಹುತ್ತಾನೆ. ಮದನಿಕೆ ಹಾಗೂ ಸಜ್ಜಲಕರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಅಡಗಿಕೊಂಡು ವಸಂತಸೇನೆ ಕೇಳುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಮದನಿಕೆಯು 'ಈ ಎಲ್ಲಾ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ನೀನು ಮತ್ತೆ ಮರಳಿಸಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.

ಮೂರನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಚೇಟಿಯು ಬಂದು ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಚೇಟಿಯು ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಒಳಗೆ ಕರೆತರುತ್ತಾಳೆ. ವಿದೂಷಕನು ವಸಂತಸೇನೆಗೆ, "ಚಾರುದತ್ತನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ನಿನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಭರಣ ಕಳೆದಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ" ಎನ್ನುವನು. ಆಗ ತಾನು ವೇಶ್ಯೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ತನ್ನನ್ನು ಹಣದಿಂದಲೇ ಅಳಿಯುವರು. ಗುಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಖೇದವಾಗುತ್ತದೆ; ಆದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತದನಂತರದಲ್ಲಿ ಮದನಿಕೆಯು ಬಂದು ಚಾರುದತ್ತನ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷ ಬಂದಿರುವಾಗ, ತಮ್ಮ ಆಣತಿಯನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿರುವುದಾಗಿಯೂ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಮದನಿಕೆಯು ಸಜ್ಜಲಕನೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ: "ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನು ತನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ, ನ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇಟ್ಟ ತಮ್ಮೆಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಾವೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು" ಎಂಬುದಾಗಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. 'ಅವನಿಗೇ ಅದನ್ನು ಮರಳಿಸು' ಎಂದು ವಸಂತಸೇನೆ ನುಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಸಜ್ಜಲಕನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಆ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ವಧುವಿನಂತೆ ಸಜ್ಜು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಸಜ್ಜಲಕ ಹಾಗೂ ಮದನಿಕೆಯರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ, ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆದದ್ದೆಲ್ಲ ಕೇವಲ ಕನಸೆಂದು ಅರಿವಾಗಿ ಎದ್ದು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಅಭಿಶಾರಿಕೆಯಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಂತಹ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಮೋಡಗಳು ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತವೆ.

'ಚಾರುದತ್ತಂ' ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ

ಚಾರುದತ್ತ:

ಈ ನಾಟಕದ ನಾಯಕ ಚಾರುದತ್ತ ವಣಿಕಮುತ್ರ. ಗುಣವಂತ, ರೂಪವಂತ ಹಾಗೂ ಔದಾರ್ಯವಂತ. ಅವನು ತನ್ನ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ಬಂದ ಯಾಚಕರಿಗೆಲ್ಲಾ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡುವ ಪರಮದಾನಿ. ಹಾಗಾಗಿ ಆತ ತನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಭ್ರಷ್ಟರ ಪೋಷಣೆಗೂ ಹಣವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿ, ವಿದೂಷಕನ ಹೊರತಾಗಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸುವನು. ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿ ಅಂಗಮರ್ದನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಂವಾಹಕ ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಚಾರುದತ್ತನ ಬದಲಾಗಿ ಸೇವಿಸಲಾಗದೆ, ಕದಿಯುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಾಗಬೇಕಾಯಿತು.

ಚಾರುದತ್ತ ಶಾಂತ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಹಾಗೂ ಸಂಯಮಿಯಾದ ಪುರುಷ. ತನಗೊದಗಿದ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಅವನೇನೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಈತನಿಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಬಡತನ ಬಂದರೂ, ತನ್ನ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಡದ ಸಾಹಸಿ. ವಸಂತಸೇನೆಯ ಆಭರಣದ ಪಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಚಾರುದತ್ತ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗ ಕಳ್ಳತನವಾಗುವುದೋ ಆಗ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಹೇಳಿ, ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮುಕ್ತಾಹಾರವನ್ನೇ ಕಳುಹಿಸಲು ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಿವ್ರಾಜಕನೊಬ್ಬನು ಆನೆಯ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಗೊತ್ತಾದಾಗ ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದವನಿಗೆ ತನ್ನ ಅಂಗವಸ್ತ್ರ ದಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಅವನು ಕಲಾಕಾರನೂ ಹೌದು! ಹಾಗಾಗಿ ವೀಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (3ನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ). ಮುದುಮಧುರ ಸ್ವಭಾವದ ಗುಣವಂತ! ಆದರೆ ಹೇಡಿಯಲ್ಲ. ಆಪತ್ತಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಸ್ಥೈರ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನಲ್ಲ.

ವಸಂತಸೇನೆ:

ಈ ನಾಟಕದ ನಾಯಕಿ ಮಾತೃಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಣಿಕೆ. ಅತ್ಯಂತ ರೂಪವತಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಗುಣವತಿಯೂ. ಸಹ. ಅವಳ

ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ಕುಡಿನೋಟಕ್ಕೆ ಹಾತೊರೆಯುವ ಅನೇಕ ಪ್ರೇಮಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಶಕಾರ, ವಿಟರು ಸಹ ಅವಳ ರೂಪಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ಅವಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಸಂತಸೇನೆಯ ಹೃದಯ ಅತ್ಯಂತ ಮೃದು. ಯಾವಾಗ ಸಜ್ಜಲಕ ಹಾಗೂ ಮದನಿಕೆಯರು ಪ್ರೀತಿಸಿದ್ದು ಗೊತ್ತಾಯಿತೋ ಆಗ ಅವಳಿಗೆ ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಮುದುವಣಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ.

ವಸಂತಸೇನೆ ವೇಶ್ಯೆಯಾಗಿಯೂ ತನ್ನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳು ಹಣಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡದೆ ಗುಣಕ್ಕೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡುವ ಗುಣವಂತೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ರಾಜಸಂಸ್ಥಾನಕನು ಹಣ, ಒಡವೆಗಳ ಲೋಭ ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ, ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಮನಸೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಚಾರುದತ್ತನ ಸಂವಾಹಕ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಹಣಸೋತಿದ್ದುದು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ತಾನೇ ಅವನ ಸಾಲ ತೀರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಲಾಕಾರರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು, ಶಿಲ್ಪಿಗಳು, ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಅವಳ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಲಾಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿತ್ತೋರುತ್ತದೆ. ವಸಂತಸೇನೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ.

ವಿದೂಷಕ:

ಚಾರುದತ್ತನ ವಿದೂಷಕ ನಾಯಕನ ಪರಮಮಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಅವನೊಬ್ಬನೇ. ಚಾರುದತ್ತನ ಸುವಿದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾದವನು! ಚಾರುದತ್ತನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ (ಧಾರ್ಮಿಕ) ನಿಷ್ಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು; ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅವನು ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಮನೆಗೆ ತಲುಪಿಸಿ ಬರುವ, ಮುಕ್ತಾವಳಿಯನ್ನು ಅವಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬರುವ ದೌತೃವನ್ನೂ ಸಹ ವಹಿಸುವನು; ಆಭರಣದ ಸಂರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈತ ಇಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಖನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬೇರೆಲ್ಲ ನಾಟಕಗಳಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕನಾಗಿರದೆ, ಮಿತ್ರನ ಮರ್ಯಾದೆಗಾಗಿ ಹಸಿದಿದ್ದರೂ ಇತರರ ಅಮಂತ್ರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವನು.

ಸಂವಾಹಕ:

ಈತನು ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದ ನಿವಾಸಿ. ಧನಾರ್ಜನನಿಗಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿ ಅಂಗಮರ್ದನ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾಗಿ ಇವನೊಂದಿಗಿರುವನು. ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಜೂಜುಗಾರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋತು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ ವಸಂತಸೇನೆಯ ಸಹಾಯ ಯಾಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಚಾರುದತ್ತನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವನು ಎಂದು ತಿಳಿದ ವಸಂತಸೇನ ಅವನ ಸಾಲದ ಮುಣವನ್ನು ತೀರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ದೊಡ್ಡ ಗುಣವೆಂದು ಸೋತ ಸಂವಾಹಕ, ಪರಿವ್ರಾಜಕ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ:

ಇವನು ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿಯೂ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಪರಮಾಪ್ತ ದಾಸಿಯಾದ ಮದನಿಕೆಯ ಪ್ರೇಮಿ. ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಇವನಿಗೆ ನಾನು ಕುಕ್ಕೈತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನಲ್ಲ ಎಂಬ ಖೇದವಿದೆ. ಎಸಗುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮರಳಿಸುವಂತೆ ವಸಂತಸೇನ ನುಡಿವಾಗ, ಆ ಸಜ್ಜನನರು ಹೋಗಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜಲಕ ಒಳ್ಳೆಯ ಹಾಗೂ ಕೆಟ್ಟ ಗುಣಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ:

ಇವಳು ಚಾರುದತ್ತನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ. ತನ್ನ ಗಂಡನ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳಂಕ ಬರಬಾರದೆಂದು ತನ್ನ ಲಕ್ಷಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಮುಕ್ತಾಹಾರವನ್ನು ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಳ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿಲ್ಲ. ಮೃಚ್ಛಕಟಿಕದಲ್ಲಿ ಧೂತಾಧೇವಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ.

ಮದನಿಕೆ, ರದನಿಕೆ, ಚತುರಿಕೆಯರು: ಪ್ರಿಯಸಖಿಯರು.

ವಿಟ: ಶಕಾರನ ಪರಮಾಪ್ತ ಕಾಮತಂತ್ರ ಸಚಿವ ಹಾಗೂ ಗೆಳೆಯ.

ಶಕಾರ:

ಈತ ಸಂಸ್ಥಾನಕ ರಾಜನ ಭಾವಮೈದುನ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ದುರ್ವರ್ತನೆಗಳ ದಾಸ. ಅಧಿಕಾರಮದದಿಂದ, ಕುಡಿತ ಜೂಜುಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮತೋಲನ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವನ ಹುಚ್ಚು ವ್ಯಾಮೋಹ! ಅವನನ್ನು ಯಾರ ಮನೆಗೋ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ನೈತಿಕವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಪತನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾಸ ಅವನಿಗೆ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಡಂಬನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರವನ್ನೂ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ.

The word कव्य in sanskrit is popularly known as कवेः कव्यम् ('Poet's work'). The Kavya is classified into two types, viz., श्रव्य and दृश्य श्रव्यकव्य is again classified into two types as पद्य (verse) गद्य (prose) and चम्पू (a work including both verse and prose). दृश्य is divided into two types, viz., Rupakas and Uparupakas. Rupakas are of ten types - Nataka, Prakarana, Bana, Prahasana, Dima, Vyayoga, Samavakara, Veethi, Anka and Ihamriga. Uparupakas are of eighteen types - Natika, Trotaka, Goshti, Sattaka, Natyarasaka, Prasthana, Ullapya, Kavya, Prenkhana, Rasaka, Sallapaka, Shreegadita, Shilpaka, Vilasika, Durmallika, Prakarani, Hallisha and Bhanika. The features of all these Rupakas and Uparupakas are discussed in detail in Dasharupaka of Dhananjaya, Natakakshananatakasha of Sagarandanin, Bhava prakasha of Sharadatanaya, Natyadarpana of Hema chandra, Sahityadarpana of Vishvanatha. Pratapa rudriyam of Vidyanatha, काव्येषु नाटकं स्वयं is a popular saying. The drama is an important branch of Sanskrit literature. Kalidasa in the drama Malavikagnimitra praises the importance of dramas as नाट्यं मित्ररचेर्जनस्य बहुधायेकं समाराधनम् । Drama delights the people having varied interests. Ancient rhetorecian Vamana points out the importance of rupakas thus -

सन्दर्भेषु दशरूपकं श्रेयः । तद्धि चित्रपटविद्विशेषसाकल्यं ततोऽन्यभेदकृत्तिः दशरूपकस्यैवं हीदं विलसितम् । (1.3.30-32). Rupaka is a general name given to all compositions. Though nataka is a name given to a type of rupaka, all types of rupakas are commonly called as नाटक in practise. The dramas are delighting to mind by its attractive plot, characterisation and delineation of sentiments. Dramas exhibits the conflicts of life and upholds the ideal principles through entertainment. It is very difficult to trace the origin of dramas. Scholars have expressed varied opinions regarding the origin and development of these dramas. Here is a brief and general introduction to the origin of dramas.

Theory of Divine Origin :

Tradition ascribes the origin of dramatic representation to Bharata who is supposed to have received the knowledge of art directly from the Creator Brahma. The informations related to the origin of drama is found in the first chapter of Natyashastra. In tretayuga people spent their time, envying each other, without any entertainment. Then gods, lead by Indra, approached Brahma and prayed him to create the fifth Veda, open to all varnas, as the Vedas the source of knowledge were not open to shudras. So the gods desired to have knowledge through entertaining means and which would be both shravya and drushya.

क्रीडनीयकमिच्छामो दृश्यं श्रव्यं च यद्भवेत् ।
न वेदव्यवहारोऽयं संश्राव्यः शूद्रजातिषु ।
तस्मात् सृजापरं वेदं पञ्चमं सार्वर्णिकम् ॥

At the request of the gods, Brahma created the fifth veda which was called Natyaveda, taking the element of recitation from Rigveda, music from Samaveda, action from Yajurveda and rasa from Atharvaveda.

नाट्यवेदं ततश्चक्रे चतुर्वेदाङ्गसम्भवंम् ।
जग्राह पाठ्यं ऋग्वेदात् सामभ्यो गीतमेव च ।
यजुर्वेदादभिनयान् रसानायर्कणादपि ॥

After creating the Natyaveda, Brahma thought that Natyaveda should be nourished and propogated in the world by skilled and wise. So he gave the responsibility of that to Bharata and his one hundred sons.

The narration found in Natyashastra, though seems to be a myth, the important points that are referred there, cannot be forgotten. Natya is for all class of people. the dialogue , music, action and rasa extracted from vedas are significant. This theory reveals the fact that dramas in Sanskrit originated in Vedic environment and later flourished independently as an attractive means of entertainment.

Dialogue hymns of Rigveda :

There is a theory that dialogue hymns found in

Rigveda are the source for the origin of the dramas. There are 15 to 20 dialogue hymns in Rigveda, like Indra-Marut, Yama-Yami, Pururavas- Urvashi etc., In Indra-Marut samvada, Indra declares with delight that all the oblations and prayers belong to him. He mentions that he killed Vrutra and released the cows. Maruts remind Indra that they assisted him in all his brave acts. When Indra denies their help, they praise Indra and get his blessings. Maxmuller, a German scholar feels that this sukta is an ancient religious drama where there is the conversation of Ritviks and Indra with Maruts. There are some wordly points seen in Yama-Yami samvada (X-10), Pururavas-Urvashi samvada (X-95), Vishvamitra-nadi samvada (III. 33) etc. One dialogue hymn in tenth mandala of Rigveda is significant. Three brothers of Agni, viz., Bhupati, Bhuvanapathi and Bhutapati were extremely tired of taking the oblations to gods and they died. Agni, seeing this felt he may also have the same state as of his brothers and stopped taking the oblation to gods and hid himself somewhere. Gods traced Agni and convinced him to carry the oblations.

Shaunaka and Yaska have called these types of hymns as Samvadasuktas. Shaunaka calls 165th Sukta first mandala (I.165) of Rigveda as Samvadasukta.

तेषामग्नयः (Brihaddevata, IV.47. Some call them as Itihisas. On the 95th Sukta of 10th mandala (X.95) of

Rigveda, Brihaddevata reflects thus- *संवादं मय्यते यास्कः इतिहासं तु शौनकः*. (VII. 153). Maxmuller called them as Yajnika natakas. Sylvan Levi agrees with this opinion of Maxmuller, Shroeder called them as mystery plays. Thus the origin of dramas can be traced in these Samvadasuktas.

Dramatical elements in Sacrifices :

There is a theory that Sanskrit dramas originated and developed through the dramatical elements of 'Yajnakarma'. There are some of the dramatical instances in the sacrifices. For ex., in Somayaga, there is an act of selling of soma (Soma-vikriya). After the completion of the Somayaga, there is an instance of shudra who had sold Soma went to collect the price of Soma from Ritviks. The Ritviks will drive him away hitting with earthen balls. This is an dramatic instance of face quarrel. In the Satyayuga, there is a narration of quarrel between a vyshya and shudra. In Mahavrata sacrifice there is an instance where a brahmacharin and a courtezan indulge in mutual abuse. All these dramatic instances created an environment for the origin and development of sanskrit dramas. This theory has first proposed by Prof. Hillebrandt.

Ramayana, Mahabharata and Grammatical Works :

Some scholars tried to trace the origin of Sanskrit

dramas in Itihasa and Puranas. In Mahabharata there is the usage of the word "Nata". Panini who lived during 4th century B.C., refers in Ashtadhyayi the names of Shilalin and Krishashva as natusutrakaras and calls their followers as Shailalinaha and Krishashvinaha. In Harimvamsha, it is said that Ramayana story was enacted by the artists. In Ramayana too, there is an indication of the enactment of the dramas. Some scholars believe that it was included later. Even though if some scholars feel that there is no reference to the existance of the dramas, there is a reference in these epics that Itihasa and Puranas were enacted by the pauranikas through singing. In Mahabhashya of Patanjali, there is a reference to Shobhanikas who enacted and presented the stories like Kamsavadha, Balibandha etc. There is the possibility of ancient Sanskrit dramas originated and developed by the Itihasa, Purana etc. This is the theory of the scholars who tried to trace the origin of Sanskrit drama in Ramayana, Mahabharata etc.,

Puppet shows :

Some of the scholars like Sten Konow and others opine that it is better to trace the origin of sanskrit dramas in secular environment than in vedic or religious environment. The puppet shows in the assembly of people in festive occasions or ceremonies have motivated to the origin and growth of sanskrit dramas. According

to these scholars, the term Sutradhara found in sanskrit dramas is through this puppet show, where the dolls are made to dance by pulling the string. The person who holds the string is called Sutradhara. The Sutradhara of puppet show has influenced and hence in the sanskrit dramas, the stage manager is called by the name Sutradhara. This theory is unhistorical. The complete organising of the drama rests on Sutradhara, Probably the puppet shows might have flourished by the influence of sanskrit dramas. Hence the theory of puppet shows as the source of sanskrit dramas is rejected.

Greek influence on the origin of Sanskrit dramas :

Dialogue hymns of Rigveda, instances of sacrifices which had scope for enactment, Ilihasa and puranas etc., had created an opportunity and an environment for the origin and development of sanskrit dramas. Natyashastra, a treatise on performing arts and sanskrit dramas wherein existence by first century A.D. There are some scholars who believed that sanskrit dramas originated and developed by the influence of Greek dramas. The source of their argument is the similarities found in Greek and sanskrit dramas. The division of dramas into acts; all the actors departing from the stage at the completion of each act; entry of new characters hinted at by the characters present on the stage; usage of finger ring and other objects for identification; existence

of characters like vidushaka; 'Yavanina' the name used to denote curtain on the stage. Though these similarities are found it is not appropriate to argue that Greek dramas have influenced sanskrit dramas. The division of acts, characters exit at the end of the acts are natural part of the drama. No inspiration is needed for that. As the cloth used for the curtain is from the Yavanadesha, the name is Yavanika. So it is not necessary to trace the origin of sanskrit dramas under the influence of Greek dramas.

Features of Sanskrit dramas :

The prime feature of sanskrit drama it is attractive composition and plot. The drama commences with Nandi. Following Nandi, prastavana or shapana, an introduction to the drama is done by Sutradhara with nati or pariparshvaka, a nata. A brief introduction about the author and drama is given by Sutradhara. Indicating the instance with which the drama starts, sutradhara exit from the stage. From here the plot of the drama begins to manage the development of the plot appropriately. The whole drama is divided into chapters technically called acts.

The acts will be from 5 to 10. Some dramas have single act. There will be Arthaprakritis and Avasthas which will be relating to the development of the main plot and sub-plot. There are five Sandhis (mukha, pratimukha, garbha, vimarsha, (avamarsha) and

nirvahana) and Sandhyangas which will be supporting to the achievement of the plot and development of the characters and delineation of rasas.

All the instances cannot be shown on the stage in the dramas. So the instances which are interesting will be enacted on the stage. Some of the scenes which are insipid, but required for the development of the plot will be narrated through the conversation of minor characters. The instances related to travel, death, war, revolution etc., will not be shown on the stage. They will be intimated through the conversation of minor characters. These type of scenes where minor characters will enact are called as Arthopakshepakas.

After the achievement of the goal of the main plot drama will be concluding with 'Bharatavakya'. Wishing good for all is Bharatavakya. Thus the sanskrit dramas commence with Nandi and developing the main plot and its successful achievement, it concludes with Bharatavakya. In each act the incidents should take place in one place and in the vicinity of that place. The incidents should take place within a day. In further acts the incidents can take place in different place at any interval of time.

Another feature of sanskrit drama is that there is no division of comedy and tragedy except 'Urubhangam', drama of Bhasa. There are no tragedy plays in sanskrit

literature. The defeat and death of hero or the main character is the defeat of the ideals. By this the viewers will be loosing the belief in ideals and values. So the moral feature of sanskrit drama is that all the dramas are sukhanta.

The most striking feature of sanskrit drama is mixed nature of its language. Along with sanskrit, prakrit language is used. In male characters, some of the main characters too will speak in prakrit. On some occasions some of the main male characters will speak in prakrit and female characters will speak in sanskrit.

BHASA : Life, Date and Works

Bhasa is one among the celebrated dramatists in Sanskrit literature. Kalidasa in his play 'Malvikagnimitram' has eulogised Bhasa, his illustrious predecessor as - प्रथितयशसां भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धान् अतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं परिषदो बहुमानः. Similarly Bana in his 'Harshacharitam' praises Bhasa and his plays as -

सूत्रधारकृतारम्भैः नाटकैः बहुभूमिकैः ।
सपताकैः यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

"Bhasa got as much fame by his plays, begun by stage managers, containing several characters and marked by dramatic situations, as he would have gained by the erection of temples (the construction of which is) begun by architects, which contain several stories and

are marked by banners”.

Rajashhekara in his work ‘Suktimuktavali’ has mentioned not only the name of Bhasa but also praised one of his dramas, namely, ‘Svapnavasavadattam’ as the best one in the following verse :

भासनाटकचक्रेऽपि छेकैः क्षिप्ते परीक्षितुम् ।
स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोऽभूत् पावकः ॥

Jayadeva in his play ‘Prasannaraghava’ praises Bhasa as the gentle smile of the goddess of poetry -

यस्याश्चोरश्चिकुरनिकुरः कर्णपुरोमयुरो
भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः ।
हर्षो हर्षः हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥

Thus, from the above references of Bhasa as given by Kalidasa, Bana and Rajashhekara, it is possible to say that there was a great dramatist by name Bhasa. But nothing could be decisively known about his time, place, works and the like, until 1912 when Mahamahopadhyaya Pandit Ganapati Sastry of Trivandrum for the first time published the works said to be of Bhasa, with a scholarly introduction.

Pandit Ganapati Sastry visited the Oriental library of Thiruvananthapuram while engaged in the collection of ancient manuscripts. There he found a bundle of hand-written palm-leaf manuscripts. After having examined

lviii

them meticulously, he published the play ‘Svapnavasavadattam’ and declared - “A close examination of all these plays on the basis of style, technique, plot-construction and characterisation reveal that they are written by one and the same author who is no other than Bhasa himself”. Thus Ganapati Sastry rendered a salutatory service by bringing into lime-light for the first time the unpublished works of Bhasa.

Both the Indian and the Western scholars applauded the arguments of Ganapati Sastry in the beginning. Later on many scholars opposed the views of the learned pandit with reference to the single-authorship of these plays except Svapnavasavadattam, due to the lack of sufficient evidences and hence the evidences adduced so far are not at all conclusive. For, nowhere in all these plays there is a reference either to the dramatist or to his time, place, etc. Thus, the matter pertaining to Bhasa’s date, life and works became a matter of dispute. However it stands beyond doubt that Bhasa is one-of-the-worthy dramatists of this country. These plays are popularly known as “the Trivandrum Plays” as they were first found in Trivandrum.

Date of Bhasa :

In Sanskrit literature, the date, life and works of most of the poets has almost become a riddle. Though the date of Bhasa is not decisively known, yet he should

lix

be earlier than Kalidasa, Bana (650 A.D.), Jayadeva (11th Century A.D) and Rajasekhara (850 A.D) as these writers referred to him by name in their works as their illustrious and worthy predecessor.

Regarding the date of Kalidasa, there is no unanimity among scholars. Some are of the view that kalidasa lived during the 5th century. A.D. Others are of the opinion that the date of Kalidasa falls at 1st Century B.C. Therefore, Bhasa must be earlier to Kalidasa. Kautilya's 'Arthashastra' refers to a verse from 'Pratijnayaugandharayanam'. It is established that Kautilya was one of the ministers of Chandragupta Maurya of the 4th century B.C. Therefore, Bhasa must be earlier to Kautilya and must be later than Valmiki upon whose Ramayana, he has drawn for the theme of his two plays - प्रतियोगिकाव्यम् and अश्वमेधिकाव्यम्. According to A.B. Keith, Valmiki lived earlier than 4th century B.C. Therefore Bhasa must be later than Valmiki.

The learned editor of Bhasa's plays Sri T. Ganapati Sastry has pointed out that the Bhasa must be definitely before Panini and Bharata, as the rules of grammar and dramaturgy are not at all applicable to his plays. The date of Panini and Bharata is 4th century B.C and 2nd century A.D. respectively. Hence, in the light of the above points, Ganapati Sastry has fixed the date of Bhasa as 6th or 5th century B.C.

Place of Bhasa :

Bhasa in his plays has described North Indian rivers and mountains. Therefore, a few enthusiastic scholars have tried to show that Bhasa was a North Indian. According to others, Bhasa has given prominence to the god Balarama, the presiding deity of the stage. The story of Udayana as seen in Tamil poetry, namely, 'Perungatai' was very popular in Tamilnadu. Therefore, Bhasa wrote the play 'Pratijnayaugandharayanam' and 'Svapnavasavadattam' which deal with the same theme of Udayana and Vasavadatta. Therefore, some say that he must be a resident of Tamilnadu. Some scholars claim that he lived in Kerala. Their contention is that all these plays are found in Kerala state. Added to this, Bhasa has used the term അപ്ര, മുളന്ദ, അന്ദ്ര, etc., which are very familiar in Malayalam.

Bhasa's works :

On the basis of the references cited by Kalidasa, Bana, Rajasekhara and others, Bhasa is said to be the author of many rupakas. But all his works are not available. Pandit T. Ganapati Sastry has published the 13 rupakas of Bhasa under the Trivandrum Sanskrit Series. A play named अश्वमेधिकाव्यम् dealing with the story of the Balakanda of Ramayana was published in 1941 (attributed to Bhasa by its editor Jeevarama Kalidasa Sastry of Gondal). Thus, in the name of Bhasa 14 plays

are available. They are as follows :

Rupakas	Source
1. Abhishekanatakam	Ramayana
2. Pratimanatakam	-"
3. Madhyamavyayogah	Mahabharata
4. Dutavakyam	-"
5. Dutaghatotkacham	-"
6. Karnabharam	-"
7. Urrubhangam	-"
8. Pancharatram	-"
9. Balacharitam	Bhagavata
10. Pratijnayaugandharayanam	Brihatkatha of
11. Svapnavasavadattam	Gunadya
12. Avimarakam	Folk-lore
13. Charudattam	-"
14. Yajnaphalam	Ramayana

Common features found in the 13 Rupakas :

The thirteen rupakas published by Pandit Ganapati Sastry are well-known as Trivandrum plays. None of

these plays bore the name of the author. Hence the learned editor, adducing some arguments, put-forth his view that all the 13 plays formed the work of one and the same person and that writer was the great Bhasa glorified by Bana, Kalidasa and others as their worthy predecessor.

In order to prove the single authorship of these plays, Ganapati Sastry has listed out the following similarities found in these plays -

- 1) All the rupakas of Bhasa open with the stage direction नाट्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधरः After this a Mangalasloka is found. But the dramas of others open with the Mangalasloka, followed by the stage direction नाट्यन्ते.
- 2) The prologues usually called प्रस्तावना are termed प्रस्तावना and आमुख्यम् here.
- 3) The Bharatavakya (the concluding Mangalasloka of the drama) रात्रिसिंहः प्रशस्तु नः is the same in Svapnavasavadattam, Pratijnayaugandharayanam, Avimarakam, Abhishekanatakam, Pancharatram and Balacharitam.
- 4) The Nandisloka of some of the dramas of Bhasa, viz., Pratijnayaugandharayanam, Svapnavasavadattam, Pratimanatakam and Pancharatram mentions the names of some of the main characters

of the play through Mudralankara in addition to its purpose being served as a simple Mangalashloka. The definition of Mudralankara is - सूच्यार्थं सूचनं मुद्रा प्रकृतार्थपरैः पदैः ।

5) The same names of minor characters (eg., Vijaya, Badarayana, etc.,) the same sentences and expressions such as एवं आर्यमिश्रान् विज्ञापयामि, अये किं नु खलु मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते, अह्ने पश्यामि, etc., are found in eight rupakas.

6) In many of these plays the technical devices like the device of "unintentional dramatic replies - a kind of dramatic irony (पताकास्थान), ठारसशीळशी (प्रतियासाम्य) रपव आकाशभाषित delight the Sahrudayas.

7) Bharata's rules of dramaturgy are not observed in these plays in as much as deaths, duels and battles, fire, etc., are shown on the stage.

8) These 13 rupakas contain non-Paninian usages and archaic expressions.

On the basis of these striking similarities, Ganapati Sastry came to the conclusion that they are written by one and the same author. He has further argued that the writer was the great Bhasa on the basis of the references given by Bana, Rajashekara and others. Rajashekara's reference about Bhasa in Suktimuktavali not only mentions the play Svapnavasavadattam as the

best one, but also mentions the name of the dramatist as Bhasa. Therefore, it is possible to say that the other plays are also written by Bhasa as they are found along with Svapnavasavadattam.

Apart from these plays, Pandit Jeevarama Kalidasa Sastry has published a play by name यज्ञफलम् as the work of Bhasa as it contained the similarities of Trivandrum plays. Thus, we have 14 plays in the name of Bhasa.

Bhasa's Style :

The rupakas of Bhasa are strikingly charming from the standpoint of plot, characters and dramatic techniques. His verses as well as his prose are unique by nature on account of their simplicity and elegance. He scrupulously avoids the use of long compounds and tens words. The language of these plays in general is direct, forceful and beautiful. The main reasons for the excellence of Bhasa's rupakas are the plot construction in keeping with the sequence, characterisation and delineation of Rasas befitting to the context. Thus, the plays of Bhasa have become popular on account of the depiction of the different aspects and values of worldly life.

Plot of Charudattam (Act by Act)

चारुदत्तम् अधिकृत्य कृतं नाटकं

The hero of the piece is named Charudatta and hence according to the rule that नायिकायापकाद्यानात्सजा प्रकरणाद्यु। (Sabhithya Darpana, VI. 143) the piece is also called the *Plot*.

ACT I

The place of action is Ujjain. The play begins abruptly without any sort of benedictory stanzas, by the speech of the stage-manager who employs Prakrit contrary to the well-established practice. The stage-manager is tired and hungry due to his morning walk and finds preparations made for a right royal dinner at his house. To his queries the mistress jestingly replies that every thing was ready in the market. She then tells him of her new *vrata* called Abhirupapati and asks him to invite a poor Brahmana for dinner. He goes out and sees Maitreya, the friend of the hero, and invites him saying that, in addition to a sumptuous dinner, there would be golden *dakshina*; but Maitreya declines the invitation and the stage-manager goes out to find another Brahmana. Then Maitreya indulges in a long soliloquy which informs us of the former opulent circumstances of Charudatta who is now reduced to poverty. Maitreya used to dine out in order not to burden his poor friend, Now he is on his way to deliver to the hero his jasmine-scented

garment. Then follow dialogues between Charudatta and Maitreya, in which the former dilates on the woes of poverty, his changed circumstances and atmosphere and his friend tries to soothe and comfort him ; and the hero finally says that, being fortunate in having a noble wife and a constant friend, he is certainly not poor. From the other side of the stage are introduced the courtesan Vasantasena, pursued by Shakara, the brother-in-law of the king, and Vita, his attendant. It is night and pitch-dark; the street is deserted, and both the men declare their intention of kidnapping her. In her fright she calls out to her servants and Sakara ridicules her. She gets no response and decides to protect her person herself. Vita and Sakara try to terrorize her into submission by showing their weapons. In reply to Vita, who says that being a courtesan she should treat all alike, Vasantasena retorts that she desires connections with gentlemen only. The villain unwittingly gives out that the back-door of the house of Charudatta, who was the object of the love of Vasantasena, was nearby. This information puts Vasantasena in better spirits. She feels along the wall in darkness for the door of the house, gives her pursuers the slip, and awaits her chance at the door. At that to offer oblations to the mother goddesses at the cross-roads, and Maitreya accompanies her with a lamp. No sooner do they open the door than the courtesan puts out the lamp, effects her entry into the house, and stands in a corner in front of the hero. The maid is mistaken

for Vasantasena by Sakara, and he and the Vita harass her. Maitreya comes to her rescue, and through him Sakara demands that Charudatta should deliver Vasantasena to him (Sakara) or else there would ensue a never-ending enmity between them. In the meantime Charudatta takes Vasantasena for his maid and asks her to carry his garment inside. She accepts the garment but stands still, being unaware of the inner apartments of the house. Charudatta, owing to his inferiority complex, interprets this immediately as an affront by his maid, but Maitreya and Radanika enter just then. Maitreya delivers the message of Sakara, and Vasantasena comes forward and claims protection. Mutual apologies follow between the lovers. Stating that she was pursued for the sake of her ornaments, Vasantasena deposits them with the hero. Despite Maitreya's protest, Charudatta accepts the deposit and entrusts it to the care of Maitreya who arranges with Radanika that she should be the custodian on Shashti and the next day, and that he would take charge of the deposit on ashtami: The hero then asks Maitreya to escort the courtesan home without any lamp as the moon had by then flooded the streets with its light.

ACT II

The next day her maid asks Vasantasena who was in a thoughtful mood the reason thereof. In the course of their conversation it comes out that Vasantasena has set her heart, contrary to her profession, on a poor Brahmin named Charudatta.

and that in order to make him easy of approach to her without impairing his self-respect, she has deposited her ornaments with him. Suddenly a shampooer rushes in and asks for protection from his creditor. He tells Vasantasena that he was born at Pataliputra but had to leave that place through his ill-luck, and had to earn his livelihood at Ujjain as a shampooer. He served with a rich man, but was at present unemployed owing to the changed circumstances of his master. Then he took to gambling for his living, the master of the gaming house. It transpires that his master was none else than the courtesan's lover, Charudatta. She then pays off the dues of the shampooer who requests her to keep him in her employment; but she cleverly puts him off, and so he leaves with the intention of renouncing the world.

Some noise is then heard from outside and Kamapuraka, a page of Vasantasena, rushes in with the story of his valour in saving a monk from the clutches of a mad elephant, and says that his mistress had missed the sight. The whole crowd, he continues, cheered him, but none save a noble person thought of rewarding him. The noble man felt for his ornaments, but finding none heaved a sigh, and presented his upper garment to him in appreciation of his bravery. The page did not know the name of the person, but says that just then he was passing by the road outside. The courtesan and her maid go to the balcony of the house to have a glimpse of the benefactor who proves to be Charudatta.

ACT III

The next day Charudatta returns home with his companion late at night from a concert. The hero approvingly speaks of the music and the singer. After washing the feet, both enter the house and prepare to sleep. Radanika entrusts the casket of ornaments to the care of Maitreya. Charudatta is drowsing but Maitreya continues his chatter, and finally both fall asleep. A short while after, Sajjalaka, a Brahmin thief misled by the grand appearance of Charudatta's mansion, bores a hole into one of its outer walls. He realizes that his action is immoral, but he has to do it (in order to obtain money for securing the freedom of his lady-love Madanika who was the maid of Vasantasena). Entering the house, Sajjalaka finds that the occupants are fast asleep and that the owner is a poor man. So he thinks of retracing his steps when Maitreya, in his sleep, delivers the box of ornaments to Sajjalaka, dreaming that he was handing them over to Charudatta. Sajjalaka goes off with the booty and the morning trumpets are sounded. Charudatta's maid discovers the hole in the wall and Maitreya boasts of his prudence in giving the ornaments the true state of affairs and is worried at the loss of the ornaments and the consequent blot on his character. His wife, on knowing of the theft, sacrifices her pearl-necklace in order that it may be used as compensation for the loss suffered by the courtesan, under the guise of a gift to a Brahmin. The hero is deeply touched, feels much grieved to accept such help from his

lxx

wife, but seeing that his refusal will pain her a good deal, he accepts it and saying that the necklace is not the value of the ornaments but of the trust with which the courtesan had deposited her valuables, dispatches Maitreya to Vasantasena with the pearl-necklace.

ACT IV

The next act opens with the love-lorn Vasantasena and her maid, the former with a picture-board and engaged in painting the figure of Charudatta as he was seen on the previous day when the elephant had run amok. The maid finds the picture quite life-like and compliments her lady's lover as cupid incarnate. Another maid approaches from Vasantasena's mother with ornaments and a message to wear them and proceed in the carriage awaiting at the door. On learning that the villain Sakara had sent the ornaments and the carriage, the courtesan rejects them, and dismisses the maid to inform her mother that she would adorn herself when going to Charudatta. Sajjalaka, the thief, then makes his entry, referring to his vile deed and stating that he needed money to buy freedom for his beloved Madanika. He calls her aloud and they both engage in conversation, Vasantasena overhearing them after finding - that it related to herself. Sajjalaka places the stolen ornaments which both the ladies recognize as belonging to Vasantasena. He further tells Madanika of his crime, and the ladies are relieved to hear, after knowing it was Charudatta's

-lxxi

house which Sajjalaka burgled, that none was injured. Sajjalaka suspects some ill motive in Madanika, but after knowing the true state of affairs, realizes the full import of his guilt and seeks Madanika's counsel. She advises him to approach Vasantasena and return the jewellery in the name of Charudatra. She then asks him to wait a while and goes to announce him to her ladyship. Meanwhile another maid enters and informed Vasantasena of the arrival of a Brahmin from Charudatta.

He is much wonder-struck at the royal mansion of Vasantasena who greets him and pays him all respects. Then he delivers the pearl-necklace to Vasantasena, saying that Charudatta had lost the ornaments pledged by her in gambling and in exchange had sent the necklace. She wavers for a moment, but accepts it asking Maitreya to inform Charudatta accordingly. Maitreya then leaves thinking slightly of Vasantasena. Madanika then enters saying that a messenger from Charudatta had arrived. The messenger is duly received and he gives the Ornaments to Vasantasena stating that Charudatta returned them as his house was unsafe. She asks Sajjalaka (for it is he who has presented himself as Charudatta's messenger) to give them back to Charudatta, which he declines to do; so Vasantasena says he must have stolen them from Charudatta. This greatly unnerves the burglar. Then Vasantasena orders a carriage to be made ready and calls her maid Madanika. The maid is

loaded with ornaments from Vasantasena. Hearing that the carriage was ready Vasantasena lovingly embraces her maid and places her hand in that of her burglar lover, asking him to marry his beloved, as she was now rendered Arya. After the couple had left, Vasantasena calls another maid and tells her everything, wondering as if all that was a day-dream. The maid replies that an Amrutanka Nataka had been staged as it were. Vasantasena then prepares to visit Charudatta with the necklace, but finds the sky overcast with clouds threatening a storm. This makes her impatient and she at once proceeds to her lover. The play suddenly ends here without any epilogue or anything suggesting its close.

Deviations

As indicated above, while considering the sources of the plays, no precise source for the Charudatta was found, and hence we are not in a position to show the exact contribution of the poet to the story as he got it. The broad outlines of the plot were possibly taken ready made by the poet. Shakara with all his eccentricities, mannerisms etc. is the special creation of our poet, and Shudraka carried the type to perfection. As regards the political bye-plot that is found in the Mrcchakatika (which will be considered in a short note later on) we take it to have been added by the later writer: the revolution is not at all necessary for the development of the plot. It is very loosely connected with the main story in the Mricchakatikam. The

first reference to the political episode comes in the second act of the *Mricchakatikam*: श्रिकतं च मम प्रियवस्येन शर्विलकेन यथा किल आर्यकनामा गोपालदारकः सिद्धदेशेन समादिष्टो राजा भविष्यतीति । सर्वश्यास्मद्विधो जनस्मनुसरति । तदहमपि तस्ममीपमेव गच्छामि । and later on Sarvilaka while going home with Madanika learns of the incarceration of Aryaka by Palaka (Act IV). If these references are omitted altogether, the major portion of the sixth act, the whole of the seventh act and the concluding portion of the tenth act in the *Mricchakatikam* are eliminated, there remains no trace of the political episode without any detriment to the development of the dramatic action.. It can easily be separated from the main story, and credit must be given to the author of the *Mricchakatikam*, for skilfully welding the two unconnected episodes together so, as to create the impression of a harmonious whole. Sarvilaka is the only weak link connecting the main plot with the bye-plot and it is his, joining the party of Aryaka that enables him to show his gratitude to Vasantasena for her obligations. According to Dr. Charpentier, the Palaka-Aryaka story is absolutely unnecessary and serves no apparent purpose in the drama.

Type of drama: The *Charudattam* belongs to the *Prakarana* type of drama which is thus defined in the *Sahitya Darpana*. (VI. 224-226)

भवेत्प्रकरणे वृत्तं लौकिकं कविकल्पितम् ॥

शृङ्गारोद्गी नायकस्तु वीरोऽभात्योऽथवा वणिक् ।

सापयधर्मकामार्थपरो धीरप्रशान्तकः ॥

नायिका कुलजा ववाषिपि वेश्या क्वपि द्वयं क्वचित् ।

तेन भेदारत्रयस्तस्य तत्र भेदस्तृतीयकः ॥

कितवद्युतकारादिविचटकसङ्कुलः ।

The plot has been taken from the popular store or may be supposed to have been the poet's invention; the characters are ordinary people of the world. Love is the principal sentiment. The hero is a Brahmin following the profession of a Vanik, dhiralalita in nature and fallen on bad days. There are two heroines a kulaja and a vesya.

Vita and Shakara are to be met with. The *Bhavaprakasana* enjoins that the kulaja heroine should employ Sanskrit, but the *Vadhuh* in the *Charudattam* speaks in Prakrit. The number of acts is required to be from five to ten, but the existence of the lesser number i viz, only 4) in the *Charudattam* is to be justified on the ground that the *Charudattam*, as we have it, is a fragment and that its sequel contained at least three more acts.

Sentiments etc.: Love, of course, is the main sentiment, the love-affair between *Sajjalaka* and *Madanika* serving as an *Upakathanaka*; but other sentiments also occasionally occur. Thus, for instance, pathos is furnished by the poverty of the hero, the condition of *Vasantasena* at the hands of the villain, and her love-lorn state in separation from *Charudatta*. The scene of house-breaking at night is an instance of wonder. But the peculiarity

of the Charudattam lies in its humour which is supplied by Bhasa's masterpiece, Shakara. The major part of the praise showered on Shudraka for the creation of Shakara now justly belongs to Bhasa, "From farce to tragedy, from satire to pathos", says Dr. Ryder, "runs the story, with a breath truly Shakespearean". As regards humour, Dr. Ryder says: "Shudraka's humour is the third of his vitally distinguishing qualities. This humour has an American flavour in its puns and in its situations".

The phenomenon of moon-rise flooding the dark streets with light showing the rays as streams of milk from the heavens is beautifully expressed by the fusion of Upama and Rupaka (I. 29):

उदयति हि शशाङ्कः क्लिन्नखर्जूरपाण्डु
युवतिजनसहायो राजमार्गप्रदीपः ।
तिमिरनिचयमध्ये रश्मयो यस्य गौरा
हृतजल इव पङ्केक्षीरधाराः पतन्ति ।

Similarly the setting of the moon is effectively described later on (III. 3) by another Upama comparing the arch of the moon disappearing in darkness with the tusk of a wild elephant out for bath gradually entering the waters:

असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमस्तं गतो ह्यष्टक्षचन्द्रः
तोयावगाढस्य वनद्विपस्य विषाणकोटीव निमज्जमाना ॥

Bhasa's patent simile of the flash of lightning in the clouds is seen here associated with the

Anumana (I.18):

कामं प्रदोषतिमिरेण न इश्यसे त्वं
सौदामनीव जलदोदरसन्निरुदा ।
त्वां सूचयिष्यति हि वायुवशोपनीतो
गन्धश्च शब्दमुखराणि च भूषणानि ॥

The lute is finely compared with a female companion, pastime, wife, and co-wife, which supply us with Upama, Rupaka and Atisayokti (III. I):

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगता सखीव
सङ्कीर्णदोषरहिता विषयेषु गोष्ठी ।
क्रीडारसेषु मदनव्यसनेषु कान्ता
स्त्रीणां तु कान्तरतिविघ्नकरी सपत्नी ॥

Charudatta's observations on poverty are full of profound truth expressed in a number of figures. The condition of a rich man fallen on evil days is stated to be like a dead man having a body (I. 3- Upama and Virodhabhasa):

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते
यथान्धकारदिव दीपदर्शनम् ।
सुखात्तु यो याति दशां दरिद्रतां
स्थितः शरीरेण मृतः स जीवति ॥

Similarly, 1.2 is an instance of Paryaya. 1.5 of Kavyalinga and Virodhabhasa, and 1.6 of Karaka Dipaka.

Anumanalankara, at which Bhasa is a master

hand, is found in the description of the condition of a man in deep sleep (III.13). which illustrate Samucchaya:”

निःश्वासोऽस्य न शङ्कितो न विषमस्तुल्यान्तरं जायते
गात्रं सन्धिषु दीर्घतामुपगतं शय्याग्रमण्णाधिकम्।
दृष्टिर्गाढनिमीलिता न चपलं पश्चान्तरं जायते
दीपं चैव न सर्वन्द्भिमुखः स्याल्लक्षसुप्तो यदि॥

Some of the notable figures are: *Upama* and *Utpreksha* (III.4) describing the effects of sleep; *Upama*. and *Kavyalinga* (1.17) ; *Kavyalinga* and *Utpreksha* (1.21); *Akshepa* (III. 2) ; *Partikara* (III. 14, IV. 4); *Ullekha* (III.11) ; *Arthantaranyasa* (III. 15, IV. 6); *Upama* (1.9, 11,26, 27; III. 5, IV. 1, etc.)

Many of the prose passages given as subhashitas towards the end in an appendix serve as instances of Arthantaranyasa: Aprastuta-prashamsa. Anyokti, Dristanta. etc.

Characterisation of CHARUDATTAM

Charudatta: He is the “Nayaka” or hero of the play. He is represented as a Brahmin trader of Ujjain, who for his magnanimous qualities and charitable disposition gifted away much to others. Thus in time and for his gambling nature as well he was bereft of money; even in his poverty he was a keen observer of circumstances, and he rightly observed that friends for sake even a good one in his poverty, deprives one and it is a great curse as well to all. But he is comforted to think that his mental quality has not waned even in his poverty. Thus we see his manifold noble traits of character including devotion to deities and offers protection to Vasantasena as she prays for it when followed by Shakara. He also ever appreciates others deeds and exploits, so satisfies Karnapura for his delivering one from the clutches of an elephant. He thinks protecting of trusted property as a sacred duty, so he makes up for the stealing away of Vasantasena’s trusted ornaments by accepting his wife’s more valuable Mukthavali and sending it to Vasantasena. His weak point was that he fell in love with Vasantasena a public woman even in the face of his devoted dutiful wife and that he was too much addicted to gambling even when his resources were meagre.

Brahmani: Charuddatta’s wife was very much devoted, dutiful to him and ever ministered to his pleasures and comforts: so she gifted away her

favourite valuable necklace to be given to Vasantasena, when her ornaments were stolen from her husband's custody. She did this though she knew Charudatta was in love with her. Thus she was a noble lady. Such was also the social condition of the rich in Bhasa's time.

Vasantasena (Ganika): She is the heroine of the play and though a public woman is represented as a beloved lover of Charudatta, the hero, and an appreciator of merits. She was also born of some noble family. Thus like Charudatta she had many noble qualities and became all the more attracted to him for his high mental qualities. She is courageous and well able to protect herself against Shakara. She is शक्रावरोधिका and offered protection to Charudatta's Samvahaka. She is dutiful to her maid Madanika and thus arranged for her marriage with Sajjalaka when she was aware of their ardent love for each other, the love of budding youth. And she knew the mental condition when love gets the upper hand; thus about Charudatta she says
गन्तुमिच्छामि न श्रोतुम्।

She was grave, assuming and was full of prestige.

Her love for Charudatta was pure and thus she had thus a high admiration for him and took him as a jewel of personages.

She had thus like Charudatta a love for arts and displayed good taste in all her acts. Thus Vidushaka was charmed with her neatness. Thus

indeed she was a fit counterpart of our hero Charudatta, and is represented almost as such.

Maitreya: He is a Brahmana, a jester, and a personal attendant, also मत्स्यहृत् of Charudatta. He is a timid, devoted and obedient Brahmana ever trying to do good to his master, and fulfilling his errands. He is also full of jests when in mood.

Sajjalaka: He is a lover of Madanika, an expert in the science of art of stealing; that he stole away ornaments from Charudatta's house is to win over Madanika. His love for her was ardent as is usual in a growing youth.

Shakara: He is the brother-in-law of King, named Samstanaka. He is also the police commissioner of Ujjain. He is addicted to all vices. He lost his balance in his addictions like drinking, gambling and to his maladministration. He speaks as he likes. He is mad about to love Vasantasena though she is not at it. He is a demoralised person by not knowing the morality of the human nature and his expression of well known characters in the drama in an unusual manner by not knowing the Puranas or the Literature.

पात्राणि

पुरुषाः -

- नायकः - दरिद्रसार्धबाहुपुत्रः चारुदत्तः।
विदूषकः - (मैत्रेयः) चारुदत्तस्य मित्रम्।
शकारः - राजश्याम्लः संस्थानकः।
विटः - शकारस्य सहचरः।
संवाहकः - चारुदत्तस्य प्रथम भृत्यः।
चेटः - वसन्तसेनायाः किङ्करः (कर्णपूरः)
सञ्जलकः - मदनिकाकामुकः।
चेटः - चारुदत्तस्य गृहे भृत्यः (वर्धमानवकः)
सूत्रधारः - नाटकस्य प्रधान नटः सूत्रधारि च।

सिद्धयः -

- गणिका - वसन्तसेना । नायिका।
ब्राह्मणी - चारुदत्तस्य पत्नी।
रदनिका - चारुदत्तस्य गृहे चेटी।
मदनिका - वसन्तसेनायाः मखी चेटी च।
विच्छित्तिका - वसन्तसेनायाः चेटी।
चतुरिका - वसन्तसेनायाः परिचारिका।
नटी - सूत्रधारस्य स्त्री।

चारुदत्तम्

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः-।।)

- सूत्रधारः- किञ्चु खल्वद्य प्रत्युष एव गेहान्निष्क्रान्तस्य बुभुक्षया पुष्करपत्रपतितजलबिन्दू इव चञ्चलायेते इव मेऽक्षिणी ।
(परिक्रम्य) यावद् गेहं गत्वा जानामि किञ्चु खलु संविधा विहिता न वेति । (परिक्रम्य)
एतदस्माकं गेहम् । यावत् प्रविशामि । (प्रविश्यावलोक्य)
यथा लौहीपरिवर्तनकालसारा भूमिः, स्नेहोद्भावनमुगन्ध इव गन्धः, सुनिमित्तमिव परिभ्रमन् वरिवस्यकजनः, किञ्चु खलु संविधा विहिता । अथवां बुभुक्षायौदनमयमिव जीवलोकं पश्यामि । यावदार्या शब्दापयामि । आर्ये ! इतस्तावत् ।
- नटीः- आर्य ! इयमस्मि । आर्य ! दिष्टया खल्वस्यागतः ।
सूत्रधारः- आर्ये ! किमस्त्यस्माकं गेहे कोऽपि प्रातराशः ।
नटीः- अस्ति ।
सूत्रधारः- चिरं जीव । एव शोभनानि भोजनानि दात्री भव ।
नटीः- आर्य ! त्वामेव प्रतिपालयन्ती तिष्ठामि ।
सूत्रधारः- आर्ये ! किमस्त्यभ्यर्थितम् ।
नटीः- अस्ति ।
सूत्रधारः- एवं देवास्त्वामाश्वासयन्तु । आर्ये ! किं किम् ।
नटीः- घृतं गुडो दधि तण्डुलाश्चास्ति ।

- सूत्रधारः- एतत् सर्वमस्माकं गेहेऽस्ति ।
नटीः- नहि नहि । अन्तरापणे ।
सूत्रधारः- (सरोषम्) आः अनार्ये ! एवं ते आशा छिद्यताम् । अभाव च गमिष्यसि । अहं चण्डप्रवात लण्डित इव वरण्डः पर्वताद् दूरमारोप्य पातितोऽस्मि ।
नटीः- मा विभीहि मा विभीहि । मुहूर्तकं प्रति पालयत्वार्यः । सर्वे सज्जं भविष्यति । लब्धं नामैतत् । अद्य ममोपवासस्यार्यः सहायो भवतु ।
सूत्रधारः- किन्नामधेय आर्याया उपवासः ।
नटीः- अभिरूपपतिर्नाम ।
सूत्रधारः- किमन्यजात्याम् ।
नटीः- आम ।
सूत्रधारः- सर्वं तावत् तिष्ठतु । क्वोन्विदानीमार्याया उपवासस्यो- पदेशिकः ।
नटीः- अनेन वरिवस्यकेन चूर्णगोष्ठेन ।
सूत्रधारः- साधु चूर्णगोष्ठ ! साधु ।
नटीः- यद्यार्यस्यानुग्रहः, तत इच्छेयमस्माद्दूशजनयोग्यं कञ्चिद् ब्राह्मणं निमन्त्रयितुम् ।
सूत्रधारः- धर्मिष्ठः खलु नियोगः । तेन प्रातराशोऽपि मे भविष्यति । यद्येवं प्रविशत्वार्या । अहमप्यस्माद्दशजनयोग्यं कञ्चिद् ब्राह्मणमन्विष्यामि ।

नटीः- यदार्थ आज्ञापयति ।

(निष्क्रान्ता)

सूत्रधारः- कुत्र नु खलु दरिद्रब्राह्मणं तमेय । एष आर्यचाहदत्तस्य

वयस्य आर्यमैत्रेयो नाम ब्राह्मण इत एवागच्छति ।

यावदुपनिमन्त्रयामि । आर्य ! निमन्त्रितोऽसि । आमन्त्रणस्य

मा दरिद्र इति मामवमन्यस्व । सम्पन्नमशितव्यं भविष्यति ।

घृतं गुडो दधि तण्डुलाश्च सर्वमस्ति । अपि च दक्षिणमाषका
भविष्यन्ति ।

(नेपथ्ये)

अन्यमन्यं निमन्त्रयतु तावद् भवान् । अरिक्तकस्तावदहम् ।

घृतगुडदधिसुसमृद्धं धूपितसूपोपदंशसमिन्नम् ।

सत्कारदत्तमिष्टं भुज्यतां भक्तमार्येण ॥१॥

(निष्क्रान्तः)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः-

अन्यमन्यं निमन्त्रयतु तावद् भवान् । अरिक्तकस्तावदहम् । ननु

भणाम्यहमरिक्तक इति । किं भणसि सम्पन्नमशनमशितव्यं

भविष्यतीति । अहं पुनर्जानामि । अधिकमधुरस्य आप्रस्य

अयोपयतया अस्थि न भक्ष्यत इति । किमिदानीं मामुल्लाल्योल्लाल्य

भणसि । भणामि व्यापृत इति । किं भणसि दक्षिणमाषका

भविष्यतीति । एष वाचा प्रत्याख्यातो हृदयेनानुबध्यमानो

गम्यते । अहो अत्याहितम् । अहमपि नाम परस्यामन्त्रणातीति

तर्कयामि । योऽहं तन्नभवतश्चाहदत्तस्य गेहेऽहोरात्रपर्यामिति द्वैर्नाना

विधैर्हिङ्गुविद्धैरद्वारसुगन्धिभिः श्लक्ष्णमात्रप्रतीहैरन्तरान्तर

पानीयैरशनप्रकारैश्चित्रकर इव बहुमल्लुकैः परिवृत

आकण्ठमात्रमशित्वा चत्वखवृषभ इव मोदकखाद्यै रोमन्थायमानो

दिवसं क्षिपामि, स एवेदानीमहं तन्नभवतश्चाहदत्तस्य दरिद्रतया

समं पारावतैः साधारणवृत्तिमुपजीवन् अन्यत्र चरित्वा चरित्वा

तस्यावासमेव गच्छामि । अन्यद्वाश्रयम् । ममोदरमवस्थविशेषं

जानाति । अल्पेनापि तुष्यति । बहुकमप्योदनभरं भिरिष्यन्ति

दीयमानम् । न याचते अदीयमानं, न प्रत्याचष्टे । न खल्वहमीदृशेन

न सन्तुष्टः । तत् षष्ठीकृतदेवकार्यस्य तन्नभवतश्चाहदत्तस्य कारणाद्

गृहीतानि सुमनसोऽन्तरीयवासश्च । यावदस्य पार्श्वपरिवर्ती भवामि

। एष तन्नभवांश्चाहदत्तः प्रभातचन्द्र इव सकरुणप्रियदर्शनो

यथाविभवेन गृहद्वैवतान्यर्चयन् इत एवागच्छति ।

यावदेनमुपसर्पामि । (निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति बलिमुपहरन्नायको विदूषकश्चाङ्किकाहस्ता
चेटी च ।)

नायकः-

(दीर्घ निःश्वस्य) भोः । दरिद्रं खलु नाम मनस्विनः पुरुषस्य
सोच्छ्वासं मरणम् । कृतः,

यासां बलिर्भवति मद्गृहदहलीनां

हंसैश्च सारसगणैश्च विभक्तपुष्पः ।

तास्वेव पूर्वबलिरुडयवाङ्कुरासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ २ ॥

विदूषकः-

अलमिदानीं भवानतिमात्रं सन्तुष्टम् । पुरुषयौवनानीव

गृहयौवनानि खलु दशाविशेषमनुभवन्ति ।

आसामुदर्यानिविपदविभयान्न बहुलपक्षचन्द्रस्य ज्योत्स्नापरिधय
दी

इव भवत एव रमणीयोऽयं दरिद्रभावः ।

नायकः- न खल्वहं नष्टां श्रियमनुशोचामि। गुणरसज्ञस्य तु पुरुषस्य व्यसनं दारुणतरं मां प्रतिभाति। कुतः,

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते

यथान्धकारादिव दीपदर्शनम्।

सुखातु यो याति दशां दरिद्रतां

स्थितः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ ३ ॥

विदूषकः- भो वयस्य! समुद्रपत्तनसारभूतस्तादृशोऽर्थसञ्चयः क्व गतः ।

नायकः- (निःश्चस्य) वयस्य! यत्र गतानि मे भागधेयानि। पश्य,

क्षीणा ममार्थाः प्रणयिक्रियासु विमानितं नैव परं स्मरामि।

एतत्तु मे प्रत्ययदत्तमूल्यं सत्त्वं सखे! न क्षयमभ्युपैति ॥ ४ ॥

(चिंतां नाटयति।)

विदूषकः- किं भवानर्थविभवं चिन्तयति ।

नायकः- सत्यं न मे धनविनाशगता विचिन्ता

भाग्यक्रमेण हि धनानि पुनर्भवन्ति।

एतत्तु मां दहति नष्टधनाश्रियो मे

यत् सौहृदानि सुजने शिथिलीभवन्ति ॥५॥

अपि च,

दारिद्र्यात् पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न सन्तिष्टते

सत्त्वं हास्यमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते।

निर्वैरा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फीता भवन्त्यापदः

पापं कर्म च यत् परैरपि कृतं तत्तस्य सम्भाव्यते ॥ ६ ॥

विदूषकः-

एत इदानीं दास्याः पुत्रा अर्थव्यापारा गोपदारका इव मशकभीता गृहाद् निर्गच्छन्ति । धनविनाशदुःखस्य पुनश्चिन्त्यमानस्य वसन्ते वृद्धस्य शरस्तम्बस्येवाऽऽङ्कुराङ्कुरा उद्भ्रमन्ति । तदलं भवतः सन्तापेन ।

नायकः- वयस्य! किमर्थं सन्तापं करिष्ये। किञ्चाहं दरिद्रः यस्य मम,

विभवानुवशा भार्या समदुःखसुखो भवान्।

सत्त्वं च न परिभ्रष्टं यद् दरिद्रेषु दुर्लभम् ॥ ७ ॥

(ततः प्रविशति गणिका सम्भ्रान्ता विटेन शकारेण चानुगम्यमाना।)

शकारः- तिष्ठ तिष्ठ वसन्तसेने! तिष्ठ

किं यासि धावसि प्रधावसि प्रस्खलन्ती

साधु प्रसीद न मार्यसे तिष्ठ तावत् ।

कामेन सम्प्रति हि दह्यते मे शरीर

मङ्गारमध्यपतितमिव चर्मखण्डम् ॥८॥

विटः- वसन्तसेने!

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौकुमार्या

नृत्तोपदेशविशदौ चरणौ क्षिपन्ती।

उद्विग्नचञ्चलकटाक्षनिविष्टदृष्टि-

व्याघ्रानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ ९ ॥

शकारः- भाव! एषा गच्छति वसन्तसेना,

द्वाभ्यामावाभ्यामनुबध्यमाना यथा शृगालीव कुकुराभ्याम् ।

सनपूरा मेखलानादहासा सवेष्टनं मे हृदयं हरन्ती ॥ १०॥

विटः- वसन्तसेने।

किं त्वं पदात् पदशतानि निवेशयन्ती
नागीव यासि पतनोन्द्रभयाभिभूता।

वेगादहं प्रचलितः पवनोपमेयः

किं त्वां ग्रहीतुमथवा न हि मेऽस्ति शक्तिः ॥ ११ ॥

गणिकाः-

(समन्तादवलोक्य) पल्लवक! पल्लवक! परभृतिके! परभृतिके!
मधुकरक! मधुकरक! शारिके! शारिके! हा धिक्, नष्टो मे
परिजनः । अत्र स्वयमेवात्मा रक्षितव्यः ।

शकारः-

विलप विलप ज्ञाते! विलप पल्लवं वा, परभृतिकां वा,
मधुकरं वा, शारिकां वा, सर्व वसन्तमासं वा । कः कस्त्वां
परित्रास्यते ।

किं वासुदेवः शवपत्तनेशः कुन्तीसुतो वा जनमेजयो वा।

अहं त्वां गृहीत्वा केशहस्ते दुःशासनः सीतामिवाहरामि ॥१२॥

विटः-

वसन्तसेने! सर्वत्र भयानभिज्ञहृदयं मा कुरु। पश्य,
परिचिततिमिरा मे शीलदोषेण रात्रि-
र्बहुलतिमिरकालास्तीर्णपूर्वा विषट्टाः।
युवतिजनसमक्षं काममेतन्न वाच्यं।

विपणिषु हतशेषा रक्षिणः साक्षिणो मे ॥ १३ ॥

गणिकाः-

अहम् इदानीं संशयिता संवृता, य आत्मगुणान् स्वयमेव
मन्त्रयते । कथमेतेऽकार्यं न करिष्यन्ति ।

विटः-

भवति! क्रियतामस्माकमनुनयप्रग्रहः (परिग्रहः)। पश्य,
जनयति खलु रोषं प्रश्रयो भिद्यमानः
किमिव च शषितानां दुष्करं मद्दिशानाम्।

अनुनयति समर्थः खड्गदीर्घः करोयं
युवतिवधघृणाया मां शरीरं च रक्ष ॥ १४ ॥

गणिकाः- अनुनयोऽपि खल्वस्य भाययति ।

शकारः- वसन्तसेने! सुष्टु भावो भणति । बहुमान्यते खलु तावद्
वलवज्जनदुर्लभोऽनुनयः । पश्य वासु ।

असिः खलु तीक्ष्णः शिखिग्रीवामेचकः

क्षिपामि शीर्षं तव मारयेथवा ।

अतं त्वस्माद्दशकान् रोषयित्वा

मृतः खलु यो भवति न नाम जीवति ॥१५॥

आर्य! कुलपुत्रजनस्य शीतपरितोषोपजीविनी गणिका खल्वहम्।

गणिकाः-

आर्य! अस्माज्जनात् किमिष्यते शरीरं वाथवालङ्कारो वा ।

विटः-

अतः खलु प्रार्थसे।

गणिकाः-

आर्य! अस्माज्जनात् किमिष्यते शरीरं वाथवालङ्कारो वा ।

विटः-

न पुष्पमोक्षणमर्हति लता। कुलमलत्रड्करेण।

गणिकाः-

अहं खल्विदानीमात्मानं न सन्तापयेयम् ।

शकारः-

वसन्तसेने अहं भर्तृपुत्रः कामपितव्यः

गणिकाः-

शान्तोऽसि ।

शकारः-

शृणु भाव! शृणु! एषा वसन्तसेना मां श्रान्तोऽस्मीति भणति ।

विटः-

(आत्मगतम्) अक्रुष्टमात्मानं न जानाति मूर्खः। ध्वंस इत्युक्ते

श्रान्त इत्यवगच्छति। अपि च,

अभिनयति च्वासि सर्वांगान्नैः

किमपि किमप्यनवोक्षितार्थमाह।

अनुचितगतिरप्रगल्भवाक्यः

पुरुषमयस्य पशोर्नवावतारः ॥ १६ ॥ .

(प्रकाशम्) वसन्तसेने! किमिदं मत्सन्निधौ

वेशवासविरुद्धमभिहितम्। पश्य,

तरुणजनसहायश्चिन्त्यतां वेशवासो

विगणय गणिका त्वं मार्गजाता लतेव।

वहसि हि धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं

सममुपचर भद्रे। सुप्रियं चाप्रियं च ॥ १७ ॥

एष मेऽभिनिवेशोऽभिजनेन तोल्यते ।

गणिका:-

शकार:- एषान्धकारपूरितगम्भीरा रथ्या दृश्यते । मा खलु

ज्ञाता अत्र भ्रंशयितव्या । आ कामदेवानुयानात् प्रभृति

नयनमात्रसंस्थुलं दरिद्रसार्थवाहपुत्रं चारुदत्तबटुकं कामयत

एषा । इदं तस्य गृहस्य पक्षद्वारम् ।

(सहर्षमात्मगतम्) एतत् तस्य गेहम् ।

दिष्ट्येदानीमित्रजननिरोधेन प्रियजनसमीपमुपनीतास्मि ।

भवतु, एवं तावत् करिष्यामि ।

गणिका:-

शकार:- भाव! नष्टा ज्ञाता नष्टा।

विट:- कथं नष्टा। अन्विष्यतामन्विष्यताम्

शकार:- भाव! न दृश्यते ।

विट:- हन्त वञ्चिताः स्मः। वसन्तसेने। उपलब्धेदानीमसि।

कामं प्रदोषतिमिरेण न दृश्यसे त्वं

सौदामनीव जलदोदरसन्निरुद्धा।

त्वां सूचयिष्यति हि त्रायुवशोपनीतो
गन्धश्च शब्दमुखराणि च भूषणानि ॥ १८ ॥

(गणिका मालमापनीय भूषणानि चोत्सारायति।)

विट:- अहो बलवांश्चायमन्धकारः। सम्प्रति हि

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः।

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥ १९ ॥

अपि च,

सुलभशरणमाश्रयो भयानां वनगहनं तिमिरं च तुल्यमेव।

उभयमपि हि रक्षतेऽन्धकारो जनयति यश्च भयानि यश्च

भीतः ॥२०॥

तथाहि-

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशसञ्चन्ना।

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ २१ ॥

गणिका:- अहो भित्तिपरिणामसूचितं पक्षद्वारम् ।

असम्मोगमलिनतयेहाधिकमन्धकारः । तद् इहैव स्थास्यामि ।

नायक:- मैत्रेय! गच्छ, चतुष्पथे बलिमुपहर मातृभ्यः।

विदूषक:- न मे श्रद्धा, अन्यो गच्छतु ।

नायक:- किमर्थम्।

विदूषक:- मम बुद्धिरादर्शमण्डलगतैव च्छाया वामेषु दक्षिणा दक्षिणेषु

वामा भवति।

नायक:- भूई! यथाविभवेनार्च्यताम्। भक्त्या तुल्यन्ति देवतानि। तद्

गन्धताम्।

- विदूषकः- एकाक्यहं कथं गमिष्यामि ।
नायकः- रदनिके । अनुगच्छात्रभवन्तम् ।
रदनिकाः- यद् भर्ताज्ञापयति ।
विदूषकः- भवति । दीपमहं नेष्यामि ।
नायकः- यथा भवान् मन्यते तथास्तु ।
विदूषकः- (दीपं गृहीत्वा) भो रदनिके ! अपावृणु पक्षद्वारम् ।
रदनिकाः- तथा । (नाट्येन द्वारमपावृणोति) तथा ।
(गणिका वस्त्रान्तेन दीपं निर्वापयति ।)
विदूषकः- अविहा अविहा
नायकः- वयस्य ! किमेतत् ।
विदूषकः- अपावृतपक्षद्वारपिण्डीकृतप्रविष्टेन राजमार्गसङ्कीर्णं वातेन सहसा निर्गच्छतो मम हस्ते निर्वापितो दीपः ।
नायकः- मूर्ख ! धिक् त्वाम् ।
विदूषकः- (निष्क्रान्तः) अल्पं खलु मेऽपराद्धम् । रदनिके । गच्छ, चतुष्पथे मां प्रतिपालय । यावद्दहमप्यभ्यन्तरचतुश्शालाद् दीपं गृहीत्वागच्छामि ।
चेटीः- अर्थ ! तथा ।
गणिकाः- (अभ्यन्तरं प्रविश्य तिष्ठति) दिष्ट्या मम प्रवेशनिमित्तमपावृतं पक्षद्वारम् । अलं चारित्रभयेन । यावत् प्रविशामि ।
विटः- (विलोक्यात्मगतम्) भवतास्त्रिर्गत्य काचिदियमागच्छति ।

- भवतु, अनया वराकं वञ्चयामि । (प्रकाशम्)
सुरभिस्नानधूपानुविद्ध इव गन्धः ।
शकारः- आम् भाव । शृणोमि गन्धं श्रवणाभ्याम् । अन्धकारपुरिताभ्यां नासापुटाभ्यां सुष्ठु न पश्यामि ।
विटः- तिष्ठ । तिष्ठ । क्व यास्यसि । (चेटी गृह्णाति ।
(चेटी सभयं भूमौ पतिता ।)
शकारः- गृहाण भाव । गृहाण ।
विटः- एषा हि वयसो दर्पात् कुलपुत्रावमानीनी ।
केशेषु कुसुमन्यासैः सेवितव्येषु धर्षिता ॥ २२ ॥
शकारः- भाव ! किं गृहीता ।
विटः- अथ किम् । एषा गन्धानुसारेण गृहीता ।
शकारः- दास्याः पुत्र्याः शीर्षं तावच्छित्त्वा पश्चान्मारयिष्यामि ।
विटः- गृह्यतां तावत् ।
शकारः- (चेटी गृहीत्वा)
एषा हि वासूः शिरसि गृहीता केशेषु बालेषु शिरोरहेषु ।
कूज क्रन्द लप वार्ता महेश्वरं शङ्करमीश्वरं वा ॥२३॥
(चेटी बलादाकर्षति)
चेटीः- किमार्थमि श्रेय्यवसितम् ।
शकारः- भाव ! जानामि स्वरयोगेन न भवति वसन्तसेना ।
विटः- न भोक्तव्या । वसन्तसेनैवैषा ।

एषा रङ्गप्रवेशेन कलानां चैव शिक्षया।

स्वरान्तरेण दक्षा हि व्याहर्तुं तन्न मुञ्चताम् । २४ ।

(प्रविश्य)

विदूषकः- (दीपं गृहीत्वा) राजमार्गसङ्कीर्णेन शीतसुकुमारेण वातेन पदे पदे विक्षोभ्यमाणजनिततरङ्गतैलपूर्णभाजनं दीपं कथमपि रक्षित्वा गृहीत्वागतोऽस्मि ।

चेटी:- (शकारं पादेन ताडयन्ती रुदित्वा) आर्य! मैत्रेय ! अयं परिभवोऽथवावलेपः ।

विदूषकः- (सखङ्गं विटं शकारं च दृष्ट्वा शङ्कितस्तिष्ठति) मा तावद्, मा तावत् ।

विटः- अये आर्यचारुदत्तस्य वयस्यो मैत्रेयः खल्वयम् नेयमपि वसन्तसेना। महाब्राह्मण! अन्यशङ्कया खल्विदमस्माभिरनुष्ठितं, न दुर्पात् । पश्यतु भवान्,

अकामा ह्रियतेऽस्माभिः काचित् स्वाधीनयौवना। सा भ्रष्टा शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ २५ ॥

शकारः- अविहा दरिद्रसार्थवाह पुत्रस्य चारुदत्तबटुकस्य चेटी खल्वियं, न भवति वसन्तसेना । साधु वसन्तसेने ! साधु ! अन्धकारं कृत्वान्तरा वञ्चितो भावः । अहं तावद् वञ्चितः कूटकपटशीले । सर्वथा दुष्करं कृतम् ।

विदूषकः- मा तावत् । न युक्तमिदम् ।

विटः- भो महाब्राह्मण ! अयमनुनयसर्वस्वमञ्जलिः ।

विदूषकः- भवतु, भवतु ! अनपराद्धो भवान् ।

अनुनीतोऽहमेवात्रापराद्धः ।

शकारः- भाव ! दृढं खलु विभेषि तं दरिद्रसार्थवाहपुत्रं चारुदत्तबटुकम् ।

विटः- सत्यं भीतोऽस्मि ।

शकारः- कस्माद् भाव ! कस्मात् ।

विटः- तस्य गुणेभ्यः । पश्यतु भवान्,

स मद्धिधानां प्रणयैः कुशीकृतो

न तस्य कश्चिद् विभवैरमण्डितः ।

निदाघसंशुष्क इव हृदो महान्

नृणां तु तृष्णामपनीय शुष्यति ॥ २६ ॥

महाब्राह्मण ! अयमर्थः सार्थवाहपुत्रस्य न कथयितव्यः ।

(निष्क्रान्तो विटः)

शकारः- मारिष ! बटुक ! मारिष ! भण तं दरिद्रसार्थवाहपुत्रं

चारुदत्तबटुकं मम वचनेन राजश्यालः संस्थानकः सपट्टेन

शीर्षेणानुबन्धे भणतिनाटकस्त्री वसन्तसेना नाम

अणिकादारिका सुवर्णवर्णा द्वाभ्यामामावाभ्यां बलात्कारेण

नीयमाना महता सुवर्णलिङ्कारेण तच्च गेहं प्रविष्टा । सा श्रो

निर्यातयितव्या ! मा तावत् तव च मम च दारुणः क्षोभो

भवतीति । बटुक ! मारिष ! इदं च भ्रण-मा दास्याः पुत्र !

भारावतगलप्रविष्टमिव मूलकन्दं शीर्षकपालं मडमडापिष्यामि

मा खलु कयाटसम्पुटप्रविष्टमिव पङ्ककपित्तं शीर्षं ते चूर्णयन्

मडमडापिष्यामि इति ।

विदूषकः- (शकारं दीपेनोद्वेजयति) भो ! तथा ।

शकारः- (सर्वतो विलोक्य) वव भावः ! गतो भावः अविहा भावः।

(निष्क्रान्तः शकारः-।)

विदूषकः- कृतं देवकार्यमिति तत्रभवतो निवेदयिष्यावः । भवति ।

अपनीयतां ते हृदयमन्युः । अयं वृत्तान्तोऽभ्यन्तरं न प्रेषयितव्यः ।

चेटीः- आर्य ! रदनिका खल्वहम् ।

विदूषकः- एहि गच्छावः ।

(उभौ परिक्रामतः)

नायकः- भद्रे ! कृतं देवकार्यम् ।

गणिकाः- (आत्मगतम्) परिजन इति मां शब्दापयति । भवतु, रक्षितास्मि ।

नायकः- माहताभिलाषी प्रदोषः । तद् गृहतां प्रावारकम् ।

गणिकाः- (प्रावारकं गृहीत्वा सहर्षम्) अनुदासीनं यौवनमस्य पटवासगन्धः सूचयति ।

नायकः- रदनिके ! प्रवेश्यतामभ्यन्तरचतुःशालम्

गणिकाः- (आत्मगतम्) अभागिन्यहमभ्यन्तरप्रवेशस्य ।

नायकः- किमिदानीं न प्रविशसि ।

गणिकाः- इदानीमहं किं भणिष्यामि ।

नायकः- रदनिके किं विलम्बसे ।

(रदनिकाविदूषकावुपसृत्य)

चेटीः- भर्तृदारक ! इयमस्मि ।

नायकः- इयमिदानीं का ।

अविज्ञातप्रयुक्तेन धर्षिता मम वाससा ।

संवृता शरदभ्रेण चन्द्रलेखेव शोभते ॥ २७ ॥

गणिकाः- (आत्मगतम्) दीपालोकसूचितरूपः स एवेदानीमेषः, यस्य कृतेऽहं निःश्वासमात्ररक्षितं शरीरमुदहामि ।

विदूषकः भोः चारदत ! राजश्यालः संस्थानः सपट्टेन शीर्षेणानुबन्ध

विज्ञापयति-नाटकस्त्री वसन्तसेना नाम

गणिकादारिकास्माभिर्बलात्कारेण नीयमाना महता सुवर्णालङ्कारेण युष्माकं गेहं प्रविष्टा । सा भ्यो निर्यातयितव्येति ।

गणिकाः- (प्रकाशम्) हं बलात्कारेण नीयमानेति ननु भणति । भवतु,

अयं प्रासकालः । आर्य ! शरणागतस्मि ।

नायकः- न भेतव्यम् । न भेतव्यम् । किं वसन्तसेनेषा ।

विदूषकः- (अपवार्य) अविहा वसन्तसेना । भोः चारदत ! वसन्तसेना खल्वियं, या भवता कामदेवानुयानप्रभृति नयनमात्रसंस्तुता सन्निहितमनोभवेन हृदयेनोदहते । तत् पश्यत्त्विमाम् ।

नायकः- वयस्य ! पश्याम्येनां,

यत्र मे पतितः कामः क्षीणे विभवसञ्चये ।

रोषः कुपुरुषस्येव स्वाङ्गेष्वेवावसीदति ॥ २८ ॥

गणिकाः- अदत्तभूमिप्रवेशप्रार्थनेनापराद्धाहमार्य शीर्षेण प्रसादयामि ।

नायकः- यद्येवहमपि नावदविज्ञातप्रयुक्तेन प्रेष्यसमुदाचारेण सापराधो

भवती प्रसादयामि ।

विदूषकः- भोः! विवहन्ताविव शकटिकां दुर्विनीतबलीवर्दावत्योच्यं क्लेशयतः । अहमिदानीं कं प्रसादयामि । भवतु, इदानीं रदनिकां प्रसादयामि । रदनिके! प्रसीदतु, प्रसीदतु भवती ।

नायकः- भवति। परवानस्मि। किमनुतिष्ठति स्नेहः।

गणिकाः- (आत्मगतम्) मधुरं खल्वेष्टव्यम् । अदक्षिणं खलु प्रथमदर्शने यदृच्छागतयेह वस्तुम् । तदेवं करिष्यामि । यदि मे आर्यः प्रसन्नः। अयं मेऽलङ्कार इहैव तिष्ठतु । अलङ्कारनिमित्तं पापा मामनुसरन्ति । अहमप्यार्येण रक्षिता गेहं गन्तुमिच्छामि।

नायकः- अन्वर्थमुपदिशति। मैत्रेय! गृह्यताम्।

विदूषकः- न मे श्रद्धा।

नायकः- मूर्ख! गृह्यताम्।

विदूषकः- यद् भवानाज्ञापयति। आनयतु भवती।

(गणिका विमुच्यालङ्कारं प्रयच्छति)

विदूषकः- (गृहीत्वा) रदनिके ! गृहणैतं सुवर्णालङ्कारं त्वम् । षष्ठ्यां सप्तम्यां च धारय । अहमष्टम्यामनध्याये धारयिष्यामि ।

चेटी:- (विहस्य) शास्त्रं व्याचक्षाणस्य भर्तृपुत्रस्य तदानीमवसरो भवति । आनयत्वार्यः। (गृहीत्वा निष्क्रान्ता)

नायकः- कोऽत्र भोः! दीपिका तावत्।

विदूषकः- भोः दीपिका गणिकेव निःस्नेहा संवृता ।

नायकः- कृतं दीपिकया। (विलोक्य) उदितो भगवान्

सर्वजनसामान्यप्रदीपश्चन्द्रः। अतः खलु,

उदयति हि शशाङ्कः क्लिन्नखर्जूरपाण्डु-

युवतिजनसहायो राजमार्गप्रदीपः

तिमिरनिचयमध्ये रश्मयो यस्य गौरा

हतजल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ २९ ॥

भवति राजमार्गे निष्क्रमणः क्रियताम्। सखे।

अनुगच्छात्रभवतीम्।

विदूषकः- यद् भवानाज्ञापयति । एत्वेतु भवती। (निष्क्रान्ताः सर्वे)

॥ प्रथमोऽङ्कः समाप्तः ॥

(ततः प्रविशति गणिका चेट्टी च।)

- गणिकाः ततस्ततः ।
 चेट्टीः- अम्महे न किञ्चिन्मया भणितम् । किं ततस्तत इति ।
 गणिकाः- हञ्जे ! किं मया भन्तितम् ।
 चेट्टीः- अञ्जुके ! स्नेहः पृच्छति, न पुरोभाषिता । किं चिन्त्यते ।
 गणिकाः- हञ्जे ! त्वं तावत् किमिति तर्कयसि ।
 चेट्टीः- अप्रयोजनतया गणिकाभावस्याञ्जुका कमपि कामयत इति तर्कयामि ।
 गणिकाः- सुष्ठु त्वया कृतम् । अवञ्चिता ते दृष्टिः । इदृशवर्णव ।
 चेट्टीः- अनलङ्कृतमप्यञ्जुकां मण्डितामिव पश्यामि । कामो हि भगवाननवगीत उत्सवस्तरणजनस्य ।
 गणिकाः- हताशे ! उत्कण्ठितव्ये का ते रतिः । *being very the poor*
 चेट्टीः- अञ्जुके ! इच्छामि प्राष्टुं बहुमान इव रमणीयः कश्चिद् राजकुमारः ।
 गणिकाः- रन्तुमिच्छामि, न सेवितुम् ।
 चेट्टीः- किन्तु खलु विद्याविशेषरमणीयः कश्चिद् ब्राह्मणदारकः ।
 गणिकाः- अस्त्यतिबहुमतो विसम्भः । पूजनीयः खलु स जनः ।
 चेट्टीः- किन्तु खलु वणिग्दारकः कश्चिदागन्तुकः ।
 गणिकाः- उन्मत्तिके ! आशाच्छेदमुत्कण्ठमाना का सहते ।

- चेट्टीः- किं न शक्यं श्रोतुम् । कोऽस्माकं मनोरथानुत्तः
 गणिकाः- किं त्वं कामदेवानुयाने नागतासि ।
 चेट्टीः- नन्वगतासि ।
 गणिकाः- केनोदासीनं मन्यसे ।
 चेट्टीः- भणतु, भणत्वञ्जुका, भणतु ।
 गणिकाः- हञ्जे ! शृणु तावत् । अस्ति सार्धवाहपुत्रश्चरदत्तो नाम ।
 चेट्टीः- येन शरणागता त्वं रक्षिता ।
 गणिकाः- स एव ।
 चेट्टीः- हा धिक्, दरिद्रः खलु सः ।
 गणिकाः- अतः खलु काप्यते । अतिदरिद्रपुरुषसत्ता ।
 गणिकाः- गणिकाअवचनीया भवति ।
 चेट्टीः- अञ्जुके ! उद्धृतपुष्पं सहकारं मधुकरा उपासते ।
 गणिकाः- हञ्जे ! एवम्, उपासते । ते मधुकरा इति पृच्छन्ते ।
 चेट्टीः- किं, विभवमन्दतया वेशवासप्रसङ्कात्तरो दुःखमिति यदि नागच्छेत् ।
 गणिकाः- नन्वहं तं कामये ।
 चेट्टीः- यद्योतावान् बहुमानः, किं नाभिसिष्यते ।
 गणिकाः- न खलु न गच्छामि । किन्तु सहासामिभ्युतः
 चेट्टीः- प्रत्युपकारदुर्लभतया पुनर्मै दुर्लभो भवेदिति विलम्बे ।
 चेट्टीः- हं, किमेतन्निमित्तं तत्रैव सोऽलङ्कारःस्थापितः ।

- गणिका:- हञ्जे एवमिव ।
 चेटी:- अञ्जुके ! तथा ! आर्य ! राजमार्गे विश्वस्तसम्पातमार्यं कर्तुमिच्छत्यञ्जुका । कस्य किं कर्तव्यम् ।
 संवाहक:- शृणोत्वार्या ।
 गणिका:- अवहितास्मि ।
 संवाहक:- पाटलिपुत्रं मे जन्मभूमिः । प्रकृत्या वणिगहम् । तस्मे-
 भागधेयपरिवृततया दशया संवाहकवृत्तिमुपजीवामि ।
 गणिका:- संवाहक आर्यः । सुकुमारा कला शिक्षितार्येण ।
 संवाहक:- कलेति शिक्षिता । आजीविकेदानीं संवृता ।
 गणिका:- निर्वेदसूचकमिव वचनमार्यस्य । ततस्ततः ।
 संवाहक:- अञ्जुके ! स इदानीमहमागन्तुकानां श्रुत्वा पुरुषविशेषकौतूहलेनागतोऽस्मीमामुञ्जयनीम् ।
 गणिका:- ततस्ततः ।
 संवाहक:- तत इहागतमात्र एव कश्चित् सार्थवाहपुत्रः समासादितः ।
 गणिका:- कीदृशः ।
 संवाहक:- आकृतिमान् अविभ्रमन् अनुत्सिक्तो ललितो ललिततयाविस्मयश्चतुरो मधुरो दक्षः सदाक्षिण्योऽभिमत आचितस्तुष्टो भवति । दत्त्वा न विकल्पते । अल्पमपि स्मरति, बहुकमप्यपकृतं विस्मरति । अञ्जुके ! किं बहुना, तस्य कुलपुत्रस्य गुणानां चतुर्भागमपि सुदीर्घेणापि ग्रीष्मदिवसेन वर्णयितुं न शक्यम् । किं बहुना, दक्षिणतया परकीयमिवात्मनः शरीरं धारयति ।

- गणिका:- इदृशमेव ।
 (ततः प्रविश्यपटीक्षेपेण संवाहकः।)
 संवाहक:- आर्ये ! शरणागतोऽस्मि ।
 गणिका:- अलमार्यस्य सम्भ्रमेण ।
 चेटी:- हं, क इदानीमेषः ।
 गणिका:- उन्मत्तिके । किं शरणागतः पृच्छ्यते ।
 चेटी:- अपि नाम साहसिको भवेत् ।
 गणिका:- उन्मत्तिके ! गुणवान् रक्षितव्यो भवति ।
 संवाहक:- आर्ये ! ननु भयेनोपचारो विस्मृतः, न परिभवेन ! पश्यत्वार्या, भीता अथवा प्रधर्षिता अथवा आपन्ना अथवा सुलभचारित्रवञ्चना वा अपराधयितुं समर्था भवन्ति ।
 गणिका:- भवतु, भवतु । विश्वस्तो भवत्वार्यः । गणिका खल्वहम् ।
 संवाहक:- अभिजनेन, न शीलेन ।
 गणिका:- हञ्जे ! एवमिव ।
 चेटी:- अञ्जुकार्यं पृच्छति, कुत आर्यस्य भयमिति ।
 संवाहक:- आर्ये धनिकात् ।
 गणिका:- यद्येवम्, आसनं दीयतामार्यस्य ।
 चेटी:- (आसनं ददाति) तथा
 गणिका:- उपविशत्वार्यः ।
 संवाहक:- (स्वगतम्) पूजाविशेषेण जागामि कार्यमिति । (उपविशति)

गणिकाः- हञ्जे ! को नु खलु स आर्यचारदत्तस्य गुणनामनुकरोति ।

चेटीः- ममापि कौतुहलं श्रेतुम् । को नु खलुज्ञयनीमात्मनो गुणैर्मण्डयति ।

गणिकाः- ततस्ततः ।

संवाहकः- ततस्तस्य गुणविक्रीतशरीरो विस्मृतकलत्र उपजीवी संवृत्तः ।

गणिकाः- किं स दरिद्रः ।

संवाहकः- कथमनाख्यात आर्या जानाति ।

गणिकाः- एकस्मिन् दुर्लभो गुणविभव इति । ततस्ततः ।

चेटीः- को नाम स आर्यः ।

संवाहकः- आर्यचारदत्तो नाम ।

गणिकाः- युज्यते । ततस्ततः ।

संवाहकः- ततः स विश्वमन्दतयास्वाधीनपरिजने

विसर्जितकुटुम्बभरणश्चारिणामात्रावशेषः सार्यचारददुले प्रतिवसति । अहयमपि

तेनार्येणाश्वनुशातोऽन्यमुपतिष्ठतामिति । कथमन्यमीहशं

मनुष्यरत्नं लभेयेति , कथं च तस्य

कोमलललितमधुरशरीरस्पशकृतार्थं मे हस्तं

साधारणशरीरसंसर्दनं शोचनीयं करिष्यामीति जातनिर्वेदो

दृग्शरीररक्षणार्थं द्यूतोपजीवी संवृत्तः ।

(गणिका सहर्षबाण्यं चेटीमवलोकयति ।)

चेटीः- ततस्ततः ।

संवाहकः- ततो बहूनि दिनानि मया पराजितेन पुराणेन कदाचिदहमपि दशसु सुवर्णेषु पराजितोऽस्मि ।

गणिकाः- ततस्ततः ।

संवाहकः- ततोऽद्य वेशमार्गे यद्दृष्टोपगतः समासादितोऽस्मि । तस्य भयेनेह प्रविष्टः । एवमार्थं जानातु ।

गणिकाः- (आत्मगतम्) अहो अत्यहितम् । एवं खलु मन्ये

वासपादपविनाशेन पक्षिण आहिण्डन्त इति । (प्रकाशम्) एवं गत आत्सीय आर्यः । हला ! एहि तं जनं विसर्जय ।

चेटीः- (निष्क्रान्ता) तथा ।

गणिकाः- न खल्वार्येणार्थनिमिता चिन्ता कर्तव्या । आर्यचारदत्त एव ददातीत्यर्थो जानातु ।

चेटीः- (प्रविश्य) अञ्जुके ! विसर्जितः स जनः, परितुष्टो गतश्च ।

संवाहकः- अनुगृहीतोऽस्मि ।

गणिकाः- गच्छत्वार्थः सुहृजनदर्शनेन प्रीतिं निर्वर्तयितुम् ।

संवाहकः- अद्यैव कदाचिद्विदिनं प्रव्रजेयम् । यदीयं परिजने सङ्क्रान्ता कला भवेत् तत आर्ययानुगृहीतो भवेयम् ।

गणिकाः- यस्य कृते इयं कला शिक्षिता, स एवार्येणोपस्थातव्यो भविष्यति ।

संवाहकः- (स्वगतम्) नियुगं खलु प्रत्याख्यातोऽस्मि । को हि

नामात्मना कृतं प्रत्युपकरणं विनाशयति । (प्रकाशम्) आर्यो ! गच्छामि लावदहम् ।

- गणिकाः- गच्छत्वार्थः पुनदर्शनाय ।
 संवाहकः- आर्ये । तथा । (निष्क्रान्तः)
 गणिकाः- हं, शब्द इव ।
 चेटः- (प्रविश्य)
 विच्छित्तिके ! विच्छित्तिके ! कुत्र कुत्राञ्जुका ।
 गणिकाः- हञ्जे ! किमेतत् ।
 चेटः- हं, विप्रलब्धोऽस्मि,
 वातायननिष्क्रामितपूर्वकायावनमितपयोधरया कर्णपूरस्य
 परिस्पन्दोऽञ्जुका येन न दृष्टः ।
 गणिकाः- लघुजनस्य सुलभो विस्मयः । किं ते उत्सेकस्य कारणम् ।
 चेटः- शृणोत्वञ्जुका एष उग्रवेगेनावगाहननिवर्तितेन प्रसृतमदगन्धं
 राजमार्गं कुर्वता मङ्गलहस्तिना
 भद्रकपोतकेनानेकपुरुषसङ्कुलेषु राजमार्गेषूसरीयपटविरागत
 याधिकलक्षणीयः कश्चित् प्रव्रजितः समासादितः ।
 गणिकाः- हं, ततस्ततः ।
 चेटः- ततो मया हस्तिहस्तामर्दाड्यमानो दन्तान्तरपरिवर्तमानो
 हस्तिहस्तपतितचरणः ततो हा हा विपाटितो हा हा हत
 इति जनवादे संवृत्ते ततो दत्तकरप्रहारेण परिवर्तितं हस्तिनं
 कृत्वा मोचितः स परिव्राट् ।
 गणिकाः- प्रियं मे । ततस्ततः ।
 चेटः- ततः सर्वो जनो भणति-अहो चेटस्य कर्मेति । न पुनः
 कश्चित् किमपीच्छति दातुम् । ततोऽञ्जुके । केनापि

कुलपुत्रेणोचितान्याभरणस्थानानि विलोक्याङ्गुष्ठेनानीयापि
 पुनरतब्धं प्रेक्ष्य दैवमुपलभ्य दीर्घं निःश्वस्यैतावान् मे विभव
 इति कृत्वा परिजनहस्तेऽयं प्रावारकः प्रेषितः ।

- गणिकाः- को नु खल्वार्यचारुदत्तस्य गुणाननुकरोति ।
 चेटः- अञ्जुके ! ममापि कौतूहलमस्ति । को नु खल्वेषः ।
 गणिकाः- केनापि साधुना पुरुषेण भवितव्यम् ।
 चेटः- साधु पृच्छ्यतां तावत् ।
 गणिकाः- हञ्जे ! एकपुरुषपक्षपातिता सर्वगुणान् हन्ति ।
 चेटः- भद्र ! अस्य नाम त्वं जानासि ।
 चेटः- न खलु जानामि ।
 गणिकाः- अतिलघु त्वया कृतम् ।
 चेटः- यद्येवम्, इह त्वया क इति मन्त्रितम् ।
 चेटः- अहमेतावत् तु जानामि-भद्रकोऽविस्मय इति ।
 गणिकाः- एहि तावत् तं पश्यामः ।
 चेटः- पश्यतु पश्यत्वञ्जुका । एष गच्छति ।
 गणिकाः- (प्रासादाद् विलोक्य) हञ्जे ! एष हि स आर्यचारुदत्त एव
 यज्ञोपवीतमात्रप्रावारको गच्छति । तद् यावद् दूरं गतो न
 भविष्यत्येष, पश्यामस्तावदेनम् ।
 (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ द्वितीयोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ तृतीयोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति नायको विदूषकश्च।)

नायकः- वयस्य। वीणा नामासमुद्रोत्थितं रत्नम्। कुतः,

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगता सखीव
सङ्कीर्णदोषरहिता विषयेषु गोष्ठी।

क्रीडारसेषु मदनव्यसनेषु कान्ता

स्वीणां तु कान्तरतिविघ्नकरी सपत्नी ॥ १ ॥

विदूषकः- भो वयस्य! कः कालः कृतपरिघोषणतया निःसम्पत्ता

राजमार्गाः कुक्कुरा अप्यवसृप्ताः वयं निद्रां न लभामहे।

अन्यद्येदानीमाश्वर्यम्। इमां हतवीणां न रमे। अधिकदृढस्थाने
विच्छिन्नतन्त्रीका भवतु।

नायकः- वयस्य! भावशाबलेन बहुशः खल्वद्य मधुरं गीतम्। न च
भवान् रमते।

विदूषकः- अत एवैतामहं न रमे। मधुरमपि बहु स्वदितमजीर्णं भवति।

नायकः- सर्वथा सुव्यक्तं गीतम्। कुतः,

रक्तं च तारमधुरं च समं स्फुटं च
भावापितं च न च साभिनेयप्रयोगम्।

किं वा प्रशस्य विविधैर्दृष्टुं तत्तदुक्त्वा
भित्यन्तरं यदि भवेद् युवतीति विद्याम् ॥ २ ॥

विदूषकः- कामं प्रशंसतु भवान्। मय खलु तावद् भाषन् मनुष्यः स्वयमपि

पठन्त्युभयभारं न ददाति। गायस्ताडनानुष्यो रत्नसुखनोमेष्टित

इव पुरोहितो दृढं न शोभते। स्वयमपि पठन्ती छिन्ननासिकेकं
धनुरतिविरुद्धा भवति।

नायकः- सखे! उपरुद्धोऽर्धरात्रः। स्थिरतिमिरा राजमार्गाः।

निःसम्पत्तापुष्यत्वात् प्रसुप्तेवोच्चयनी प्रतिनाति। कुतः,

असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमस्तं गतो ह्यष्टमपक्षचन्द्रः।
तोयावशादस्य वनद्विपस्य विषाणकोटीव निमज्जमाना ॥ ३ ॥

विदूषकः- सुप्तु भवान् भणति। अन्तर्धानचन्द्रलब्धावकाशोऽवतरतीव

प्रासादादन्धकारः।

नायकः- (परिक्रम्य) इदमस्मदीयं गुह्यम्। वर्धमानवक! वर्धमानवक!

विदूषकः- वर्धमानवक! वर्धमानवक! द्वारमपावृणु।

(प्रविश्य)

वेदः- अग्नेो आर्यमैत्रेयः।

नायकः- वर्धमानवक!

वेदः- अग्नेो भर्तृदारकः। भर्तृदारक! वन्दे।

नायकः- पादोदकमानय।

वेदः- (परिक्रम्य) नायकस्य पादौ प्रक्षालयति। इदं पादोदकम्।

विदूषकः- वर्धमानवक! ममपि पादं प्रक्षालय।

वेदः- (नाट्येन विदूषकस्य पादौ प्रक्षालयति) सुधौतयोः

पादयोर्भूम्यां प्रलोटितव्यम्। उदकं विनाशय। अथवानय।
प्रक्षालयिष्यामि।

विदूषकः- न केवलं दास्याः पुत्रेण पादौ धौतौ, मुखमपि धौतम्।

नायकः- वयस्य!

इदं हि निद्रा नयशाबलवित्नी नल्लटदेशादुपसर्वतीव माम्।

अदृश्यमाना चपला जरेव या मनुष्यवीर्यं परिभूय वर्धते ॥४॥
मैत्रेय! सुप्यताम्।

निष्क्रान्तश्रेटः

(प्रविश्याभरणसमुद्ग्रहस्ता)

चेटी:- आयमैत्रेय! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

विदूषकः— भवति ! किमेतत् ।

चेटी: इदं सुवर्णभाण्डं षष्ठ्यां सप्तम्यां परिवर्तयामि । अधुमी
खल्वद्य ।

नायकः:- इदं तद् वसन्तसेनायाः स्वकम् ।

चेटी:- आम! भणतु भणतु भर्तृदारकः गृह्णात्विति ।

नायकः:- मैत्रेय! गृह्णाताम् ।

विदूषकः:- किन्निमित्तमयमलङ्कारोऽभ्यन्तरचतुःशालं न प्रवेश्यते ।

नायकः:- मूर्ख! बाह्यजनधारितमलङ्कारं गृहजनो न द्रक्ष्यति ।

विदूषकः:- का गतिः । आनय गृह्णामि चौरैर्गृह्णमाणम् ।

(चेटी दत्त्वा निष्क्रान्ता।)

विदूषकः:- भोः किन्निमित्तं स प्रावारकस्तस्मै गणिकापरिचारकाय दत्तः ।

नायकः:- सानुक्रोशतया ।

विदूषकः:- इहापि सानुक्रोशता ।

नायकः:- वयस्य! मा मैवम् ।

विदूषकः:- अहं भरितगर्दभ इव भूम्यां प्रलुठामि ।

नायकः:- निद्रा मां बाधते। तूष्णीं भव।

विदूषकः:- शेतां भवान् सुखप्रबोधाय । यावदहमपि स्वप्स्यामि ।

(द्वारपि स्वपितः)

(ततः प्रविशति सञ्जलकः।)

सञ्जलकः:- एष भोः।

कृत्वा शरीरपरिणाहसुखप्रवेशं
शिक्षावलेन च बलेन च कर्ममार्गम्।
गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपाश्र्वो
निर्मुच्यमान इव जीर्णतनुर्भुजङ्गः ॥ ५ ॥

भोः वृक्षावाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा प्रविष्टोऽस्मि।
यावद्दिदानीं चतुःशालमुपसर्पामि। (सनिर्वेदं विचिन्त्य) भोः

कामं नीचमिदं वदन्तु विबुधाः सुप्तेषु यद्वर्तते

विश्वस्तेषु हि वञ्चनापरिभवः शौर्यं न कार्कश्यता।

स्वाधीना वचनीयतापि तु वरं बद्धो न सेवाञ्जलि-

भार्गश्चैष नरेन्द्रसौप्तिकवधे पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ ६ ॥

(विचिन्त्य)

लुब्धोऽर्थवान् साधुजनावमानी वणिक् स्ववृत्तावतिकर्कशश्च।
यस्तस्य गेहं यदि नाम लस्ये भवामि दुःखोपहतो न चित्ते ॥७॥

यद्वा तद्वा भवतु। किं वा न कारयति मन्मथः। यावदारभे
कर्म। भोः।

देशः को नु जलावसेकशिथिलश्छेदादशब्दो भवेद्
भित्तीनां क्व नु दर्शितान्तरसुखः सन्धिः करालो भवेत्।

क्षारक्षीणतया चलेष्टकशं ह्यस्य कं जीर्णं भवेत्

कुत्र त्रीजनदर्शनं च न भवेत् स्वन्तश्च यत्नो भवेत् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) इयं वास्तुविभागाक्रिया। सोपस्नेहतया।

गृहविशिष्ट इवायं भवन्तवित्यासः। इह तावत् प्रवेशवकाशं

करिष्ये। भोः।

कीदृश इदानीं सन्धिच्छेदः कर्तव्यः स्यात्।

सिंहाकान्तं पूर्णचन्द्रं क्षपास्यं चन्द्रार्धं वा व्याघ्रवक्रं त्रिकोणम्

सन्धिच्छेदः पीठिका वा गजास्यमस्मत्पक्ष्या विस्मितासौ कथं स्युः ॥९॥

विदूषकः- भोः! जागर्ति खलु भवान् नहि ।

नायकः- किर्थाय।

विदूषकः- अहं खलु तावत् कर्तव्यकरस्वीकृतसङ्केत इह शक्यमस्मत्पक्ष्या

निद्रां न लभे । वामं खलु मेऽक्षि स्पन्दते । चोरः सन्धिं

छिन्नसीव पश्यामि । यदीदृश्यवस्थार्थानां, जात्या दरिद्र एव

भवामि ।

नायकः- भूर्ध! धिक् त्वाम्! दरिद्र्यमखिलषसि।

सञ्जलकः- अथ केनेदानीं सन्धिच्छेदमार्गाः सूचयितव्याः स्यात्।

नन्विदं दिवा ब्रह्मसूत्रं रात्रौ कर्मसूत्रं भविष्यति।

अद्यास्य भित्तिषु मया निशि पाटितासु

छेदात् रामानु सकृदपितकाकलीषु।

काल्यं विषादविमुखः प्रतिवेशवर्गो

दोषांश्च यं ददतु कर्मसु कौशलं च ॥ १० ॥

ममः खरपटाय। नमो रात्रिगोचरेभ्यो देवेभ्यः ।

(तथा करोति।)

हन्त अवसितं कर्म। प्रविशामस्तावत् । (प्रविश्य) अये।

ज्वलति दीपः। अपसरामि तावत्। धिक्, सञ्जलकः खल्वहम्।

माजर्गः प्लवने वृकोऽपसरणे श्येनो गृहालोकने

निद्रा सुसमनुष्यवीर्यतुलने संसर्पणे पत्रगः।

माया वर्णशरीरभेदकरणे वाग् देशभाषान्तरे

दीपो रात्रिषु सङ्कटे च तिमिरं वायुः स्थले नौर्जले ॥११॥

(सर्वतो विलोक्य) आगन्तुकत्वादीवदितसमुद्भिविस्तरः केवलं

भवन्प्रत्ययादिह प्रविष्टोऽस्मि। न चेदानीं कश्चित्

परिच्छदविशेषं पश्यामि। किन्तु खलु दरिद्र एवायम्। उताहो

अयं संयमननिरर्थकं द्रष्टव्यं

धारयति। अथवा, अभिजातोऽयं भवन्तवित्यासः।

उपभुक्त्वाप्रानष्टविभवेनानेन भवितव्यम्।

तथा विभवमन्दोऽपि जन्मभूमिव्यपेक्षया।

गृहं विक्रयकालेऽपि नीलस्नेहेन रक्षति ॥ १२ ॥

भवतु पश्यामस्तावत्। अथवा, न खलु मे तुल्यावस्थः

कुलपुत्रः पीडयितव्यः। गच्छामि तावत्।

विदूषकः- भो गृहार्णैतत् सुवर्णभाण्डम् ।

सञ्जलकः- कथं सुवर्णभाण्डमित्याह। किं भां दृष्टुमिभाषते। अहोस्वित्

सत्त्वलाधवात् स्वनायते। भवतु पश्यामस्तावत्। (दृष्ट्वा)

भूतार्थं सुप्त एवायम्। तथाहि,

निःश्वसोऽस्य न शङ्कितो न विभक्तस्तुत्यान्तरं जगत्से

रात्रिं सन्धिषु दीर्घतामुपगतं भवन्तवित्यासिधम्।

दृद्धिर्गद्विनिमीलिता नचपलं पक्ष्मन्तरं जायते
दीपं चव न मर्षयेदमिमुखः स्थाल्लक्षसुप्तो यदि । १३ ॥
क नु खलु तत् । अये जर्जरप्रावरणैकदेशे
दीपप्रभाव्यक्तीकृतरूपं दृश्यते । सुपरिगृहीतमनेन । अयमत्र
प्राप्तकालः । इमे मया गृहीताः शलभाः । दीपनिर्वापणार्थमेकं
मुञ्चामि । (भ्रमरकरण्डकादेकं मुञ्चति) । अये एष दीपं
निर्वाप्य पतति ।

विदूषकः- अविहा निर्वापितो दीप इदानीम् । मुषितोऽस्मि ।
भोश्चारदत्त । गृहाणेमं सुवर्णालङ्कारम् । अहं खलु
भीत्योत्पथप्रवृत्त इव वणिग्निद्रां न लभे । मम ब्रह्मत्वेन
शापितोऽसि, यदि न गृह्णासि ।

सञ्जलकः- गृह्णाति ।

विदूषकः- (दत्त्वा) अहं विक्रीतभाण्डक इव वणिक् सुखं शयिष्ये ।

सञ्जलकः- सुखं स्वपिहि महाब्राह्मण ! (चिचिन्त्य) भोः ।

ब्राह्मणेन विश्वासाद् दीयमानं मय हर्तव्यमासीत्
धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदं च यौवनम् ।
यदिदं दारुणं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये पटहशब्दः क्रियते) ।

सञ्जलकः- (कर्णं दत्त्वा) अये प्रभातसमयः संवृत्तः । अपसरामि तावत् ।
(निष्क्रान्तः सञ्जलकः)

(प्रविश्य)

चेटीः- आर्यमैत्रेय । अस्माकं वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा चोरः
प्रविष्टः ।

विदूषकः- (सहसोत्थाय) किं भणति भवती ।

(चेटी रुक्खवाडिअत्ति पठति)

विदूषकः- चोरं छित्वा सन्धिः प्रविष्टः ।

चेटीः- हताश ! सन्धिं छित्वा चोरः प्रविष्टः ।

विदूषकः- आगच्छ ननु दर्शय ।

चेटीः- एतत् ।

विदूषकः- अविहा दास्याः पुत्रेण कुङ्कुरेण प्रवेशः कृतः । भवति
आगच्छ चारुदत्तस्य प्रियं निवेदयामि । भोश्चारदत्त ! प्रियं ते
निवेदयामि ।

नायकः- (बुद्ध्वा) किं मे प्रियम् । ननु वसन्तसेना प्राप्ता ।

विदूषकः- न खलु वसन्तसेना, वसन्तसेनः प्राप्ता ।

नायकः- रदनिके ! किमेतत् ।

चेटीः- भर्तृदारक ! अस्माकं वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छित्वा
चोरः प्रविष्टः ।

नायकः- किं चोरः प्रविष्टः ।

भो वयस्य ! सर्वथा त्वं भणसि, मूर्खो मैत्रेयोऽपण्डितो मैत्रेय
इति । ननु मया शोभनं कृतं तत् सुवर्णभण्डकं तव हस्ते
समर्पयता ।

नायकः- किं भवता दत्तम्

विदूषकः- अथ किम् ।

नायकः- कस्यां वेलायाम्।

विदूषकः अर्धरात्रे ।

नायकः- किमर्धरात्रे। बाढं दत्तम्।

विदूषकः- भो चारुदत्त ! यस्यां वेलायां प्रतिबुद्ध आसीः तस्यां वेलायां खलु दत्तम्।

नायकः- हन्त हूतं सुवर्णभाण्डकम्।

विदूषकः- इदानीं मम हस्ते प्रयच्छत्वन्नभवान् ।

नायकः- (आत्मगतम्)

कः श्रद्धास्मति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति।
शङ्कनीया हि दोषेषु निष्प्रभावा दरिद्रता ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

ब्राह्मणीः- रदनिके ! रदनिके ! आगच्छ। नहि शृणोति। कवाटशब्दं तावत् करिष्यामि।

चेटीः- हं, कवाटशब्द इव भर्तृदारिका मां शब्दापयति ।

(परिक्रम्य) भर्तृदारिके इयमस्मि ।

ब्राह्मणीः- न परिक्षतो न व्यापादित आर्यपुत्र आर्यमैत्रेयो वा ।

चेटीः- कुशली भर्तृदारक आर्यमैत्रेयश्च । यस्तस्य

जनस्थानङ्कारश्चोरेण गृहीतः।

ब्राह्मणीः किं भणसि चोरेण गृहीत इति ।

चेटीः- अथ किं ।

ब्राह्मणीः (निष्क्रान्ता) किञ्चु खलु तस्मै जनाय दातव्यं मविष्यति ।

अथवैतद् दास्यामि । हा धिक् तादीपत्रं खल्वेतत् । स

इदानीं परिच्यो मां विदुष्ययति । किमिदानीं करिष्यामि ।
भवतु, इष्टम् । मय ज्ञातिकुलादलब्धा शतसहस्रभूत्या

मूत्कावली । तामप्यार्यपुत्रः शौटीरतया प्रतीच्छति । भवतु,
एवं तावत् करिष्यामि ।

विदूषकः- अस्यान्धकारोत्पादिस्यापराधस्य कृते भवन्तं शीर्षेण
प्रसादयामि । इदानीं मे हस्ते प्रयच्छत्वन्नभवान् ।

नायकः- किं भवानिदानीं मां बाधते।

भवांस्तावदविश्वासी शीलज्ञो मम नित्यशः ।
किं पुनः स कलाजीवी वञ्चनापण्डितो जनः ॥ १६ ॥

विदूषकः (निष्पणस्त्रिभृति) मन्ये मया मन्दभाषयेन कुम्भीलस्य हस्ते
दत्तम् ।

(प्रविश्य)

ब्राह्मणीः रदनिके ! आर्यमैत्रेयं शब्दापय ।

चेटीः- आर्यमैत्रेय ! भर्तृदारिका त्वां शब्दापयति ।

विदूषकः भवति ! किं मयम् ।

चेटीः- अथ ।

विदूषकः- (उपसर्पति) एष आगच्छामि ।

ब्राह्मणीः आर्यमैत्रेय ! इमं प्रतिग्रहं प्रतिगृहण ।

विदूषकः- अथास्याधिकम् : अत्ययं प्रदत्तविभवः । कुल एतस्मात्प्रसः ।

ब्राह्मणीः ननु चेटीदुष्ययामि । त्वं तावदविभवेन ब्राह्मणेण कर्तव्यं

वाचयितव्यमित्येषोऽस्यागमः ।

विदूषकः- अष्टमी खल्वद्य ।

ब्राह्मणीः प्रमादाद् अतिक्रमः कृतः अद्य पूजा निर्वर्त्यते ।

विदूषकः- अननुरूपतया प्रदानस्यानुक्रोश इव प्रतिभाति । रदनिके ! किं करिष्यामि ।

चेटीः- किन्तु खलु तस्मै जनाय दातव्यं भविष्यतीत्येतन्निमित्तं भर्तृदारकः संतप्यत इति भर्तृदारिका तव हस्ते दत्वार्यपुत्रमनुं करिष्यामीत्येदं करोति । तद् गृहाणैतत् ।

ब्राह्मणीः (ददाति) उदकसम्भवतया मुक्तावल्यास्तव च दुर्लभतयोपचारो विस्मृतः । गृहाणैतत् ।

विदूषकः- (गृहीत्वा) सर्वे तावत् तिष्ठतु । रोदितीव भवत्या दृष्टिः ।

ब्राह्मणीः देवकुलधूमेन रोदिता ।

विदूषकः- शापितासि तत्रभवता चारुदत्तेन, यद्यलीकं भणसि ।

ब्राह्मणीः (निष्क्रान्ता) हा धिक् ।

विदूषकः- एषा वाचा दुःखं रक्षित्वाऽश्रुभिः सूचयित्वा गता । भोः इदम् । (उपगम्य)

नायकः- किमेतत् ।

विदूषकः- सदशकुलदारसंग्रहस्य फलम् ।

नायकः- किं ब्राह्मणी मामनुकम्पते ।

विदूषकः- एवमिव ।

नायकः- धिगात्मानम् । अद्य हतोऽस्मि ।

मयि द्रव्यक्षयक्षीणे स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितः ।

अर्थतः पुरुषो नारी या नारी सार्थतः पुमान् ॥ १७ ॥

विदूषकः- तत्रभवती हृदयेन त्वां याचते । अहं शीर्षेण याचे । गृहाणैतत् ।

नायकः- तथा । (गृहीत्वा) वयस्य ! इमां मुक्तावलीं गृहीत्वा वसन्तसेनायाः सकाशं गच्छ ।

अर्थेषु काममुपलभ्य मनोरथो मे स्त्रीणां धनेष्वनुचितं प्रणयं करोति । माने च कार्यकरणे च विलम्बमानो

धिग् भो ! कुलं च पुरुषस्य दरिद्रतां च ॥ १८ ॥

विदूषकः- अहो अल्पमूल्यस्य सुवर्णभाण्डकस्य कृते शतसहस्रमूल्या मुक्तावली निर्यातयितव्या ।

नायकः- वयस्य ! मा मैवम् ।

यं सधालक्ष्य विश्वासं न्यासोऽस्मासु कृतस्तथा । तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्य प्रदीयताम् ॥ १९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

॥ तृतीयोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ चतुर्थोऽङ्कः ॥

(ततः प्रविशति सोत्कण्ठा वसन्तसेना, चित्रफलकामादाय वरिकाकरण्डहस्ता चेट्टी च)

गणिका:- हज्जे ! पश्यसि सदृशस्तस्य जनस्य ।

चेटी:- अञ्जुके ! तस्मिन् हस्तिविमर्दकोलाहले बहुमानपर्यस्तया दृष्ट्या दूरतो दृष्टः स भर्तृदारक ईदृश एव । .

गणिका:- त्वं तावद् दक्षो वेशवासजन इति जनवादं पूयन्त्यलीकं भणसि ।

चेटी:- किमेतद् वेशवासजनः सर्वो दक्षिणो भवतीति ।

पश्यत्वञ्जुका, चम्पकारामे पिचुमन्दा जायन्ते । अतिसदृश इति मम हृदयमीभिरमते । परमार्थत एव प्रशस्यते, ननु कामदेवः ।

गणिका:- हज्जे सखीजनेनापहसनीयत्वमात्मनः परिहरामि ।

चेटी:- एतद् युञ्जते । सखीजनसपत्नीको गणिकजनो नाम ।

(ततः प्रविशत्याभरणहस्ताऽपरा चेट्टी।)

चेटी:- सुखमञ्जुकायाः ।

गणिका:- हज्जे ! स्वागतं ते ।

चेटी:- अञ्जुके ! अम्बाशापयति इदं द्वारं प्रविष्टं पौक्करमुपावर्तितं प्रवहणम् । तत् त्वरमणमण्डना गृहीतावगुण्ठनागाच्छत्विति । इहालङ्कारमलङ्करोत्वञ्जुका ।

गणिका:- किमार्थचारुदत्तो मण्डयिष्यति ।

चेटी:- न हि, येनालङ्कारः प्रेषितः स राजस्यालः संस्थानः ।

गणिका:- अपेक्षयिमीते ।

चेटी:- (पादयोः पतति) प्रसीदतु प्रसीदत्वञ्जुका । सन्देशं खल्वहं मन्त्रये ।

गणिका:- उत्तिष्ठोतिष्ठ । कुसन्देशमसूयामि, न त्वाम् ।

चेटी:- किमहमभ्वां भणामि ।

गणिका:- भणाम्भ्वां यदार्यचारुदत्तोऽभिसारयितव्यस्तदा मण्डयामीति ।

चेटी:- (निष्क्रान्ता) तथा ।

(ततः प्रविशति सञ्जलकः)

सञ्जलकः- कृत्वा निशायां वचनीयदोषं निद्रां न हित्वा तिमिरं भयं च ।

स एव सूर्योदयमन्दवीर्यः शनैर्दिवाचन्द्र इवास्मि भीतः ॥१॥

दिव्या कर्मान्ते प्रभातम् । यावदिदानीं वसन्तसेनायाः

परिचारिकाया मदनिकाया निष्क्रयार्थं मयेदं कृतम् ।

(परिक्रम्य) इदं वसन्तसेनाया गृहम् । यावत् प्रविशामि ।

(प्रविश्य) किन्तु खल्वभ्यन्तरस्था मदनिका । अथवा, पूर्वाह्ने गणिकानामभ्यन्तरे साश्लिष्यम् । अतस्तत्रैव तथा भवितव्यम् ।

यावच्छब्दापयामि । मदनिके ! मदनिके ! (उपगम्य)

चेटी:- (आकर्ण्य) सञ्जलकस्येव स्वरः । व्यापृताञ्जुका ।

तदुपसर्पिष्यामि इयमस्मि ।

सञ्जलकः- इतस्तावत् ।

चेटीः किं त्वं शङ्कितवर्ण इव ।

सञ्जलकः:- न खलु, किञ्चित् कथयतिकामः ।
गणिका:- हज्जे! इदं चित्रफलकं शयनीये स्थापय । (विकोक्य) कुत्र गता हताशा। अथवा अदूरगतया भवितव्यम् । यावदेनां प्रेक्षिष्ये । अम्मो इयं साऽतिस्निग्धया दृष्ट्या केनापि मनुष्येण पिबन्तीव सह मन्त्रयमाणा तिष्ठति । तर्कयाम्येष यः कोऽपि क्रमेण मां याचते ।
सञ्जलकः:- श्रूयतां रहस्यम् ।
गणिका:- अयुक्तं पररहस्यं श्रोतुम्, अहं गमिष्यामि ।
सञ्जलकः:- अपि वसन्तसेना (इत्यर्थोक्ते) ।
गणिका:- अहमधिकृतैतस्यां कथयाम् । (पुनः प्रतिनिवृत्य स्थिता) । भवतु, श्रोष्यामि तावद् भविष्यति ।
सञ्जलकः; किं दास्यति त्वां निष्क्रमेण ।
गणिका:- स एवैषः । भवतु, श्रोष्यामि ।
चेटी:- सञ्जलक! मम प्रदानं प्रथममेवाञ्जुकयोक्तम् ।
सञ्जलकः:- तेन हीममस्यै प्रयच्छ, एवं वक्तव्या च- अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः । अप्रकाश्यो ह्यलङ्कारो मत्स्नेहाद् धार्यतामिति ॥ २ ॥
चेटी:- पश्यामि तावत् ।
सञ्जलकः:- गृह्यताम् । (दर्शयति)
चेटी:- दृष्टपूर्वं इवायमलङ्कारः ।
गणिका:- मदीय इवायमलङ्कारः ।

चेटी:- भण भण । कोऽस्यागमः ।
सञ्जलकः:- त्वत्स्नेहात् साहसं कृतम् ।
उभे: हं साहसिकः ।
चेटी:- आ, अञ्जुकायाः खल्वस्याकृतिः कर्मदारुणतयोद्वेजनीया संवृत्ता । हा धिग् मम कृते उभयं संशयितं संवृतं - तव शरीरं चारित्रं च ।
सञ्जलकः:- उन्मत्तिके! साहसे खलु श्रीर्वसति ।
चेटी:- अपण्डितः खल्वसि । को हि नाम जीवितेन शरीरं विक्रेष्यति । अथ कस्य गेहे इयं विश्वासवधना कृता ।
सञ्जलकः:- यथा प्रभाते मया श्रुतं-श्रेष्ठिचत्वरे प्रतिवसति । सार्थवाहपुत्रश्चारुदत्तो नाम ।
उभे: हुम् ।
सञ्जलकः:- अयि,
विषादस्तसर्वाङ्गी सम्भ्रमोत्फुल्लोचना ।
मृगीव शरविद्धाङ्गी कम्पसे चानुकम्पसे ॥ ३ ॥
चेटी:- सत्यं भण । सार्थवाहकुले साहसं कुर्वता त्वया कश्चित् कुलपुत्रः शस्त्रेणास्ति परिक्षतो व्यापादितो वा ।
गणिका:- सुष्टु, मयापि प्रष्टव्यमेतया पृष्टम् ।
सञ्जलकः:- मदनिके। एतावत् किं न पर्याप्तं, द्वितीयमप्यकार्यं करिष्यामि । न खल्वत्र शस्त्रेण कश्चित् परिक्षतो व्यापदितो वा ।
चेटी:- सञ्जलक! सत्यम् ।
सञ्जलकः:- सत्यम् ।

चेटी:- साधु सञ्जलक ! प्रियं मे।

सञ्जलक:- किं किं प्रियमित्याह। ईदृशं मदनिके।

त्वत्स्नेहबद्धहृदयो हि करोष्यकार्यं

सन्तुष्टपूर्वरुषेऽपि कुले प्रसूतः।

रक्षामि मन्मथगृहीतमिदं शरीरं

मित्रं च मां व्यपदिशत्यपरं च यासि ॥ ४ ॥

चेटी:- सञ्जलक शृणु । अञ्जुकाया अयमलङ्कारः । एवमिव ।

सञ्जलक:- एवम्।

अज्ञानाद् या मया पूर्वं शाखा पञ्चैर्वियोजिता।

छायार्थी ग्रीष्मसन्नासस्तामेव पुनराश्रितः ॥ ५ ॥

गणिका:- संतप्यत इति तर्कयामि एतेनाकार्यं कृतमिति।

सञ्जलक:- मदनिके ! एवं गते किं कर्तव्यम्।

चेटी:- तत्रैव निर्यातय, नहि मण्डयिष्यत्यञ्जुका।

सञ्जलक:- अयेदानीं सोऽमर्षान्मा चोर इति रक्षिपुर्वैर्ग्राहयिष्यति चेदत्र

किं करिष्यामि।

चेटी:- मा विभीहि मा विभीहि। कुलपुत्रः खलु स गुणानां

परितुष्यति।

गणिका:- साधु भद्रे। अव्यक्तव्यासि, अलङ्कृतेवैतेन वचनेन।

सञ्जलक:- सर्वथा न शक्याम्यहं तत्र गन्तुम्।

चेटी:- अयमन्व्य उपायः।

गणिका:- एते गुणा वेशवासस्य।

सञ्जलक:- कोऽन्य उपायः।

चेटी:- ननु तव रक्षणञ्जुकापि सार्थावाहपुत्रश्च।

सञ्जलक:- न खलु।

चेटी:- तेन हीमं तावदलङ्कारं तस्य सार्थावाहपुत्रस्य वचनादञ्जुकायै

निर्यातय। एवं च कृते त्वं रक्षितः, स आर्यश्चनिर्विण्णो

भविष्यति। अहं च पीडिता न भविष्यामि। अथवा अञ्जुकां

च पुनर्वञ्चयित्वा पुनरेव दासभावो भवेत्।

सञ्जलक:- मदनिके। प्रीतोऽस्मि।

गणिका:- भवत्वभ्यन्तरं प्रविश्योपविशामि। (तथा करोति)

चेटी:- सञ्जलक ! आगच्छ, कामदेवकुले मां प्रतिपालय। अहमवसरं

ज्ञात्वाञ्जुकायै निवेदयामि।

सञ्जलक:- वाढम्। (निष्क्रान्तः।)

(ततः प्रविशत्यपरा चेटी)

चेटी:- सुखमञ्जुकायाः। एष सार्थावाहपुत्रस्य सकाशात् कश्चिद्

ब्राह्मण आगतोऽञ्जुकां द्रष्टुम्।

गणिका:- गच्छ, शीघ्रं प्रवेशयैनम्।

चेटी:- तथा एत्वेत्त्वार्यः।

(प्रविश्य)

विदूषक:- (सर्वतो विलोक्य) अहो गणिकावाटस्य सश्रीकता।

नानापट्टणसमगतैरागामिकैः पुस्तकानि वाच्यन्ते। संयोज्यन्ते

चाहारप्रकाराः। वीणा वाद्यन्ते। सुवर्णकारा

- विदूषकः- (आत्मगतम्) कोऽप्युपचारोऽपि नैतया भणितः। (प्रकाशम्)
एवं भवतु।
- गणिकाः- साधु चारुदत्त! साधु! भागधेयपरिवृत्ततायां दशायां
मानावमानं रक्षितम्।
(प्रविश्य)
अज्जुके! सार्थवाहपुत्रस्य सकाशात् कश्चिद् मनुष्य आगत
इच्छत्यञ्जुकां द्रष्टुम्।
गणिकाः- किं दृष्टपूर्वो नवदर्शनो वा।
मदनिकाः- अज्जुके! नहि, तदीय इति मे प्रतिभाति।
गणिकाः- गच्छ, प्रवेशयैनम्।
मदनिकाः- तथा! (निष्क्रान्ता)
गणिकाः- अहो रमणीयताऽद्य दिवसस्य।
(ततः प्रविशति मदनिका सज्जलेकन सह)
सज्जलकः- कष्टा खल्वात्मशङ्का नाम,
यः कश्चिच्चकितगतिनिरीक्षते मां सम्भ्रान्तो द्रुतमुपसर्पति
स्थितो वा सर्वास्तांस्तुलयति दोषतो मनो मे स्वैर्दोषैर्भवति
हि शङ्कितो मनुष्यः ॥ ६ ॥
मदनिकाः- एषाञ्जुका। उपसर्पत्वार्यः।
सज्जलकः- (उपसृत्य) सुखं भवत्यै।
गणिकाः- स्वागतमार्यस्य। हज्जे! आसनं दीयताभार्याय।

- अलङ्कारप्रकारानादेण योजयन्ति।
चेटीः- एषाञ्जुका। उपसर्पत्वार्यः।
विदूषकः- (उपगम्य) स्वस्ति भवत्यै।
गणिकाः- स्वागतमार्यस्य। हज्जे! आसनमार्यस्य, पादोदकं च।
विदूषकः- (आत्मगतम्) सर्वमानयतु वर्जयित्वा भोजनम्।
चेटीः- आसनं ददाति पादोदकं च। (यदञ्जुकाज्ञापयति।
उपविशत्वार्यः ॥
विदूषकः- प्रतीच्छत्व्रासनं भवती। अहं किञ्चिद् भणितुमागतः।
गणिकाः- (उपविश्य) अवहितास्मि।
विदूषकः- कियन्मात्रं खलु तस्यालङ्कारस्य मूल्यप्रमाणम्।
गणिकाः- किन्निमित्तं खल्वार्यः पृच्छति।
विदूषकः- शृणोतु भवति। तत्रभवतश्चारुदत्तस्य गुणप्रत्यायननिमित्तं खलु
त्वयालङ्कारस्तस्मिन् निक्षिप्तः। स तेन द्यूते हरितः।
गणिकाः- द्यूते। युज्यते। ततस्ततः।
विदूषकः- ततस्तस्यालङ्कारस्य मूल्यभूताभिर्मां भुक्तावलीं प्रतीच्छतु
भवती।
गणिकाः- (आत्मगतम्) धिक्, खलु गणिकाभावम्। लुब्धेति मां
तुलयति। यदि न प्रतीच्छामि, स एव दोषो भविष्यति।
आनयत्वार्यः।
विदूषकः- इदं गृह्णातु भवती।
गणिकाः- प्रतीष्टं तयेत्यार्यो निवेदयतु।

सञ्जलकः- भवतु, भवतु। गृहीतमासनम्। त्वरिततरमनुष्ठेयं किञ्चित्
कार्यमस्ति।

गणिकाः- एवं भणत्वार्थः।

सञ्जलकः- आर्यचारदत्तेनास्मि प्रेषितः - यस्तावदलङ्कारो मम हस्ते
निक्षिप्तः, स त्वसंभोगमूलिनतया गृहस्थासात्रिध्यात्
कौटुम्बिकानां दुररक्षः। तद् गृह्यताम् इति।

गणिकाः- इमं तस्मै चारदत्ताय ददात्वार्थः।

सञ्जलकः- भवति। न खल्वहं गच्छामि।

गणिकाः- अहं जानामि तस्य गोहे साहसं कृत्वानीतोऽयमलङ्कारः।
तस्य गुणाननुकम्पतामार्थः।

सञ्जलकः- (आत्मगगतम्) कथं विदितोऽस्म्यनया।

गणिकाः- कोऽत्र, प्रवहणं तावदार्यस्य।

मदनिकाः- नेमिशब्द इव श्रूयते। आगतेन प्रवहणेन भवितव्यम्।

गणिकाः- (स्वैराभरणैर्मदनिकामलङ्कृत्य) आरोहत्वार्थं आर्याया सह
प्रवहणम्।

मदनिकाः- अञ्जुके। किमेतत्।

गणिकाः- (मदनिकां गृहीत्वा सञ्जलकाय प्रयच्छति) मा खलु मा
खल्वेयं मन्त्रयित्वा। आर्या खल्वसीदानीं संवृता। गृह्यत्वार्थः।

सञ्जलकः- (आत्मगतम्) भोः। कदा खल्वस्याः प्रतिकर्तव्यं भविष्यति।
अथवा, शान्तं शान्तं पापम्।

नरः प्रत्युपकारार्थी विपत्तौ लभते फलम्।

द्विषतामेव कालोऽस्तु योऽस्या भवतु तस्य वा ॥ ७ ॥
(तया सह निष्क्रान्तः सञ्जलकः)

गणिकाः- चतुरिके।

(प्रविश्य)

चेटीः- अञ्जुके। इयमस्मि।

गणिकाः- हञ्जे। पश्य जाग्रत्या मया स्वप्नो दृष्टः एवम्।

चेटीः- प्रियं मे, अमृताङ्कनाटकं संवृत्तम्।

गणिकाः- एहीममलंकारं गृहीत्वार्थचारदत्तमभिसरिष्यावः।

चेटीः- अञ्जुके। तथा एतत् पुनरभिसारिकासहायभूतं दुर्दिनमुत्तमिन्तम्।

गणिकाः- हताशे। मा खलु वर्धय।

चेटीः- एत्वेत्वञ्जुका।

(निष्क्रान्ते)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

ಚಾರುದತ್ತಮ್ ಪಾತ್ರವರ್ಗ

ಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳು

ನಾಯಕ:	ದರಿದ್ರ ಸಾರ್ಥವಾಹಪುತ್ರನಾದ ಚಾರುದತ್ತ (ಮೈತ್ರೇಯ)
ವಿದೂಷಕ:	(ಮೈತ್ರೇಯ) ಚಾರುದತ್ತನ ಮಿತ್ರ
ಶಕಾರ:	(ಸಂಸ್ಥಾಪಕ) ರಾಜನ ಭಾವಮೈದುನ
ವಿಟ:	ಶಕಾರನ ಸಹಚರ.
ಸಂವಾಹಕ:	ಚಾರುದತ್ತನ ಮೊದಲಿನ ಭೃತ್ಯ. (ಮೈಯನ್ನೆಲ್ಲ ಉಜ್ಜುವವನು, ಅಂಗಮರ್ಧನ ಮಾಡುವವ)
ಚೀಟ:	ವಸಂತಸೇನೆಯ ಸೇವಕ (ಕರ್ಣಪೂರ)
ಸಜ್ಜಲಕ:	ಮದನಿಕೆಯ ಪ್ರೇಮಿ
ಚೀಟ:	ಚಾರುದತ್ತನ ಪುನ ಆಳು (ವರ್ಧಮಾನವಕ)
ಸೂತ್ರಧಾರ:	ನಾಟಕದ ನಿರ್ವಾಹಕ
ಗಣಕಾ:	ಸೀಪಾತ್ರಗಳು
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ:	ನಾಯಕಿ (ವಸಂತಸೇನೆ)
ರಡನಿಕಾ:	ಚಾರುದತ್ತನ ಪತ್ನಿ
ಮದನಿಕಾ:	ಚಾರುದತ್ತನ ದಾಸಿ
ವಿದೂಷಕ:	ವಸಂತಸೇನೆಯ ಅಂತರಂಗದ ಸಖಿ (ಸಜ್ಜಲಕನ ಪ್ರೇಮಿ)
ಚತುರಿಕಾ:	ವಸಂತಸೇನೆಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪರಿಚಾರಿಕೆ
ನಟೀ:	ವಸಂತಸೇನೆಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪರಿಚಾರಿಕೆ
ನಟೀ:	ಸೂತ್ರಧಾರನ ಹೆಂಡತಿ.

ಚಾರುದತ್ತಮ್

ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕ

(ನಾಂದಿಯ ನಂತರ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು)

ಸೂತ್ರಧಾರ:

ಏಕೆಂದು ಉಷಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಇದ್ದರೂ ಹಸಿವಿನ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ಕಣ್ಣು, ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದುವಿ ನಂತೆ ಚಂಚಲವಾಗಿವೆ? ಹಾಗಾಗಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಸಾಗಿ ಊಟ-ಗೀಟಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದಷ್ಟು ನೋಡಿಬರುತ್ತೇನೆ. (ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿ) ಇದೇ ನನ್ನ ಮನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವೆ. (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿನೋಡುತ್ತಾ) ನೆಲವು ಪಾತ್ರೆಗಳ ಉಜ್ಜಾಟದಿಂದ ನಿರಂತರ ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತಿದೆ. ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಜಿಡ್ಡಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಾಸನೆಯು ಮೂಗಿಗೆ, ಯಾರೋ ಧಾರ್ಮಿಕನ ಮನೋರಥ ಈಡೇರಿದಾಗ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಸಾದದಂತೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದೆ. (ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಿ) ಈ ವಾಸನೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ನಮಯವಾಗಿಯೇ ನನಗೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಭೋಜನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದೇವೆ? ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇವಳನ್ನಷ್ಟು ಕೂಗುತ್ತೇನೆ. ಆಯೇ! ಇತ್ತ ಬಾ!!

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ನಟ:

ಆಯ್! ನಾನಿಲ್ಲಿರುವೆ. ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದ ನೀವೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿರುವಿರಿ.

ಸೂತ್ರಧಾರ:

ಆಯ್! ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಉಪಾಹಾರವೇನಾದರೂ ಇದೆಯೇ?

ನಟ:

ಇದೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ:

ನೀನು ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿರು. ಹೀಗೆಯೇ ಒಳ್ಳೆಯ ಭೋಜನವನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತಿರು.

ನಟ: ಆಯು! ನಾನು ಆಗಿಂದ ಕುಳಿತು ನಿಮ್ಮ ದಾರಿಕಾಯುತ್ತಿರುವೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಆಯು! ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಏನಿದೆ?

ನಟ: ಇದೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಆಯು! ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಆ ದೇವತೆಗಳು ಆಶ್ವಾಸನೆ ನೀಡಲಿ.

ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಲು ಏನಿದೆ?

ನಟ: ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅವಲಕ್ಕಿ (ಇವೆಲ್ಲವೂ) ಇದೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇವೆಯೇ?

ನಟ: ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ, ಪೇಟೆಯ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಆನಾಯು! ನೀನು ನನಗೆ ಆಶಾಳಂಗಳ ಮಾಡಿರುವೆ. ನಿನಗೂ

ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ನೀನೂ ಏನೂ ಇಲ್ಲದವಳಾಗು. ನಾನಾದರೂ ಪ್ರಚಂಡವಾಯುವಿನಿಂದ ತ್ಯಾಜ್ಯಮೂಹದಂತೆ ಪರ್ವತದಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತೊಗೆಯುವಂತೆ ನನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಿತ್ತೊಗೆದಿರುವೆ.

ನಟ: ಇಷ್ಟು ಹತಾಶೆಯಿಂದ ಹೆದರುವುದು ಬೇಡ. ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಪ್ರತೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ; ಏನಾದರೂ ಹೊಂದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇಂದು ನನ್ನ ಉಪವಾಸದ ದಿನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಹಕರಿಸಿ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಆಯು ಉಪವಾಸದ ಹೆಸರೇನು?

ನಟ: 'ಅಭಿರೂಪಪತಿ' ಎಂದು.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಏನು ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೋ!

ನಟ: ಹೌದು.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಒಳ್ಳೆಯದು, ಅದೆಲ್ಲಾ ಇರಲಿ ಬಿಡು ಈ ಹೊತ್ತು ಈ ಉಪವಾಸ

ಮಾಡಲು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಗುರು ಯಾರೋ?

ನಟ: ಒಬ್ಬ 'ಚೂರ್ಣಗೋಷ್ಠಕ' ಎಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕನು ನನಗೆ

ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಏನು ಚೂರ್ಣಗೋಷ್ಠಕ ಸಾಧುವೇ?

ನಟ: ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಯುನಿಗೆ ಅನುಕಂಪವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಬಹುದು.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ಇದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅತ್ಯಂತ ಧರ್ಮಸಂಕಟಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಕಲ್ಪವು.

ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಯಾರು ತಾನೇ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ?

(ಹಾಗಾದರೆ ನೀನು ಹೋಗು). ನಾನು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಹುಡುಕಿ

ತರುತ್ತೇನೆ.

ನಟ: ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತಾಗಲಿ. (ಒಳಹೋಗುವಳು).

ಸೂತ್ರಧಾರ: ನಾನುಹೇಗೆ ದರಿದ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಅರಸಲಿ? (ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ

ನೋಡುತ್ತಾ) ಓಹೋ! ಚಾರುದತ್ತನ ಸ್ನೇಹಿತ ಮೈತ್ರೇಯನೆಂಬ

ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಈ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನೇ ಕರೆಯುವೆ

ತಿರುಗಿ, ಆಯು! ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾನು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿಸುತ್ತಿರುವೆ.

ನೀವು ಬರಲೋಪ್ಪದೇ ನಾನು ದರಿದ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವಮಾನಿಸದಿರಿ.

ಎಲ್ಲಾ ಭೋಜನವಸ್ತುಗಳ ಉಪಲಭಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ಮೊಸರು ಹಾಗೂ ಅವಲಕ್ಕಿ-ಈ ಎಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಅಷ್ಟಲ್ಲದೆ ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುವೆನು.

ನೇಪಥ್ಯದಲ್ಲಿ: ಇನ್ನಾರಾದರನ್ನೂ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ, ನಾನಿನ್ನೂ ಖಾಲಿಕೈನವನು ಆಗಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರಧಾರ: ತುಪ್ಪಬೆಲ್ಲ ಮೊಸರಿನಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವ

ವಿವಿಧ ವ್ಯಂಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಷ್ಟಭೋಜನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು || ೧ ||

(ಹೊರಡುವರು)

(ಸ್ಥಾಪನೆ)

ಅನಂತರ ವಿದೂಷಕನ ಪ್ರವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಖದಿಂದ ಯಾರು ಬಡತನದ ದಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹವನು ಸತ್ತು ಬದುಕಿದಂತೆ ||೩||

ವಿದೂಷಕ: ಮಿತ್ರ! ಸಾಗರ ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಣದ ಸಾರಭೂತವಾಗಿದ್ದ ನಿನ್ನ ಅಷ್ಟಶ್ವರ್ಯವೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು? (ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಡುತ್ತಾ) ವಯಸ್ಸು! ಅದು ತನ್ನ ಭಾಗ್ಯವನ್ನರಿಸುತ್ತ ಸಾಗಿತು! - ನೋಡು.

ನನ್ನ ಹಣವು ಪ್ರೇಮಿಜನಕೆ ನೀಡುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಯವಾಯಿತು! ಆ ಅವಮಾನವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಸ್ಮರಿಸುವುದಿಲ್ಲ! ನಾನಾದರೂ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವೆನು! ಗೆಳೆಯನೇ! ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅತ್ಯಸ್ಮಯದಿಂದ ಕ್ಷೀಣಿಸದು || ೪ ||

(ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ: ಏನು ಮಿತ್ರ, ಐಶ್ವರ್ಯನಾಶದ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವೆಯೋ? ಹೇಗೆ? ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ದ್ರವ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವುದಿಲ್ಲ! ಭಾಗ್ಯದ ದನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ಸಂಪತ್ತು ಬರುತ್ತದೆ! ಆದರೆ ಧನನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದು ಸನ್ನಿಹಿತರು ದೂರಸರಿದಿದ್ದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುತ್ತಿದೆ || ೫ ||

ಮತ್ತೊಬ್ಬ: ಬಡತನದಿಂದಾಗಿ ಆ ಮನುಷ್ಯನ ಮಾತನ್ನು ಬಂಧುಗಳು ಕೇಳರು! ಅವನ ಸತ್ವಶೀಲವಿದ್ದ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ ಮಾಸಿವಂತೆ ಅಹಹಾಸ್ಯಕ್ಕೀಡಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಕಷ್ಟ ಹೆಚ್ಚಲು ವೈರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಿತ್ರರು ವಿಮುಖರಾಗುವರು ಅನ್ಯರ ಪಾಪಕಾರ್ಯವು ಇವನ ಮೇಲೆ ಆರೋಪಿಸಲಾಗುವುದು. ||೬||

ವಿದೂಷಕ: ಈ ಬ್ಲೀಮಗನ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪಾರವೆಂಬುದು, ಸೊಳ್ಳೆಗೆ ಹೆದರಿ ಮನೆಯಿಂದೋಡುವ ಗೋಪಬಾಲರಂತೆ ಮೊರಬುಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

ಇನ್ಯಾರಾದರೂ ಆಮಂತ್ರಿಕನನ್ನು ಕರೆಯಿಷ್ಟು! ನಾನಿನನ್ನೂ ಬರಿಗೈನವನಾಗಿಲ್ಲ. ಏನೆಂದೆ? ಸರ್ವಸಂಪನ್ನವಾದ ಆಹಾರವಿದ್ದ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವೆಯೇ? ಸಿಹಿಯಾದ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಓಟಿಯನ್ನು ತಿಂದಾರೆಯೇ? ಹಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನನ್ನು ಪುಸಲಾಯಿಸಿ, ಏನೆಂದೆ? ದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಲೋಭ ತೋರಿಸಿ ಬಲವಂತ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯಲ್ಲ. ನಾನು ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆಂದರೂ ಕೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲ. ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾಲಗೆ ಹೋಗುವುದು ಬೇಡವೆಂದರೂ ಹೃದಯವು ಅವನ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೋಗುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲ? ಅಯ್ಯೋ! ಇದೆಂಥ ದುಸ್ಥಿತಿ ಬಂದೊದಗಿತು? ನಾನೂ ಸಹ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಆಮಂತ್ರಣದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನಲ್ಲ. ಆಗೊಂದು ಸಮಯವಿತ್ತು; ಬಹುವಿಧವಾದ ಸುಸಜ್ಜಿತವಾದ ಬಣ್ಣಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಚಿತ್ರಕಾರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧವಿಧವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ-ಭೋಜ್ಯಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಅಹೋರಾತ್ರಿ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದೆ. ಇಂಗು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸುವಾಸಿತವಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಾನ್ನಗಳನ್ನು ನುರಿತ ಅಡಿಗೆ ಭಟ್ಟರಿಂದ ತಯಾರಾದ ಭೋಜನವನ್ನು ಮೋದಕವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕನಂತೆ ಅಗತ್ಯಕೌತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೆಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದೆ! ತಿಂದು ತೇಗುತ್ತಿದ್ದೆ. ಪೂಜ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನ ಬಡತನದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ ಸಾಧಾರಣ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಅತ್ತಿತ ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅವನ ಮೆಟ್ಟಿಲ್ಲನ್ನೇ ಹತ್ತುತ್ತೇನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ನನ್ನ ಈ ಹಾಳು ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಸಹ ನನ್ನ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ನೀಡಿದರೂ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ನನ್ನ ಈ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಾನು ಸಂತುಷ್ಟನೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಪಷ್ಟೀ ತಿಥಿಯೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲು ಬಯಸಿದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮಾನ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಒಳ)ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ

ಹಾಗೂ ಹೂವನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ. ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಸುಂದರನೂ ಹಾಗೂ ವಿಮಲನೂ ಆಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಕುಲದೇವತೆಯನ್ನು ಅರ್ಚಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಸಹ ಅವನಡೆಗೇ ಸಾಗುತ್ತೇನೆ. (ತೆರಳುವನು).

(ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಬಲಿಹರಣ ಮಾಡಿದ ನಾಯಕ ಚಾರುದತ್ತ ವಿದೂಷಕ ಹಾಗೂ ಚೇಟಿಯು ಹೂ ಬುಟ್ಟಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ:—

(ದೀರ್ಘ ಉಸಿರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಅಯ್ಯಾ! ನಿಜಕ್ಕೂ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಬಡತನವನ್ನುವುದು ಮಾನವಂತನಿಗೆ 'ಕೇವಲ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ ಮರಣವೇ ಸರಿ'!

ಯಾವ ನನ್ನ ಹೊಸಿಲಲಿ ಜನಾಡಿದ ಬಲಯ ಜೀರ್ಣಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲ ಸಾರಸಹಂಸಗಳು ತಂದು ಆನಂದಿಸಿದರೆ! ಅಂದು ಜಿಲ್ಲದ ಜೀರ್ಣಗಳೇ ಬಂದಿಹ ಗಿಡವನು ಇಂದು ಕ್ರಮಿ-ಕೀಟಗಳು ತಂದು ಜಿಲ್ಲವೆ! || ೨ ||

ವಿದೂಷಕ: ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಇಷ್ಟು ಸಂತಾಪ ಪಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪುರುಷನ ತರುಣಾವಸ್ಥೆಯಂತೆ, ಗೃಹದ ತಾರುಣ್ಯವೂ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ದೇಶಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸಾಗರಪರ್ಯಂತದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾನ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ನಿನ್ನ ದರಿವ್ರಾವಸ್ಥೆಯೂ ಸಹ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವಾದ ಚಂದ್ರಮನ ಕಲೆಯಂತೆ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ನಾಯಕ: ನಾನು ವಿನಾಶವಾದ ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಶೋಕಿಸಲಾರೆ. ಗುಣರಸಜ್ಞನಾದ ಪುರುಷನ ವ್ಯಸನವು ಅತ್ಯಂತ ದಾರುಣತರವೆಂದು ನನಗಿಗೇ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ:

ದುಃಖದಾನುಭವದ ನಂತರ ಸುಖವು ಶೋಭಿಸುವುದು !
ಕತ್ತಲನ್ನು ಕಳೆದು ಹೋಕಿಯುವ ದೀಪದಂತೆ!

ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾರಕಾಂಡವಾದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಕುಡಿಗಳು ಕೊನೆಯವಂತೆ, ಧನವಿಪತ್ತಿನಾಶದ ಚಿಂತೆಯು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಕೆನ್ನು ಸಂತಾಪವು.

ನಾಯಕ: ವಯಸ್ಸು! ನಾನು ಏಕೆ ಸಂತಾಪಪಡಲಿ? ನಾನೇನು ದಟ್ಟದಂದ್ರನೇ? ಏಕೆಂದರೆ,

ಸಂಪತ್ತು ನಶಿಸಿದ ಮೇಲೂ ಸತಿಯು ಜೊತೆಯಲ್ಲರಲು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ನಿಸ್ಸಂತಹ ಮಿತ್ರನಿರಲು: ಸ್ಥಿರಸತ್ವವು ನನ್ನಲ್ಲ ದೃಢವಿದ್ದಾಗ ನಾನು ದರಿವ್ರಲ್ಲ ದುರ್ಲಭವಾದ ಮನಸ್ಥಿತಿ ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ! || ೨ ||

(ಆಗ ಸಂಭ್ರಾಂತಳಾದ ಗಣಿಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ
ಹಾಗೂ ವಿಟಶಕಾರರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು)

ಶಕಾರ: ಏಕೆ ಹೋರುತ್ತಿರುವೆ? ಓಡುತ್ತಿರುವೆ? ಏಕೆ ಓಡುತ್ತಾ ಜೀರುತ್ತಿರುವೆ? ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗು; ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಂತುಕೊಂಡು, ಬಿಂಕಿಯೊಳಗೆ (ಕೆಂಡದೊಳಗೆ) ಜರ್ದ ಪರ್ವದ ಜೊಲನಂತೆ ನನ್ನ ಶಲೇವು ಕಾಮದಿಂದ ನುಡುತ್ತಿದೆ || ೨ ||

ವಿಟ: ಅಯ್ಯೋ! ವಸಂತಸೇನೆ!
ಏಕೆ ನೀನು ಸುಕುಮಾರ ಗೆಳತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಭಯದಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವೆ? ನೃತ್ಯಕಲೆಯಿಲ್ಲ ದಕ್ಷಿಣಾದ ನೀನು ಹೀಗೇಕೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವೆ? ಜಂಕಿಯನ್ನು ಹಿಂಚಾಳಿಸುತ್ತಿರುವೆ ಮುಖಿಯಂತೆ ಅವನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ನೀನೇಕೆ ಹೆದರಿ ಕೆಣ್ಣಾಳಗಳನ್ನು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವೆ? || ೩ ||

ಶಕಾರ: ಶ್ವಾನಗಳು ಹೆಣ್ಣಿನಲಯನ್ನು ಹಿಂಚಾಳಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವಳನ್ನು ನಾವು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವೆವು. ಕಾಲ್ಪಜ್ಞಿ-ಛಾಜನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಳ ಶಲೇವ ನಡೆಗುತ, ದುಃಖಾಶ್ವಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪಾರದರ್ಶಕ ಜಿಮೀಬಂದಿ ಆವಲಂಕೃತ ಸ್ವರೆಯದಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ನೆಕೆಟಿರುವೆ || ೧೦ ||

ವಿಟಿ: ವಸಂತಸೇನೇ!

ಹೆದ್ದನ್ನು ಕಂಡ ಸರ್ಪದಂತೆ ಭಯಪಡುತ್ತಾ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವ ಕಡೆ ನೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಇಡುತ್ತಿರುವೆ?

ಗಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನ ಹಿಡಿಯಲು ಆದೀತೆ? ನಿನ್ನ ತಡೆಯಲು ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅನುಮರ್ಥ || ೧೧ ||

ಗಣಿಕೆ: (ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುತ್ತಾ), ಪಲ್ಲವಕ, ಪಲ್ಲವಕ! ಪರಿಭೃತಿಕೆ, ಪರಿಭೃತಿಕೆ! ಮಧುಕರಕ! ಮಧುಕರಕ! ಶಾರಿಕೆ! ಶಾರಿಕೆ! ಅಯ್ಯೋ! ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ಕಷ್ಟದಲಿ ನಷ್ಟವಾಗುವ ಈ ಪರಿಜನರಿಗೆ! ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈಗ ನನ್ನನ್ನು ನಾನೇ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತಕಾರ: ಕೂಗು ಜೋರು ಜೋರಾಗಿ, ಪಲ್ಲವನನ್ನೋ, ಪರಿಭೃತಿಕೆಯನ್ನೋ, ಮಧುಕರನನ್ನೋ, ಇಲ್ಲವೇ? ಶಾರಿಕನನ್ನೋ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕರಿ ಬೇಕಾದರೆ ವಸಂತಮಾಸವನ್ನು ಅಹ್ಲಾನಿಸು! ಯಾರು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡೋಣ!

ಶಿವನಗರದ ಯಜಮಾನನಾದ ವಾಸುದೇವನೋ ಕುಂತೀಸುತನಾದ ಜನಮೇಜಯನೋ? ಯಾರು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವರು? ದುಶ್ಯಾಸನನು ನೀತೆಯ ಕೂದಲನು ಹಿಡಿದಂತೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆದೊಯ್ಯುವೆನು || ೧೨ ||

ವಿಟಿ: ನನ್ನ ನ್ಯಾಘಾಠಿಕ ಶೀಲದೋಷದಿಂದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಉತ್ತಮನೇನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣವಕ್ತದ ಈ ಕಾಳರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಾಣದ್ದೇನೆ. ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ. ಇದೇಲ್ಲವನ್ನೂ ಯುವತಿಯರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೇಳಲಾರೆನು. ನರರದಲ್ಲ ಅಜದುಳದ ರಕ್ತಕಲೇ ನನ್ನ ಈ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿರುವರು || 13 ||

ಗಣಿಕೆ: (ಆತ್ಮಗತ) ನಾನೀಗ ಸಂದಿಗ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿರುವೆ. ಯಾರು ಸ್ವಯಂ ತನ್ನ ಗುಣಗಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೋ, ಅಂತಹ ಆತನು ಯಾವ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡದಿರಲಾರ?

ವಿಟಿ: ಹೇ ಮಾನ್ಯಳೇ! ನನ್ನ ಅನುನಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂತಹಳಾಗು!

ಎಲೈ ಯುವತಿಯೇ! ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು. ಆಸೆಯು ಭಂಗವಾದಾಗ ಕೋಪವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋಪಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಯಾವ ದುಷ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಲ್ಲ. ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವ ಹಸ್ತದಿಂದ ನಿನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಮಭಕ್ತೆ ಯಾಚಿಸುವೆ. ರಕ್ಷಿಸು, ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನನ್ನು ಹಂಚಿಕೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮುಕ್ತನಾಗಿಸು ||೧೪||

ಗಣಿಕೆ: (ಸ್ವಗತ) ಇವನ ಅನುನಯವೂ ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ.

ತಕಾರ: ವಸಂತಸೇನೇ! ಮಾನನೀಯನಾದ ವಿಟನು ಉಚಿತವಾದುದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿರುವನು. ಬಲವಂತರಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಅನುನಯವು ಬಹಳ ದುರ್ಲಭವಾಗಿಹುದು. ಕಾರಣ ನೋಡು ಬಾಲಿಕೆಯೇ'

ಮಯೂರದ ಕಂಠದಂತೆ, ಈ ಕತ್ತಿಯು ಕಪ್ಪಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವೆನು ಅಥವಾ ಸಾಯಿಸುವೆನು. ನನ್ನಂತಹವರನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದ್ದು ಸಾಕು. ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಜೀವನವೆಲ್ಲದೆ? || ೧೫ ||

ಗಣಿಕೆ: ಆರ್ಯ! ನಾನಾದರೋ ಕುಪುತ್ರಜನರ, ಶೀಲವನ್ನೂ, ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಗಣಿಕೆ ನಾನು.

ವಿಟಿ: ಹಾಗಾಗಿಯೇ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುವುದು!

ಗಣಿಕೆ: ಆರ್ಯನೇ, ನನ್ನಂತಹವಳ ಶರೀರವೋ, ಇಲ್ಲವೇ ಅಭರಣವೋ ಈಗಿನ ಬಯಕೆ.

ವಿಟಿ: ಲತೆಯು ಪುಷ್ಪ ಹಾಗೂ ಎಲೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ನೀನೂ ಸಹ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಲಾರೆ;

ಗಣಿಕೆ: ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಸಂತಾಪಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಶಕಾರ: ವಸಂತಸೇನೆ, ನಾನೆಷ್ಟಾದರೂ ರಾಜನ ಮಗ. ನನ್ನ ಕಾಮನೆಯನ್ನು ತೀರಿಸು! ನಿನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾಮಾತುರನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಗಣಿಕೆ: ತಣ್ಣಗಾಗು!

ಶಕಾರ: ಕೇಳು ಭಾವ! ಕೇಳು. ಈ ವಸಂತಸೇನೆಯೂ ನನ್ನನ್ನು ದಣೆದಿದ್ದೇನೆ ಎನ್ನುವಳಲ್ಲಿ!

ವಿಟ: (ಆತ್ಮಗತ) ಈ ಮೂರ್ಖನು ನಿಂದೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರ ನಲ್ಲ. ತಪ್ಪಿಗರು (ಶಾಂತನಾಗು) ಎಂದು ನುಡಿದರೆ ದಣೆದಿರುವುದು (ಶ್ರಾಂತ) ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ-

ಇವನು ತನ್ನ ಸಕಲಾಂಗಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸುತ್ತಾ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವನು; ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ಬಾಅಶ ಮಾತುಗಳ ಆಡುತ್ತಿರುವನು. ಇವನು ಆಜಾರಹೀನನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲ. ಪುರುಷರೂಪದಲ್ಲರುವ ಪ್ರಾಣಿಯಂತಿಹನು || ೧೬ ||

(ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ) ವಸಂತಸೇನೆ, ನೀನೇಕೆ ನನ್ನೆದುರು ವೇಶ್ಯೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೇಕೆ ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವೆ?

ಶಕಾರ: ಸೂಕೇರೇಶಲಿಗೆ ತರುಣರ ನಹಕಾರದ ನಹಾಯ ಬೇಕೇಬೇಕು ಮಾರೇದಲ್ಲ ನಾರುವಾಗ ನಮೋಪದಲ್ಲ ಸಿರುವ ಬಿಜಿಯಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಗಣಿಕೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊ. ನೀನು ಹಣಕಾಸಿ ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಪಣವಾಣ್ಣಿರುವೆ. ಎಲೈ ಮಂಗಳೇ! ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದವನು ತಿಳಿಯಿಸಿರಲಿ, ಅತ್ತಿಯಿಸಿರಲಿ, ನೀನು ಉಪಚರಿಸಲೇಬೇಕು || 17 ||

ಗಣಿಕೆ: ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನಾದರೂ (ಚಾರುದತ್ತನ ಪ್ರತಿ ಸಂಕಲ್ಪಕೆ) ಕುಲೀನರು ತಲಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ಶಕಾರ: ಭಾವ! ಈ ಅಂಧಕಾರವಾದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇವಳೂ ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗತೊಡವುದು. ಈ ಕಾಮದೇವನ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂದಿನಿಂದ ಈ ಬಡ ಸೂಳೆಯಾದರೂ ಕೌಂದಿಯೇ

ದಿಂದಾಗಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವ, ಬಡಪಾಯಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಬಗ್ಗೆ ಆಕರ್ಷಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇದೆಯೇ ಅವನ ಬದಿಯ ಬಾಗಿಲು!

(ಮನದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತ) ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಇದೆ (ಚಾರುದತ್ತನು) ಅವನ ಮನೆಯೇ! ಸೌಭಾಗ್ಯವಶದಿಂದ ದುರ್ಜನರಿಂದ ದೂರಮಾಡಿಸಿ ಪಿಯುಜನರ ಬಳಿ ಕರೆತಂದಿದೆ. (ವಸಂತಸೇನೆಯು ಮಾಯವಾಗುವಳು)

ಶಕಾರ: (ನೋಡುತ್ತ) ಭಾವ! ಇದೀಗ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವಳು, ಈಗ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋದಳಲ್ಲ. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ವಿಟ: ಎಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾದರೂ ಹುಡುಕು ಅವಳನ್ನು.

ಶಕಾರ: ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ ಅವಳು.

ವಿಟ: ಅಯ್ಯೋ! ನಮ್ಮನ್ನು ವಂಚಿಸಿದಳು. ಆ ವಸಂತಸೇನೆ ಇದೀಗ ಸಿಕ್ಕಳು.

ಮೋಡದೊಳಗಿನ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಸಂಧ್ಯಾವೇಳೆಯು ಮುಸುಕು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅವಳು ಎಲ್ಲರುವಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಬಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಸುಗಂಧದ ವಾಸನೆ, ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ || ೧೮ ||

(ಗಣಿಕೆಯು ಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಭರಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದಳು)

ವಿಟ: ಕತ್ತಲೆಯು ತನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಿಜ್ಜುವನ್ನು ಬಿಡದಂತೆ ಅಕಾಶವು ಕಾಡಿಯ ಮುಕೆ ಸುಲಿಸಿದಂತೆ, ದುಷ್ಟವೃತ್ತಿಗೆ ನಹಾಯ ಮಾಡದ ಲೀತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಎಲ್ಲಾ ಫ್ರಿಯತ್ಸನೂ ಸಿಪ್ಪಲವಾಲದೆ || ೧೯ ||

ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಕಾಡು-ಇವೆರಡೂ ಭಯಂಜಿತರಾದ ಜನಲಿಗೆ ಹೆದಲಿಕೆ ಉಂಟುಮಾಡುವವಲಿಗೆ ಅಶ್ರಯ ನೀಡುತ್ತವೆ || ೨೦ ||

ಅವರ ನಯನಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ನೋಟವಿದ್ದರೂ, ಸುತ್ತಲೂ ಅಂಧಕಾರವು ಮುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಮಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಆಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದರೂ. ಮುಜ್ಜಿದರೂ ಏನೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ || ೨೧ ||

ಗಣಿಕಾ: ಅಯ್ಯೋ! (ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯ) ಬದಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಣುತಿಹೆನು; ನನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇನೋ ಬದಲಾವಣೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮನೆ ಬಣ್ಣಸುಣ್ಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪಾಳುಬಿದ್ದಂತಿದೆ. ಈ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತದಲ್ಲಿ ನಾನು ಮುಳುಗಿಹೋಗುವೆನು. ಹಾಗಾಗಿ ನಾ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಕಾಣದೇ ಇಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲುವೆನು.

ನಾಯಕ: ಮೈತ್ರೇಯ! ಹೋಗಿ ಆ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆ ಕೂಡುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತೇಶ್ವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಉಳಿದ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಲಿಹರಣ ಮಾಡಿ ಬಾ.

ವಿದೂಷಕ: ನನಗೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಂಬಿಕೆ ಇಲ್ಲ; ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಕಳಿಸಿ. ನಾಯಕ: ಯಾಕಪ್ಪ?

ವಿದೂಷಕ: ಏಕೋ ಏನೋ, ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಕನ್ನಡಿಗೆ ನೆರಳು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿ, ಎಡವು ಬಲವಾಗಿಯೂ, ಬಲವು ಎಡವಾಗಿಯೂ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ನಾಯಕ: ಮೂರ್ಖ! ನಮ್ಮ ಆರ್ಥಿಕಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೇವಿಸು! ಭತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುವುದು. ಹಾಗಾಗಿ ಹೋಗಿ ಬಾ.

ವಿದೂಷಕ: ನಾನು ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹೋಗಲಿ?

ನಾಯಕ: ರದನಿಕೆ, ಈತನ ಜೊತೆ ಹೋಗು.

ರದನಿಕೆ: ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತಾಗಲಿ.

ವಿದೂಷಕ: ಆರ್ಯಳೇ! ಒಂದಿಷ್ಟು ತಾಳು; ದೀಪವನ್ನು ತರುತ್ತೇನೆ.

ನಾಯಕ: ನಿನ್ನಿಚ್ಛೆ! ಹೇಗೆ ಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡು.

ವಿದೂಷಕ: (ದೀಪವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುತಂದು) ಹೇ ರದನಿಕೆ, ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆ!

ರದನಿಕೆ: ಒಳ್ಳೆಯದು. (ಅಭಿನಯದ ಮೂಲಕ ಪಾರ್ಶ್ವದ್ವಾರವನ್ನು ತೆರೆದಂತೆ ತೋರುವಳು) ಈ ನಡುವೆ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಲ್ಲಿಯೇ

ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದ ಗಣಿಕೆ ವಸಂತಸೇನೆಯು ತನ್ನ ಸೆರಗಿನಿಂದ ದೀಪ ಆರಿಸುವಳು.

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ!

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ ಮತ್ತೇನಾಯಿತು?

ವಿದೂಷಕ: ನಾನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಿದ್ದೇ ತಡ, ಹೊರಗಿನಿಂದ ಭರನ ಜೋರಾಗಿ ಗಾಳಿಬೀಸಿ ದೀಪನಂದಿತು.

ನಾಯಕ: ಛೇ ಮೂರ್ಖ! (ನಿನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ).

ವಿದೂಷಕ: ಹೌದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಇದು ನನ್ನಿಂದಾದ ಅಪರಾಧವಷ್ಟೇ. ರದನಿಕೆ! ನೀನು ಹೋಗಿ ಆ ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ (ಚೌಕಿ) ನನಗಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರು. ನಾನು ಬೇಗನೆ ದೀಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವೆ. (ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ)

ರದನಿಕೆ: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಆರ್ಯನ (ಮುಂದೆ ಸಾಗುತ್ತಾಳೆ)

ಗಣಿಕೆ: ಸದ್ಯ ನನ್ನ ಸುದೈವದಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಂತಿದೆ. ನಾನೀಗ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಶಂಕಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. (ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ). (ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಳು)

ವಿಟ: (ನೋಡುತ್ತ ತನಗೆ ತಾನೇ) ಭವನದಿಂದ ಯಾರೋ ಹೊರ ಬರುವಂತಿದೆ. ಒಳ್ಳೆಯದು! ನಾನು ಈ ದ್ವಾರದಿಂದಲೇ (ಬಡಪಾಯಿಗೆ) ವಂಚಿಸುವೆ. (ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ) ಸುಗಂಧಿತ ಸ್ನಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಗಂಧ ಬರುತ್ತಿದೆ.

ಶಕಾರ: ಹೌದು, ಭಾವ! ನಿಜಕ್ಕೂ ಈ ವಾಸನೆಯನ್ನು ನನ್ನ ಕಿವಿಯ ಮೂಲಕ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಮೂಗು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೇಳಲಾರೆ, ಕಾಣಲಾರೆ!

ವಿಟ: ನಿಲ್ಲು! ನಿಲ್ಲು! ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವೆ? (ಚೀಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವನು)

(ಚೇಟಿ ಭಯದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಳು.)

ಶಕಾರ: ಭಾವ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡೆಯೋ, ಬಿಡದೇ ಹಿಡಿದುಕೋ!

ವಿಟ: ವಯಸ್ಕನ ಗರ್ವದಿಂದ ಕುಲಪುತ್ರರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದ್ದಲ್ಲದ
ಹೂವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅವಳ ಕೇಳಬಾಳವನ್ನು
ನನ್ನ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುವೆನು || 22 ||

ಶಕಾರ: ಭಾವ ಏನು ಹಿಡಿದಿಯಾ ಅವಳನ್ನು?

ವಿಟ: ಹಿಡಿಯದೆ ಬಿಟ್ಟೆನೆ? ವಾಸನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿ ಇವಳನ್ನು
ಹಿಡಿದೆ!

ಶಕಾರ: ಮೊದಲು ಈ ದಾಸಿಮತ್ತಿಯ ತಲೆ ಕಡಿಯುವೆ, ಆಮೇಲೆ ಸಾಯಿಸುವೆ.

ವಿಟ: ಹಿಡಿದುಕೋ ಮತ್ತೆ!

ಶಕಾರ: (ಚೇಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು)

ನಾನು ಈ ರಮಣಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಮುಡಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ.
ನೀನೀಗ ಚೋರಾಗಿ ಕೂಗು, ಕಿರುಚು, ಅಥವಾ ದೀನಳಾಗಿ ಆ
ಮಹೇಶ್ವರನನ್ನೋ, ಶಂಕರನನ್ನೋ, ಈಶ್ವರನನ್ನೋ ಕರೆ.
ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಮುಡಿಯನ್ನು ನಾನು ಜಡುವುದಿಲ್ಲ || 23 ||

(ಚೇಟಿಯು ಜೋರಾಗಿ ಅರಚುವಳು)

ಶಕಾರ: ಆಯುರಾದ ಜನರಿಂದ ಇದೆಂಥ ಅಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು?

ಭಾವ! ಯಾಕೋ ಇವಳ ಸ್ವರ ಕೇಳಿದರೆ ಇವಳು ವಸಂತಸೇನೆಯೆಂದು
ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ವಿಟ: ಏನಾದರೂ ಬಿಡಬೇಡ. ಇವಳು ವಸಂತಸೇನೆಯೇ! ಏಕೆಂದರೆ,

ಇವಳು ರಂಗಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಕಲೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವಳು
ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರಗಳ ಅಂತರ. ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಬಲ್ಲಳು
ಯಾವ ಸುಳು ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಇವಳನ್ನು ಜಿಡಬಹುದೆನು || 24 ||

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ವಿದೂಷಕ:

ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬರುವನು. ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯು
ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಶೀತಲಕರವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದಾಗಿ ಈ
ದೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಎಣ್ಣೆಯು ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿ ಕಲಕುತ್ತಿದೆ. ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು
ಜೋಷಾನದಿಂದ ಕೈಹಿಡಿದು ಹೇಗೋ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ರಕ್ಷಿಸಿ ತಂದಿರುವೆ.

ಚೀಟಿ:

(ಶಕಾರನನ್ನು ಒದೆಯುತ್ತ, ಅಳುತ್ತ) ಆಯುಃ! ಮೈತ್ರೇಯು! ಇಲ್ಲಿ
ನನ್ನ ಘೋರ ಅಪಮಾನವಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೇ ಶಕಾರನ
ಧೂರ್ತನದ ದರ್ಪವೋ?

ವಿದೂಷಕ:

ವಿಟ ಹಾಗೂ ಶಕಾರರ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾ
ನಿಲ್ಲುವನು, ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿರು! ಕೂಡದು!

ವಿಟ:

ಅಯ್ಯೋ, ನೀನು ಆಯುಃ ಚಾರುದತ್ತನ ಮಿತ್ರನಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೆ ಇವಳೂ
ಕೂಡ ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲ. ಅಯ್ಯೋ ಮಹಾವಿಪ್ರಸೇನೇ, ನಾವು
ಅನ್ಯಸೀಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಇವಳನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಹೊರತು
ನಮ್ಮ ದರ್ಪದಿಂದಾಗಿ ಅಹಂಕಾರದಿಂದಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ ನೋಡು,
ಏನೆಂದರೆ,

ನಮ್ಮ ಹಸ್ತದಿಂದ ಜಾರಿದ ಜಾರಿಣಿಯ ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನಾವು
ಮೋಸಹೋದೆವು. ಅವಳು ತಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಕಾಮರಹಿತಳಾಗಿ
ತನ್ನ ಯಾವನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಮ್ಮೆಪಡುತ್ತಿರಲಿ || 25 ||

ಶಕಾರ:

ಅಯ್ಯೋ, ದರಿದ್ರ ವೇಷಪುತ್ರನ ದಾಸಿಯವಳು, ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲ!
ಒಳ್ಳೆಯದು! ಓ ವಸಂತಸೇನೇ, ನೀನು ಈ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು
ವಿಟನೆಂದಿಗೆ ಕಪಟಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅತ್ಯಂತ
ದುಷ್ಟರವಾದ ಕಾರ್ಯವೆಸಗಿರುವೆ.

ವಿದೂಷಕ:

ಹಾಗಲ್ಲ! ಇದು ಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ.

ವಿಟ:

ಅಯ್ಯೋ, ಮಹಾವ್ರಾಹ್ಮಣ! ಇದು ನನ್ನ ಅಮಾನವನುಷಂಗವಾದ

ನಮನಗಳು. (ಕೈಯಿಂದ ನಮಿಸುವನು).
ವಿದೂಷಕ: ಒಳ್ಳೆಯದು! ಒಳ್ಳೆಯದು. ನೀವು ನಿರಪರಾಧಿಗಳು. ನಿಮ್ಮಿಂದ
 ಅಕಾರಣವಾಗಿ ಕೈಮುಗಿಸಿಕೊಂಡ ನಾನೇ ಈಗ ಅಪರಾಧಿಯು!
ಶಕಾರ: ಭಾವ! ಈ ದರಿದ್ರ ವಣಿಕಪುತ್ರನಿಗೆ ನೀವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ
 ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದೀರಿ.
ವಿಟ: ಹೌದು ನಿಜಕ್ಕೂ ಹೆದರುವೆ!
ಶಕಾರ: ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಮಹಾಪುರುಷ! ಅವನನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಿನಗೇಕೆ ಭೀತಿ?
ವಿಟ: ಅವನ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಗಾಗಿ! ನೋಡು ಮತ್ತೆ!

ಇವನು (ಬಾರುದತ್ತನು) ನಮ್ಮಂತಹ ಭಿಕ್ಷುಕರಿಂದಾಗಿ ಬಹಳ
 ಕೃಶಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರಿಂದಲೂ ಅವನ ವೈಭವಕ್ಕೆ
 ಚ್ಯುತಿ ಬರದು. ಅವನ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲ ಬಾಯಾರಿ ಬಂದವರ ದಾಹ
 ತೀರಿಸುವ ಬರಿದಾದ ಕೆರೆಯಂತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಮಹಾತ್ಯಾಗಿ
 ಯಂತೆ ಯಾಚಕರ ಬಾಯಾರಿಕೆ ತೀರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ || ೨೬ ||
 ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ! ನೀನೀಗ ಸಾರ್ಥವಾಹಕಪುತ್ರನಿಗೆ ಇದನ್ನು
 ನಿವೇದಿಸಕೂಡದು.

ಶಕಾರ: ಮಾರೀಷ! ವಟುಕ! ಮಾರೀಷ ಆ ದರಿದ್ರ ಸಾತವಾಹಕಪುತ್ರನಿಗೆ
 ನನ್ನ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರಿಕೆ ಮಾಡು. "ರಾಜಮೈದುನನಾದ
 ಸಂಸ್ಥಾನಕನಾದ ಶಕಾರನು ಪೇಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಲೆಯಿಂದ ಪ್ರಣಾಮಮಾಡುತ್ತ
 ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವನು! ಕನಕಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ನಟೀ
 ವೇಶ್ಯಾಪುತ್ರಿಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ
 ಕರೆತಂದಿದ್ದಳು, ಪೂರ್ಣ ಸ್ವರ್ಣಾಲಂಕಾರದೊಂದಿಗೆ ನಿನ್ನ
 ಮಣೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವಳು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ
 ದಾರುಣವಾದ ಮನೋಮಾಲಿನೈ (ಮನಸ್ತಾಪ) ವಾಗುತ್ತದೆ. ವಟುಕ,
 ಮಾರೀಷ ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ, "ಹೇ ಬಡ್ಡಿಮಗನೇ, ನಾನು ಪಾರಿವಾಳ ಕಂಠದಲ್ಲಿ

ಸೇರಿದ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಹಾಗೆ ಬಾಗಿಲಿನ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಲದ
 ಹಣ್ಣಿನ ಹಾಗೆ ಜಜ್ಜುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನು
 ಪುಡಿಮುಡಿ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ.

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯಾ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ! (ಶಕಾರನಿಗೆ ದೀಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ
 ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳಿಸುವನು)

ಶಕಾರ: (ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ನೋಡುತ್ತಾ) ಅಪ್ಪ ಮಹರಾಯ, ನೀವೆಲ್ಲಿದ್ದೀರಿ?
 ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟುಹೋದಿರಿ? ಭಾವಾ!

(ಶಕಾರನು ಹೊರಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ: ದೇವಕಾರ್ಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೋಗಿ ನಿವೇದಿಸೋಣ.
 ಮಾನೈ! ನಿನ್ನ ಹೃದಯಸ್ಥವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿಕೋ,
 ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಳಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು!

ಚೀಟಿ: ಆರ್ಯ, ನಾನು ರದನಿಕೆಯಲ್ಲವೇ? (ನಾನೇನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ)
ವಿದೂಷಕ: ಆಯಿತು, ನಾವೀರ್ವರೂ ಹೊರಡೋಣ.

(ಇಬ್ಬರೂ ಹೊರಡುವರು)

ನಾಯಕ: ಭದ್ರೆ! ದೇವಕಾರ್ಯ ಸಂಪನ್ನವಾಯಿತೇ?
ಗಣಿಕೆ: (ಸ್ವಗತ) ನನ್ನನ್ನು ಪರಿಚಾರಿಕೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.
 ಏನಾದರೂ ಆಗಲಿ, ನನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯಂತೂ ಆಗಿದೆ.

ನಾಯಕ: ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ ತಣ್ಣಗಿನ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ
 ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೋ.

ಗಣಿಕೆ: (ಸಹರ್ಷದಿಂದ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಮನದಲ್ಲಿಯೇ
 ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾ), ಈ ವಸ್ತ್ರದ ಸುಗಂಧವು ಯೌವನದಲ್ಲಿ ಅವನು
 ಉದಾಸೀನನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ.

ನಾಯಕ: ರದನಿಕೆ, ನೀನೀಗ ಅಂತಃಪುರದ ಒಳಮನೆಯಲ್ಲಿರು.

ಶಕಾ: (ಸ್ವಗತ) ನಾನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾರದವಳು.

ನಾಯಕ: ಏಕೆ ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿಲ್ಲ?

ಗಣಕಿ: (ಸ್ವಗತ) ಈಗೇನು ನುಡಿಯಲಿ?

ನಾಯಕ: ರದನಿಕೆ, ಏಕೆ ವಿಳಂಬಿಸುತ್ತಿರುವೆ?

(ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ, ವಿದೂಷಕ, ರದನಿಕೆಯರು ಒಳಬರುವರು)

ರದನಿಕೆ: ಒಡೆಯಾ, ಇಗೋ ಬಂದಿರುವೆ.

ನಾಯಕ: ಇವಳ್ಯಾರು ಮತ್ತೆ?

ಇವಳು ನಾನು ಕೊಟ್ಟ ಅಂಗವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು
ಬಿಳಿಯ ಮೋಡದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರೇಖೆಯಂತೆ
ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ || ೨೭ ||

ಗಣಕಿ: (ಆತ್ಮಗತ) ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಇವನ ಆಕೃತಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಚಾರುದತ್ತನಂದೇ
ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕೇವಲ ಯಾರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾನು ಶ್ವಾಸ
ಹಿಡಿದಿರುವೆನೋ, ಅವನೇ!

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯಾ ಚಾರುದತ್ತ! ರಾಜಮೈದುನನಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಕ ಶಕಾರನು
ಪೇಟೆ ಧರಿಸಿದ ತಲೆಯಿಂದ ವಂದಿಸುತ್ತ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುವನು: "ನಾನು
ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸುವುದೇನೆಂದರೆ, ನಾಟ್ಯಸೀಯಾಗಿ ವೇಶ್ಯಾಪುತ್ರಿಯಾಗಿ
ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ನಾವು ಬಲಾತ್ಕರಿಸಿ ಕರೆತಂದಿದ್ದೇವೆಯೋ; ಅವಳು
ಪೂರ್ಣಾಭರಣಗಳೊಂದಿಗೆ ನಿನ್ನ ಭವನದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾಳೆ.
ನಾಳೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಳಿಸಿಬಿಡು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣಕಿ: (ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ! ಅವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ
ಎಳೆದುತಂದಿದ್ದೆಂದು! ಅಂತೂ ಸರಿಯಾದ ಸಮಯ ಕೊನೆಗೂ
ಬಂದೇಬಿಟ್ಟಿತು. (ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ) ಆಯುಗ! ನಿನ್ನ ಶರಣಾಗತಿಗೆ
ಬಂದಿರುವೆ.

ನಾಯಕ: ಹೆದರದಿರು, ಹೆದರದಿರು! ನಿಜಕ್ಕೂ ವಸಂತಸೇನೆಯೇ ನೀನು?

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯೋ ವಸಂತಸೇನೆಯೇ ಈಗೇನು ಮಾಡೋಣ? (ಮರೆಯಲ್ಲಿ)
ಒಡೆಯ ಚಾರುದತ್ತ, ಇವಳು ವಸಂತಸೇನೆಯೇ ಹೌದು. ಕಾಮದೇವನ
ಉತ್ಸವವಾದಂದಿನಿಂದಲೂ ನೀನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸದಾ
ಸ್ವರಿಸುತ್ತ, ಕಾಮನು ನೆಲೆಸಿಹ ಆಲಯವನ್ನಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು
ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಆ ವಸಂತಸೇನೆಯೇ ಇವಳು.

ನಾಯಕ: ಆಕೆಯನ್ನು ನಾನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇರುವೆ.

ಕೆಟ್ಟ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೋಪವು ಸದಾ ಬಿಡದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ನನ್ನ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಬರಿದಾಗಿದ್ದರೂ
ನನ್ನೆಲ್ಲ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ || ೨೮ ||

ಗಣಕಿ: ತಮ್ಮ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳದೇ, ಮನೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು
ಅಪರಾಧಿಯಾಗಿರುವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾನು ತಲೆಬಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಯಾಚಿಸುವೆ.
ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ನಾನು ತಿಳಿಯದೆ ನಿವೇದಿಸಿದಾಗೆ
ಸೇವಕರೆನಂದಿಗೆ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ವರ್ತಿಸಿ ನಾನು
ಅಪರಾಧಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗು!

ವಿದೂಷಕ: ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಬಂದ ಎರಡು ತುಂಟ ಎತ್ತುಗಳಂತೆ
ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು
ಕಚ್ಚಾಡುವಂತಾಗಿ, ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂತ್ಸಿಸಲಿ. ನಾನೀಗ ಯಾರನ್ನು
ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಲಿ? ನಾನೀಗ ರದನಿಕೆಯನ್ನು ಸಂತ್ಸಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ
ಹೇ ರದನಿಕೆ, ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗು.

ನಾಯಕ: ಆಯುಗ, (ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅನುರಾಗದಿಂದಾಗಿ ನಾನು
ಪರಪಶನಾಗಿದ್ದೇನೆ). ನನ್ನೀ ಪ್ರೇಮವು ತಮಗೆ ಹೇಗೆ
ನಿವೇದಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ.

ಗಣಕಿ: (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ) ಈಗ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಸ್ವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಸಮಯ! ಆದರೆ ಒಂದು ಸಲ ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು ಅನುಚಿತವಾದೀತು. ಹಾಗಾಗಿ ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ) ಒಂದು ವೇಳೆ ಆರ್ಯನು ನನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಈ ಆಭರಣಗಳು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ. ನನ್ನ ಆಭರಣದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ ಪಾಪಿಗಳು (ಶಕಾರ, ವಿಟರು ಬೆನ್ನಟ್ಟುತ್ತಾರೆ). ಇದನ್ನು ಆರ್ಯನ ರಕ್ಷಣೆಗೊಪ್ಪಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

ನಾಯಕ: ಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನೇ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ತೆಗೆದುಕೋ, ಮೈತ್ರೇಯ.

ವಿದೂಷಕ: ನನಗಂತೂ (ರಕ್ಷಿಸುವಲ್ಲಿ) ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ!

ನಾಯಕ: ಮೂರ್ಖ, ತೆಗೆದುಕೋ ಸಾಕು.

ವಿದೂಷಕ: ಒಡೆಯ ಹೇಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ. (ಕೊಡು ತಾಯಿ, ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಗಣಿಕೆಯು ಆಭರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ).

ವಿದೂಷಕ: (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ರದನಿಕೆ! ಈ ಬಂಗಾರದ ಒಡವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಕೋ. ಷಷ್ಠಿ ಹಾಗೂ ಸಪ್ತಮಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸು ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ಅನಧ್ಯಾಯ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾನು ರಕ್ಷಿಸುವೆನು.

ಚೀಟಿ: (ನಗುತ್ತಾ) ಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ತವಾದ ನಿಮಗೆ ಕೇವಲ ಆ ದಿನ ಮಾತ್ರ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಂದರ್ಭ ಒದಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ? ಆರ್ಯ, ಕೊಡಿ! (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ).

ನಾಯಕ: ಅರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ? ಸ್ವಲ್ಪ ದೀಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ!

ವಿದೂಷಕ: ಈ ದೀಪಿಕೆಯೂ ಸಹ ಗಣಿಕೆಯಂತೆ ನಿಸ್ಸೇಹಿತನೂ (ಸ್ನೇಹರಹಿತವೂ, ಪ್ರೇಮರಹಿತ) ಆಗಿಹೋಗಿದೆ.

ನಾಯಕ: ಕೃತಕ ದೀಪದಿಂದೇನು? (ನೋಡುತ್ತಾ) ಎಲ್ಲರ ಅಂಧಕಾರ ಸರಿಸುವ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರದೀಪನಾಗಿರುವ ಇದೀಗ ಚಂದ್ರಮನು

ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶುಭ್ರನಾದ ಚಂದ್ರನು ನೆನೆಸಿದ ಖಜೂರದಂತೆ

ಉದಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ: ಯುವತಿ ಜನರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು

ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಪಂಜನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನೀರಿಲ್ಲದ

ಕೆಸರಿನಲ್ಲ ಕಾಲನ ಧಾರೆಯು ಬೀಳುವಂತೆ ಈ ದಟ್ಟ ಕತ್ತಲೆಯ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲ ಬಿಳಿಯ ಶಶಿಯ ಕಿರಣಗಳು ಬೀಳುತ್ತಿವೆ || ೨೯ ||

ನಾಯಕ: ಭವತಿ! ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಗಿ, ಹೇ ಸಖಿ! ಅವಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಾ.

ವಿದೂಷಕ: ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತಾಗಲೀ, ಬನ್ನಿ ಆರ್ಯ ಬನ್ನಿ!

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಡುವರು)

|| ಪ್ರಥಮಾಂಕವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು ||

ವಿರಡನೆಯ ಅಂಕ

(ಆನಂತರ ಗಣಿಕೆ, ಚೀಟಿಯರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು)

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಆಮೇಲಾಮೇಲೆ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ನಾನೇನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಯಾಕೆ ತಾವು ಏನಾಯಿತು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಿರಿ?

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಪ್ರಿಯದಾಸಿ! ನಾನೇನು ನುಡಿದೆ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಅಜ್ಜುಕೆ (ಓಡತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ), ನಿಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ನನಗಿರುವ ಸ್ನೇಹವು ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆಯೇ ಎನ: ದೋಷವೇನಿಸಲು ಅಲ್ಲ.

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಪ್ರಿಯಸಖಿ, ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಏನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವೆ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ತಮ್ಮ ಗಣಿಕಾವೃತ್ತಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಊಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಾವು ಯಾರನ್ನೋ ಇಷ್ಟಪಡುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ನೀನು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಊಹಿಸಿರುವೆ! ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಮೋಸಮಾಡಿಲ್ಲ; ನನ್ನ ಅವಸ್ಥೆಯಾದರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ.

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ತಾವು ಅಲಂಕಾರರಹಿತರಾಗಿರುವಿರಿ; ಆದರೂ ಅಪೂರ್ವಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಂತೆಯೇ ತೋರುತ್ತಿರುವಿರಿ. ಇವೆಲ್ಲಾ ಕಾಮದೇವನು ತರುಣಿಯರಿಗೆ ಶೋಭದಾಯಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಅವನ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಅಲ್ಲವೇ? ಆಕಾಂಕ್ಷಿತ ವಸ್ತುವಿನ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯಿಂದ ನಾನು ಉತ್ಕಟಳಾಗಿರುವಾಗ ಆನಂದ ದೊರೆಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಆರೈ, ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ನನ್ನ ಕುತೂಹಲಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಳುವೆ, ಏನಾದರೂ ತಾವು ರಮಣೀಯನಾದ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿರುವಿರಾ? ನನಗೆ ಯಾವುದೇ ಸುಂದರನನ್ನು ಸೇವಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ! ಬದಲಿಗೆ

ಪ್ರೇಮಿಯೊಂದಿಗೆ ರಮಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ರಮಣೀಯನಾದ ಗುಣಿಯಾದ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಮಾರನನ್ನು ಬಯಸುವೆಯಾ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ನನಗೇನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಕೇವಲ ಗೌರವ ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರೇ ಹೊರತು ಆನಂದಿಸಲು ಅಲ್ಲ.

ಶಕಾ: ಚೀಟಿ: ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗುತುಕನಾದ ವಿದೇಶೀಯನಾದ ವಣಿಕಪುತ್ರನನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವೆಯಾ?

ವಿಟ: ಗಣಿಕೆ: ಅಯ್ಯೋ ಹುಚ್ಚಿ! ಉತ್ತಂಥಿಕಳಾಗಿ ಭೋಗಲಾಲಸೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಯಾವುದೇ ಸ್ತ್ರೀ ಅಪರಿಚಿತ ವ್ಯಕ್ತನನ್ನು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಾಳೆಯೇ? ಆತ ಸದಾ ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹೊಂದುವ ಆಶಾಭಂಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾಧ್ಯ.

ಶಕಾ: ಚೀಟಿ: ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಕೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಾವ ಆ ನಮ್ಮ ಭಾವ? ನಿನ್ನ ಮನೋರಥಗಳ ಸ್ವಾಮಿ?

ವಿಟ: ಗಣಿಕೆ: ಏನು ನೀನು ಕಾಮದೇವನ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲವೆ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಬಂದಿದ್ದೆನಲ್ಲ!

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಏನು ಅಷ್ಟು ಉದಾಸೀನಳಾಗಿ ಕೇಳುವೆ?

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಹೇಳಿ ಒಡತಿ, ಹೇಳಿ.

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಅಲ್ಲವೇ, ಹಾಗಾದರೆ ಕೇಳು, ಸಾರ್ಥವಾಹಪುತ್ರನಾದ ಚುರುದತ್ತ.

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಯಾರು, ಅಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದವನೆ?

ಶಕಾ: ಗಣಿಕೆ: ಅವನೇ!

ವಿಟ: ಚೀಟಿ: ಅಯ್ಯೋ, ಅಮ್ಮಾ, ಅವನಿಗೇ ದಟ್ಟದರಿದ್ರ!

ಗಣಕಿ: ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅತೀ ದರಿದ್ರನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ವೇಶ್ಯೆ ಬಯಸಿದ್ದಾದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಮಾತನಾಡಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೀಟಿ: "ಹೂವಿರದ ಮಾವಿನ ಮರವನ್ನು ಯಾವ ದುಂಬಿ ತಾನೇ ಮೂಸುತ್ತದೆ?"

ಗಣಕಿ: ಸಖೀ! ದುಂಬಿಯೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಧುಕರನಿಗೆ ಮಧುಅಪಹಾರಕ, ಧನಹಾರಕ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅಲ್ಲವೇ?

ಚೀಟಿ: ಸಂಪತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತೆಂದು, ವೇಶ್ಯೆ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ತಾನು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಬರದೇ ಹೋದರೆ?

ಗಣಕಿ: ಆದರಲ್ಲಿ ಬಯಸುತ್ತಿರುವವಳು ನಾನು ತಾನೇ?

ಚೀಟಿ: ತಮಗೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಬಲವಾದ ಆಕರ್ಷಣೆ ಆದರಗಲ್ಲದ್ದಲ್ಲಿ ನೀವೇ ಏಕೆ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದು?

ಗಣಕಿ: ಖಂಡಿತ ಹೋಗಬಾರದೆಂದೇನಿಲ್ಲ! ಆದರೆ ಈಗಲೇ ಅವಸರ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನು ದೊರೆಯುವುದು ದುರ್ಲಭವಾಗಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಆಗದೆಂದು, ಹಾಗಾಗಿ ವಿಳಂಬಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಚೀಟಿ: ಹಾಗಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಆಭರಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವನಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಬಂದಿರೋ ಹೇಗೆ?

ಗಣಕಿ: ನಿಜಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ!
(ತೆರೆಯು ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ಕಾಲೊತ್ತುವ ಸಂವಾಹಕನ ಪ್ರವೇಶ)

ಸಂವಾಹಕ: ಆರ್ಯೇ, ಶರಣಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಗಣಕಿ: ನೀನಿಷ್ಟು ವ್ಯಾಕುಲನಾಗುವುದು ಬೇಡ.

ಚೀಟಿ: ಹಾಂ! ಇಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ?

ಗಣಕಿ: ಅಯ್ಯೋ ಹುಚ್ಚಿ, ಶರಣಾಗತರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಏಕೆ ವಿಚಾರಿಸುವೆ?

ಚೀಟಿ: ಯಾರಾದರೂ ಸಾಹಸಿಯಾಗಿದ್ದರೆ?

ಗಣಕಿ: ಅಯ್ಯೋ ಹುಚ್ಚಿ! ಗುಣವಂತನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲೇಬೇಕು.

ಸಂವಾಹಕ: ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಹೆದರಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸದಾಚಾರವನ್ನೇ ಮರೆತ್ತಿದ್ದೆ. ಅಪಮಾನದಿಂದಲ್ಲ; ಭಯಭೀತರಾದ, ತಿರಸ್ಕೃತರಾದ, ವಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಗದವರ, ಚರಿತ್ರಪ್ರಷ್ಠರಾದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶಿಷ್ಟತೆಯು ಮಾಯವಾಗಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರಲ್ಲವೆ?

ಗಣಕಿ: ಆಯ್ತು ಇರಲಿ. ನೀನೇನೂ ಭಯಪಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ನಾನು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಗಣಕಿ, ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಂವಾಹಕ: ನೀವು ಜಾತಿಯಿಂದ ಗಣಕಿಯೇ ವಿನಃ ನೀತಿಯಿಂದಲ್ಲ!

ಗಣಕಿ: ಅಪ್ಪಾ! ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ.

ಚೀಟಿ: ಆರ್ಯಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ, ನಿನಗ್ಯಾರಿಂದ ಭಯ?

ಸಂವಾಹಕ: ಆರ್ಯ, ಧನಿಕನಿಂದ ಭಯ!

ಗಣಕಿ: ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಇವನಿಗೆ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಡು.

ಚೀಟಿ: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಆಸನ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ)

ಗಣಕಿ: ಆರ್ಯನೇ, ಕುಳಿತುಕೋ.

ಸಂವಾಹಕ: (ಸ್ವಗತ) ವಿಶೇಷ ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ನನ್ನ ಕಾರ್ಯವಾದಂತೆಯೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು).

ಗಣಕಿ: ಹಾಗೆಯೇ ಇರಲಿ ಬಿಡು.

ಚೀಟಿ: ಆರ್ಯನೇ, ನೀನು ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಭಯರಹಿತನಾಗಿ ಓಡಾಡಬೇಕೆಂದು ಓಡತೆಗೆ ಆಸೆಯಿದೆ. ಆರ್ಯನೇ ನಾವೇನು ಮಾಡಬಹುದು?

ಸಂವಾಹಕ: ಆರ್ಯ ಕೇಳುವಂತಹವರಾಗಿ.

ಗಣಕಿ: ಅಲಿಸುತ್ತಿರುವೆ.

ಅದೃಷ್ಟವು ಏರುಪೇರಾಗಿ, 'ಅಂಗಮರ್ದನ' ಕಲೆಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವೆ.

ನೀನು ಸಂವಾಹಕನನ್ನುವೆ. ಅಂಗಮರ್ದನದ ಸುಕುಮಾರ ಕಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಹೊಂದಿರುವೆಯೋ, ಹೇಗೆ?

ನಾನೇನೋ ಇದನ್ನು ಕಲೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿದು ಕಲಿತೆ. ಆದರೆ ಅದೇ ಈಗ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ.

ಆರ್ಯನೇ, ನಿನ್ನಿೇ ಮೂತು ನಿರ್ವೇದಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೇನಾಯಿತು?

ಆರ್ಯೇ! ಸಂವಾಹಕ (ಅಂಗಮರ್ದನ) ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಜನರನೇಕರು ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವರೆಂದು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆ.

ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ವಣಿಕಪುತ್ರನೊಂದಿಗೆ ನನ್ನ ಭೇಟಿಯಾಯಿತು. ಅವನು ಹೇಗಿರುವನು?

ಚಿಲುವಲಿ ಇವನು ಮೀಸುವರಿಲ್ಲ. ಕುಲೇನನೂ ಗುಣವಂತನೂ, ಮಧುರಭಾಷಿಯು, ಅನ್ಯರ ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ ಮರುಗುವ ಹೃದಯದವನು. ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನು ಎಂದೂ ನೆನೆಯುವುದಿಲ್ಲ; ಪರಂಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವಾದರೂ ಮರೆಯನು. ಪರರಪಕಾರವ ನೆನೆಸೆದು ಕುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟು ಬಣ್ಣಿಸಿ ನುಡಿದರೂ ಮುಗಿಯದು ಅವನ ಗುಣೋನ್ನತಿಯು. ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೈವೆತ್ತಿಹನು ಈ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮೂರ್ತಿ ಚಾರುದತ್ತನು.

ಅಯ್ಯೋ ಸಖಿ! ಏನಿದು ಇವನೆಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವಂತಿದೆಯಲ್ಲಾ!

ನನಗೂ ಈ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇಳಿ ಆತನಾರಿರಬಹುದು ಎಂದು ಕೇಳಲು ಕಾತರವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಆತನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಮಾರುಹೋದ ನಾನು ಅವನ ಸೇವಕನಾಗಿ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ, ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಮರೆತೆ.

ಆತನೇನು ಬಡವನೇ?

ನಾನೇನು ಬಾಯ್ತಡದೇ ನಿಮಗೆ ಹೇಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ?

ಏಕೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಗುಣಗಳು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಒಗ್ಗೂಡುವುದು ಅಸಂಭವವಾದ್ದರಿಂದ! ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಆ ಆರ್ಯನ ನಾಮಧೇಯವೇನು?

ಅವನ ಹೆಸರು ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನೆಂದು.

ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆಯಿತು. ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ವಣಿಕನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಸೇವಕರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಕುಟುಂಬ ಹೋಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ವಿಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೇ ವರ್ತಕರ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮಹಾತ್ಮನು 'ನೀನು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಸೇವಿಸು' ಎಂದು ನನಗೆ ಆದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುರುಷರತ್ನನು ದುರ್ಲಭವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಲ್ಲದೆ ಅವನ ಮಧುರವಾದ, ಲಲಿತವಾದ, ಸ್ಪರ್ಶಸುಖದಿಂದ ಕೃತಾರ್ಥವಾದ ಈ ಕೈಗಳು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗಡುಸಾದ ದೇಹವನ್ನು ಮರ್ದಿಸಿ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಆನಂದಿಸಿಯಾವು? ಇದೇ ನನ್ನ ಶೋಚನೀಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವು! ಅವನಿಗಿಂತ ವ್ಯಾಕುಲನಾದ ನಾನು ಈ ಹಾಳುಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆಯಲು ಜೂಜಿನ

ಮೊರೆಹೋಗಿದ್ದೇನೆ.

(ಗಣಿಕೆಯು ಆನಂದಾಶ್ರುಗಳಿಂದ ಚೀಟಿಯೆಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾಳೆ)

ಚೀಟಿ:

ಆನಂತರ ಏನಾಯಿತು?

ಸಂವಾಹಕ:

ನಾನು ಇಷ್ಟು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಯಾರನ್ನು ಪರಾಜಿತಗೊಳಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದೆನೋ, ಅವನಿಂದ ನಾನೂ ಹತ್ತು ಸ್ವರ್ಣಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಸೋತು ಹೋಗಿ ಹಣ ಕೊಡದಾದೆ.

ಗಣಿಕೆ:

ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಸಂವಾಹಕ:

ನಾನು ಈ ವೇಶ್ಯಾಲಯದ ಬಳಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಅಂದು ನಾನು ಸೋತವನಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದು ಹೆದರಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ನುಗ್ಗಿದೆ. ಇದೇ ನನ್ನ ಕಥೆ.

ಗಣಿಕೆ:

(ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ! ನಿಜಕ್ಕೂ ಎಂತಹ ದಾರುಣಾವಸ್ಥೆ! ಆವಾಸ ವ್ಯಕ್ತವು ಬೀಳುವಾಗ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುವಂತಾಗಿದೆ. ಈ ಆಶ್ರಿತರ ಪಾಡು! (ಪ್ರಕಾಶ) ಹಾಗಾದರೆ ನೀನೀಗ ನನ್ನ ಆಶ್ರಯನೇ ಆದೆ. (ಚೀಟಿಯೆಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ) ಹೇ! ಮದನಿಕೆ, ವಿಜಯಿಯಾದ ಆ ಜೂಜುಕೋರನಿಗೆ ವಿದಾಯ ಹೇಳು.

ಚೀಟಿ:

ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಹೋಗುವಳು)

ಗಣಿಕೆ:

ನೀನೀಗ ಹಣದ ಬಗ್ಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಚಿಂತಿಸದಿರು! ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನೇ ನಿನ್ನ ಪರವಾಗಿ ದಾನಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿ.

(ಚೀಟಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ಚೀಟಿ:

ಅಮ್ಮಾ! ಅವನಿಗೆ ಅವನ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾಯಿತು. ಸಂಶೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಹೊರಟುಪೋದ.

ಸಂವಾಹಕ:

ಅನುಗ್ರಹೀತನಾದೆ. (ಅಪ್ಪಾ ಬದುಕಿಕೊಂಡೆ)

ಗಣಿಕೆ:

ಆರ್ಯ ನೀವಿನ್ನು ಹೊರಬಹುದು! ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟಮಿತ್ರನನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿ ವರ್ಧಿಸಲೋಸುಗ.

ಸಂವಾಹಕ:

ನಾನು ಈ ಉದ್ದೇಗ, ಕಳವಳದಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾಗಿ ಹೊರಟೆನು. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀವು ಅನುಗ್ರಹ ತೋರಿ ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಯಾರಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಸಂಮರ್ಧನ ಕಲೆಯನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಕಲಿಯಬಹುದು. ನಾನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ಗಣಿಕೆ:

ಯಾರಿಗಾಗಿ ನೀವು ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವಿರೋ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಸೇವೆ ಮುಂದುವರಿಸಿ.

ಸಂವಾಹಕ:

(ಸ್ವಗತ) ಗಣಿಕೆಯು ಅತ್ಯಂತ ನಿಪುಣತೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರು. ಯಾರು ತಾನೇ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ?

ಗಣಿಕೆ:

ಆರ್ಯ, ನೀವಿನ್ನು ಹೋಗಿಬನ್ನಿ! ಮತ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಶನಭಾಗ್ಯ ಪುನಃ ಕರುಣಿಸಿ.

ಸಂವಾಹಕ:

ಆರ್ಯ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. (ಹೊರಡುವನು)

ಗಣಿಕೆ:

ಹಾಂ! ಏನೋ ಸದ್ದಾಗುತ್ತಿದೆ.

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ಚೀಟಿ:

ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಕೆ, ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಕೆ! ಓಡತಿ ಎಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ?

ಗಣಿಕೆ:

ಆರ್ಯ! ಏನು ವಿಷಯ?

ಚೀಟಿ:

ನನ್ನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯವೆಂದರೆ, ನಾನು ವಂಚಿತನಾದೆ! ಏಕೆಂದರೆ ಗವಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ದೇಹದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಸ್ತನಗಳು ಓಲಾಡುವಂತೆ ನಿಂತು, ನೀನು, ನನ್ನ (ಕರ್ಣಪೂರಕನ) ಸಾಹಸವನ್ನು ನೋಡಲಿಲ್ಲ.

ಗಣಿಕೆ:

ಸಾಧಾರಣ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಅಹಂಕಾರ ತಲೆ ಎತ್ತುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನ

ಗರ್ವದ ಕಾರಣವೇನು?

ಸಂವಾಹಕ: ಆರ್ಯ, ಕೇಳುವಂತಹವರಾಗಿರಿ. ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭದ್ರಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆನೆಮರಿಯು, ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉನ್ನಾದುದಿಂದ ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮದಾಂಧನಾಗಿ ಓಡಾಡುವಾಗ, ತನ್ನ ಆನಂದಕ್ಕಾಗಿ ಮರಳಿ ಓಡಿ ಬರುವಾಗ ಅನೇಕ ಜನಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದ ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೀಯ ಹೊದದ ಒಬ್ಬ ಪಾರಿವ್ರಾಜಕನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು.

ಗಣಕ: ಹಾ! ಆಮೇಲೇನಾಯಿತು?

ಚೀಟಿ: ಆಗವನು ಆನೆಯ ದಂತಾಘಾತದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ ಕೂಗತೊಡಗಿದ ಸೊಂಡಿಲಸುರುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಕಾಲು ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಜನ ಕೂಗಾಡತೊಡಗಿದರು. “ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ ಸೀಳಿಹಾಕಿತು! ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ ಕೊಂದುಹಾಕಿತು” ಎಂದು ಜನರೆಲ್ಲಾ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚತೊಡಗಿದರು. ಆಗ ನಾನು ಧಾವಿಸಿ ಜೋರಾಗಿ ಗುದ್ದುಕೊಟ್ಟು ಆನೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆ.

ಗಣಕ: ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಆನಂತರ ಏನಾಯಿತು?

ಚೀಟಿ: ಅನಂತರ ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು. “ಚೀಟಿನ ಈ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ನಿಜಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಂಸನೀಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ. ಆದರೂ ಯಾರೂ ಏನೂ ಕೊಡಲು ಮುಂದೆಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆರ್ಯ, ಯಾರೂ ಒಬ್ಬ ಕುಲೀನ ಮಹಾನುಭಾವ ತನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಕಿವಿ, ಬೆರಳುಗಳತ್ತ ಕಣ್ಣಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಏನೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಹಳಿದುಕೊಂಡು ನೀಡಿದ್ದಾಗಿ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾ, “ಇಷ್ಟೆಯೇ, ನನ್ನ ವೈಭವ” ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪರಿಜನರ ಕೈಲಿ ಈ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು.

ಗಣಕ: ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನ ಗುಣವನ್ನೇ ಹೋಲುವ ನಿಜಕ್ಕೂ ಈತನಾರಿರಬಹುದು?

ಚೀಟಿ: ಅಜ್ಜಕೆ, ನನಗೂ ಅವ್ವೇ ಕುತೂಹಲವಾಗಿದೆ, ಯಾರಿರಬಹುದೆಂದು? ಇಷ್ಟಂತೂ ನಿಜ! ಅವನು ಸತ್ಪುರುಷನೇ ಇರಬೇಕು.

ಚೀಟಿ: ಆಯಿತು ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡೋಣ.

ಗಣಕ: ಆರ್ಯ! ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೀಟಿ: (ಚೀಟಿನೊಂದಿಗೆ) ಭದ್ರ! ನೀನು ಮನುಷ್ಯನು ಯಾರೆಂದು ಬಲ್ಲೆಯೇನು?

ಚೀಟಿ: ನನಗೆ ತಿಳಿಯದು!

ಗಣಕ: ನೀನು ಮಾಡಿದ್ದು ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಚೀಟಿ: ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೀಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೀವು ಈ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾರೆಂದು ಊಹಿಸುವಿರಾ?

ಚೀಟಿ: ನಾನು ಇಷ್ಟಮಾತ್ರ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬಲ್ಲೆ! ಆತ ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ.

ಗಣಕ: ಹಾಗೂ ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಿಯಾದವನು ಹಾಗೂ ನಿರಭಿಮಾನಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಬನ್ನಿ. ಎಲ್ಲರೂ ವೀಕ್ಷಿಸೋಣ ಬನ್ನಿ!

ಚೀಟಿ: ನೋಡಿಲ್ಲಿ! ಅವನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣಕ: ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾ, ಅಯ್ಯೋ ಅವನು ಚಾರುದತ್ತನೇ ಅಲ್ಲವೇ? ಈಗ ಅವನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವೇ ಅವನ ಉತ್ತರೀಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅವನು ದೂರ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವದರೂ ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇರೋಣ.. (ಎಲ್ಲರೂ ತೆರಳುವರು)

|| ದ್ವಿತೀಯ ಅಂಕವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು ||

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕ

(ನಾಯಕ ಹಾಗೂ ವಿದೂಷಕರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು)

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ! ವೀಣೆ ಎಂಬುದೊಂದು ಮಹಾರತ್ನವೇ ಸರಿ. ಆದರೆ ಅದು ಮಾತ್ರ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವೀಣೆ ಎಂಬುದು ಉತ್ಕಂಠಿತ ಹೊಂದಿದ ಹೃದಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಗೆಳತಿಯಂತೆ ಭೋಗ್ಯ ವಿಷಯದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷರಹಿತ ನುಡಿಯನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಮತ್ರೇಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಸಾನುಭವ ನೀಡುವ ಕಾಂತಿಯಂತಿದೆ. ಸವತಿಯು ಪತಿವ್ರತೆ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನೀಡುವ ಚಿಂತೆಯಂತಿದೆ ||೧||

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯೋ ಗೆಳೆಯ! ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ ನೋಡು! ಆರಕ್ಷಕರು ರಾಜಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರಿರುವುದರಿಂದ ಜನಸಂಚಾರ ನಿಶ್ಯೇಷವಾಗಿದೆ. ನಾಯಿಗಳ ಸದ್ದಡಗಿ ನಿದ್ರೆಹೋಗಿವೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಮಾತ್ರ ನಿದ್ರೆ ವಾಡದೇ ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಅಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ನಾನು ಈ ವಿಣಾವಾದನದ ಆನಂದವನ್ನೂ ಸವಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಟ್ಟಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇದರ ತಂತಿಗಳು ಮುರಿದು ಬೀಳಲಿ.

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ! ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿ ಮಧುರವಾಗಿ ನುಡಿಸಿದರಲ್ಲ, ಹಾಗಿದ್ದೂ ಏಕೆ ನೀನು ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಲೋಲ್ಲೆ?

ವಿದೂಷಕ: ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆನಂದ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ಮಧುರವಾಗಿ ರುಚಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೆಚ್ಚು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅರ್ಜೀರ್ಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ಹಾಗೆಯೇ!

ನಾಯಕ: ವೀಣೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಸಂತುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗಾನವುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ:

ವೀಣಾನಾದವು ರಾಗಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉಜ್ಜವಾದ, ಮಧುರವಾದ ಸಮರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗೀತೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಅಭಿನಯ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗೋಡೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಕೇಳಿದರೆ ಯುವತಿಯೊಬ್ಬಳು ಹಾಡುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ || ೨ ||

ವಿದೂಷಕ: ತಾವು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ! ಆದರೆ ಹಾಡುವಾಗ ಪುರುಷನು ಇಲ್ಲವೇ ಓದುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀ ಇಬ್ಬರೂ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಾರರು. ಕೆಂಪುಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪುರೋಹಿತನಂತೆ ಹಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನೆಂದೂ ಶೋಭೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಲಾರ; ಹಾಗೆಯೇ ಓದುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಾದರೂ ಮೂಗುಮುರಿದುಕೊಂಡ ಹಸುವಿನಂತೆ ರೂಪಹೀನಳಾಗಿ ಶೋರುತ್ತಾಳೆ.

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಘೋರವಾದ ಅಂಧಕಾರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಇರುವಂತೆ ಶೋರುತ್ತಿದೆ. ನಿರ್ಜನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯೇ ಮಲಗಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲ್ಲ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ಅಷ್ಟಮಿಯ ಚಂದ್ರನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದಂತೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ ಕಾಡಾನೆಯ ದಂತದ ತುದಿಯು ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ || ೩ ||

ವಿದೂಷಕ: ತಾವು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ನುಡಿದಿರಿ. ಅಂತರ್ಧಾನಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಕಂಡು ಅಂಧಕಾರವು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಇಳಿಯುವಂತಿದೆ.

ನಾಯಕ: (ಸುತ್ತುತ್ತ) ಇದೆಯೇ ನಮ್ಮ ಮನೆಯು, ವರ್ಧಮಾನವಕ!

ವಿದೂಷಕ: ವರ್ಧಮಾನವಕ, ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯಪ್ಪಾ!

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ಚೀಟಿ: ಅಯ್ಯೋ! ಆಯ್ಕೆ ಮೈತ್ರೇಯನು!!

ನಾಯಕ: ವರ್ಧಮಾವನಕ!

ಚೀಟಿ: ಅಯ್ಯೋ, ನಮಸ್ಕರಿಸುವೆ.

ನಾಯಕ: ಕಾಲಿಗೆ ನೀರು ತಾ.

ಚೀಟಿ: ನಾಯಕನ ಪಾದಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯುವನು. (ಇದೋ ನೀರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ)

ವಿದೂಷಕ: ವರ್ಧಮಾವನವಕ, ನನ್ನ ಕಾಲನ್ನೂ ತೊಳೆಯಪ್ಪಾ!

ಚೀಟಿ: ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದರೆನು ಉಪಯೋಗ? ಮತ್ತೆ ಆ ಪಾದಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಲೇಬೇಕು. ಸುಮ್ಮನೆ ನೀರಿಗಷ್ಟು ದಂಡ! ಹೋಗಲಿ ಕಾಲು ತೊಳೆಯುವೆ. (ತೊಳೆದಂತೆ ನಟಿಸುವನು).

ವಿದೂಷಕ: ಈ ಮುಂಡೇಮುಗ, ಕಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೊಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ಮುಖವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ತೊಳೆದ.

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ,

ಈ ನಿರ್ದಯು ನನ್ನ ಹಣೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ತಟಕನೇ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಛಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ನಿರ್ದಯು ಅದ್ಭುತ್ಯೆ ಚಪಲವಾದ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಸತಾಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮನುಷ್ಯಶಕ್ತಿ ವೀಯುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ ||೪||

ಮೈತ್ರೇಯ: ಮಲಗಿ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡು.

(ಚೀಟಿನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ)

(ಆಭರಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ಚೀಟಿ: ಆಯ್ಕೆ ಮೈತ್ರೇಯ ಎದ್ದೇಳು, ಎದ್ದೇಳು.

ವಿದೂಷಕ: ಆಯ್ಕೆ, ಏನಮ್ಮಾ ಇದು?

ಚೀಟಿ: ಇದು ಸುವರ್ಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. ಷಟ್ಕೈ ಸಪ್ತಮಿ ಕಳೆದ ನಂತರ ಅಷ್ಟಮಿಯಿಂದ ನೀನು ಇದನ್ನು ಕಾಯಬೇಕಲ್ಲವೇ?

ನಾಯಕ: ಏನಿದು? ವಸಂತಸೇನೆಯ ಸಂಪತ್ತೇ?

ಚೀಟಿ: ಹೌದು ಹೇಳಿ ಒಡೆಯರೇ! (ವಿದೂಷಕನೊಂದಿಗೆ) ತಗೋ ಇದನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿ.

ನಾಯಕ: ಮೈತ್ರೇಯ! ಇದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೋ.

ವಿದೂಷಕ: ಈ ಆಭರಣವನ್ನು ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಃಪುರದ ಚತುಃಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬಾರದು?

ನಾಯಕ: ಮುಖರ್! ಹೊರಗಿನವರು (ವೇಶ್ಯೆ) ಧರಿಸಿದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮನೆಯವರು ನೋಡಲಾದೀತೇ?

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯೋ, ಇನ್ನೇನು ಗತಿ? ಆಯಿತು ಕೊಡು. ಕಳ್ಳರ ಮೂಲಕ ಕದಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

(ಚೀಟಿಯು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ).

ವಿದೂಷಕ: ಅಯ್ಯೋ! ಆ ಉತ್ತರಿಯುವನ್ನು ಗಣಿಕೆಯ ಭೃತ್ಯನಿಗೆ ಏಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರಿ?

ನಾಯಕ: ದಯೆಯಿಂದ!

ವಿದೂಷಕ: ಇಲ್ಲಿಯೂ ದಯೆ ತೋರುವುದೇ?

ನಾಯಕ: ಮಿತ್ರ, ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದಿರು.

ವಿದೂಷಕ: ನಾನೂ ಹೊಟ್ಟೆಹೊತ್ತ ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ನಾಯಕ: ನಿರ್ದಯು ನನಗೆ ಸತಾಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸುಮ್ಮನಿರು.

ವಿದೂಷಕ: ನೀವು ಸುಖಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಏಳಲು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮಲಗುವೆ. (ಇಬ್ಬರೂ ಮಲಗುವರು)

(ಆಗ ಸಜ್ಜಲಕಮ ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು)

ಸಜ್ಜಲಕ:

ಅಯ್ಯೋ, ಅಪ್ಪಾ!

ನನ್ನ ವಿದ್ಯಾಭಲದಿಂದ, ಕೈಚಳಕದಿಂದ ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕನ್ನದೊಳಗೆ ನನ್ನ ವಿಶಾಲವಾದ ಶರೀರವು ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ವಯಸ್ಸಾದ ಹಾವು ಹೇಗೆ ಬಲದೊಳಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ನುಸುಳುತ್ತದೋ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಈ ಕನ್ನದೊಳಗೆ ನುಸುಳುವೆನು || ೫ ||

ಓಹೋ! ನಾನು ಮನೆಯ ತೋಟದ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ನಡುಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ದುಃಖಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ)

ಮಲಗಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಚೆತುರಕಾರ್ಯವಿದನ್ನು 'ಚೌರ್ಯ' ಎನ್ನುವರು ತಿಳಿದವರು. ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮೋಸಮಾಡುವ ಕೆಲಸವಿದು. ಇದು ವೀರಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕ್ರೂರ ಕೆಲಸ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಂತವೃತ್ತಿಯಾದ ಕಳ್ಳತನವು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದುದು. ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ದ್ರೋಣನ ಮಗನು ಪಾಂಡವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ಕೊಂದನು. || ೬ ||

ಎಲೈ ಮನಸೇ! ಸಾತ್ವಿಕರ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ವರ್ತಕರ ಮನೆ, ಧನಿಕರ ಮನೆಯಲ್ಲ ಕದಿಯಲು ಸಿದ್ಧನಾದ ನನಗೇಕೆ ದುಃಖ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ? ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲ ಆ ಭಾವನೆ ಬರಬಾರದಲ್ಲ || ೭ || ಕಾಮದೇವನು ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಏನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಸಲಾರ? ಏನಾದರಾಗಲಿ

ಗೋಡೆಯು ಶೀತಲ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಣ್ಣಗಿದ್ದಾಗ ಕೊರೆದರೆ ಶಬ್ದವು ಬರದು. ಇಚ್ಛೆಗಳು ಸಂಧಿಗಳು ನಡಲವಾದಾಗ ಕೊರೆಯುವುದು ಬಲು ಸುಲಭ. ಆ ಭವನವು ಕ್ಷಾರದಿಂದಾಗಿ ಜೀರ್ಣ ಹೊಂದಿದೆ. ಯಾರ ಹೆಂಗಸರೂ ಈ ಕನ್ನ ಕೊರೆವ ಕೆಲಸ ನೋಡದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಈ

ಕಾರ್ಯದಲ್ಲ ನಾನು ಯಶಸ್ವಿ || ೮ ||

(ಸುತ್ತುತ್ತಾ) ಈ ಮನೆಯನ್ನು ವಾಸ್ತುವಿನಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿದ್ಯಾಸವಾದರೋ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ತೇವವಿರುವೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಡೆ ಮೆತ್ತಗಾಗಿದೆ. ನಾನೀಗ ಪ್ರವೇಶಾವಕಾಶವನ್ನು ಮಾಡುವೆ. ಅಯ್ಯೋ! ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕನ್ನ ಕೊರೆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾದೀತು?

ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯಲಿ? ಸಿಂಹದ ಮುಖದಂತೆಯೋ, ಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರನೋ ಮೊಸಳೆಯ ಮುಖದಂತೆಯೋ? ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರನಂತೆಯೋ? ಹುಲಿ ಮುಖದಂತೆಯೋ? ತ್ರಿಕೋನವೋ? ಚೌಕಾಕಾರವೋ? ಆನೆಯ ಮುಖವೋ? ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದುದು? ನನ್ನ ಈ ಚೋರ ವೃತ್ತಿಯ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಅಶ್ಚರ್ಯ ಪಡುವಂತೆ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುತ್ತೇನೆ. || ೯ ||

ಆಯಿತು! ಸಿಂಹಾಕ್ರಾಂತದಂತೆ (ಸಿಂಹವು ಮೇಲಿನಿಂದ ನೆಗೆಯುವಂತೆ) ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವೆನು.

ವಿದೂಷಕ: ಏನಪ್ಪಾ, ತಾವು ಎದ್ದಿದ್ದೀರಷ್ಟೆ!

ನಾಯಕ: ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ?

ವಿದೂಷಕ: ನಾನು ಮನೆಗೆಲಸದವಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಕೇತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಂತೆ ನನಗೂ ನಿದ್ರೆ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಳು ಎಡಗಣ್ಣು ಬೇರೆ ಅದುರುತ್ತಿದೆ! ಕಳ್ಳನು ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ನನಗನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪರಿಭಾವ (ಸ್ಥಿತಿ) ಉಂಟಾಗುವುದಾದಲ್ಲಿ ನಾನು ಆಜನ್ಮ ದರಿದ್ರನಾಗಿಯೇ ಇರಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ನಾಯಕ: ಮೂರ್ಖ! ನಿನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ದರಿದ್ರನಾಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವೆಯಾ?

ಸಜ್ಜಲಕ: ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದ ಸುರಂಗಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಿ ಅಥವಾ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ (ಜನಿವಾರ)ವೇ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸೂತ್ರ (ಬಯಕೆ ಈಡೇರಿಸುವ)ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ದಿನ ನಾನು ರಾತ್ರಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲ ಕೊರಿದ ಕನ್ನವು ಬಹಳ ಸುಲಭದಿಂದ ಒಂದೇ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಫಲವಾಯಿತು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಈ ಕನ್ನವನ್ನು ನೋಡಿದ ಜನರು ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ಅನ್ನರಾಗುವರು. ಶತ್ರುಗಳು ವೇಶ್ಯಾಗಣದವರು ನನ್ನ ಈ ದೋಷವನ್ನು ನೋಡಿ, ಚಾತುರ್ಯದ ಕೆಲಸವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವರು. || ೧೦ ||

ಖರಪಟಿನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಪ ದೇವತೆಗೆ ನಮಸ್ಕಾರವು. (ಕೈಮುಗಿಯುವನು). ಆಹಾ! ನನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಪನ್ನವಾಯಿತು. ಇನ್ನು ಈಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಅರೇ! ದೀಪವು ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ. ನಾನು ಹಿಂತಿರುಗಲೇ? ನನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ! ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಸಜ್ಜಲಕ (ಸದಾ ಉರಿಯುವವನು) ಅಲ್ಲವೇ?

ನಾನು ಚತುರನಂತೆ, ಹಾರುವ ಕಲಿಯಿಲ್ಲ ಚಿಕ್ಕನಂತೆ, ಓಟದಲ್ಲ ತೋಳದಂತೆ, ನೋಟದಲ್ಲ ಹದ್ದಿನಂತೆ, ತೆವಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದರಲ್ಲ ಹಾವಿನಂತೆ, ಮನುಷ್ಯನ ನಿರ್ದಯಂತೆ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದರಲ್ಲ, ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ಭಾಷೆ ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲ ಸರಸ್ವತಿಯಂತೆ. ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಿಲ್ಲ ದೀಪದಂತೆ, ಬಣ್ಣ ಹಾಗೂ ರೂಪದಲ್ಲ ಮಾಯಿಯಂತೆ, ನೀರಿನಲ್ಲ ಸಂಚರಿಸುವ ದೋಣಿಯಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವೆನು. || ೧೧ ||

(ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ) ಆಗುತ್ತುಕನಾದ ನನಗೆ ಮನೆಯ ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏನೂ ತಿಳಿಯದು. ಹೊರಗಿನಿಂದ ಸುಂದರ ಭವನವನ್ನು ಕಂಡು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿಹೆನು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ವೇಷ-ಭೂಷಣಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏನಾದರೂ ಅಡಗಿಟ್ಟಿರುವನೆ ಏನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಇವನು ದರಿದ್ರನೇ? ನಿರರ್ಥಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗಿಟ್ಟಿರುವನೇ? ಈ ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ಈ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೊದಲು ಆಡ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಪಭೋಗಿಸಿ ಧನವಿಹೀನನಾಗಿರಬಹುದೇ?

೩೮

ಇವನು ಮನೆಯನ್ನು ಪೂರಿ ತನ್ನ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನೀಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ತನ್ನ ಜನ್ಮ ಭೂಮಿಯ ಶ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ (ತನ್ನ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳದ (ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಶ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ) ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು || ೧೨ ||

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಲ್ಲಲಿ? ಅಥವಾ ಕುಲೀನನಾದ ಹಾಗೂ ದುರ್ವಿಧಿಯಿಂದ ದರಿದ್ರನಾದ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಷ್ಟವ ಕೊಡಲಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಹೊರಡುವೆ.

ವಿದೂಷಕ: ಅಪ್ಪಾ! ಈ ಬಂಗಾರದ ಆಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೋ.

ಸಜ್ಜಲಕ:

ಅಲ್ಲ! ಏಕೆವನು ಬಂಗಾರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯೆಂದು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ? ಅಥವಾ ದುರ್ಬಲ ಮನದಿಂದಾಗಿ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತಿರುವನೇ? ಒಳ್ಳೆಯದು, ನೋಡುತ್ತೇನೆ. (ನೋಡಿ) ನಿಜಕ್ಕೂ ಇವನು ನಿರ್ದಿಸುತ್ತಿರುವನು.

ನಿರ್ದೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇವನ ಶ್ವಾಸವು ನಿರ್ದೆಯಿಂದೇಹವಾಗಿ ಒಂದ ರೀತಿಯ ಏಕೀಕರಣದಿಂದ ಹಾಗೂ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದೆ! ದೇಹದ ಸಂಧಿ ಭಾಗಗಳು ನೀಳವಾಗಿದೆ. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಗಳು ಮುಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಢ ನಿರ್ದೆಯಲ್ಲರುವನು. ಇವನು ನಿರ್ದೆ ಬಂದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದೀಪಕ್ಕೆ

ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ || ೧೩ ||

ಈ ಚಿನ್ನದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ? ಅಯ್ಯೋ ಹಳೆಯ ವಸ್ತ್ರದ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇವನು ಅದನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ನಿಜಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಕಾಲ. ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸಲು ನಾನು ಈ ಪತಂಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ. ಒಂದನ್ನು ಬಿಡುವೆನು. (ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಅಯ್ಯೋ, ದೀಪವು ಆರಿತು. ಪತಂಗವು ದೀಪವನ್ನೂ ಆರಿಸಿ ತಾನೂ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತಿತು.

೩೯

ವಿರೂಪಕ: ಅಯ್ಯೋ ದೀಪವು ಅರಿತು. ನಾನು ಕೆಟ್ಟೆ ಅಯ್ಯೋ! ಚಾರುದತ್ತ! ಈ ಚಿನ್ನದಾಭರಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ. ನನಗಾದರೋ ಭಯದಿಂದ ನಿದ್ದೆ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ರಸ್ತೆ ಮರೆತ ವ್ಯಾಪಾರಿಯಂತೆ! ಒಂದು ವೇಳೆ ನೀನಿದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ನಾನು ನಿನಗೆ ಶಾಪ ನೀಡುವೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಏನಿದೆ? ನಾನಂತೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು)

ವಿರೂಪಕ: ನಾನೀಗ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಿದ ವರ್ತಕನಂತೆ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವೆ. ಆ ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬೆನ್ನಾಗಿ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. (ಯೋಚಿಸಿ)
ಸಜ್ಜಲಕ: ಅಯ್ಯೋ! ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನೀಡಲಾದದ್ದನ್ನು ನಾನು ಅಪಹರಿಸಿದಂತಾಯ್ತು.

ನನ್ನ ಬಡತನ, ಯೌವನಕ್ಕೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲ.
 ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಕ್ರೂರವಾದ ಚೋರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ||೧೮ ||

(ನೇಪಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟಹ ಶಬ್ದ ಕೇಳುತ್ತದೆ.)

ಸಜ್ಜಲಕ: (ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು) ಅಯ್ಯೋ! ಆಗಲೇ ನಸುಕಿನ ಸಮಯವಾಯಿತು. ನಾನೀಗ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವೆ.

(ಸಜ್ಜಲಕನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ)
 (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ಚೀಟಿ: (ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡುತ್ತಾ) ಆರ್ಯ ಮೈತ್ರೇಯ! ನಮ್ಮ ಅಂಗಳದ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಯಾರೋ ಕಳ್ಳನು ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ನುಗ್ಗಿದ್ದಾನೆ.

ವಿರೂಪಕ: (ಒಡನೆಯೇ ಎದ್ದು) ನೀನೇನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದು?
 (ಚೀಟಿಯು ತೋಟದ ಕಡೆಯ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ)

ಚೀಟಿ: ಅಯ್ಯೋ, ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಳ್ಳನು ನುಗ್ಗಿದ್ದಾನೆ.

ವಿರೂಪಕ: ಆಯಿತು, ನನಗದನ್ನು ತೋರಿಸು.

ಚೀಟಿ: (ಸುತ್ತುತ್ತಾ) ಇಲ್ಲಿದೆ ನೋಡು!

ವಿರೂಪಕ: ಅಯ್ಯೋ, ಈ ಶ್ಲಾಘಾರೂಪದ ದಾಸೀಪುತ್ರನಿಂದ ಪ್ರವೇಶವಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಿಯವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಹೇಳೋಣ. (ಇಬ್ಬರೂ ಸಮೀಪಿಸಿ) ಭೋ ಚಾರುದತ್ತ, ನಾನು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಿಯವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನಿವೇದಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವೆ.

ನಾಯಕ: (ತಕ್ಷಣ ಎದ್ದು) ನನಗ್ಯಾವ ಪ್ರಿಯ ಸಂದೇಶವಿದೆ? ಏನು! ನಿಜಕ್ಕೂ ವಸಂತಸೇನೆ ಬಂದಿದ್ದಾಳೆಯೇ?

ವಿರೂಪಕ: ನಿಜಕ್ಕೂ ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲ; ವಸಂತಸೇನನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಯಕ: ರದನಿಕೆ, ಏನಿದಲ್ಲಾ?

ಚೀಟಿ: ಒಡೆಯರೇ, ನಮ್ಮ ಉದ್ಯಾನ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಳ್ಳನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಯಕ: ಏನು ಕಳ್ಳನು ನುಗ್ಗಿದನೆ?

ವಿರೂಪಕ: ಅಯ್ಯೋ ಮಿತ್ರೇ ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ಮೂರ್ಖ ಎಂದು ಮೂದಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ ನಾನು ನಿನ್ನ ಕೈಲಿ ಆ ಕನಕಕರಂಡಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಎಷ್ಟು ಒಳ್ಳೆಯದಾಯ್ತು?

ಮೈತ್ರೇಯ: ಏನು ನೀನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಯಾ?

ವಿರೂಪಕ: ಮತ್ತಿನ್ನೇನು?

ನಾಯಕ: ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟೆಯಪ್ಪಾ?

ವಿರೂಪಕ: ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ!

ನಾಯಕ: ಏನು ಪುಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ? ನಿಜವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆಯಾ?

ವಿದೂಷಕ: ಭೋ, ಚಾರುದತ್ತ! ನೀನು ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎದ್ದಿದ್ದೆ, ಆಗ ನಾನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಂತೂ ನಿಜ.

ನಾಯಕ: ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಕನಕ ಕರಂಡಕ'ವು ಕಳುವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ.

ವಿದೂಷಕ: ನೀವೀಗ ಅದನ್ನು ನನ್ನ ಕೈಲಿ ಕೊಡಿ.

ನಾಯಕ: (ಆತ್ಮಗತ) ಏನಿಲ್ಲವಾದ ಸತ್ಯವಾದ ನನ್ನೇ ಮಾತನು ಯಾರು ತಾನೇ ನಂಬಿಯಾರು?

ಸತ್ಯವನ್ನು ಯಾರು ನಂಬುತ್ತಾರೆ? ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಲ್ಲ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯವೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ || ೧೫ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ರದನಿಕೆ, ರದನಿಕೆ! ಬಾ, ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಕೂಗುವುದು? ಕೇಳುತ್ತಿಲ್ಲವೇ? ಬಾಗಿಲನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ಬಡಿಯುತ್ತೇನೆ. (ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ) ಯಾರೋ ಬಾಗಿಲು ಬಡಿಯುವಂತಿದೆ. ದನಿ ಕೇಳಿದರೆ ಒಡತಿಯಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ. (ಒಡತಿ ಬಂದೆ)

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗಾಗಲೀ ತಾನೇ ಅಥವಾ ಮೈತ್ರೇಯನಿಗಾಗಲೀ ಏನು ಏಟು ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ ತಾನೇ? ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಇಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಚೀಟಿ: ಒಡತಿ! ಆರ್ಯಮೈತ್ರೇಯ ಹಾಗೂ ಒಡೆಯ ಇಬ್ಬರೂ ಕ್ಷೇಮ ದಿಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಆಭರಣ ಮಾತ್ರ ಕಳುವಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ.

ಬಾಹ್ಮಣ: ಏನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವೆ?

ಚೀಟಿ: ಹೌದು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಏನನ್ನು ಕೊಡಲಿ? ಅಥವಾ ಇದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ. (ಕಿವಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು) ಅಯ್ಯೋ ಇದು ಕಿವಿಯ ತಾಲಪತ್ರ ಇದೂ ಸಹ ನನ್ನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಡಂಬಿಸುವಂತಾಯಿಲ್ಲ.

ನಾನೀಗ ಏನು ಮಾಡಲಿ? ಆಯಿತು. ನಾನು ಯೋಚಿಸಿಯಾಯಿತು. ನನ್ನ ಸಂಬಂಧಿಕರಿಂದ ನನಗೆ ಬಂದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಮುತ್ತುಗಳಿರುವ ಮುತ್ತುನಹಾರವಿದೆ. ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಆಯ್ತು, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸರಿಹೋಗಬಹುದು. (ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)

ವಿದೂಷಕ: ನಾನು ಅಂದು ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದು ನಾನು ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಬಾರಿ ಆ ಪೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಿ.

ನಾಯಕ: ನೀನೇಕೆ ಹೀಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವೆ?

ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ದೈನಂದಿನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ನಂಬುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಕಲೆಯನ್ನೇ ಜೀವನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೋಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾದ ಜನರ ಮಾತನ್ನು ಯಾರು ನಂಬಿಯಾರು? || ೧೬ ||

ವಿದೂಷಕ: (ಹಾಗಾದರೆ ಹತಭಾಗ್ಯನಾದ ನಾನು ಆ ಚೋರನ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟೆನೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ). (ವಿಷಣ್ಣನಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ)

(ಪ್ರವೇಶಿಸಿ)

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ರದನಿಕೆ! ಆರ್ಯಮೈತ್ರೇಯನನ್ನು ಕೂಗು!

ಚೀಟಿ: ಆರ್ಯ ಮೈತ್ರೇಯ, ಒಡತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವಳು.

ವಿದೂಷಕ: ಏನು! ನೀವು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದಿರಾ?

ಚೀಟಿ: ಹೌದು.

ವಿದೂಷಕ: (ಬಳಸಾರಿ) ಇಗೋ ಬಂದೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಆರ್ಯ ಮೈತ್ರೇಯ! ಇದನ್ನು ಹಿಡಿ, ದಾನವನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ವಿದೂಷಕ: ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದಾನಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿಲ್ಲ.

ಇದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯಿತು ತಮಗೆ?

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೆ: ನಾನು ಪಶ್ಚಿಯಂದು ಉಪವಾಸ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನೀಡಿ ಅವನಿಂದ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿರುವೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಈ ದಾನ ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದು.

ವಿದೂಷಕ: ಆದರಿಂದು ಅಷ್ಟಮಿಯಲ್ಲವೆ?

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೆ: ಪ್ರಮಾದದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ತಿಥಿಯನ್ನು ಪೂರಿಯಾಗಿ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂದೇ ಆ ಪೂಜೆ ಆರಂಭಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಿದೂಷಕ: ಅವಸ್ಥೆಯು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ ದಾನವು ನನಗೆ ದಯೆಯಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. (ಜನಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ) ರದನಿಕೆ, ಏನು ಮಾಡಲಿ?

ಚೇಟ: (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಲಿಸಿ) ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಏನನ್ನು ಕೊಡಲಿ? ಈ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿ ಸಂತ್ಯಜರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಒಡತಿಯು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಾಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಬಯಲಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಆಶಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಕಾವದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೆ: ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಮುಕ್ತಾವಲಿಃ ಉತ್ತತಿಯು ಜಲದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವುದೂ ದುರ್ಲಭವೇ. ಹಾಗೆಯೇ ತಮ್ಮ ಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲು ದುರ್ಲಭವಾದ್ದರಿಂದ ಈಗ ದಾನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿ.

ವಿದೂಷಕ: (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಅದಿರಲಿ, ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಂದೇಕೆ ನೀರು ಒಸರುತ್ತಿದೆ?

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೆ: ದೇವರಮನೆಯ ತುಂಬಾ ಹೊಗೆ ತುಂಬಿಲ್ಲವೇ? ಹಾಗಾಗಿ ಕಣ್ಣು ತೇವವಾಗಿದೆ.

ವಿದೂಷಕ: ನೀವು ಸುಳ್ಳಾದದಿರಿ ಒಡತಿ! ಚಾರುದತ್ತನ ಮೇಲಾಣೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೆ: ಅಯ್ಯೋ, ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. (ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ)

ವಿದೂಷಕ: ಮಾತಿನಿಂದ ಏನೂ ಸುಡಿಯದೇ, ದುಃಖಿತೋರದೇ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ

ಕೇವಲ ಸೂಚಿಸಿಹೋದಳು. (ನಾಯಕನ ಸನಿಹಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಬಳಸಾರಿ)

ಅಪ್ಪಾ! ಇದನ್ನಷ್ಟು ನೋಡು.

ನಾಯಕ: ಇದೇನು?

ವಿದೂಷಕ: ಅನುರೂಪನಾದ ಕುಲೀನಳಾದ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದರ ಫಲ!

ನಾಯಕ: ಏನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೂ ನನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಮರುಕ ತೋರಿದಳೇ?

ವಿದೂಷಕ: ಹೌದು! ಹಾಗೆಯೇ!

ನಾಯಕ: ನನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ನಾನಿಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಹತನಾದೆ!!

ನಾನು ಹಣವಿಲ್ಲದೆ ದುರ್ದೇಶಿಯಿಂದ ಸ್ತೀಧನದ ಅನುಕಂಪಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಿದ್ದೇನೆ; ಇದು ಪುರುಷನು ಹೆಣ್ಣಾಗಿ, ಹೆಣ್ಣು ಪುರುಷನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದಂತೆ. || ೧೭ ||

ವಿದೂಷಕ: ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಅವಳು ನೀನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಳೆ. ನಾನು ತಲೆಬಾಗಿ ಯಾಚಿಸುವೆ! ದಯವಿಟ್ಟು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ನಾಯಕ: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ವಯಸ್ಸು! ಈ ಮುಕ್ತಾವಲಿಯನ್ನು (ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ವಸಂತಸೇನೆಯ ಬಳಿ ಸಾಗು!

ನನ್ನಲ್ಲ ಹಣದ ವಿಷಯದ ಮನೋರಥವೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೈಗೊಂಡೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಮಾನರಕ್ಷಣಿಯ ಕರ್ತವ್ಯವು ನನ್ನನ್ನು ಎಳೆಯದಿರಲಿ ಅನುಚಿತವಾಗಿ ಸ್ತೀಯರ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ ಅಯ್ಯೋ! ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬಡವನಾದರ ಎಂತಹ ದುಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುವುದು? || ೧೮ ||

ವಿದೂಷಕ: ಅಲ್ಪಮೌಲ್ಯದ ಕನಕ ಕರಂಡಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶತಕಸ್ರಮೌಲ್ಯದ ಈ ಮಣೀಹಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏಕೆ ಕೊಡಬೇಕು?

ನಾಯಕ: ಮೃತ್ತೇಯು! ಹಾಗೆ ನುಡಿಯದಿರು.

ಅವಳು ಯಾವ ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು
ನ್ಯಾಸಪನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಳೋ ಅದೇ ಮಹತ್ತರವಾದ
ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಈ ಅಪರೂಪದ
ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ನೀಡು || ೧೬ ||

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಡುವರು)

|| ಮೂರನೆಯ ಅಂಕವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ

(ಅನಂತರ ಉತ್ಕಂಠಿತಳಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಹಾಗೂ
ಚಿತ್ರಘಟಕವನ್ನು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದ ಸಖಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ)

ಗಣಿಕೆ: ಗೆಳತಿಯೇ! ಆ ಮನುಷ್ಯನ ಹಾಗೆಯೇ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲವೇ?

ಚೀಟಿ: ಅಮ್ಮಾ ಒಡತಿ, ಆನೆ ತುಳಿತದ ಕೋಲಾಹಲದಲ್ಲಿ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ
ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ದೂರದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿರುವವನು ಒಡೆಯನಂತೆಯೇ
ಕಾಣುತ್ತಾನೆ.

ಗಣಿಕೆ: 'ವೇಶ್ಯೆಯರು ಲೋಕಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಜಾಣೆಯರು' ಎಂಬ
ಲೋಕಾಪವಾದವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುವಂತಿದೆ.

ಚೀಟಿ: ಏನು ಎಲ್ಲಾ ವೇಶ್ಯೆಯರು ದಕ್ಷರಾಗಿರುವರೆ? ಆರ್ಯ, ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಿ!
ಚಂಪಕೋದ್ರಾನದಲ್ಲಿ ಬೇವಿನಮರವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ
ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ರೂಪದಿ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ
ಚಿತ್ತಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಏನೆಂದರೆ ಈ ಚಿತ್ರಪಟಲದಿಂದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮುದವಾಗುತ್ತಿದೆ.
ನನ್ನ ಮನವು ಇದರಲ್ಲೇ ರಮಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ
ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಈತನು ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಕಾಮದೇವನೇ
ಸರಿ!

ಗಣಿಕೆ: ಅವಳಾ! ತಾಯಿ! ಸಖೀಜನರಿಂದ ನಾ ಅಪಹಾಸ್ಯ ಹೊಂದಲು
ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೀಟಿ: ನಿಜವನ್ನೇ ನುಡಿಯುತ್ತಿರುವೆ, ಸಖಿಯರು ಗಣಿಕೆಯರ ಸವತಿ
ಸದೃಶರಲ್ಲವೇ?

(ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಭರಣವನ್ನು
ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ದಾಸಿಯು ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ಚೀಟಿ: ಒಡತಿ, ಕ್ಷೇಮವೇ?

ಗಣಕೆ: ಅರೇ! ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತವು. ಸ್ವಾಗತವು ನಿನಗೆ.

ಚೇಟಿ: ಮಾನ್ಯ! ಅಂಬೆಯು ಹೀಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾಳೆ: 'ನಿನ್ನ ದ್ವಾರದ ಬಳಿ ಕಮಲ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಗಾಡಿಯು ಬಂದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ತಾವು ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡು ಆದಷ್ಟೂ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು!' ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ, ಇವೇ ಆಭರಣಗಳು! ಬೇಗ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ ಒಡತಿ!

ಗಣಕೆ: ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನು ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವನೆ?

ಚೇಟಿ: ಇಲ್ಲ ಒಡತಿ! ಇವೆಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ರಾಜನ ಭಾವಮೈದುನನಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಕನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣಕೆ: ದುರ್ವಿನೀತೆ ಎದ್ದೇಳು!

ಚೇಟಿ: ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿರಿ, ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿರಿ ನನ್ನೊಡತಿ! ನಾನು ಕೇವಲ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಅರುಹಿರುವೆ. (ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾಳೆ)

ಗಣಕೆ: ಎದ್ದೇಳು, ಎದ್ದೇಳು! ಕೆಟ್ಟವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಸೂಯೆ ಪಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ನಿನ್ನನ್ನಲ್ಲ.

ಚೇಟಿ: ತಾಯಿಯವರಿಗೆ ನಾನು ಏನೆಂದು ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲಿ?

ಗಣಕೆ: ಯಾವಾಗ ನಾನು ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಅಭಿಷಾರಿಕೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವೆನೋ ಆಗ ಮಾತ್ರ ನಾನು ನನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂದು!

ಚೇಟಿ: ಒಳ್ಳೆಯದು, ಬರುತ್ತೇನೆ. (ಹೊರಡುತ್ತಾಳೆ)

(ಆಗ ಸಜ್ಜಲಕನ ಪ್ರವೇಶ)

ಸಜ್ಜಲಕ: ನಾನು ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಯದಿಂದ ಸರಿಯನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸಿಸುವೆನು ಘಾತಕಾಲ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಾಗ ಇಣುಕುವ ಮುಖನ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಭಯದಿಂದ ಇರುವೆ || ೧ ||

ಸುದೈವದಿಂದ ನನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಳಗಾಯಿತು. ವಸಂತಸೇನೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಾದ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ಯಾರನ್ನು ನಾನು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೋ ಅವಳಿಗಾಗಿ (ಅವಳ ಬಂಧನವನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು) ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಮಾಡಿದೆ. (ಒಂದು ಬಾರಿ ತಿರುಗಿ) ಇದೇ ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮನೆಯು! ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವೆ. (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಏನು? ಮದನಿಕೆ ಒಳಗಿದ್ದಾಳೆಯೇ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಹ್ನವು (ದಿನದ ಮೊದಲ ಭಾಗ) ಗಣಕೆಯರ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಹಾಗಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಅವಳನ್ನು ಕೂಗುವೆ: ಮದನಿಕೆ, ಮದನಿಕೆ!

ಚೇಟಿ: (ಆಲಿಸಿ) ಇದು ಸಜ್ಜಲಕನ ದನಿಯೇ ಹೌದು. ಆರ್ಯಯು ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಸ್ತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಹಾಗಾಗಿ ನಾನು ಹೋಗುವೆ. (ಸಮೀಪಿಸಿ) 'ನಾನಿಲ್ಲಿರುವೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬಳಿ ಬಾ.

ಚೇಟಿ: ಏನೋ ನೀನು ಶಂಕಿಸಿ ಹೆದರದಂತೆ ತೋರುವೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಹಾಗೇನಿಲ್ಲ ಆದರೆ ನಾನು ನಿನ್ನೆಗೆ ಒಂದು ಗುಟ್ಟು ಹೇಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆ.

ಗಣಕೆ: ಗೇಳಿ! ಈ ಚಿತ್ರಫಲಕವನ್ನು ತಯ್ಯಮೆ ಮೇಲಿರಿಸು. (ಅತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತ) ಈ ಹಾಳಾದವಳು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ಎಲ್ಲಿರುವಳೆಂದು. (ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿ ನೋಡುತ್ತ) ಅರೇ! ಇವಳು ಯಾರೋ ಪ್ರೀತಿ ತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣಿಂದ ಅವನನ್ನೇ ಕುಡಿಯುವಂತೆ ನೋಡುತ್ತ ಮಾತಾಡುತ್ತ ಪುರುಷನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದಾಳಲ್ಲ. ಇವನು ನನ್ನನ್ನು ಹಣದಿಂದ ಖರೀದಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಗುಟ್ಟನ್ನು ಆಲಿಸು.

ಗಣಕೆ: ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಅನುಚಿತವಾದ್ದರಿಂದ ನಾನು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ವಸಂತಸೇನೆಯಾದರೋ .. (ಹೀಗೆ ಅರ್ಧ ಹೇಳಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ)

ಗಣಿಕೆ: ಇವರುಗಳ ಮಾತುಕತೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನನಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರ ಯಾವ ರೀತಿಯದ್ದಾದರೂ (ಒಮ್ಮೆ ತಿರುಗಿ ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ಸಜ್ಜಲಕ: ಏನು ಆ ನಿಸ್ಸೊಡತಿ ಹಣಕೊಟ್ಟರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಳೇ?

ಗಣಿಕೆ: ಇವನು ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ! ಇರಲಿ ನಾನು ಕೇಳುವೆ.

ಚೀಟಿ: ಸಜ್ಜಲಕ! ಅವಳು ಮೊದಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾಳೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಹಾಗಾದರೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಏನು ಮಾಡಲಿ? ಅವಳಿಗೆ ಕೊಡು ಹಾಗೂ ಹೀಗೆ ಹೇಳು:

ಈ ಅಭರಣಗಳು ನಿನ್ನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪೂಡಿದ ಯೋಗ್ಯ ಅಲಂಕಾರದಂತಿದೆ. ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಶ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ತಪ್ಪದೇ ನೀನು ಇದನ್ನು ಧರಿಸು ||೨||

ಚೀಟಿ: ಎಲ್ಲಿ ಕೊಡು ನೋಡೋಣ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ತೆಗೆದುಕೋ. (ತೋರಿಸುವನು)

ಚೀಟಿ: ಈ ಅಭರಣವನ್ನು ಮೊದಲೇ ನೋಡಿದಂತಿದೆಯಲ್ಲ!

ಗಣಿಕೆ: ಇವೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ಅಭರಣಗಳೇ!

ಚೀಟಿ: ಹೇಳು, ಹೇಳು, ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಇದು ದೂರೆಯಿತು?

ಸಜ್ಜಲಕ: ನಿನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಈ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದೆ.

ಚೀಟಿ,ಗಣಿಕೆ: ಹಾ! ಸಾಹಸಿಗಾ!

ಚೀಟಿ: (ಸ್ವಗತ) ಆಹಾ! ಇದು ಒಡತಿಯದೇ. ಎಂತಹ ಕುಕ್ಕತ್ಯವು ಈ ನನ್ನ ಆಕೃತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು! (ಪ್ರಕಾಶ) ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ನನಗಾಗಿ

ಸಜ್ಜಲಕ: ನಿನ್ನ ಶರೀರ ಹಾಗೂ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಎಂಟಕ್ಕೂ ಕಳಂಕ ತಂದುಕೊಂಡೆ! ಉನ್ನತ್ತಿಕೆ! ಸಾಹಸಿಗರಲ್ಲಿಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನೆಲೆಸುವುದು.

ಚೀಟಿ: ನೀನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಮುಖ್ಯಾಳನೇ ಸರಿ. ಯಾರು ತಾನೇ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನೂ ಈಡುಮಾಡಿ ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಯಾರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಈ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ?

ಸಜ್ಜಲಕ: ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ ವರ್ತಕರು ವಾಸಿಸುವ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥವಾಹನ ಪುತ್ರನಾದ ಚಾರುದತ್ತನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಇದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿದು,

ಇಬ್ಬರೂ: ಹಾ! ಸಾಹಸಿಗಾ!

ಸಜ್ಜಲಕ: ಅರೇ!

ನಿನ್ನ ಅರಳದ ಕಣ್ಣುಗಳು ವಿಷಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೋಟದಿಂದ (ಬೇಟೆಗಾರನು) ಬಾಣ ನಾಟದ ಜಂಕಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಹೆದರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅನುಕಂಪವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿರುವೆ || ೩ ||

ಚೀಟಿ: ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ ನೀನು. ವರ್ತಕ ಕುಲದವರೊಂದಿಗೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡಲು ಸಾಗಿದ ನೀನು ಆ ಕುಲಮುತ್ರನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತ ಮಾಡಿಲ್ಲ ತಾನೇ?

ಗಣಿಕೆ: ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು. ನಾನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದನ್ನು ಇವಳೇ ಕೇಳಿಯಾಯಿತು.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಮದನಿಕೆ! (ನಿನ್ನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಾಗಿ) ಇಷ್ಟೂ ಸಾಕಾಗಲಿಲ್ಲವೆ? ನಾನು ಇನ್ನೂ ಮಾಡುವೆನೇ ನಿಜಕ್ಕೂ ಯಾರಿಗೂ ಗಾಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಕೊಲ್ಲುವುದಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ.

ಚೀಟಿ: ಇದು ನಿಜ ತಾನೇ?

ಸಜ್ಜಲಕ: ಖಂಡಿತ ಸತ್ಯ!

ಚೀಟಿ: ಒಳ್ಳೆಯದು ಗೆಳೆಯ, ನನಗೆ ಆನಂದವಾಗಿದೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಏನು ನಿನ್ನಿಗೆ ಸಂತಸವೇ? ಏತಕ್ಕಾಗಿ?

ನಾನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಿಯಾದ ಉನ್ನತ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ, ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬದ್ಧ, ಈ ದುಷ್ಟಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಾನು ಈ ನನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೇಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ? ಗೆಳೆಯನೊಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ, ಹೇಳುತ್ತಾ, ಇನ್ಯಾರನ್ನೋ ಹಿಡಿದಿರುವೆ ನೀನು || ೮ ||

ಚೀಟಿ: ಸಜ್ಜಲಕ! ಒಂದಿಷ್ಟು ಕೇಳು. ಈ ಆಭರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಆರ್ಯ ವಸಂತಸೇನೆಯದು. (ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ) ಇದು ವಿಚಾರ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಹೀಗೋ ಸಮಾಚಾರ!

ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಯಾವ ಮರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೊಂಬೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ತರಿದಿದ್ದನೋ ಈಗ ನೆರಳಗೋಸ್ಕರ ಅದೇ ಮರವನ್ನು ಈ ಬೀಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವೆ || ೯ ||

ಗಣಿಕೆ: ಆತನು ಕುಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುತ್ತಿರುವೆನೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಮದನಿಕೆ! ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವೆ?

ಚೀಟಿ: ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಅವನ ಬಳಕೆ ಒಯ್ಯಿ. ಆರ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಲಾರಳು.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆರಕ್ಷಕರು ನನ್ನನ್ನು ಕಳ್ಳನೆಂದು ತಿಳಿದು ಹಾಕಿದರೇನು ಮಾಡಲಿ?

ಚೀಟಿ: ನೀನು ಹೆದರುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಚಾರುದತ್ತನು ಕುಲೀನನಾದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನಿ ಗುಣವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವನು.

102

ಗಣಿಕೆ:

ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನೇ ಸುಡಿದೆ ಮಂಗಳಾಂಗಿ. ನೀನು ಕೇವಲ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ! ಬದಲಾಗಿ, ನಿನ್ನಿ ವಚನದಿಂದ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಅಲಂಕರಿಸಿದೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ನಿಜಕ್ಕೂ ಸರ್ವಥಾ ನಾನವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಎದುರಿಸಲಾರೆ.

ಚೀಟಿ: ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಾಯವಿದೆ.

ಗಣಿಕೆ: ಇದೆಯೇ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಗುಣವು.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಆ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಾಯ ಯಾವುದು?

ಚೀಟಿ: ನಿನ್ನ ರೂಪಗುಣಗಳನ್ನು ಒಡತಿಯಾಗಲಿ, ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನಾಗಲಿ ಗುರುತಿಸಬಲ್ಲರೇ?

ಸಜ್ಜಲಕ: ಇಲ್ಲ!

ಚೀಟಿ: ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಸಾರ್ಥವಾಹನ ಪುತ್ರ (ಚಾರುದತ್ತ)ನ ಮಾತಿನಂತೆ, ವಸಂತಸೇನೆಯ ಬಳಿ ಈ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಡು. ಚಾರುದತ್ತ ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು. ನಾನೂ ಆಗ ದುಃಖಿಸಲಾರೆ. ಒಡತಿಯಿಂದ ಪುತ್ರ ನನಗೆ ದಾಸ್ಯಭಾವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮದನಿಕೆ! ಸುಪ್ರೀತನಾದೆ. (ಹಾಗೇ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ).

ಗಣಿಕೆ: ಒಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ.

ಚೀಟಿ: ಸಜ್ಜಲಕ, ನೀನು! ಕಾಮದೇವನ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ನನಗಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರು. ನಾನು ಒಡತಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿವೇದಿಸಿ ಬೇಗ ಬರುವೆ.

ಸಜ್ಜಲಕ: ಒಳ್ಳೆಯದು. ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ.

(ಹೊರಡುವನು)

(ಆಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಚೀಟಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಳು)

ಚೀಟಿ: ಒಡತಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ. ಸಾರ್ಥವಾಹಪುತ್ರನ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾರೋ

103

ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಾಣಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಗಣಿಕೆ: (ಆದರದಿಂದ) ಒಳಗೆ ತೀಪ್ತವೇ ಕರೆ.

ಚೀಟಿ: ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, (ಬಳಿಸಾರಿ)

ಆರ್ಯ, ಬನ್ನಿ, ಬನ್ನಿ!

ವಿದೂಷಕ: (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ, ಅಯ್ಯೋ, ಗಣಿಕೆಯ ಮನೆಯ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯೇ? ನಾನಾ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರು ಪಠಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಭೋಜನ ತಯಾರಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮಧುರವಾಗಿ ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ವಿವಿಧ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಚೀಟಿ: ಆರ್ಯನೇ! ಇಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ನೀವೇ ಸ್ವಯಂ ಅವರ ಬಳಿ ಸಾಗಿ.

ವಿದೂಷಕ: (ಬಳಿಸಾರಿ) ನಿಮಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ.

ಗಣಿಕೆ: ಆರ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವು. ಚೀಟಿ, ಪೂಜ್ಯರಿಗೆ ಆಸನ, ಅರ್ಘ್ಯ, ಪಾದ್ದಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ನೀಡು.

ವಿದೂಷಕ: (ಸ್ವಗತ) ಭೋಜನವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ.

ಚೀಟಿ: ನಿಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತಾಗಲಿ, ಆಸನ ಹಾಗೂ ಕಾಲುಗಳೆಯಲು ನೀರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ. ಆರ್ಯ, ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ.

ವಿದೂಷಕ: (ಕುಳಿತುಕೊಂಡು) ನೀವೂ ಇನ್ನೊಂದಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ. ನಾನು ನಿಮಗೆ ವಿನೋ ಹೇಳಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ.

ಗಣಿಕೆ: (ಕುಳಿತುಕೊಂಡು) ನಾನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವೆ.

ವಿದೂಷಕ: ಆ ಆಭರಣದ ಮೌಲ್ಯ ಎಷ್ಟಾಗಬಹುದು?

ಗಣಿಕೆ: ನೀನು ಎತಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಿರುವೆ?

ವಿದೂಷಕ: ನೀವು ಅಲಿಸಿ! ಸನ್ಮಾನವಾದ ಚಾರದತ್ತನ ಗುಣದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದ

ನೀವು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ನ್ಯಾಸವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಒಡೆಯರು ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಗಣಿಕೆ: ಏನು, ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದು, ಆಮೇಲೆ?

ವಿದೂಷಕ: ಆದ್ದರಿಂದ ತಾವೀಗ ನಿಮ್ಮ ಆಭರಣಗಳ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಾವಳಿಯ ಮೂಲಕ ಪಡೆಯಿರಿ. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ ಒಡತಿ.

ಗಣಿಕೆ: (ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ, ಈ ಗಣಿಕಾ ವೃತ್ತಿಗೆ ಧಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ಜನತೆಯಂತೂ ನನ್ನನ್ನು ಲೋಭಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ಅದು ದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜೋರಾಗಿ) ಆಯಿತು ಕೊಡಿ.

ವಿದೂಷಕ: ಆಯಿತು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ.

ಗಣಿಕೆ: (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ದಯವಿಟ್ಟು ಚಾರದತ್ತನಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿ, ನಾನು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ವಿದೂಷಕ: (ಸ್ವಗತ) ಉಪಚಾರಕ್ಕಾದರೂ ಏನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ! (ಪ್ರಕಾಶ) ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ. (ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಡುವನು)

ಗಣಿಕೆ: ವಾಹ್! ಚಾರದತ್ತ, ವಾಹ್! ಭಾಗ್ಯವು ವಿಪರೀತವಾಗಿರುವ ದೆಹಲಿಯೂ ನೀನು ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆ.

ಮದನಿಕೆ: (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಒಡತಿ, ಯಾರೋ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಸಾರ್ಥವಾಹಕತ್ವ ಬಳಿಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ತಮ್ಮನ್ನು ಕಾಣಬೇಕೆಂತೆ.

ಗಣಿಕೆ: ಏನು ಅವನೇನಾ! ಮೊದಲು ಕಂಡವನು? ಅಥವಾ ಬೇರೆಯೋ!

ಮದನಿಕೆ: ಆರ್ಯ, ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನು ಚಾರದತ್ತನ ಕಡೆಯವನು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಗಣಿಕೆ: ಆಯಿತು, ಹೋಗಿ ಒಳಗೆ ಕರೆ ಅವನನ್ನು.

ಮದನಿಕೆ: ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ. (ಹೊರಡುತ್ತಾಳೆ)

ಗಣಕೆ: ಈ ದಿವಸದ ರಮಣೀಯತೆಯು ಅದೆಷ್ಟು ಸೊಗಸು!
(ಆನಂತರ ಮದನಿಕೆಯು ಸಜ್ಜಲಕನೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ)

ಸಜ್ಜಲಕ: ಅವಳು ನನ್ನ ಸಂದೇಹದಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಕಷ್ಟ!
ಅವಳು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಗತಿಯಿಂದ ನೋಡಿ, ಬೆದರಿಕೆ, ಪ್ರಮೆಗಳಿಂದ ನನ್ನ ಸಮೀಪ ಬಂದಾಗ, ನನ್ನ ಮನ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ದೋಷದಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಒಬ್ಬನಲ್ಲ ತಪ್ಪಿರುವಾಗ ಅವನು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜನರನ್ನೂ ಸಂದೇಹಿಸಿದಂತೆ || ೭ ||

ಮದನಿಕೆ: ಆರ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ. ನೀವೇ ಸ್ವತಃ ಅವಳೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿ.
ಸಜ್ಜಲಕ: (ಬಳಸಿ) ನಿಮಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಿ.

ಗಣಕೆ: ಆರ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವು. ಆರ್ಯ, ಪೂಜ್ಯನಿಗೆ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಡು.
ಸಜ್ಜಲಕ: ಒಳ್ಳೆಯದು, ಒಳ್ಳೆಯದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಸನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯಾಯ್ತು. ಆದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವಿದೆ.

ಗಣಕೆ: ಹಾಗೇನು? ಆರ್ಯ ಹೇಳಿ!
ಸಜ್ಜಲಕ: ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನು ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. 'ನನ್ನ ಮನೆಯು ಹಾಳಾಗಿ ಪಾಳುಬಿದ್ದಿದೆ. ಮನೆಯ ಜನರೆಲ್ಲ ಹತ್ತಿರವಿಲ್ಲ. ನೀನು ಕೊಟ್ಟ ಆಭರಣವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಾ' ಎಂದು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಣಕೆ: ಆರ್ಯ, ಇದನ್ನು ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಿ.
ಸಜ್ಜಲಕ: (ಆತ್ಮಗತ) ಇದು ಆರ್ಯ, ನಾನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಾರೆ.
ಗಣಕೆ: ನಾನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ನೀನು ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿ, ಈ ಆಭರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದಿರುವೆಯೆಂದು! ನಿಮಗೆ ಗುಣದೊಂದಿಗೆಯಾದರೂ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಇರಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಸಜ್ಜಲಕ: (ಆತ್ಮಗತ) ಇದು ಹೇಗೆ ಆರ್ಯನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು?

ಗಣಕೆ: ಯಾರಿದ್ದೀರಿ ಇಲ್ಲಿ! ಆರ್ಯನಿಗೋಸ್ಕರ ಒಂದು ಗಾಡಿಯನ್ನು ತನ್ನಿ. ಗಾಡಿಯ ಅರಗಳ ಸದ್ದು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಗಾಡಿ ಬರುವಂತಿದೆ. (ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಮದನಿಕೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ) ಆರ್ಯ, ಮದನಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಪಯಣಿಸಬಹುದು.

ಮದನಿಕೆ: ಅಮ್ಯಾ ಒಡತಿ! ಏನಿದು?

ಗಣಕೆ: ಬೇಡ, ಬೇಡ ಹಾಗೆನ್ನದಿರು. ನೀನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಆರ್ಯಿಯೇ ಆದೆ. ಆರ್ಯನು ಇವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. (ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಮದನಿಕೆಯ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಜ್ಜಲಕನ ಕೈಗೆ ಕೊಡುವಳು)

ಸಜ್ಜಲಕ: ಆಹಾ! ಇವಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಯಾವಾಗ ಬಿಟ್ಟೇತು? ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಅಪತ್ತಿನ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ನನಗೆ ಅವಳಿಂದಾಗಲೀ, ಅವನಿಂದಾಗಲೀ ಅಪತ್ತೇ ಉಂಟಾಗುವುದು || ೭ ||

(ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸಜ್ಜಲಕ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಗಣಕೆ: ಚತುರಿಕೆ!

ಚೀಟಿ: (ಪ್ರವೇಶಿಸಿ) ಅಮ್ಯಾ ನಾನಿನಲ್ಲಿದ್ದೇನೆ.

ಗಣಕೆ: ಆರ್ಯ ನೋಡು ನಾನು ಏಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ರೀತಿಯ ಕನಸನ್ನು ಕಂಡೆ.

ಚೀಟಿ: ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು. ಇದು ನನಗಾಗಿ ಅಮೃತಮಯವಾದ ನಾಟಕ ನಟಿಸಲು ಕಥೆ ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತು.

ಗಣಕೆ: ಬಾ! ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಆರ್ಯ ಚಾರುದತ್ತನ ಬಳಿಗೆ ಅಭಿಸರಣ ಮಾಡೋಣ.

ಚಿಟಿ: ಅಮ್ಮ ಒಡತಿ! ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಇದೋ ನೋಡಿ ಅಭಿಷಾರಿಕೆಯಿಗೇ ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ದುರ್ದಿನ ಬಂದೊದಗಿದೆ. (ಮೆಚ್ಚುಗಳು ಸುತ್ತುವರಿಯುತ್ತಿವೆ)

ಗಣಿಕೆ: ಹತಾಶೆಯೇ! ನನ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸದಿರು!!

ಚಿಟಿ: ಬನ್ನಿ ಒಡತಿ, ಬನ್ನಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

|| ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು ||

|| ಚಾರುದತ್ತಂ ನಾಟಕವು ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು ||

Characters in Charudattam

Male

1. Charudatta - Son of Merchant and Hero
2. Vidushaka - Maitreya. Friend of Charudatta
3. Shakara - Brother-in-Law of King. Samsathanaka.
4. Vita - Friend of Shakara
5. Samvahaka - First Servant of Charudatta Shampooer.
6. Cheta - Servant of Vasantasena. Karnapura
7. Sajjalaka - Lover of Madanika
8. Cheta - Vardhamanavaka. Servant of Charudatta
9. Sutradhara - Stage-Manager of the Play.

Female

1. Ganika - Heroine. Vasantasena.
2. Brahmani - Wife of Charudatta
3. Radanika - Maid-servant of Charudatta
4. Madanika - Maid-servant of Vasantasena; Lover of Sajjalaka
5. Vicchittika - Maid-servant of Vasantasena
6. Chaturika - Maid-servant of Vasantasena
7. Nati - Wife of Sutradhara

Charudattam

Act I

Prologue

(At the end of the Benediction,
enter the Stage-Manager)

Stage-Manager: I left my house just at dawn today and now my eyes are , as it were, rolling with hunger like two drops of water on a lotus-leaf! (Walking about) So I will go home and see if there is any arrangement made. (Moving about) This is our house. So I will go in. (Entering and turning round) As the floor has been blackened and variegated by the turning round of iron-pots, and there is the scent like the unctuous smell of grease when being purified, and here are pious devotees moving about like some auspicious omen, so is it likely that arrangements (of a meal) are ready? Or that in my hunger the whole world appears to me to be made of rice? I will just call my wife. Madam, will you come here a moment?

(Entering)

Actress: Here I am, Sir; it is a good thing you have come.

110

Stage-Manager: Madam, is there anything for breakfast in our house?

Actress: Yes, sir.

Stage-Manager: May you live long! Thus may you be (ever) the giver of good food!

Actress: Sir, I have been waiting just for you.

Stage Manager: Well, dear, is there what I want?

Actress: Yes, sir.

Stage Manager: So may the gods bless you! Now what have you got, my dear?

Actress: There is ghee, raw sugar, curds and rice.

Stage-Manager: All this is in our house?

Actress: No, no, in the market.

Stage-Manager: (Angrily) Oh, you vile woman, so may your hopes be cut off! And you shall go to perdition. I am like a sheaf of grass lifted high up from the hill-top by a fierce wind and then let fall again.

Actress: Well, well, do not be alarmed. Wait a while, sir. Everything will be ready. Why, I have already got it. You will please assist me, sir, in my fast today.

Stage-Manager: What is the name of this fast yours, madam?

Actress: It is a fast to get worthy husband.

Stage-Manager: What, in the next life?

Actress: Quite so.

111

Stage-Manager: Let all that be. But who has advised you to adopt this fast?

Actress: This pious man, Churnagoshta.

Stage-Manager: Well done, Churnagoshta well done.

Actress: If you will favour me, sir, then I should like to invite some Brahmana worthy of our company.

Stage-Manager: A most pious command. So shall I get a good breakfast too. Well then, you go in, madam, and I, on my part, will find a Brahmana worthy of our company.

Actress: As you command sir.

(Exit)

Stage-Manager: Where can I find a poor Brahmana? (Looking) Ah, here comes the noble Maitreya, the Brahmana who is Charudatta's friend. So I will invite him. (Moving round) Sir, I invite you. In this matter of invitation, do not despise me on the ground of my poverty. There will be rich food to eat. There is ghee, raw sugar, curds, rice, everything; besides, you will have a gift of gold pieces, too.

(Behind the scenes)

Well, well, invite somebody else, I am not free.

Stage-Manager: Please to enjoy, good sir, this rice, well prepared with butter and raw sugar and curds, and served with hot curry and condiments, this exquisite rice offered with great respect. (1)

(Exit)

End of Prologue.

(Then enter the Vidushaka)

Vidushaka: Well, well, invite some one else. I am not free. Well, I say I am not free. What say you? There will be rich food to eat? Well, but I know one would not eat the stone of the very sweetest mango, because that is improper. Now why would you keep on importuning me? I say I am engaged. What say you—"There will be a gift of good coins?" Ah, he appears to be repudiated in words (only), but my heart follows him. Oh, misery! That even I should be looking for the invitations of others! I used to pass my days in Charudatta's house ruminating savoury sweetmeats like a bull at the crossroads, stuffed up to my very throat, surrounded by a variety of dishes like a painter by numerous pans of paint-dishes that were kept ready throughout the twenty-four hours, seasoned with asafoetids, emitting a sweet fragrance at each breath, commanded by a mere life of the brow,

with numerous drinks thrown in; but the same I, Now that the noble Charudatta is poor, must live the life of common people, like the pigeons, moving about elsewhere for my food and then returning to his house. And there is another wonderful thing; my belly understands the changed condition. It is satisfied with quite a little; and it will bear a good weight or rice when it is offered. It does not demand what is not offered, nor reject (what is offered). Not that I am not satisfied with such a state of affairs.

Here I have got for the noble Charudatta, who has performed the religious duties (pertaining) to the sixth day, these flowers and this upper garment; so I will be by his side. (Stepping around and looking). Here is the noble Charudatta, lovely and yet pitiful like the moon at dawn, stepping this way after worshipping the household deities according to his means. So I will approach him. (Exit)

(Then enter the Hero offering oblation, the Vidushaka, and a maid-servant with a basket in her hands)

Hero: (Sighing deeply)-Oh, poverty is indeed a living death to a high-minded person: for

On this threshold of my house, where swans and flocks of cranes separated the flowers from oblations, just there have grown the sprouts of corn of old oblations; and the handful of seeds offered there is eaten by mouths of worms (2)

Vidushaka: Don't you, my friend, worry yourself too much. The young days of a house, like those of a man, are subject to changed conditions. Poverty certainly becomes you who have lost your wealth in charity over the entire land upto the sea, as the loss of light become and moon of the dark fortnight.

Hero: Nay, I do not bewail my lost fortune. But the ruin of a man who knows the joys of virtue appears to me to be more frightful; for

Happiness after the experience of misery is glorious like the sight of a lamp in the midst of darkness; but he who comes to poverty after prosperity lives dead with a body alive. (3)

Vidushaka: Ah! Friend, where has it all gone, such hoards of wealth, the choicest from see and town?

Hero: (Sighing) Friend, gone where my fortune is sunk. See,

My wealth is spent in helping my

friends; nor do I remember any one that was refused. This my spirit, however, that has paid the price of confidence, does not perish. (4)

(Gesticulates grief)

Vidushaka: Are you grieving for wealth and prosperity?

Hero: In truth, I am not brooding over the loss of riches; for it can come again with a turn of fortune; but this what burns me at heart, that with the loss of the splendour of riches, my friendship towards and good become relaxed. (5)
Moreover, if a man be poor his kinsmen will not abide by his words, his magnanimity becomes ridiculous, and the lustre of the moon of character fades away. Without enmity his friends turn away from him and his difficulties multiply; while the evil deeds that others have done are put upon his head. (6)

Vidushaka: These damnable money transactions are leaving the house life cowherd-boys scared by flies. But the more you brood over the sorrow at loss of wealth, the more will it sprout up like each shoot of an old clump of reeds of spring. So enough of grieving over it.

Hero: Friend, why should I be grieving?

116

Moreover, am I poor

Whose wife will follow my fortunes, and who have a friend in you that will share my joys and woes? And, what is not found with the poor, I have not lost my magnanimity. (7)

(Enter a courtesan in flurry followed by Vita and Shakara)

Shakara: Stop, stop, Vasantasena, stop. Why do you go run, race away stumbling? Well, be pleased, I won't slay you. Just stay; my body is now being burnt by love life a bit of leather fallen in the midst of burning cinders. (8)

Vita: Vasantasena, Why, with thy grace transformed in fright, thy fee which through instructions in dancing should lightly trip (now) falling heavily, why dost thou flee like a gazelle frightened by a tiger's pursuit? Why should thine eyes dart sidelong glances that are tremulous and frightened? (9)

Shakara: Old man, here goes Vasantasena. Closely followed by us two like a she-jackal by a couple of hounds, with anklets on, and with the (merry) laughter of her tinkling girdle, she has stolen my heart with the pericardium). (10)

Vita: Vasantasena, Covering a hundred

117

steps in one step why does thou glide away like a female snake overwhelmed with the fear of the lord of birds. When I run at full speed, I am like the wind; or can I not indeed, catch thee? (11)

Courtesan: (Looking around) Pallavaka! Pallavaka! Parabhritika, Parabhritika, Madhukarika, Madhukarika, Sarika, Sarika! Alas, I have lost my servants; so I must protect myself by myself.

Shakara: Shout away, lady, shout for the sprout, the cuckoo, the bee, the starling, or for the whole month of spring. Who, indeed, can protect thee?

Will it be Vasudeva, the lord of the city of the dead, or Janamejaya, and son of Kunti? Seizing thee by the tresses of thy hair, I shall carry thee off as Dushyasana did Sita. (12)

Vita: Vasantasena, think of me as a man whose heart is entirely innocent of fear. See, The darkness of night is familiar to me from the vices of my nature. I have already passed through side-alleys darkened by the murk of black nights. Though it should not be declared before a young woman. Yet my witnesses are the guards of the market-place who have escaped being murdered. (13)

Courtesan: Now I am in doubt of my life, since he

vaunts his own qualities. How will such abstain from evil deeds?

Vita: Lady, do comply with our request. Look you: a request refused generates anger; and what cannot persons likewise do when in anger? You are wooed by this powerful hand of mine made long by the sword. Save me and save yourself from the horror of a young woman's murder. (14)

Courtesan: Even his wooing is frightening.

Shakara: Vasantasena, the old man speaks well. Surely one should make much of the wooing of a mighty man which is so rare. Look you, girl,

Sharp is the sword, black like a peacock's neck. I will cut off your head or slay you. Have done with provoking men like us. When a person is dead, he surely lives no more. (15)

Courtesan: Good Sir, I am but a courtesan who depends for her living on the virtuous satisfaction of scions lives no more.

Courtesan: Good Sir, I am but a courtesan who depends for her living on the virtuous satisfaction of the scions of noble families.

Vita: Sure, that is why we are after you.

Courtesan: Good sir, what do you seek from me,

my person or my ornaments?

Vita: A creeper should not be stripped of its flowers. Have done with your ornaments.

Courtesan: Let me not worry myself now.

Shakara: Vasantasena, you should make love to me-a prince.

Courtesan: You will rest in peace.

Shakara: Listen old man, listen. This Vasantasena asks me to rest in peace.

Vita: (To himself) The dolt does not see that she is cursing him! When she says "You will be dead" he thinks, she means "Tried". Moreover, He speaks, gesticulating with all his limbs; and what he says is utterly devoid of sense. His movements are improper, his speech vulgar. Here is a new incarnation of a beast in human form. (16)

(Aloud) Vasantasena, what is it you are saying to my face, so contray of the ways of courtesans? Look you. The courtesan's house must be reckoned as the resort of all young men; think of yourself, a courtesan, as a wayside creeper! Your body is like merchandise, to be purchased with money. So serve equally the man you love and the man you hate. (17)

Courtesan: He tests my liking by my birth.

Shakara: Old man, here is a lane filled with profound darkness. Don't let the girl give us the slip down there. Ever since the festival of the Love-God, she has been in love with the poor merchant's son, the lad Charudatta, pleasing only to the eye. Here is the side door of his house.

Courtesan: (Delighted, to herself) This is his house. Fortunately the harassment of my enemies brings me close to my beloved. Well, I will do it. (Slips away).

Shakara: Eh, old man, the wench is lot, she has slipped away.

Vita: How could she be lost? Search her out, do search her out.

Shakara: Old man, she is nowhere to be seen.

Vita: Confound it all, we have been tripped up! Vasantasena, you will soon be found out.

Although you are not to be seen in the evening dusk, like lightning confined in the maw of a cloud, yet the perfume wafted by the breeze and the jingling ornaments will betray you. (18)

(The courtesan removes the garland and takes away her ornaments.)

Vita: Ah! How profound is this darkness. For

now, Darkness seems to amount (my) limbs, and sky to rain down lampblack; while my sight is all profitless to me like service done to a vile person. (19)

Moreover, As a ready shelter from dangers and also a source thereof, darkness and a dense forest stand equal. For darkness protects both—the one that causes fear and the other that is troubled by it. (20)

Moreover, My sight, which could take a wide view in light, being all of a sudden sealed by entering darkness, is as though closed though wide open, owing to the gloom. (21)

Courtesan: The change in the wall (the break in the continuity of the wall) suggests a side-door. And the darkness here is intense as this part (of the house) is not in use. So I shall wait here. (Stands still).
Maitreya, go, and make oblation to the mothers in the square.

Vidushaska: I have no faith. Let someone else go.
Hero: What do you mean?

Vidushaka: My intellect is like a reflection in a mirror, where right appears left and left, right.

Hero: Idiot, one must worship according to one's means. Gods are pleased with

one's devotion. So get along.

Vidushaka: How can I go alone?

Hero: Radanika, follow this gentleman.

Radanika: As my master commands.

Vidushaka: I will take the lamp, lady.

Hero: Let it be, as you think.

Vidushaka: (Taking the lamp) Radanika, open the side door.

Radanika: Very well. (Gesticulates opening of the door)

(The courtesan extinguishes the lamp with the skirt of her garment.)

Vidushaka: Alas! Alas!

Hero: Friend, what is it?

Vidushaka: As I was going out, a gust of wind from the street came massed up through the open sidedoor and put out the lamp in my hand.

Hero: Idiot, fie up you!

Vidushaka: It was only a small mistake. Radanika, go, wait for me in the square. I will join you in a moment with a lamp from the inner room. (Exit)

Maid: Very well, sir. (Moves about)

Courtesan: Fortunately the door opens to admit me. I should not worry about my virtue. So I will enter.

Vita: (Enters and waits)

(Observing, to himself) Here is some woman coming out of the house. Good, let me deceive this simpleton with her. (Aloud) Here is perfume that appears to be mingled with the incense of a scented bath.

Shakara: Ay, Old man, I can hear the smell with my ears, but I can't see it properly with my nostrils, they are so full of darkness.
Vita: Stop, Stop, where are you going?
(Seizes the maid).

(The maid falls to the ground in fright).

Shakara: Catch her, old man, catch her.
Vita: Here is she, who spurned the scions of noble families in the pride of her youth, being dragged by her tresses that should be adorned with flowers. (22)

Shakara: Old man, have you caught her?
Vita: Yes, she is caught by the trail of the scent.

Shakara: Now, I will cut off the head of this slave girl and then kill her.
Vita: Just catch hold of her.

Shakara: (Seizing the maid) Not I have seized this wench, by the head, by the hair, by the tresses, by the locks; now you may coo, or scream or squeal distressingly to the

Great Lord, To Shakara, or to the Almighty. (23)

(Drags the maid with force).

Maid: What are you about, gentlemen!

Shakara: Old man, I can tell from her voice that she is not Vasantasena.

Vita: Don't release her. She is Vasantasena, and none else. Being on the stage, and trained in the arts, surely she is clever at speaking with a changed voice; so do not let her go. (24)

(Entering)

Vidushaka: (Holding a lamp) Here I come with the lamp, keeping it alight with the greatest difficulty, as to each step the oil in the bowl is shaken up into waves by the cool breeze blowing down the street.

Maid: (Kicking Shakara and crying) O Sir, O Maitreya, is this insult or insolence?

Vidushaka: None of that, now, none of that. (Stands in suspense at slight of Vita and Shakara with swords in hand)

Vita: Why, this is Maitreya, friend to the noble Charudatta. This, too, is not Vasantasena. Great Brahmin, we acted thus owing to mistaken identity and not through insolence. Look you sir, We are after a certain lady, mistress of her youth, who did not love us; she gave us

the slip; but through mistaking this lady for her, we have committed this breach of decorum. (25)

Shakara: Oh, damn! She happens to be the maid-servant of that fellow Charudatta, the son of a poor merchant, and not Vasantasena. Good, Vasantasena, good. Entering darkness in between you deceived the old man. And I was deceived by the deceitful tricky wench. That is wholly such a nasty business.

Vidushaka: Nay, now, this is not right.

Vita: Oh! Great Brahmana, here I fold my hands, which is the all-in-all of supplication.

Vidushaka: Well, well. It is not your fault. The fault is rather mine that I should let you entreat me.

Shakara: Old man, you seem to be mightly afraid of that brat Charudatta, the son of a poor merchant.

Vita: Truly, I am afraid of him.

Shakara: Why, old man, why?

Vita: Because of his virtues. Look you. He is rendered poor by the suits of men like me; nor is there any one who is not adorned by his riches. He is like an extensive lake dried up in summer, but dried up after quenching

men's thirst. (26)

Great Brahmin, please do not tell the merchant's son about this matter.

(Exit Vita)

Shakara: Marisha, my lad, sir, speak to the poor merchant's son, the fellow Charudatta, in my name—the King's brother-in-law, Samshtanaka salutes you with his turbaned head and says: the dancing-girl Vasantasena, fair as gold, the daughter of a courtesan, when pursued per force by two of us, has entered your house with a lot of golden ornaments. She must be handed over tomorrow. Otherwise there will be serious trouble between us. My lad, sir, you can also add—"Let me not, you son of a slave, break your skull like some bulbous-root in the throat of a turtle-dove; let me not crack your head like a ripe wood-apple caught between two doors."

Vidushaka: Well, as you say.

(Frightens the Shakara with the lamp)

Shakara: (Looking all round him) Why, where is the old man? He is gone! Alas, the old man!

(Exit Shakara)

Vidushaka: Let us tell the noble gentleman that

we have made the offering to the deities. Lady, put away resentment from your heart; let not a word be said about this business inside the house.

Maid: Sir, sure I am Radanika.

Vidushaka: Come, let us go. (Both walk about)

Hero: My good girl, is the offering to the deities made?

Courtesan: (To herself) He addresses me as his maid. Never mind, I am saved.

Hero: The evening is breezy; so take this mantle.

Courtesan: (Takes the mantle; with joy) The perfume of the mantle suggests that his youth has not yet lost its odour.

Hero: Radanika, you had better enter the inner room.

Courtesan: (Aside) I have not the good fortune to enter the inner room.

Hero: Well, why don't you enter?

Courtesan: What am I to say now?

Hero: Why do you tarry, Radanika?

(Radanika and Vidushaka advancing)

Maid: My master, here I am.

Hero: Who, then is this lady? Contaminated by my garment which in ignorance I offered her, she shines like a digit of

the moon covered up by autumn clouds. (27)

Courtesan: (Aside) He is same person the loveliness of whose form is revealed in the lamplight, sand for whose sake I bear a body kept together only by signs.

Vidushaka: Well, Charudatta, the king's brother-in-law, Samsthana, salutes you with his turbaned head and says- "The dancing girl, Vasantasena, the daughter of a courtesan, forcibly carried away by us, entered your house with a lot of golden ornaments. She must be handed over tomorrow."

Courtesan: So he says, "forcibly carried away". Well, then, this is the proper time. (Aloud) Sir, I seek your protection.

Hero: Don't be afraid, don't be afraid. Is this Vasantasena?

Vidushaka: What! Vasantasena! (Aside) Oh! Charudatta, this is that Vasantasena, who since the festival of the Love-God, is through acquainted only with your eyes, borne by your heart where love is present. So look at her.

Hero: Friend, I see her,

On whom my love is fixed, when the hoard of my wealth is gone; like the wrath of a coward it must subside in

my own breast. (28)

Courtesan: I have done wrong by entering the place without invitation; and so with my bent head I beg your pardon.

Hero: If that be so, I too must beg to be excused for having unwittingly treated you as a servant.

Vidushaka: Like a pair of ill-trained bulls pulling a cart in opposite directions, these two are worrying one another. Now whom may I propitiate? Well, now I will beseech Radanika. Radanika, I beg of you to pardon me.

Hero: Lady, I am your servant. What does love command me to do?

Courtesan: (Aside) I should really seek what is sweet. But it would be rather improper to stay here on our first meeting—When I came here just by chance. So I will do this. (Aloud) If, sir, you are pleased with me, let these my ornaments be left here, for the wicked men pursue me because of my ornaments. And I would like to go home under the protection of the noble gentleman.

Hero: Her suggestion is quite proper. Maitreya, take (the ornaments).

Vidushaka: Nay, I have no faith.

Hero: Take them, you fool.

Vidushaka: As you command. Bring them, lady.

(Courtesan takes off her jewellery and hands it over)

Vidushaka: (Taking it) Radanika, take these golden ornaments; and you keep them on the sixth and seventh day. I will keep them on the eighth which is a holiday.

Maid: (Laughing) Sure, the young master who is busy with his studies, will find some spare time on that day. Well, bring them, sir. (Takes them and exit).

Hero: Ho, who is there? Bring a lamp.

Vidushaka: Sir, there is no oil in the lamp, as there is no love a courtesan.

Hero: Well, there is no need of a lamp. (Observing) Here rises the divine moon, the common lamp of the world. So.

pale as moist dates, the moon is up to light the royal gloom her white rays descend like streams of milk on dried up mire. (29)

Lady, now you can go on the royal highway. Friend, follow the day.

Vidushaka: As you command. Come along, lady come.

(Exeunt Ownes)

|| End of First Act ||

Act - II

(Then enter the Courtesan and a Maid)

Courtesan: What next?

Maid: But I said nothing. How do you ask "What next?"

Courtesan: What did I say, my dear?

Maid: Mistress, it is love, not officiousness, asks the question. What is in your mind?

Courtesan: What do you guess, my dear?

Maid: I guess that owing to absence of the need to pursue a courtesan's profession, my mistress is in love with some one.

Courtesan: You have guessed rightly. You have an unerring understanding. That is what is really the master with me.

Maid: I think my mistress is adorned, though she is without her jewellery. The God of Love is an unexceptional festival of the young.

Courtesan: Silly girl, how can you love an object that causes anxious longing?

Maid: Mistress dear, I want to ask if he is some prince as lovely as he is respectable.

Courtesan: I seek pleasure, not service.

Maid: Can it be some Brahmin youth fascinating with his deep learning?

Courtesan: Perfect confidence is highly cherished. I should have to reverence such a person.

Maid: Is it a visitor, some merchant's son?

Courtesan: Mad girl, what woman in love would bear the blasting of her hopes?

Maid: Can I not hear, then, who is this our brother-in-law elect?

Courtesan: Were you not present at the Love-God's festival?

Maid: Yes, I was.

Courtesan: Then why talk as if you know nothing?

Maid: Speak out, mistress dear, speak out.

Courtesan: Listen, my dear. It is the merchant's son Charudatta.

Maid: Who protected you, when you sought shelter?

Courtesan: The same.

Maid: Alas, but he is poor.

Courtesan: That is why I am in love with him. A courtesan in love with a poor man is not reproached.

Maid: But, mistress, do the bees settle on a mango when it is past blossoming?

Courtesan: Yes, my dear, they settle, and that is why they are called (blamed as) honey-seekers.

Maid:

But what if owing to loss of wealth he is shy of frequenting a courtesan's house, and does not come for fear that it would create trouble?

Courtesan: But I love him.

Maid:

If you have such high regard for him, why don't you go after him?

Courtesan: Not that I would not go. But if I go to him all of a sudden, and he finds himself unable to return my obligation, I will not be able to see him again; that is why I am tarrying.

Maid:

Ah, so that was why you left your ornaments at his place.

Courtesan: That is it.

(Enter a Shampooer, with a hurried toss of the curtain)

Shampooer: Lady, I throw myself on your protection.

Courtesan: Come, do not have any fear.

Maid:

Oh, but who is this fellow?

Courtesan: Mad girl, does one question a person who seeks shelter?

Maid:

But supposing he is some violent fellow?

134

Courtesan: Silly girl, a man of virtue deserves to be protected.

Shampooer: Lady, I forgot my manners through fear, not through impudence. You see, noble lady, those who are frightened, or harried, or overwhelmed, or those of easy virtue, are prone to give offence.

Courtesan: Well, well. Be at your ease, Sir. I am only a courtesan.

Shampooer: By birth only; not by character.

Courtesan: My dear, just so.

Maid: Mistress wants to know from you sir. What frightened you?

Shampooer: A creditor, lady.

Courtesan: If is only that, give the gentleman a seat.

Maid: Very well. (Offers him a seat)

Courtesan: Sit down sir.

Shampooer: (Aside) From this special hospitality. I infer I shall succeed in my object. (Sits down)

Courtesan: My dear, just his.

Maid: Very well, my lady. Sir, my mistress desires to make your movements on the royal road free of any embarrassments. What is to be done, and to whom?

Shampooer: Listen, lady.

Courtesan: I am all attention.

Shampooer: Pataliputra is my birth-place. I am trader by origin. But owing to reverse of fortune I now follow the profession of a Shampooer.

Courtesan: So you are a shampooer. You have learnt a delicate art.

Shampooer: I learnt it as an art. But now it gives me my livelihood.

Courtesan: Your words seem to betray. Bitterness. What then?

Shampooer: Lady, so having heard about it from visitors, and being keen on seeing great men, I came to Ujjayini.

Courtesan: And then?

Shampooer: Immediately I came to this place I met a certain merchant's son.

Courtesan: What was he like?

Shampooer: A fine figure of a man, self-possessed, free from conceit, of a gracious presence, but not vain of his graces; clever and sweet, able and (yet) polite; esteemed, not flaunting his virtues and contented. He gives, but boasts not of it; remembers even the smallest of good turns, and forgets even the greatest of wrongs. My lady, what need to say more? Even a long full day of summer will scarcely suffice to recount a quarter of the virtues of this noble youth. What

more, he regards his own persons as if it were for the use of others.

Courtesan: (Aside) My good girl, who could this be that emulates the virtues of the noble Charudatta?

Maid: I too am curious to know. Who could this be that adorns our city of Ujjayini with his virtues?

Courtesan: What next?

Shampooer: Then, enslaved by his virtues, I forgot my wife and became his attendant.

Courtesan: Is he poor?

Shampooer: How could you tell that, lady, without being told?

Courtesan: It is difficult to find all merits in one place. Well, go on.

Maid: Who is the gentleman?

Shampooer: The noble Charudatta.

Courtesan: That is right. What more?

Shampooer: Then on account of slender means, he dismissed his servants, and relieved of the burden of supporting a household, he is living in the merchant's house, with nothing left but his good name. I, too was asked by him to serve another master. But filled with despair at the thought that I would never find another jewel of a man like him, and

that I should not sully this hand of mine by shampooing common man after having touched his delicate, graceful, exquisite person. I turned to the profession of gamblers to keep this accused body and soul together.

(The courtesan looks at the maid with tears of joy.)

Maid: And then?

Shampooer: Then one day I lost ten pieces of gold to a man from whom I had won for several days.

Courtesan: Well then?

Shampooer: So to-day as I happened by chance to come to this courtesan's quarter. I was found; and through fear of him I entered this house. So now your ladyship knows everything.

Courtesan: (Aside) Oh, Pity! So I think do the birds wander about on the destruction of the sheltering tree. (Aloud) Under these circumstances, you are one of us. My girl, come, send away that person.

Maid: Very well. (Exit)

Courtesan: You need not be anxious about the money. You may regard that the noble Charudattia has paid it.

(Entering)

Maid: I have dismissed that person. He went away satisfied.

Shampooer: I am much obliged.

Courtesan: You may now leave and join your friends and feel happy.

Shampooer: I am disgusted with the world, and may even this very day renounce it. But Madam, if I can impart this art to one of your attendants, I shall feel grateful to you.

Courtesan: You should rather wait upon the very person for whose sake you learn the art.

Shampooer: (Aside) How cleverly has she declined my services! For who would spoil a good turn by accepting a return for it? (Aloud) Good-bye, lady.

Courtesan: Yes, sir. Good-bye, till we meet again.

Shampooer: Well, as you say, lady. (Exit)

Courtesan: Well, methinks I hear a sound.
(Entering)

Attendant: Vicchittika, Vicchittika, where is my mistress?

Courtesan: My good girl, what is that?

Attendant: Oh, I feel cheated, that my mistress did not see Karnapura's exploit by just leaning forward through the casement, with bossom bowed.

Courtesan: Small men are easily elated. What makes you feel so conceited?

Attendant: Mistress, listen:

As the auspicious elephant, Bhadrakapotaka, was returning at great speed from a bath, making the royal road fragrant with dripping ichor, he caught hold of an ascetic who was conspicuous by the red colour of his upper garment among a crowd of innumerable men in the street.

Courtesan: Well, what happened next?

Attendant: Then the ascetic was lashed by the strokes of his trunk, was hauled up between his tusks, and snatched by the feet with his trunk, so that the people started crying "Alas, alas, he is torn to pieces, he is killed"; then I turned back the elephant with blows of my fist and released the ascetic.

Courtesan: Oh, I feel so happy about it; well, what followed?

Attendant: And then every one said, "How marvellous, this feat of the lad!" but nobody thought of rewarding me. Then, mistress, a certain noble youth glanced at those parts of his person where ornaments are usually worn, and felt with his fingers also, and finding nothing, he blamed his fate and sighed deeply;

and then he sent me this mantle through an attendant saying that was all he had.

Courtesan: Who can this be that imitates the virtues of the noble Charudatta?

Maid: Mistress, I am also curious to know that, who could this one be?

Courtesan: It must be come kindly gentleman.

Maid: Well, ask him.

Courtesan: Ah, dear, partiality for one man destroys all other qualities.

Maid: Good man, do you know his name?

Attendant: No, I don't know.

Courtesan: That was very thoughtless of you.

Maid: If so, of whom were you speaking now?

Attendant: I know this much he is good and without conceit.

Courtesan: Come along, let us have a look at him.

Attendant: Look, mistress, look. Here he goes.

Courtesan: (Looking from her mansion) My dear, he is the noble Charudatta himself, with nothing but his sacred thread for upper garment. Before he goes a long way off, let us have a look at him.

(Exeunt Omnes)

|| End of the Second Act ||

Act III

(Then enter the Hero and the Vidushaka)

Hero:

Friend, a lute is indeed a jewel not sprung from the sea. For

Like a friend, it follows the lover's heart; it is a discourse of flawless melody and the objects of his love; a beloved companion in the passionate delight of lovedalliance; a co-wife to ladies that comes between them and their loves (1)

Vidushaka:

It is a long time, my friend, that the streets are deserted in response to proclamation. Even the dogs have gone to sleep. But we get no sleep. And here is moreover this other wonderful thing. I can not enjoy this cursed lute. I with it had its strings snapped in the stronger parts.

Hero:

Friend, the singing today was mostly sweet owing to a variety of emotional effects: and yet you did not enjoy it!

Vidushaka:

This is exactly why I did not enjoy it. Even a sweet dish eaten in large quantities causes indigestion.

Hero:

The singing was in every way clear. For, Passionate, loud and sweet equable, clear, full of feeling, (although) not accompanied by gestures-or what need to praise it highly in various ways by

saying this and that - if he were behind a wall, I should have thought it was a woman. (2)

Vidushaka: You may praise as you like. But I have no respect for a man who sings and a woman who studies. A man singing does not look well like a preist wearing garlands of red flowers. And a woman studying, looks as ugly as a cow with a slit nose.

Hero:

Friend, it is already mid-night. Darkness has settled in the streets, and the absence of any traffic makes Ujjayini appears to be hushed in sleep. For, having made room for darkness, the moon of the eighth day sets as, when a wild elephant plunges into water, the ends of his tusk are gradually sunk. (3)

Vidushaka: You are quite right. Darkness gets its chance from the sinking moon and seems and descent from the house-top.

Hero:

(Stepping round) Here is our house. Vardhamanavaka! Vardhamanavaka!

Vidushaka: Vardhamanavaka! Vardhamanavaka! open the door.

(Entering)

Servant: Ho! The noble Maitreya!

Hero: Vardhamanavaka!

Servant: Oh, my master! Sir, I salute you!

Hero: Bring water to wash our feet.

Servant: (Moving about) Here is water to wash the feet. (Washes the hero's feet)

Vidushaka: Vardhamanavaka, was mine feet, too.

Servant: When the feet are well washed, you will be rolling the ground. Waste Water? Or rather bring (your feet) I will wash (them.) (Gesticulates the washing of Vidushaka's feet).

Vidushaka: O, the slave-boy has not only washed my feet but my face too.

Hero: Friend,

This sleep, that hangs upon the eyes, seems to creep over me from the region of the forehead, and swift and invisible like old age it grows in intensity as it saps a mortal's strength. (4)

Maitreya, let us sleep.

(Exit servant)

(Entering with a casket of jewellery in her hands)

Maid: Noble Maitrēya, wake up, wake up.

Vidushaka: What is it, lady?

Maid: I was to hand over this good casket after the lapse of the sixth and seventh day. Today is the eighth.

Hero: Is that Vasantasena's property?

Maid: Yes, tell him, master, tell him that he must take it.

Hero: Take it, Maitreya.

Vidushaka: Why not take this jewellery inside the inner apartments?

Hero: Idiots! The mistress of the house must not see jewellery worn by outsiders.

Vidushaka: No help! Bring it; I will take what is (sure) to be stolen by thieves.

(Maid gives it and exit)

Vidushaka: Now, why did you give your mantle to the courtesan's servant?

Hero: Out of sympathy.

Vidushaka: What? Sympathy even for such a one?

Hero: Friend, do not say so.

Vidushaka: I have to roll on the ground like an ass of burden.

Hero: I am troubled by sleep. Keep quiet.

Vidushaka: Sleep well to rise a happy man. I, too, will sleep.

(Both Sleep)

(Then enter Sajjalaka)

Sajjalaka: Here I am.

By my strength and skill, I have made a passage for my work that would easily admit the breadth of my body. Now will

I creep along the ground with my body
rubbed like a snake that sheds his
worn-out skin. (5)

Ha, I have entered here by cutting a hole
at the side-door of the garden-wall. So
now I will get into the inner square.
(Reflecting in sadness) Oh,

Let wise men call it mean, this which
goes on when folks are asleep-for it is
cruelty and not valour to overpower by
deceit these that repose in trust. Yet
this condemnable position which leaves
a man independent of others, is far
better than the folded hands of servility;
and this was the course adopted by
Drona' son in days gone by when he
slew the sleeping princes. (6)

(Reflecting)

I feel no compunction in my mind. If I
come across the house of merchant
who is rich and greedy, who disregards
honest men, and is ruthless in his
business (7)

Let wheatever happen! What will not the
Love-God drive us to! Let me set to
work. Oh! Which is the spot that has
become loose by running water and can
be broken through without a sound?
Where can a gaping hold be cut into the
wall which with ease can give a view of

the interior? Where has the house
become dilapidated, worn out with
saltpetre and thinned by falling bricks?
Where is it that I may not encounter
women and (yet) gain my purpose? (8)
(Stepping round) Here is (revealed) the
layout of the site. The presence of
moisture shows this portion of the
mansion to be the best (suited for my
purpose) in the house. So here will I
make a breach for entrance. Ha, but
what kind of breach should I make
now?

Lion-strike or full moon? Mouth of
fish or crescentmoon? Tiger-jaw or
triangle? Shall be breach look like a
seat or like an elephant's mouth?
How can the votaries of my art be
taken by surprise? (9)

We, I will cut the "Lion-stride".

Vidushaka: Oh, you are awake, aren't you?

Hero: What is it?

Vidushaka: I cannot sleep any more than a
Buddhist mendicant who has made an
assignation with a serving wench. My
left eye throbs. I fancy I see a thief
cutting a hole. If that is the feeling that
wealth gives, I would belong to the tribe
of the poor.

Hero:

Fie on you, fool. You long for poverty!

Sajjalaka: Now what shall I use to mark out the line of the breach? Why, this will do, sacred thread by day and measuring tape by night.

When tonight I shall have breached the walls of this (house), leaving them even after cutting, and applying the cutting instrument but once, the neighbours with gloomy faces will at dawn, tomorrow, condemn my crime, but praise my skill. (10)

Bow to Kharapata. Bow to the Gods that go by night. (Does as decided on). Well, well, I have finished my work. Let me now enter. (Entering) Ah, there is a lamp burning. I must move away. Tut! I am Sajjalaka; A cat to leap, a wolf to sneak away, a hawk to destroy a house, sleep to gauge the strength of the slumbering, a snake to glide; illusion itself in changing either form or hue, goddess of speech to understand the dialects of the land, a light by night, darkness in dangers, the wind on land and a boat on water. (11)

(Looking around) Being a stranger, I have no knowledge of the extent of (this man's) affluence; but I have entered relying on the appearance of the house. But I find no special piece of furniture.

148

Is he a poor man after all? Or does he keep what is worth seeing concealed and hence out of use? But, the mansion is nobly built. He must be a man who has dissipated his fortune on pleasure. Though so poor, yet out of love for his birth-place he keeps the house and dearly loves it, even when it is time to sell it. (12)

Well, let me see. Or rather I should not trouble a gentleman who is in the same plight as myself. I will go.

Vidushaka: Oh, take this golden casket.

Sajjalaka: Did he say 'a golden casket'? Did he speak on seeing me? Or through want of courage he talks in sleep? Well, I must see. (Observing) He is really asleep. For,

His breathing is free from fear. Even and comes at equal intervals; the body lies stretched out at the joints, extended beyond the measure of the bed. His eyes are firmly closed, the space between the eyelashes not quivering. Had he been feigning sleep, he would not have borne the lamp in his face. (13)

Now, where is it? Ah, it is revealed in the light of the lamp in a portion of the tattered mantle. He holds it firmly. This is a proper moment. Here I have some

149

moths. I will release one to extinguish the lamp. (Releases one from a beehive). Ha, he falls down after extinguishing the lamp.

Vidushaka: Alas! The lamp is out! I am robbed. Ho, Charudatta, take this golden casket. I cannot sleep for fright any more than a trader who has lost the right road. I conjure thee, by my Brahminhood, if thou dost not take it.

Sajjalaka: What need of imprecations? I will take it.

Vidushaka: (Handing over) Now will I sleep undisturbed like a trader who has sold his merchandise.

Sajjalaka: Sleep sound, great Brahmin! (Reflecting) Ah! That I should take away what a Brahmin gives me in confidence!

A curse on poverty and on youth that knows no remorse, for I blame this wicked act and yet do it. (14)

(A drum is beaten behind the scenes)

Sajjalaka: (Listening) Ah, it is morning. Well, I shall get away.

(Exit Sajjalaka)

(Entering)

Maid: (Shouting) Noble Maitreya, a thief cut a hole in the side-door of our orchard and

entered.

Vidushaka: (Rising in haste) What say you, lady? (The maid repeats "In the orchard.. etc.")

Vidushaka: Cut a hole in the thief?

Maid: Confound the fool! A thief cut a hole and got in.

Vidushaka: Well, come show it to me.

Maid: (Stepping round) There.

Vidushaka: O damn! That son of slave-girl, that cur got in all right. Lady, come, let us tell the glad news of Charudatta.

(Both advancing)

Ho, Charudatta, I have got some glad news for you.

Hero: (Waking) What, glad news for me? Is Vasantasena come?

Vidushaka: Not Vasantasena, but Vasantasena is come.

Hero: Radanika, what is it?

Maid: Master, a thief has cut a hole in the side-door of our orchard and got in.

Hero: What, a thief got in?

Vidushaka: Well, friend, you always say "Maitreya is an idiot", "Maitreya is a blockhead". Have I not acted wisely in handing the golden casket to you?

Hero: You handed that to me?

Vidushaka: Yes, of course.

Hero: What time?

Vidushaka: At midnight.

Hero: What, at midnight? Did you really give me?

Vidushaka: Yes, Charudatta, I gave it to you when you were awake.

Hero: Alas! The golden casket has been stolen.

Vidushaka: Now, give it back to me.

Hero: (Aside) Who will believe the truth? Everyone will suspect me. For in all crimes impotent poverty is an object of suspicion. (15)

(Entering)

The Brahmin Lady: Radanika, Radanika, come. She does not hear. Well I shall rap at the door. (Does so)

Maid: Oh, a rap at the door. My mistress calls me. (Moving about) Here I am, Mistress. I hope they are not hurt or killed, my husband or the noble Maitreya?

Lady: They are all right, my master and the noble maitreya. But the jewellery of that person is stolen by burglars.

Lady: Stolen by burglars, you say?

152

Maid: Yes.

Lady: How is that person to be recompensed? Well, I will give this. (Touching her ears) Alas! This is only a palm leaf. How habit deceives me! What may I do now? (Reflecting) Well, I have it. I have received from my family a necklace worth a lakh. But would my lord accept it, out of pride? Well, this is what I will do.

(Exit)

Vidushaka: With bent head I beg your pardon for this fault which was caused by darkness. Now you may put it into my hands.

Hero: Why do you worry me, now?

You have all these days known my character, and yet you do not believe me? How much more then that person that lives by her art and is clever at deceit? (16)

Vidushaka: So, me thinks, unfortunate as I am, I must have put it into the hands of the burglar (Stands apart in dejection)

Lady: Radanika, call the noble Maitreya.

Maid: Noble Maitreya, the mistress calls you.

Vidushaka: What, me?

Maid: Yes, of course.

153

Vidushaka: Well, I will come. (Advances)

Lady: Noble maitreya, please to accept this present.

Vidushaka: Such a costly present! It will go with our condition. What is the occasion of this (present)?

Lady: Why, I observed a fast on the sixth day; and the occasion for it is my desire to secure the blessings of a Brahmin by making him the present of the best of my possessions.

Vidushaka: But today is the eighth day!

Lady: It was through mistake that it was performed. So today I offer worship.

Vidushaka: The present is to out of proportion (to the occasion) that is seems to be made out of compassion. (Aside) What should I do, Radanika?

Maid: (Aside) My mistress acts thus to free my master from debt by handing it to you, thinking that my master must be worried about what to give to that person. So accept it.

Lady: As the pearl-string has sprung from water, and it is difficult to meet you, I have forgotten the formality. Take this.

Vidushaka: (Taking) Let everything be. But there are tears in your eyes.

Lady: The temple smoke has brought those tears to my eyes.

Vidushaka: I conjure thee by the noble Charudatta, if thou don't tell the truth.

Lady: Alas! (Exit).

Vidushaka: She has gone without speaking her grief in words but betraying it by her tears. (Advances) Ho, here it is.

Hero: What is it?

Vidushaka: The fruit of marrying a lady from a family of equal rank.

Hero: So my wife takes pity on me?

Vidushaka: Yes, that is it.

Hero: Fie on me. Today I feel a dead man.

So powerless I am through loss of wealth, that a woman pities me with her wealth. Thus the man is in fact but a woman, and the woman, man. (17)

Vidushaka: The lady entreats you from her heart. I entreat you with my bowed head. Take this.

Hero: Well, as you say. (Taking) Friend, take this pearlstring and go to Vasantasena.

My desire having indulged fully in my wealth now unworthily seeks woman's wealth, hanging between my pride and my duty. O fie, what good is a (noble) family if a man is poor? (18)

Vidushaka: Oh, that a necklace worth a lakh is to be given to recompense a golden casket worth but a trifle!

Hero: Friend, do not say so.

Give this as the price of that great confidence which inspired her to make the deposit with us. (19)

(Exeunt Ownes)

|| End of the The Third Act ||

Act IV

(Enter Vasantasena in love, and her maid with a picture-board holding a paint-box and brushes in her hand)

Courtesan: My good girl, do you think it is like him?

Maid: Mistress, that is exactly how that noble youth looked when I saw him from a distance with eyes that sought him with great regard in the hubbub of riot caused by the elephant.

Courtesan: Now you speak falsely thus proving the proverb "Sly are those that live in courtesans' quarter".

Maid: What is that? "Every one in courtesan's quarter is so polite?" Look you, my mistress Nimba trees do grow in a Champaka garden. My heart is charmed that it is so very like. I am praising it in very truth: he is indeed, the very God of Love.

Courtesan: My good girl, I want to avoid being ridiculed by my friends.

Maid: That is right. Courtesans, they say, regard their friends as their rivals.

(Enter another maid with ornaments in her hand)

Maid: Is my mistress well?

Courtesan: Well my good girl, you are welcome.

Maid: Mistress, mother bids: "Here stands the lotus carriage brought into the gateway and turned round; so be quick with your ornaments-please to put them on, mistress.

Courtesan: What! Does the noble Charudatta honour me with those ornaments?

Maid: No, no. the person who sent these ornaments is the King's brother-in-law-Samsthanaka.

Courtesan: Get thee gone, impudent creature!

Maid: Forgive me, mistress, forgive me. I am simply repeating the message. (Falls at her feet)

Courtesan: Rise, rise. I am impatient with the bad message, not with thee.

Maid: What should I tell mother?

Courtesan: Tell mamma that I will put on the ornaments when I shall have to get out to meet the noble Charudatta.

Maid: Very well. (Exit)

(Then enter Sajjalaka)

Sajjalaka: A night I committed a condemnable wrong overcoming sleep and darkness and fear. But now at the rising of the Sun my courage gradually becomes fainter like the moon by day and I am filled with tear. (1)

Fortunately the day dawned after I had finished my work. Now I have done this just to redeem Madanika-Vasanta sena's servant-maid. (Stepping round). This is Vasantasena's house. So I will enter. (Entering) Is Madanika in the inner part of the house? But courtesans are in the inner part during the early part of the day. So she must be just there. So I will call her. Madanika! Madanika!!

Maid: (Listening) That sounds like Sajjalaka's voice, Mistress is engaged. So I will advance (to him). (Advancing) Here I am.

Sajjalaka: Come here, please.

Maid: Why do you look so frightened?

Sajjalaka: Not at all, but I want to tell you something.

Courtesan: Well, my girl, put this picture-board on my bed. (Looking out) Where is the fool gone? Or rather she must not have gone far. So I will look for her (Stepping round and looking) Oh, there she is, talking to some man whom she seems to be drinking up with her very loving eyes. I think this is some one who demands her of me by purchase.

Sajjalaka: Listen to a secret.

Courtesan: It is improper to listen to another's secret; I go away.

Sajjalaka: Would Vasantasena (Stops when half through the words)

Courtesan: I am the subject of their conversation. Well, I will listen. (Turns back again and waits)

Sajjalaka: Give you for a price?

Courtesan: It is the same person. Well, I will listen.

Maid: Sajjalaka, mistress has already spoken of my giving away.

Sajjalaka: Well then, give this to her; and tell her thus.

These ornaments seem to be made to the measure of your body. Show them not openly but wear them for love of me. (2)

Maid: Let me have a look at them.

Sajjalaka: Take. (Shows)

Maid: It seems I have already seen these ornaments.

Courtesan: These ornaments appear like mine.

Maid: Tell me, tell me, how did you come by these?

Sajjalaka: I acted daringly for love of you.

Both: Oh, this rash fellow!

Maid: (To herself) His form has become detestable to my mistress on account of this violent deed. (Aloud) Alas, for my take you have compromised both your person and character.

Sajjalaka: Idiot, fortune dwells with daring.

Maid: You are so ignorant. Who will sell his body for his life? Now in whose house did you perpetrate this breach of faith?

Sajjalaka: As I learnt in the morning-it was Charudatta, the merchant's son, who lives in the merchant's square.

Both: Hai

Sajjalaka: All your limbs drooping in distress, eyes dilated in confusion, how you tremble like a doe pierced by shafts and (yet) are filled with compassion! (3)

Maid: Tell the truth. In doing this violence in the merchant's house, did you wound or kill with your weapon any noble youth?

Courtesan: Well, she asks exactly as I should have asked.

Sajjalaka: Madanika, is this not enough that I should be adding another evil! Surely I have not wounded or killed any one with my weapon.

Maid: Is that true, Sajjalaka?

Sajjalaka: Yes.

Maid: That is good, Sajjalaka. That pleases me.

Sajjalaka: What pleases you - you said? So, it is thus, Madanika,

My heart being bound for love of you, I commit this crime-through sprung in the family of ancestors who lived content. How I preserve my passion-smitten frame and you call me a friend and yet go to another! (4)

Maid: Sajjalaka, listen. These ornaments belong to my mistress. (Whispers in his ear) It is thus.

Sajjalaka: So, tortured by summer-heat and seeking shade, I have sought the self-same branch whose leaves erstwhile I stripped in ignorance. (5)

Courtesan: Since he is repenting-I think he has committed a crime.

Sajjalaka: Madanika, what shall I do under the circumstances?

Maid: Return where they belong. My mistress will not put them on.

Sajjalaka: But if in anger he hands me over to the police as a thief, what shall I do, then?

Maid: Don't be afraid. He is a gentleman who will be pleased with good qualities.

Courtesan: Good, dear girl, you are without reproach. How those words adorn you!

Sajjalaka: But I find it absolutely impossible to go there.

Maid: Here is another way.

Sajjalaka: What is that other way?

Maid: Do the merchant's son and my mistress recognise you?

Sajjalaka: Not at all.

Maid: In that case, give the jewellery to my mistress in the name of the merchant's son. That done, you will be safe, that gentleman will be free from anxiety and I shall have nothing to worry about. Otherwise, were I to deceive my mistress I shall again be a slave.

Sajjalaka: Madanika, I am pleased.

Courtesan: Well, I will retire to the inner room, and sit down. (Does so)

Maid: Come, Sajjalaka, wait for me in the Love-God's temple. I shall speak to my mistress at the proper moment.

Sajjalaka: Very well. (Exit)

(Then enter another maid)

Maid: All happiness to my Lady. Here comes a certain Brahmin from the merchant's son to see my lady.

Courtesan: (Respectfully) Go, bring him quick.

Maid: Very well. (Advancing) Come, come Sir.
(Entering)

Vidushaka: (Looking all around) Ah! This splendour of the courtesan's house! Here are learned men from various towns busy reading books. Various delicacies are under preparation. Lutes are played on. Goldsmiths are carefully designing various kinds of jewellery.

Maid: Here is my lady, Sir, please to advance.

Vidushaka: (Approaching) Blessings to your ladyship.

Courtesan: You are welcome, sir. My dear, bring a seat for the gentleman, and water to wash his feet.

Maid: As my lady commands. (Gives him a seat and water for his feet). Please take this seat Sir.

Vidushaka: (Sitting) Please sit down, lady. I have to say something.

Courtesan: (Sitting) I am all attention)

Vidushaka: What is the extent of the value of that jewellery?

Courtesan: Why do ask me that, sir?

Vidushaka: Listen, lady. You indeed deposited that jewellery with Charudatta because you

relied on his good qualities. But he has lost it in gambling.

Courtesan: In gambling? Well, that is right. What next?

Vidushaka: Please, therefore, to accept this pearl-necklace as price of the jewellery.

Courtesan: (To herself) Fie on this life of a courtesan? He despises me as a greedy woman. If I don't accept it, it will be the same fault over again. (Aloud) Bring it, sir.

Vidushaka: Here it is take it, lady.

Courtesan: (Taking it) Tell him, sir, that I have accepted it.

Vidushaka: (To himself) Well, she did not trouble to say a few formal words. (Aloud) Very well. (Gives and exit)

Courtesan: Bravo, Charudatta. Bravo! How in this reverse of fortune you have saved your pride from a fall!

(Entering)

Madanika: Mistress, here comes a man from the merchant's son and wants to see you.

Courtesan: Have I seen him before, or is he a new comer?

Madanika: No, mistress, I think he is some servant of that one.

Courtesan: Go, bring him in.

Courtesan: I believe, you have brought this jewellery by committing theft at his house. You should have some consideration for his virtues, sir.

Sajjalaka: (To himself) How did she find me out?

Courtesan: Who is there? Bring a carriage for the gentleman.

Madanika: I seem to hear the sound of wheels; so the carriage just have come.

Courtesan: (Adoring Madanika with her jewellery) Sir, get into the carriage with the lady.

Madanika: What is this, mistress?

Courtesan: Nay, don't say so. You are a free woman now. Take her, sir. (Taking hold of Madanika, gives her over to Sajjalaka).

Sajjalaka: (To himself) When can I require her? Or rather, let evil be averted.

A man seeking to require another, gains his wish (only) through (the latter's) calamity. May that calamity of hers or of his befall their enemies (7)

(Exit Sajjalaka with her)

Courtesan: Chaturika!

(Entering)

Maid: Here I come, my lady.

Courtesan: My good girl, see, wide awake; I have seen a dream like this.

Maid: I am glad; that is just the play known as "The Ambrosial Act".

Courtesan: Come, we shall take this jewellery and to go the noble Charudatta.

Maid: Good, my mistress. But, then, here is a storm come up-a friend to ladies going to their lovers.

Courtesan: Now, wretch, don't increase (my longing)

Maid: Come, mistress, come. (Exeunt)

|| End of the Fourth Act ||

|| End of the Drama Charudatta ||

|| Shubhamastu ||

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

ಮೊದಲನೆ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ-1: ಆರ್ಯನೇ ಸತ್ತಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀಡಿದ ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ಮೊಸರಿನಿಂದ ಸೇರಿದ, ವಿವಿಧ ಪೃಂಜನಗಳು ಕೂಡಿದ ಇಷ್ಟಭೋಜನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ವಿವರಣೆ: ನಾಟಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಟಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆರ್ಯಿಯು 'ಅಭಿರೂಪಪತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಭೋಜನ ನೀಡಲು ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ಮೊಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಿಹಿ ತಿನಿಸು, ತರಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಖಾರದ ತಿನಿಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ನೀಡಲು ತಯಾರಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಯೋಗ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಿಕ್ಕದೇ ಇರುವುದು ಅವನಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಟಕದ ನಾಯಕನಾದ ಚಾರುದತ್ತನ ಗೆಳೆಯ ಮೈತ್ರೈಯನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರೆ ಅವನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವುದು ಸೂತ್ರಧಾರನಿಗೆ ಚಿಂತೆಗೀಡುಮಾಡಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-2: ಹಿಂದೆ ನಾನು ಬಲಿಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಹೊಸ್ತಿಸಲಿ ಎಸೆದಾಗ ಅವನ್ನು ತಿಂದು ಸಾರಸಹಂಸಗಳು ನಲಿದವು. ಉಳಿದ ಕಾಳುಗಳು ಮೊಳೆತು ಸಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದು ಆ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಳು-ಹುಪ್ಪಟೆಗಳು ತಿಂದುಬಿಟ್ಟಿವೆ.

ವಿವರಣೆ: ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನು ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ ಮೈತ್ರೈಯ ಹಾಗೂ ಚೇಟಿ ರದನಿಕೆಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತಿದು. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನು ಆಗರ್ಭ ಶ್ರೀಮಂತನಾಗಿದ್ದನು. ಬಹಳವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿ ಕಡುಬಡವನಾದನು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇದ್ದ ಚಾರುದತ್ತನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಬಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೊಸ್ತಿಸಲಿ ನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದ ಬಲಿಯ ಧಾನ್ಯದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾಗೂ ಹಂಸಗಳು ಹೆಕ್ಕಿ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದವು. ಉಳಿದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಬೇರೂರಿ, ಮೊಳೆದು ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಆ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ನೀರೆಯಲು ಸೇವಕರಿಲ್ಲ. ಆ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಈಗ ಕ್ರಮಿಕೇಟಿಗಳು ತಿನ್ನುತ್ತಿವೆ. ಎಂತಹ ವಿಪರ್ಯಾಸ! ದುಸ್ಥಿತಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಒದಗಿಬಂದಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಹಂಸಗಳು ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಗೆ ಸಂಕೇತವಾದರೆ, ಹುಳು-ಹುಪ್ಪಟೆಗಳು ಬಡತನದ ಸಂಕೇತ. ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆದ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕವು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 3: ದುಃಖದ ನಂತರ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಸುಖವು ತೋಚಿಸುತ್ತದೆ. ಗಾಢಾಂಧಕಾರದ ನಂತರ ಹೊಳೆಯುವ ದೀಪದಂತೆ, ಯಾವನು ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ದುರ್ದೇಶೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅಂತಹವನು ಶರೀರವಿದ್ದರೂ ಮರಣ ಹೊಂದಿ ಬದುಕಿದ್ದಂತೆ.

ವಿವರಣೆ: ನಾಯಕ ಚಾರುದತ್ತನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮಿತ್ರನಾದ ಮೈತ್ರೈಯನೊಂದಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಚಾರುದತ್ತನು ಬಹಳ ಕಾಲ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ, ಈಗ ದುಃಖದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ತಿವನಿಗೆ ಬಹಳ ಅಸಹನೀಯವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬನು ಬಹಳ ಕಾಲ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ನಂತರ ಸುಖಸ್ಥಿತಿ ತಲುಪಿದಾಗ, ಅವನಿಗೆ ಅದು ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನು ದೀಪನೋಡಿದಂತೆ. ಆದರೆ ಯಾರು ಬಹಳ ಕಾಲ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ, ದುಃಖದ ಸ್ಥಿತಿ ತಲುಪುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹವರ ಪಾಡು ದುಸ್ಥಾನವಾದುದು. ಆಗ ಅವರು ಬದುಕಿದ್ದರೂ ಸತ್ತಂತೆ. ಚಾರುದತ್ತನ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹಾಗೇ ಆಗಿದೆ. ಗುಣವಂತನೂ, ದಯಾಮಯನೂ, ದಾನಿಯೂ ಆದ ಚಾರುದತ್ತನ ಈ ವ್ಯಸನವು ದಾರುಣವಾದದ್ದು. ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆ. ಅವು ಚಕ್ರದ ಅರಗಳಂತೆ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಗ್ಯಚಕ್ರವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಬಿಳು-ಬೀಳುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಅಂಶವನ್ನು ಭಾಸನು ತನ್ನ ಬಹಳಷ್ಟು ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಉಲ್ಲೇಖ: ಗೌತಮೀಯೋಃ ಚ ೧೪೧೧ ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿಃ | - ಷೇಷ್ವರಃ |

ಶ್ಲೋಕ-4: ಯಾಚಕರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂಪತ್ತು ಕ್ಷೀಣವಾಯಿತು. ಯಾರಿಂದಲೂ ಅವಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ನಾನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಾನು ಬಹಳ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವೆನು. ಗೆಳೆಯನೇ! ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಆ ಆತ್ಮಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಗೆಳೆಯನಾದ ಮೈತ್ರೈಯನು ಚಾರುದತ್ತನ ಅಪಾರ ಸಂಪತ್ತು, ಆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ

ಸಾರಭೂತವಾಗಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕ್ಷಯಿಸಿತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ನೀಡಿದ್ದು ಹೀಗಿದೆ: ಚಾರುದತ್ತನು ದಾನವೀರ. ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಯಾಚಕರಿಗೆ ವಿಪುಲವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ನೆನಪಿರುವಂತೆ ಯಾವ ಯಾಚಕರೂ ಅವನ ಮನೆಯಿಂದ ಬರಿಗೈನಲ್ಲಿ ತೆರಳಿಲ್ಲ, ಅವಮಾನಿತರಾಗಿಲ್ಲ. ಬೇಡಿದ ಯಾಚಕರಿಗೆ ಬಹಳ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಸಂಕೃತಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗಿದೆ. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ದಾನ ನೀಡಿ ನೀಡಿ ಚಾರುದತ್ತನೇ ಬಡವನಾದದ್ದು ಅವನ ವಿಧಿಯ ದುರ್ವ್ಯವ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಅವನ ಮನದ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸ್ಥೈರ್ಯ ಉಡುಗಿಲ್ಲ. ಅವನ ಸತ್ತ್ವವು ಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಉಲ್ಲೇಖ: ಕ್ಷುಂ ಚ ದನಂ ಚ ತಥೈವ ತಿಥಿತಿ | - ಕಾರ್ಪುರಾ 1.22

ಶ್ಲೋಕ-5: ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಹಣವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು ಎಂದು ನಾನು ಚಿಂತಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಗ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ಪುನಃ ಸಂಪತ್ತು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಧನನಷ್ಟದಿಂದಾಗಿ ಸನ್ಮಿತ್ರರು ದೂರವಾದದ್ದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ: ವಿದೂಷಕನಾದ ಮೈತ್ರೇಯನು ತನ್ನ ಗೆಳೆಯ ಐಶ್ವರ್ಯವು ನಾಶವಾದ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಚಾರುದತ್ತನು ಹೇಳಿದ ಉತ್ತರವು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದುದು. ಅವನಿಗೆ ಸಂಪತ್ತು ಬರಿದಾಯಿತು ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಇಲ್ಲ. ಸಂಪತ್ತು ಎಂಬುದು ಒಬ್ಬನ ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟದ್ದು. ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾಚಕರು, ಸನ್ಮಿತ್ರರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮನೆಯಿಂದ ದೂರವಾದದ್ದು, ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಸತ್ಯಾತ್ತರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಗೆಳೆತನ ದೂರವಾಯಿತಲ್ಲ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಉದಾತ್ತ ಗುಣಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-6: ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಆ ಪುರುಷನ ಮಾತು ಬಂಭುಜನರು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಸತ್ತ್ವವು ತೀಲವಿದ್ದ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಂತೆ ಕ್ಷೀಣಿಸಿ ಅಪಡಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಕಷ್ಟಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ವೈರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಿತ್ರರು ದೂರವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆಯವರು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇವನ ಮೇಲೆ ಆರೋಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ: ಚಾರುದತ್ತನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟು ಮಾಡುವ ದುರವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತನು ಕ್ರಮೇಣ ದರಿದ್ರ ಸ್ಥಿತಿ ತಲುಪಿದಾಗ, ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸೇವಕರು, ಬಂಧುಜನರು ಅವನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ ಕೃಷ್ಣವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಂತೆ ಅವನ ಸತ್ತ್ವವು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಕಷ್ಟಗಳು ಹೆಚ್ಚಾದ್ದರಿಂದ, ಮಿತ್ರರೂ ದೂರವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯರು ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೂ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಸಗಿದರೂ, ಅದನ್ನು ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಆರೋಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಫಲಗಳು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಚಿಂತೆಗೀಡು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಶ್ಲೋಕ-7: ಸಂಪತ್ತು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೂ ಹೆಂಡತಿಯ ಜೊತೆಗಿದ್ದು, ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನಂತಹ ಮಿತ್ರನಿರುವಾಗ, ಸ್ಥಿರಸತ್ತ್ವವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿದ್ದಾಗ, ನಾನು ದರಿದ್ರರಲ್ಲಿ ದುರ್ಲಭವಾದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ.

ವಿದೂಷಕನು ದರಿದ್ರಸ್ಥಿತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿ, ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಸಾಂತ್ವನಗೈಯಲು ಯಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಚಾರುದತ್ತನು ಆತ್ಮಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದಾನಿಯಾದ ಚಾರುದತ್ತನು ಈಗ ಬಡವನಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿ, ತೊರೆದುಹೋಗಿಲ್ಲ. ಚಾರುದತ್ತನ ಗುಣ-ಸ್ವಭಾವಗಳ ಅರಿವಿದ್ದ ಅವಳು, ಅವನೊಂದಿಗೆ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾಳೆ. ಸುಖ-ದುಃಖ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮೈತ್ರೇಯನಂತಹ ಗೆಳೆಯನು ಜೊತೆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಚಾರುದತ್ತನ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವು ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ದರಿದ್ರರಲ್ಲಿ ಈ ಗುಣ ದುರ್ಲಭ. ಹೀಗಾಗಿ, ಚಾರುದತ್ತನ ಆಶಯವೇ ಅವನನ್ನು ಇಂತಹ ದುರ್ಭರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-8: ಏಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವೆ? ಓಡುತ್ತಿರುವೆ? ಏಕೆ ಓಡುತ್ತಾ ಜೀಳುತ್ತಿರುವೆ? ಪ್ರಸನ್ನವಾಗು. ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಂತುಕೋ. ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ (ಹೆಂಡತಿಯೊಳಗೆ) ಚರ್ಮದ ಚೂರಿನಂತೆ ನನ್ನ ಶರೀರವು ಕಾಪುದಿಂದ ದಹಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ: ರಾಜಸಂಸ್ಕಾರಕನ ಭಾವವೈರುಸನಾದ ಶಕಾರನು ನಾಯಕಿ

ಹಾಗೂ ಗಣಿಕೆಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವನು. 'ಶಕಾರನು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರವನ್ನು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿದ ಶಕಾರನು ಅವಳು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಕಾಮನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹತಾಶನಾಗಿರುವನು. ಅವಳು ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಕಾಮವು ಶರೀರವನ್ನೇ ಕೆಂಡದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಚರ್ಮದ ಚೂರಿನಂತೆ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೇ ಬಡಬಡಿಸಿ ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಶಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಪಹಾಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಕಾರನ ಕಾಮನಿವೇದನೆಯನ್ನು ಚರ್ಮದ ಚೂರಿಗೆ, ಕಾಮವನ್ನು ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಲಕ್ಷಣ: उपमा यत्र सादृश्यः लक्षणीः उल्लेखीति दृशोः॥

ಶ್ಲೋಕ-9: ನಿನ್ನ ಸುಕುಮಾರ ಗೆಳತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಭಯದಿಂದ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವೆ? ನೃತ್ಯಕಲೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಳಾದ ನೀನು ಹೀಗೇಕೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವೆ? ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಹುಲಿಯಂತೆ ಅವನು ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರಲು ನೀನೇಕೆ ಭಯಗೊಂಡು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳನ್ನು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರುವೆ?

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನ ಸಹಚರನಾದ ವಿಟನು ಚಕಿತಳಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಪದ್ಯವಿದು. ಕಾಮಾತುರನಾದ ಶಕಾರನು ಹುಲಿಯು ತನ್ನ ಬಲಿಪಶುವಾದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದಂತೆ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣೆಯಾದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಶಕಾರನ ಭಯದಿಂದಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಾ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಮುಂದಿನ ನೋಟವು ತಪ್ಪಿ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಚಂಚಲ ಕಣ್ಣುಗಳು ಉಳ್ಳವಳಾಗಿ, ಭಯಗ್ರಸ್ತಳಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕವಿಯು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಬಲೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪುಲೆ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಶಕಾರನ ಒತ್ತಡ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶಕಾರನನ್ನು ಹುಲಿಗೂ, ಹೆದರಿದ ನಾಯಕಿಯನ್ನು ಜಿಂಕೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-10: ನಾಯಿಗಳು ಹೆಣ್ಣು ನರಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ,

ಅವಳನ್ನು ನಾವು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವೆವು. ಕಾಲ್ಪಜ್ಜಿಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಡಾಜಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಳ ಶರೀರ ಕಂಪಿಸಿ, ಝಣತ್ತಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪಾರದರ್ಶಕ ಚರ್ಮದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯದಂತೆ ನನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ನೀನು ಸೆಳೆದಿರುವೆ.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ಗಣಿಕೆ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುವ ಪದ್ಯವಿದು. ತನ್ನನ್ನು ಹಾಗೂ ವಿಟನನ್ನು ಬೇಟೆ ನಾಯಿಗೆ, ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹೆಣ್ಣುನರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ, ತನ್ನ ರುರ್ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಜಾರುದತ್ತನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟಿರುವ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಚಿನ್ನದ ಡಾಬು ಹಾಗೂ ಕಾಲ್ಪಜ್ಜಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಶಕಾರನಿಂದ ಓಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಎದುರಾದಾಗ ಆ ಆಭರಣಗಳು ಝಣತ್ತಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕೇಳಿ ಶಕಾರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಅವನ ಹೃದಯವು ಅವಳಿಂದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕಾಮಾತುರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವಳನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆತುರದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಶಕಾರ-ವಿಟನನ್ನು ಬೇಟೆನಾಯಿಗೂ, ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಜಿಂಕೆಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-11: ಹದ್ದನ್ನು ಕಂಡ ಹಾವಿನಂತೆ ಹೆದರುತ್ತಾ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವ ಕಡೆ ನೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಇಡುತ್ತಿರುವೆ? ಗಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾನು ಹಿಡಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ನಿನ್ನನ್ನು ತಡೆಯಲು ನಾನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅಸಮರ್ಥನು.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆದರಿದ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಗಾಳಿಯಂತೆ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಳು. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವ ಕಡೆ ನೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಿರುವಳು. ಹದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದ ಹಾವು ತನ್ನ ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅವಳು ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರಲು ಶಕಾರನು ಅವಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಹತಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಾವು ಹಾಗೂ ಗಾಳಿಗೂ, ಶಕಾರನನ್ನು ಹದ್ದಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-12: ಶಿವಪಟ್ಟಣದ ಒಡೆಯನಾದ ವಾಸುದೇವನೋ, ಕುಂತಿಯ

ಮಗನಾದ ಜನಮೇಜಯನೋ? ಯಾರು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವರು? ದುಶ್ಯಾಸನನು ಸೀತೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದಂತೆ, ನಾನು ನಿನ್ನ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆದೊಯ್ಯುವೆನು.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ಕಾಮಾತುರನಾಗಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರ ನುಡಿಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ವೀರಕಾವ್ಯಗಳು-ಪುರಾಣಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಅದಲು-ಬದಲು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶಿವಪಟ್ಟಣದ ಒಡೆಯ ಶಿವ. ಆದರೆ ಶಕಾರನು ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಒಡೆಯ ವಾಸುದೇವ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕುಂತಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಪಾಂಡವರು. ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಜನಮೇಜಯ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ, ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದು ರಾವಣನಾದರೆ, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ದುಶ್ಯಾಸನನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ದುಶ್ಯಾಸನನೇ ಸೀತೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನೊಂದಿಗೆ ಕವಿಯು ಶಕಾರನನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಹಾಸ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ನಗಡಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-13: ನನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶೀಲದ ದೊಷದಿಂದಾಗಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಉತ್ತಮನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಈ ಕಾಳರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಾದಿದ್ದೇನೆ. ಭ್ರಮೆ ಕೊಂದಿದ್ದೇನೆ. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯುವತಿಯರ ಎದುರು ಹೇಳಲಾರೆನು. ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದ ರಕ್ಷಕರೇ ನನ್ನ ಈ ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿರುವರು.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಕಾರನ ಸಹಚರನಾದ ವಿಟನು ತನ್ನ ನಿರ್ಭಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಓವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವಿಟನು ಹಲವು ದುಷ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವು ಸಂಭವಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ, ಗಾಢಾಂಧಕಾರ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಕಾಳರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲು ಭಯವಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅಭಿಸಾರಿಕೆಯರಿಗೆ ಕಾದಿದ್ದಾನೆ. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಯುವತಿಯರು ಬರದೇ ಹತಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯುವತಿಯರ ಎದುರು ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸಲು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಬಹುಶಃ ದುಷ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಬಂದ ಕೆಲವರನ್ನು ಕೊಂದಿರಲೂ ಬಹುದು. ನಗರದ ಆರಕ್ಷಕ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಶಕಾರನ ಗೆಳೆತನ

ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ರಕ್ಷಕರೂ ಅವನನ್ನು ಏನೂ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ ರಕ್ಷಕರು ಅಥವಾ ಭಟರೇ ತನ್ನ ದುಷ್ಟ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಎಂದು ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-14: ಎಲೈ ಯುವತಿಯೇ! ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸು. ಆಸೆಯು ಭಂಗವಾದಾಗ ರೋಷವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೋಪಿಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಯಾವ ದುಷ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಲ್ಲ. ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವ ಹಸ್ತದಿಂದ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕಾಮಭಿಕ್ಷೆ ಯಾಚಿಸುವೆ. ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಹಾಗೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ನನ್ನ ಹಂಚಿಕೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ವಿಟನು ಅವಳಲ್ಲಿ ಅನುನಯದಿಂದ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, ತನ್ನ ಕಾಮನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವಸಂತಸೇನೆಯು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ಕುಪಿತನಾದ ವಿಟನು ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಲ್ಲ. ಕೋಪಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ವಿವೇಕ, ಸಹನೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವ ದುಷ್ಟ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಹಿಂಜರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಟನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಹೇಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳು ಮೊದಲು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ನಂತರ ವಿಟನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವಿಟನು ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಕೋಪಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಉಲ್ಲೇಖ: ತರ್ಕಿರ್ಥಾನೀರ್ಯಾಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಃ |

ಶ್ಲೋಕ-15: ನವಿಲಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯಂತೆ ಈ ಕತ್ತಿಯು ಕಪ್ಪಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವೆನು ಅಥವಾ ಸಾಯಿಸುವೆನು. ನನ್ನಂತಹ ಜನರನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದ್ದು ಸಾಕು. ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಜೀವನವೆಲ್ಲಿದೆ?

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ಕಾಮಾತುರನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹಚರ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆದರಿಸುವನು. ತನ್ನ ಹರಿತವಾದ, ಕಪ್ಪಾದ ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಅವಳ ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವೆನು ಅಥವಾ ಸಾಯಿಸಿಬಿಡುವೆನು

ಎಂದು ಆರ್ಭಟ ಮಾಡುತ್ತಾ, ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದ್ದು ಸಾಕೆನ್ನು ಎಂದು ಭರ್ತ್ಸನೆಯಿಂದ ನುಡಿಯುವನು. ತನ್ನ ಆಸೆಯನ್ನು ವಸಂತಸೇನೆಯು ಪೂರೈಸದಿದ್ದರೆ ಮರಣವು ಖಂಡಿತವೆಂದು ತಿಳಿಸುವನು. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಕಾರನ ದುರ್ವರ್ತನೆ, ಅಧಿಕಾರ ದುರುಪಯೋಗ ಹಾಗೂ ಅವನ ಕಾಮಾತುರತೆಯನ್ನು ಕವಿಯು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-16: ಇವನು ತನ್ನ ಸಕಲಾಂಗಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸುತ್ತಾ, ಭಾವವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿರುವನು. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅಪ್ರಬುದ್ಧ, ಬಾಲಿಶ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವನು. ಇವನು ಆಚಾರಹೀನನು. ಇವನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲ. ಪುರುಷರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಯಂತಿರುವನು.

ವಿವರಣೆ: ವಿಟನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶಕಾರನನ್ನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಶಕಾರನು ವಸಂತಸೇನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ರೀತಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಟನಿಗೆ ಬೇಸರ ತಂದಿದೆ. ಆಚಾರಹೀನನೂ, ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲದವನೂ ಆದ ಶಕಾರನು ಬಾಲಿಶವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾ, ವಿವೇಕರಹಿತನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಕೇವಲ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕಾಮನ ಹೊಂದಿ ಪ್ರಾಣಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವುದು ನಗೆಪಾಟಲಿಗೆ ಈಡಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 17: ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ತರುಣರ ಸಹಾಯವಿರಬೇಕು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಗಣಿಕೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೋ. ನೀನು ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟಿರುವೆ. ಎಲೈ ಮಂಗಳೇ! ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದವನು ಪ್ರಿಯನಾಗಿರಲೇ, ಅಪ್ರಿಯನಾಗಿರಲೇ ನೀನು ಉಪಚರಿಸಲೇಬೇಕು.

ಶ್ಲೋಕ-18: ಮೋಡದೊಳಗಿರುವ ಮಿಂಚಿನಂತೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಮುಸುಕು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅವಳು ಎಲ್ಲಿರುವಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಬಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಸುಗಂಧದ ವಾಸನೆ ಹಾಗೂ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ನಿನಾದದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರ-ವಿಟರಿಬ್ಬರೂ ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿರುವರು. ಅವಳು ಧರಿಸಿರುವ ಆಭರಣ ಹಾಗೂ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮೋಡಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಅವಳು ಸುಗಂಧವನ್ನು ಮೈಗೆ ಪೂಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಗಾಳಿಯು ಆ ಪರಿಮಳವನ್ನು

ಒಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಕಾಲ್ಪೆಜ್ಜೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ ವಸಂತಸೇನೆಯೂ ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಕವಿಯು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-19: ಕತ್ತಲೆಯು ತನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಗೆ ಕಷ್ಟಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿದಂತೆ, ಆಕಾಶವು ಕಾಡಿಗೆಯ ಮಳೆ ಸುರಿಸಿದಂತೆ, ದುಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾಗಿದೆ.

ವಿಟನು, ಕೃಷ್ಣವಕ್ರದ ಕಾಳರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಗಾಢಾಂಧಕಾರವು ಹೇಗಿದೆಯೆಂದರೆ, ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತವು ಎಲ್ಲರ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಗೆ ಲೇಪಿಸಿದಂತಿದೆ. ಆಕಾಶದಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಣಕಪ್ಪು ಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ಹರಿಸಿದರೂ ಏನೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ದುರ್ಜನರಿಗೆ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದು ಮೋಡ ಮುಕುರಿದ ಕರಾಳ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿದಂತೆ ಎಂದು ವಿಟನು ಕವಿಯಂತೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತೇಜ್ಜಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಸಘಾವನಾಸ್ಯಾನ್ ತನೈಷಾ ವಸ್ತುನೈವುಕಲಾನಾಗಾ||

ಶ್ಲೋಕ-20: ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ದಟ್ಟಕಾಡು-ಇವೆರಡೂ ಭಯಭೀತರಾದ ಜನರಿಗೆ, ಹೆದರಿಕೆ ಉಂಟುಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುತ್ತವೆ.

ವಿವರಣೆ: ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಪುಕ್ಕಲರಾದ ಜನರು ಕತ್ತಲೆ ಮತ್ತು ದಟ್ಟಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಲು ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದುಷ್ಟ ಜನರಿಂದ ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗುವ ಹೆದರಿಕೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹೆದರಿಸಲು, ಅನ್ಯರ ಹಣ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ದರೋಡೆಕೋರರು, ಕಳ್ಳರು, ಭಯೋತ್ಪಾದಕರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯೇ ಆಶ್ರಯ. ಹೀಗೆ ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಹಾಗೂ ಕಾಡು ನಿಜ ನಿಲಯವಾಗಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂಗತಿ.

ಶ್ಲೋಕ-21: ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ನೋಟವಿದ್ದರೂ, ಸುತ್ತಲೂ ಅಂಧಕಾರವು ಮುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಅಗಲವಾಗಿ ತೆರೆದರೂ, ಮುಚ್ಚಿದರೂ ಏನೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ-22: ವಯಸ್ಸಿನ ದರ್ಪದಿಂದ ಕುಲಪುತ್ರರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅವಮಾನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹೂವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅವಳ ಕೇಶಪಾಶವನ್ನು ನನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುವೆನು.

ಶ್ಲೋಕ-23: ನಾನು ಈ ರಮಣಿಯ ಕೂದಲು/ಜಡೆಯನ್ನು ಮುಡಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ. ನೀನೀಗ ಜೋರಾಗಿ ಕೂಗು. ಕಿರುಚು ಅಥವಾ ದೀನಳಾಗಿ ಆ ತಂಕರನನ್ನೋ, ಈಶ್ವರನನ್ನೋ ಕರೆ. ಆದರೂ ನಿನ್ನ ಮುಡಿಯನ್ನು ನಾನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ-24: ಇವಳು ರಂಗಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಕಲೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರಗಳ ಅಂತರ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಬಲ್ಲಳು. ಯಾವ ಹುಸಿ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಇವಳನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು.

ವಿವರಣೆ: ಶಕಾರನು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸೇವಕಿಯ ಮುಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವಳು ಜೋರಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಂಡಾಗ ಶಕಾರನಿಗೆ ಅವಳು ವಸಂತಸೇನೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿಟನು ಕತ್ತಲೆಯ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ವಸಂತಸೇನೆಯೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅವಳನ್ನು ಬಿಡಬಾರದೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಟನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಲಲಿತಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದವರು, ರಂಗಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರು, ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು, ವೇಷ ಮರಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು. ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ವಂಚಿಸಬಲ್ಲರು. ಹೀಗಾಗಿ ಯಾವುದೋ ಸುಳ್ಳು ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬಾರದೆಂದು ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-25: ನಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿದ ಜಾರಿಣಿಯ ಹುಡುಕುತ್ತಾ ನೀವು ಮೋಸ ಹೋದವು. ಅವಳು ತಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ಕಾಮರಹಿತಳಾಗಿ ತನ್ನ ಯೌವನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡುತ್ತಿರಲಿ

ಶ್ಲೋಕ-26: ಇವನು (ಚಾರುದತ್ತನು) ನಮ್ಮಂತಹ ಯಾಚಕರಿಂದಾಗಿ ಬಹಳ ಕೃತ ಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರಿಂದಲೂ ಅವನ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನು ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿ ಬಂದವರ ಬಾಯಾರಿಕೆ ತೀರಿಸುವ ಬರಿದಾದ ಕೆರೆಯಂತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಮಹಾತ್ಮಾಗಿಯಂತೆ ಯಾಚಕರ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು

ತೀರಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ: ವಿಟನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಚಾರುದತ್ತನ ಮಿತ್ರನಾದ ವಿದೂಷಕನನ್ನು ನೋಡಿ, ಚಾರುದತ್ತನ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಚಾರುದತ್ತ ದಾನವೀರ. ಬೇಡಿ ಬಂದ ಯಾರಿಗೂ ಬರಿಗೈನಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಪರೀತ ದಾನಗುಣದಿಂದಾಗಿ, ಸಂಪತ್ತು ಬರಿದಾಗಿ, ಯಾಚಕರಿಗೆ ಇನ್ನು ಕೊಡಲು ಹಣವಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೊರಗಿನಲ್ಲಿ ಕೃತಶರೀರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಮೊದಲಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ-ನೀರು-ಶೌರಜದ ಸರೋವರದಂತೆ ಇದ್ದನು. ಈಗ ದಾನ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ, ಬತ್ತಿದ ಕೆರೆಯಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಯಾಚಕರು ಅವರ ಮನೆಗೆ ಬರದೇ ಇಲ್ಲ. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದಾನ ಮಾಡಿದುದರ ಫಲ ಮಹಾರಾಜನಂತೆ ಇವನು ಮಹಾತ್ಮಾಗಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುಗಳೂ ಸಹ ಚಾರುದತ್ತನ ಈ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವಂತಾಗಿದೆ.

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನನ್ನು ಬತ್ತಿದ ಕೆರೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-27: ಇವಳು ನಾನು ಕೊಟ್ಟ ಅಂಗವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದುಕೊಂಡು ಬಿಳಿಯ ಮೋಡದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರಲೇಖೆಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.

ವಿವರಣೆ: ವಿಟ-ಶಕಾರರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಸಂತಸೇನೆಯು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯ ಬಳಗಡೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಗಿನ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನು ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಸೇವಕಿ ರದನಿಕೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಅಂಗವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೀಡುವನು. ಅದನ್ನು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದ ಚಾರುದತ್ತನು ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಂದ್ರನ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ರೇಖೆಯಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವಳು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಿಂದ ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮೈಕಾಂತಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರಲೇಖೆಗೂ, ಅಂಗವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೋಡಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-28: ದುಷ್ಟ ಪುರುಷರನ್ನು ರೋಷವು ಸದಾ ಬಿಡದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ

ಮೂರನೆಯ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ-1: ಈ ವೀಣೆ ಎಂಬುದು ಉತ್ಕಂಠಿತ ಹೊಂದಿದ ಹೃದಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಗೆಳತಿಯಂತೆ, ಭೋಗ್ಯವಿಷಯದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷರಹಿತ ನುಡಿಯನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಮತ್ರೇಡೆಯಲ್ಲಿ ರಸಾನುಭವ ನೀಡುವ ಕಾಂತಿಯಂತಿದೆ. ಸವಿತಿಯ ಪತಿವ್ರತೆ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನೀಡುವ ಚಿಂತೆಯಂತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ: ಕವಿಯು ಮೂರನೆಯ ಅಂಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಚಾರುದತ್ತ ಹಾಗೂ ಅವನ ಆತ್ಮಿಯ ಗೆಳೆಯ ಮೈತ್ರೇಯನ ಮೂಲಕ ವೀಣೆಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವೀಣೆ ಉತ್ಕಂಠಿತವಾದ, ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಉತ್ಕಂಠಿತ ಹೊಂದಿದ ವೃತ್ತಿಯ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಾಂತ್ವನ ನೀಡುವ ಗೆಳತಿಯಂತಿದೆ. ಭೋಗ್ಯ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳು ನಡೆದಾಗ, ಅದು ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇಮೋನ್ಮಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅವನ ಆತ್ಮೀಯ ಸಖಿ/ಕಾಂತಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದ ರಸಾನುಭವದಂತಿದೆ. ಬೇರೆ ವಾದ್ಯಗಳು ಆ ವೀಣೆಗೆ ಸವತಿಯಂತಿದ್ದು, ಸ್ವಲ್ಪ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-2: ವೀಣಾ ನಾದವು ರಾಗಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಉಚ್ಚವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ಸಮರಸದಿಂದ, ಕೂಡಿದೆ. ಗೀತೆಯು ಸ್ಫುಟವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿನಯ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗೋಡೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಕೇಳಿದರೆ, ಯುವತಿಯೊಬ್ಬಳು ಹಾಡುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-3: ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅರಸುತ್ತಾ ಅಷ್ಟಮಿಯ ಚಂದ್ರನು ಅಸ್ತಂಗತನಾದಂತೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ ಕಾಡಾನೆಯ ದಂತದ ತುದಿಯು ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ: ಚಾರುದತ್ತನು ತನ್ನ ಭವನದಿಂದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಅದನ್ನು ಅವರಿಸುತ್ತಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಗೆಳೆಯ ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ರಾಜಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅಂಧಕಾರವು ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ. ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜನಸಂಚಾರವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಡೀ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯೇ ನಿರ್ದಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಅರಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೇಮಿಗಳಂತೆ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಎಂಟನೇ ದಿನ ಚಂದ್ರನು

ಅಸ್ತಂಗತವಾಗುತ್ತಿರುವಂತೆ, ಕಾಡಾನೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದು, ಅದರ ದಂತದ ತುದಿಮಾತ್ರ ಕಾಣುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಂದ್ರನು, ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಪಕ್ರಮಾರ್ಗ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಚಾರುದತ್ತನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯನ್ನು ಕಾಡಾನೆಗೂ, ಅದರ ದಂತವನ್ನು ರಾಜಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-4: ಈ ನಿರ್ದೆಯು ನನ್ನ ಹಣೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ತಟಕ್ಕನೇ ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ದೆಯು ಅದೃಶ್ಯ ಹಾಗೂ ಚಪಲವಾದ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಸತಾಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಹಾಗೂ ವೀರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ: ನಿರ್ದೆಯಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿದೂಷಕನು ಅದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಿರ್ದೆ ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆವರಿಸಿ, ಕಣ್ಣು ಬಿಡದಂತೆ ಸತಾಯಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಿರ್ದೆಯು ಮುಪ್ಪಿನಂತೆ ತಟಕ್ಕನ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಡುಗಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಅವನ ಧೈರ್ಯ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ನಿರ್ದಾದೇವಿಗೆ ವಶನಾದ ವೃಕ್ತಿಗೆ ಸಮಯದ ಪರಿವೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ನಿರ್ದೆಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವರ.

ಶ್ಲೋಕ-5: ನನ್ನ ವಿದ್ಯಾ ಬಲದಿಂದ, ಕೈಚಳಕದಿಂದ ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಆ ಕನ್ನದೊಳಗೆ ನನ್ನ ವಿಶಾಲವಾದ ಶರೀರವು ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ವಯಸ್ಸಾದ ಹಾವು ಹೇಗೆ ಬಿಲದೊಳಗೆ ಮಲ್ಲನ ನುಸುಳುತ್ತದೋ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಈ ಕನ್ನದೊಳಗೆ ನುಸುಳುವೆನು.

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆಯ ಅಂತರಂಗ ಸಖಿಯಾದ ಮದನಿಕೆಯ ಪ್ರೇಮಿಯಾದ ಸಜ್ಜಲಕನು ಕನ್ನ ಹಾಕಲು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಕದ್ದು, ವಸಂತ ಸೇನೆಗೆ ನೀಡಿ ತನ್ನ ಗೆಳತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯದೇ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಗೆ ಕನ್ನ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ. ಕನ್ನ ಹಾಕುವ ತನ್ನ ಕೈ ಚಳಕವನ್ನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ, ಹೇಗೆ ಷೂರೆ ಬಿಡಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾವು ಬಿಲದೊಳಗೆ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ತಾನು ಕನ್ನದ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ

ಹಾವಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮಾ ಅಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ-6: ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ಮಾಡುವ ಚತುರ ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಈ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಚೌರವೆನ್ನುವರು. ವಿಶ್ವಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮೋಸ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವಿದು. ಇದು ವೀರ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕ್ರೂರ ಕೆಲಸ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ಕಳ್ಳತನವು ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದುದು. ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ದ್ರೋಣನ ಮಗನು ಪಾಂಡವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮೋಸದಿಂದಲೇ ಕೊಂದನು.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನ ಜೋರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು. ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಜಾತುರ್ಯವಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಸಜ್ಜನರು ಈ ಚತುರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡರೂ, ಇದು ವೀರ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ. ತನ್ನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಿ ಬಂದವರ ಹಕ್ಕೆಯನ್ನು ಮಾಚಬೆಕಾಗಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸ. ಸದಾ ಬೇರೆಯವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ದೀನರಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಂತ ಉದ್ಯೋಗವಾದ ಈ ಕಳ್ಳತನ ಲೇನು ಎಂದು ಸಜ್ಜಲಕನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತನ್ನ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಜ್ಜಲಕನು ಮಹಾಭಾರತದ ಸೌಪ್ತಿಕ ವರ್ಷದಿಂದ ಉದಾಹರಣೆ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕೌರವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಶವಾಗಲು, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ತನ್ನ ಮಾವಂದಿರಾದ ಕೃಪ-ಕೃತವರ್ಷರೊಂದಿಗೆ ಮಧುರಾತ್ರಿ ಪಾಂಡವರ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ಪಂಚ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಂದು ತಿಳಿದು ದ್ರೌಪದಿಯ ಐದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಂದನು. ಈ ಮೋಸ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿದನು, ಹಾಗೆಯೇ ನಾನೂ ಸಹ ಎಂದು ಸಜ್ಜಲಕನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-7: ಎಲೈ ಮನಸ್ಸೇ! ಸಾತ್ವಿಕರ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ವರ್ತಕರ ಮನೆ, ಧನಿಕರ ಮನೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಕದಿಯಲು ಸಿದ್ಧನಾದ ನನಗೆ ದುಃಖವೇಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿವೆ? ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆ ಭಾವನೆ ಬರಬಾರದಲ್ಲ.

ಶ್ಲೋಕ-8: ಗೋಚೆಯು ಶೀತಲ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತಣ್ಣಗಿದ್ದಾಗ ಕೊರೆದರೆ ಶಬ್ದವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಸಂದಿಗಳು ಸಡಿಲವಾದಾಗ ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ

ಕೊರೆಯಬಹುದು. ಈ ಭವನವು ಕ್ಷಾರದಿಂದಾಗಿ ಜೀರ್ಣ ಹೊಂದಿದೆ. ಯಾವ ಹಂಗಸರೂ ನನ್ನ ಈ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕೆಲಸ ನೋಡದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-9: ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯಲಿ? ಸಿಂಹದ ಮುಖದಂತೆಯೋ, ಮೂರ್ಖ ಚಂದ್ರನೋ ಮೋಸಳೆಯ ಮುಖದಂತೆಯೋ? ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರನಂತೆಯೋ? ಹುಲಿ ಮುಖದಂತೆಯೋ? ತ್ರಿಕೋನವೋ? ಚೌಕಾಕಾರವೋ? ಅನೆಯ ಮುಖವೋ? ಯಾವ ರೀತಿಯ ಕನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದುದು? ನನ್ನ ಈ ಚೋರ ವೃತ್ತಿಯ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡುವಂತೆ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-10: ಈ ದಿನ ನಾನು ರಾತ್ರಿ ಗೋಚೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಕನ್ನವು ಬಹಳ ಸುಲಭದಿಂದ ಒಂದೇ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸ್ಫಲವಾಯಿತು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈ ಕನ್ನವನ್ನು ನೋಡಿದ ಜನರು ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ಖಿನ್ನರಾಗುವರು. ಶತ್ರುಗಳು ವೇಶ್ಯಾಗಣದವರು ನನ್ನ ಈ ದೋಷವನ್ನು ನೋಡಿ, ಚಾತುರ್ಯದ ಕೆಲಸವೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವರು.

ಶ್ಲೋಕ-11: ನಾನು ಚತುರನಂತೆ, ಹಾರುವ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಕ್ಕನಂತೆ, ಓಟದಲ್ಲಿ ತೋಳದಂತೆ, ನೋಟದಲ್ಲಿ ಹದ್ದಿನಂತೆ, ತೆವಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ ಹಾವಿನಂತೆ, ಮನುಷ್ಯನ ನಿರ್ದಯಂತೆ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ಭಾಷೆ ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯಂತೆ, ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪದಂತೆ, ಬಣ್ಣ ಹಾಗೂ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಯಿಯಂತೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೋಣಿಯಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವೆನು.

ಶ್ಲೋಕ-12: ಇವನು ಮನೆಯನ್ನು ಮಾರಿ ತನ್ನ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ನೀಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು ಆದರೆ ತನ್ನ ಜನ್ಮ ಭೂಮಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ (ತನ್ನ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳದ (ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ) ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವನು.

ಶ್ಲೋಕ-13: ನಿರ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಇವನ ಶ್ವಾಸವು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಒಂದ ರೀತಿಯ ಏರಿಳಿತದಿಂದಿದ್ದ ಹಾಗೂ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿದೆ. ದೇಹದ ಸಂಧಿ ಭಾಗಗಳು ನೀಳವಾಗಿದೆ. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಗಳು ಮುಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಢ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವನು. ಇವನು ನಿರ್ದ ಬಂದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದೀಪಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ: ಭಾಸನು ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಢ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ವಿದೂಷಕನ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತಿ ವಿದೂಷಕನು ಸಹಜವಾದ, ರೋಗ ರಹಿತವಾದ ನಿದ್ರೆಯಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ-14: ನನ್ನ ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಹಾಗೂ ಯೌವನಕ್ಕೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ದಾರುಣವಾದ ಚೋರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ನಿಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನಿಗೆ ತಾನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಚೋರ ಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಾಚಿಕೆ ಹಾಗೂ ಹೇಸಿಗೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಯೌವನವನ್ನು ನಿಂದಿಸಿದುದರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-15: ಸತ್ಯವನ್ನು ಯಾರು ನಂಬುತ್ತಾರೆ? ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವೇ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನ ಗೆಳತಿ ರದನಿಕೆಯನ್ನು ವಸಂತ ಸೇನೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕದಿಯಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದೆ. ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅವನು ಕಳ್ಳನಲ್ಲ, ಆದರೆ ಅವನ ಮಾತನ್ನು ಯಾರೂ ನಂಬುತ್ತಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಡುಬಡತನವೆಂಬುದು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಶಾಪ. ಬಡವರು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಾಗಿದ್ದರೂ, ಬೇರೆಯವರು, ಶ್ರೀಮಂತರು ಪೋಲೀಸರು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಪಡುತ್ತಾರೆ. 'ಅನಿಷ್ಟಕ್ಕೆಲ್ಲ ಶನೈಶ್ಚರ' ಎಂಬಂತೆ ಬಡವನನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ಲೋಕ-16: ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ನನ್ನೊಂದಿಗಿದ್ದು ದೈನಂದಿನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ನಂಬುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಕಲೆಯನ್ನೇ ಜೀವನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ, ಮೋಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾದ ಜನರ ಮಾತನ್ನು ಯಾರು ನಂಬಿಯಾರು?

ವಿವರಣೆ: ವಿದೂಷಕನು ನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕನವರಿಸುತ್ತಾ, ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಒಡವೆ ಗಂಟು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಜ್ಜಲಕನಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದನು. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದ ಮೇಲೆ ಚಾರುದತ್ತನು ಒಡವೆ ಗಂಟನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ.

ಹೌಹಾರಿದ ವಿದೂಷಕನು ನಾಯಕನಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು ಎಂದು ವಾದಿಸಿದನು. ಈ ವಾದದಿಂದಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನೇ ಕಳ್ಳನೆಂದು ಜನರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿದೂಷಕನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕಲೆಯನ್ನೇ ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ವಸಂತಸೇನೆ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಯಾಳು ಎಂದು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ವಿದೂಷಕನೂ ಸಹ ಏನಾದರೂ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಿರಬಹುದೇ, ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳ ಆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಮೋಸ ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದೇ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-17: ನಾನು ಹಣವಿಲ್ಲದೇ ದುರ್ದೈವಿಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಧನದ ಅನುಕಂಪಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಇದು ಪುರುಷನು ಹೆಣ್ಣಾಗಿ, ಹೆಣ್ಣು ಪುರುಷನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದಂತೆ.

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆಯು ತನ್ನ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದಳು. ಅವನು ಆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ವಿದೂಷಕನಿಗೆ ನೀಡಿದ್ದನು. ವಿದೂಷಕನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜಲಕನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ವಸಂತ ಸೇನೆಯು ಪುನಃ ಬಂದು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತಾಗ ಏನು ನೀಡಬೇಕೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿದೂಷಕನಿಂದ ತಿಳಿದ ಚಾರುದತ್ತನ ಹೆಂಡತಿ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಮುತ್ತಿನ ಸರವನ್ನು ನೀಡಿ, ಚಾರುದತ್ತನು ಋಣಮುಕ್ತನಾಗಲು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದ ಚಾರುದತ್ತನು ತಾನು ಬಡವನಾಗಿ, ವಿಧಿ ದುರ್ವಿಲಾಸದಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೈ ಚಾಚಿ ಬೇಕಾಯಿತಲ್ಲ ಎಂದು ಮರುಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಗಂಡಾದವನು ಬಯಸಿ ಹೆಣ್ಣಾದಂತೆ ಅಬಲೆಯಾದ ಹೆಣ್ಣು, ಗಂಡಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತನಾದಂತೆ.

ಶ್ಲೋಕ-18: ನನ್ನಲ್ಲಿ ಹಣದ ವಿಷಯದ ಮನೋರಥವೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೈಗೂಡಲಿ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಮಾನರಕ್ಷಣೆಯ ಕರ್ತವ್ಯವು ನನ್ನನ್ನು ಎಳೆಯದಿರಲಿ ಅನುಚಿತವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲಿ ಅಯ್ಯೋ! ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬಡವನಾದರೆ ಎಂತಹ ದುಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುವುದು?

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆ ನೀಡಿರುವ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳನಿಗೆ ನೀಡಿದ

ವಿದೂಷಕನ ಅನಾಹುತದಿಂದಾಗಿ, ಚಾರುದತ್ತನು ಋಣಮುಕ್ತನಾಗುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವನ್ನು ಬದಲಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲೇ ಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯ ಸ್ಥಿತಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ದುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದಾದರೂ ವಿಪುಲ ಸಂಪತ್ತು ಬಂದು ತನ್ನ ಧನದ ವಿಷಯದ ಆಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೂಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ತಾನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಹಾಗೂ ಕರ್ತವ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಅಡಕತ್ತರಿಯಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವುಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಪಾರಾಗುವುದು ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ಜನಿಸಿದರೂ, ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಇದೀಗ ಅವರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ, ಅ ಬಡತನದ ಬೇಗ ಹೇಗೆ ಜನರನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕಿಡು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ-19: ಅವಳು ಯಾವ ಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಳೋ ಅದೇ ಮಹತ್ತರವಾದ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಈ ಅಪರೂಪದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ನೀಡು.

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆಯು ಕೆಲವು ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಚಾರುದತ್ತನಲ್ಲಿ ಇಡುಗಂಟಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಅದು ಕಳ್ಳನ ಪಾಲಾದ ಮೇಲೆ ಚಾರುದತ್ತನ ಹೆಂಡತಿ ತನ್ನ ಅಮೂಲ್ಯ ಮುತ್ತಿನಹಾರವನ್ನೇ, ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಕೊಡಲು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ವಿದೂಷಕನು ಅಲ್ಲ ಮೌಲ್ಯದ ಚಿನ್ನದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಮುತ್ತಿನಹಾರವನ್ನು ಏಕೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಚಾರುದತ್ತನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ವಸಂತಸೇನೆಯು ಯಾವ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಚಾರುದತ್ತನಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಸವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳೋ, ಆ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಆಭರಣಗಳು ಎಷ್ಟು ಮೌಲ್ಯದ್ದಾದರೂ ಪರವಾಗಿಲ್ಲ. ಅವಳಿಗೆ ನೀಡಲೇಬೇಕು ಇದು ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎಂದು ಮೈತ್ರೇಯನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮೂರನೇ ಅಂಕವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ

ಶ್ಲೋಕ-1: ನಾನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಭಯದಿಂದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವೆನು. ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಾಗ ಇಣುಕುವ ಮಲಿನ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಭಯದಿಂದ ಇರುವೆ.

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆಯು ಸೇವಕಿಯಾದ ಮದನಿಕೆಯ ಪ್ರೇಮಿಯಾದ ಸಜ್ಜಲಕನು ತಿಳಿಯದೇ ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಗೆ ಕನ್ನ ಹಾಕಿದ್ದನು. ವಸಂತಸೇನೆಯು ತನ್ನ ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನು ಚಾರುದತ್ತನಲ್ಲಿ ಇಡುಗಂಟನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕದ್ದ ಸಜ್ಜಲಕನು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು. ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಆರಕ್ಷಕರಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆಂಬ ಭಯವೂ ಇತ್ತು. ಅವನಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಕತ್ತಲೆ ಭಯ ತಂದಿದ್ದವು. ಈಗ ಬೆಳಗಾದಾಗ, ಪುನಃ ರಕ್ಷಕ ಭಟರಿಂದ ಸಿಲುಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಥರಥರ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತನ್ನನ್ನು ಮಲಿನಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಕಲೆಗಳಿರುವಂತೆ, ಕಳ್ಳತನವು ಅವನಿಗೆ ದೋಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರವಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 2: ಈ ಆಭರಣಗಳು ನಿನ್ನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಯೋಗ್ಯ ಅಲಂಕಾರದಂತಿದೆ. ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯೋಸ್ಕರ ತಪ್ಪದೇ ನೀ ಇದನ್ನು ಧರಿಸು.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ತಾನು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಿಂದ ಕದ್ದ ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತ್ರಿಯತಮೆ ಮದನಿಕೆಗೆ ನೀಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅವು ವಸಂತಸೇನೆಯ ಆಭರಣಗಳೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ತಾನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಕ್ಕಸಾಲಿನಿಂದ ಅವಳ ದೇಹಕ್ಕೊಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡಿಸಿತಂದಿದ್ದು ಎಂದು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮದನಿಕೆಯು ಅವನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪ್ರೇಮಿಯು ತನ್ನ ತ್ರಿಯತಮೆಯ ಮನವೊಲಿಸಲು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಶ್ಲೋಕ 3: ವಿಷಾದದಿಂದ ನಿನ್ನ ಅರಳಿದ ಕಣ್ಣುಗಳು ನೋಟದಿಂದ ಕೂಡಿ,
(ಬೇಟೆಗಾರನ) ಬಾಣ ನಾಟದ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವೆ. ಆದರೆ ಹೆದರುವುದರ
ಜೊತೆಗೆ ಅನುಕಂಪವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿರುವೆ.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಿಂದ ಕದ್ದುತಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು
ಮದನಿಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಅವಳು ಆಭರಣಗಳು ತನ್ನ ಒಡತಿಯೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ
ಕಂಡುಹಿಡಿಯುತ್ತಾಳೆ. ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಏಕೆ ಅಂತಹ
ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ್ದಾನೆಂದು ಭೇಡಿಸಿ, ನಂತರ 'ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವ
ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚಾರುದತ್ತನಿಗೆ ಏನೂ ಅಪಾಯ ಮಾಡಿಲ್ಲ ತಾನೇ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ,
ಮುಂದೆ ಒದಗುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ
ಅವಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಜ್ಜಲಕನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ದುಃಖದಿಂದಲೂ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದಲೂ
ಅವಳು ಚಂಚಲ ನೋಟವುಳ್ಳವಳಾಗಿ, ಬೇಟೆಗಾರನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾದ ಬೆದರಿದ
ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಜ್ಜಲಕನ ಮೇಲೆ ಅವಳಿಗೆ ಮರುಕವಿದೆ.
ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ಕಾತರಗೊಂಡ ಜಿಂಕೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ
ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 4: ನಾನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಿಯಾದ ಉನ್ನತ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ
ಏನಾದರೂ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬಿದ್ದು, ಈ ದುಷ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ.
ಮನ್ನಣನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ನಾನು ಈ ನನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೇಗೆ ರಕ್ಷಿಸಲಿ?
ಗೆಳೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ, ಹೇಳುತ್ತಾ, ಇವ್ಯಾರನ್ನೋ ಹಿಡಿದಿರುವ ನೀನು.

ವಿವರಣೆ: ಮದನಿಕೆಯು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಸಜ್ಜಲಕನು ಮಾಡಿದ
ದುಷ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು, ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತನ್ನ ಒಡತಿಗೆ
ತಿಳಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ವಸಂತಸೇನೆಯು
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಸಜ್ಜಲಕನು ತಾನು ಮದನಿಕೆಗೋಸ್ಕರ, ಅವಳನ್ನು ವಸಂತಸೇನೆಯ
ಹಸ್ತದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಈ ದುಷ್ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೇನೆ. ತನ್ನದು ಉತ್ತಮ
ಕುಲ. ಆ ಕುಲದ ಭಾಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಪರಮಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ
ಅವಳ ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಿ ಮದನನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದೇನೆ
ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮದನಿಕೆಯು ತನ್ನ ಅಕಾರ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಅವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ

ಬೇರೊಬ್ಬನನ್ನು ಬಯಸಿದ್ದಾಳೋ ಎಂದು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಈ
ವಿಷಯವನ್ನು ನಿವೇದನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಒಬ್ಬ
ಪ್ರೇಮಿಯ ಮನಸ್ಸಿ, ಹಾಗೂ ಹತಾಶಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಶ್ಲೋಕ 5: ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಯಾವ ಮರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೊಂಬೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು
ತರಿದಿದ್ದನೋ ಈಗ ನರಳಿಗೋಸ್ಕರ ಅದೇ ಮರವನ್ನು ಈ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ
ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿರುವೆ.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ಚಾರುದತ್ತನ ಮನೆಯಿಂದ ಕದ್ದುತಂದ ಆಭರಣಗಳು
ವಸಂತಸೇನೆಯದು ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:
ವಸಂತಸೇನೆಯು ಸಜ್ಜಲಕ ಹಾಗೂ ಮದನಿಕೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದ್ದನು. ಭಾರೀ
ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವಂತೆ ವಸಂತಸೇನೆಯ
ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಅವಳು ಧರಿಸಿದ್ದ ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳು
ಮರದಲ್ಲಿ ಬಿರಿದಿರುವ ಎಲೆಗಳಂತೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ತರಿದರೆ ಮರವು ಬೋಳಾಗಿರುತ್ತದೆ.
ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಜನರು ಅದೇ ಮರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದಂತೆ, ಸಜ್ಜಲಕನು ಪುನಃ
ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ವಸಂತಸೇನೆಯನ್ನು ಮರಕ್ಕೂ, ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಎಲೆಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ
ಉಪಮಾಲಂಕಾರ.

ಶ್ಲೋಕ 6: ಅವಳು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಗತಿಯಿಂದ ನೋಡಿ, ಬೆದರಿಕೆ,
ಭ್ರಮೆಗಳಿಂದ ನನ್ನ ಸಮೀಪ ಬಂದು ನಿಂತಾಗ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ
ದೋಷದಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರುವಾಗ ಅವನು ಜಗತ್ತಿನ
ಎಲ್ಲಾ ಜನರನ್ನು ಸಂದೇಹಿಸಿದಂತೆ.

ವಿವರಣೆ: ಸಜ್ಜಲಕನು ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿ, ಆ ಅಂಶವು ಮದನಿಕೆಯ ಅರಿವಿಗೆ
ಬಂದ ತಕ್ಷಣ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂದೇಹಿಸುವ ಹಾಗಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸೂರ್ಯೋದಯದಲ್ಲಿ,
ಆ ವೇಷದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಸಜ್ಜಲಕನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅವನ ಸಮೀಪ ಬಂದರೆ,
ಅವನಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ. ತನ್ನಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುವ ಕಾರಣ ಎಲ್ಲರ
ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನುಮಾನ ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ

ಉಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಅವನಲ್ಲಿ ಅಳುಕಿದ್ದು, ಹೆದರಿ ತನ್ನ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂದೇಹಿಸುವಂತಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತನ್ನನ್ನು ಶಂಕೆಯಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಕ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರ.

ಲಕ್ಷಣ: ತ್ರಿಕಿರಗ್ನಾನಾಗ್ರಾಸಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸಾಗ್ರಾನ್ಯವಿಶೇಷಃ |

ಶ್ಲೋಕ 7: ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಆಪತ್ತಿನ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ನನಗೆ ಅವಳಿಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅವನಿಂದಾಗಲೀ ಆಪತ್ತೇ ಉಂಟಾಗುವುದು.

ವಿವರಣೆ: ವಸಂತಸೇನೆಯು ಈ ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜಲಕನು ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಯಾದ ಮದನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಕಂಡು, ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಸಜ್ಜಲಕನು ತಾನು ಹೇಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಒಂದು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಉಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅವನು ವಸಂತಸೇನೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಏನಾದರೂ ತೊಂದರೆ ಉಂಟಾಗಬೇಕು. ಅವಳು ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಇವನು ಸಹಾಯಹಸ್ತ ನೀಡಬಹುದು. ಅವಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುವ ಬದಲು ಅವಳ ಮಿತ್ರರು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಆಪತ್ತು ಏಕೆ ಉಂಟಾಗಬಾರದು ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ವಿವರಣೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳು ನಾಂದೀ

ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಮೊದಲಿಗೆ ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಾಂದೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ನಾಟಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ಪೀಠಿಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಲವಾರು ಸಂಗತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಅವಕ್ಕೆ 'ಪೂರ್ವರಂಗ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ವಾದ್ಯಗಾರರು ವೀಣೆ, ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಶ್ರುತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಂಗಮೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ 22 ಅಂಗಗಳಿವೆ. 'ಪೂರ್ವರಂಗ' ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆ. ಇದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಂದೀ ಅಥವಾ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಲವಾರು ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಂದಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆತನ ಅತಿವಿಸರಣಾ ಎಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವರಂಗದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಮುಗಿದಿವೆ ಎಂದು ನಾವು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಈ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆ: ಆಶೀರ್ವಾದ, ನಮಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ. ಈ ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ರಾಜರು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

आशीर्वचनसंयुक्ता सृतिः यस्मात् प्रयुज्यते |
देवद्विजगृहपादीनां तस्मान्नादीति कीर्तिता ||

ಈ ನಾಂದೀ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕಾರ ಅಥವಾ ಕವಿಯು ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪೂರ್ವರಂಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವಿದು. ನಾಟಕವು ಅಡ್ಡಿ-ಆತಂಕಗಳಲ್ಲದೇ ನಡೆಯಲಿ ಎಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ರಚನಕಾರನಾದ ಭರತಮುನಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

यथाप्यङ्गानि भूयांसि पूर्वङ्गस्य नाटके |
तथाप्यवश्यं कर्तव्या नान्दी विष्णोपशान्तये ||
ನಾಂದೀ ಪದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಹೀಗಿದೆ: (1) नन्दन्ति देवताः अस्याम्

(ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ ಅದು ನಾಂದೀ. (2) ನಾಂದಿ: ಆನಂದ: ತಸ್ಯಾ ಇಯ ನಾಂದೀ (ನಂದಿ ಎಂದರೆ ಆನಂದ. ಅದರಿಂದ ಆನಂದವಾಗುವುದು). (3) ನಂದಯತಿ ದೈವತಾದೀನ್ ಇತಿ ನಾಂದೀ (ದೇವತೆಗಳು ಮುಂತಾದವರು ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಾಂದೀ ಪದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಶಿವನು ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನೃತ್ಯಮಾಡಿದನಂತೆ. ನಂತರ ಎಲ್ಲಾ ರಂಗಪೂಜೆಗಳೂ 'ನಾಂದೀ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದವು. ನಾಂದಿಯಿಂದ ನಾಟಕಕಾರ, ಕವಿ, ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ನಂದಂತಿ ಕಾವ್ಯಾನಿ ಕವೀಂದ್ರವರ್ಗಾ: ಕುಶೀಲವಾ: ಪರಿಷದಶ್ಚ ಸಂತ: |
ಯಸ್ಮಾದಿಯ ಸಚನಸಿನ್ಧುಹಂಸೀ ತಸ್ಮಾದಿಯ ಕಥಿತೇಹ ನಾಂದೀ ||

ಈ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ 4, 8, 12, 16, 32 ಪದಗಳರಬೇಕೆಂದು ರೂಢಿ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಬರೆದಿರುವ ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲಾ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಬರುವ ನಾಂದೀ ಪದ್ಯಕ್ಕೆ 'ಪತ್ರಾವಲೀ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಬಗೆಯ ನಾಂದಿಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೇಷ ಅಥವಾ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಥಾವಸ್ತು ಸೂಚನೆ ಇದೆ.

ಯಸ್ಯಾಂ ಬೀಜಸ್ಯ ವಿಯಾಸೋ ಹ್ಯಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ವಸ್ತುನ: |

ಇಲೇಷಿಣ ವಾ ಸಮಾಸೋಕ್ತಿಯಾ ನಾಂದೀ ಪತ್ರಾವಲೀ ತು ಸಾ || (ನಾಟ್ಯದರ್ಶನ)

ಸೂತ್ರಧಾರ:

ಸೂತ್ರಧಾರನೆಂದರೆ ರೂಪಕದ ನಿರ್ದೇಶಕ ಅಥವಾ ಆ ರೂಪಕದ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತವನು. ರೂಪಕದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥಾಪಕ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ. ನಾಟ್ಯ ಉಪಕರಣಗಳಿಗೆ, ರೂಪಕದ ಮುಖ್ಯ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೂ ಸೂತ್ರ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಯಾರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವನೋ ಅವನೇ ಸೂತ್ರಧಾರ. ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳ ನಾಟಕದ ಕವಿಯ ಆಶ್ರಿತರಾಜನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಮುಖ್ಯದೃಶ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸೂತ್ರಧಾರನ ಲಕ್ಷಣ ಹೀಗಿದೆ.

ನಾಟ್ಯೋಪಕರಣಾದಿನಿ ಸೂತ್ರಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ |
ಸೂತ್ರಂ ಧಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥೈ ಸೂತ್ರಧಾರೋನಿಗದಂತೇ ||

ವರ್ತನೀಯತಯಾ ಸೂತ್ರಂ ಪ್ರಥಮಂ ಯೇನ ಸೂಚ್ಯತೇ |

ರತ್ನಭೂಮಿ ಸಮಾಕ್ರಮ್ಯ ಸೂತ್ರಧಾರ: ಸ ಉಚ್ಯತೇ || ಸಂಗ್ರಹಿತಸರ್ವಸ್ವ

ಮಾತೃಗುಪ್ತಾಪಾಯುರ್ವರು ಸೂತ್ರಧಾರನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಚತುರತೋ... ಸೂತ್ರಧಾರೋನಿಧೀಯತೇ |

ಅರ್ಥ: ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ. ಅನೇಕ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಶಾರದ. ವೇಷಭೂಷಣ, ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು. ನಾಗರಿಕರನ್ನು ರಂಜಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ. ಹಲವು ರೀತಿಯ ನಡಿಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ನವರಸ ಭಾವಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು. ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲ. ಲಲಿತಕಲಾ ವಿಶಾರದ, ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣ, ಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತ, ಆಯಾಯ ಗೀತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಾಳ-ಲಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಭಾವನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಾಟ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. ಮತ್ತು ನಟರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ಸೂತ್ರಧಾರ.

ಸ್ಥಾಪನಾ:

ಸ್ಥಾಪನಾ, ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ಮತ್ತು ಆಮುಖ್ಯಮ್ - ಇವು ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಸ್ಥಾಪನಾ. ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ನಾಟಕದ ವಸ್ತುವಿನ ಅಡಿಪಾಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯು ಕಾಳಿದಾಸ ಮತ್ತು ನಂತರ ಬಂದ ನಾಟಕಕಾರರ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ.

ದಶರೂಪಕವು ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಇಂದಿದೆ:

ಸೂತ್ರಧಾರೋ ನಟೀ ಭೂತೇ ಮಾರಿಷಿ ವಾ ವಿದುಷಕಂ |

ಸ್ವಕಾರ್ಯ ಪ್ರಸ್ತುತಾಕ್ಷೇಪಿ ಚಿತ್ರೋಕ್ತಯಾ ಯತದಾಮುಖಂ || ಪ್ರಸ್ತಾವನಾ ವಾ ||

ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ನಾಟಕದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡುವ

I Act of Charudattam

Verse 1: The stage manager recites this verse while speaking with his wife. His wife is performing a vow called Abhirupapati. Hence he is trying to invite a suitable brahmin. She has prepared savouries made out of Ghee, Jaggery and curds for offering to that Brahmin and she has prepared hot spicy items made out of vegetables. He is also ready to offer coins as charity. But he is worried as he is not getting suitable Brahmin. The Stage Manager is worried if he invites Maitreya, friend of Charudatta as the latter may decline his offer.

Verse 2: Fortunately when I threw the grains offered at oblations to Egret birds they were quite happy. The remaining grains have germinated and grown as plants. Today those plants have been eaten by insects and worms.

These words are told by Charudatta to his friend Maitreya and attendant Radanika. Once upon a time Charudatta was extremely rich. He became poor by his act of excessive charity. Charudatta who had interest in righteous activities, was offering grains around his house. The grains which were strewn at threshold were eaten by Egrets and Swans. Remaining grains germinated and grew as sapplings. But today there are no attendants for watering those sapplings. Now they are eaten by insects and worms. What a calamity! Charudatta is suffering from distress.

ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಟ ಅಥವಾ ಸಹಾಯಕ ನಟಿಯೊಂದಿಗೆ ಹಾಸ್ಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವುದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೂಡ. ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ:

प्रसाध रङ्गं विधिवत् कवेर्नाम च कीरयेत्।

प्रसाधना ततः कृषात् काव्यप्रशंसाप्रायाः॥

ಆದರೆ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಭಾಸನ 'ತ್ರಿವೇಂದ್ರಂ' ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿಲ್ಲ.

ಭರತವಾಕ್ಯ:

ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಕೊನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಭರತವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭರತವಾಕ್ಯವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ರಾಜನ ಅಭ್ಯುದಯ, ಪ್ರಜೆಗಳ-ದೇಶದ ಹಿತವನ್ನು ಕೋರಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಭರತಮುನಿಗೆ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಈ ಭರತವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಾಟಕಕಾರರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಭರತರೆಂದರೆ ಶೈಲೂಷರು ಅಥವಾ ನಟರೆಂದು ಅರ್ಥ. ನಾಟಕದ ಭರತರು ಅಥವಾ ನಟರೆಲ್ಲರೂ ಆ ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಒಕ್ಕೊರಲಿನಿಂದ ಹೇಳುವ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ರೂಪದ ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ 'ಭರತವಾಕ್ಯ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ. ಆದರೆ ಈ ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಭರತಮುನಿಗೆ ಅಥವಾ ನಟರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಲಾಗಿದೆ.

Here Egret birds and Swans are symbolic of richness while insects and worms are symbolic of poverty. This verse denotes the pitiable condition of Charudatta through a metaphor or Rupakaalankara.

Verse 3: Charudatta, hero of the drama is sharing his pitiable condition with his friend Maitreya. Charudatta had enjoyed happiness for longtime and now suffering from poverty. This situation has become unbearable for him. If a person suffers a bad state along time and then experiences a good time, it would bring him happiness. But if a person having experienced joy for a long time and if he is driven to poor state suddenly then his life became miserable. They are more dead than alive. Charudatta also experiencing, compassionate and charitable person. Now owing to his excessive act of charity of happiness and misery were like two spokes of a turning wheel. They are like the cycles of fortune and misfortune in life. Dramatist Bhasa has used this illustration in many of his dramas.

Eg: नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनोमिक्रमेण - मेघदूतं।

Verse 4: Maitreya gives a reply as to how the rich property of Charudatta was reduced to null and void. Charudatta was a man of great generosity. He has donated for petitioners abundantly. As for his memory goes, no supplicant, he returned with an empty hand from Charudatta's house. Charudatta is satisfied for offering invaluable gifts to supplicants. But it is the reversal of fate that he

was reduced to poverty by his charitable act. Even then his confidence has not reduced in the heart of hearts and his aplomb is very strong.

Ref: हूतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति।-कर्णभारम् : 1.22

Verse 5: Charudatta replied to a question by his friend Maitreya regarding the loss of former's wealth Charudatta is not worried as his wealth became empty. The wealth belongs to one's fortune. It comes over a period of time. But he is worried as his intimate friends and supplicants parted away when poverty struck him. He is in pensive mood as he could not offer charity to suitable persons and lost friendship of good people. This verse reflects the sublime qualities of Charudatta.

Verse 6: Charudatta depicts the ill effects of poverty in one's life in this verse. Once a richman becomes poor, attendants and relatives does not hear his words or advices. His essence reduces like the digits of Fullmoon during the following days. He becomes an object of ridicule. Although he does not have enemies, friends part away owing to his poverty although others commit a mistake or sins that same would be superimposed on him. Thus the effects of poverty drives away to a bundle of woes.

Verse 7: Jester or Vidushaka having described the state of poverty tries to console charudatta in his verse. Although Charudatta has become poor, his wife has not deserted him as she is aware of his noble qualities and good nature. Maitreya who

had shared the happiness and unhappiness times of Charudatta is staying with the latter. Moreover, Charudatta has not lost his self confidence. Poor people lack this rare quality of self confidence. Thus the hope of Charudatta has protected him even in his miserable state.

Verse 8: Shakara who is a police commissioner of City is chasing the heroine and courtesan Vasantasena and reciting this verse. Shakara tells 'Sakara' for Shakara and Na kara for Nakara and hence the name Shakara being fascinated by Vasantasena's beauty is following her with passion everywhere. He pleads her to show mercy on him and narrates his love for her. His passion is burning his body like a piece of leather fallen on charcoal. He is becoming an object of ridicule for expressing his passion towards Vasantasena. As the leather piece is compared to passion and fire of passion to burning charcoal, this is simile or उपमावर्तकम्.

Definition: उपाय यत्र शब्दस्य तस्याः उद्गतिं द्याः ।

Verse 9: This verse is uttered by Vitha who is a companion of Samsthanaka or Shakara. Shakara puffed up by passion is chasing Vasantasena just as a tiger chasing a deer, its prey. Vasantasena who is an expert dancer is running away with faulty steps, terror stricken by Shakara's chase. The poet depicts Vasantasena as a distraught deer running away with fleeting eyes and in all fear. This poem reflects the official power and pressure of Shakara

on a helpless lady. As Shakara is compared to a tiger and Vasantasena to a deer there is simile or "Upamalankara" here.

Verse 10: Shakara recites this verse, while chasing Vasantasena. He compares himself and his companion to hunting dogs and Vasantasena for a female jaekal and substantiates his lovely behaviour. Vasantasena hails decorated herself with gold ornaments while proceeding to Charudatta's house, her beloved. Shakara is thrilled to hear the jingling sound of her anklets while she is running away from him. He is drawn by her and out of passion has lost his discretion. He is in a hurry to abduct her. The poet has compared Shakara and his friend to hunting dogs and Vasantasena to deer and hence figure of speech is simile or Upamalankara.

Verse 11: Vasantasena is moving like a wind as she is being chased by Shakara. She is placing hundred steps in place of one step owing to fear. She is moving fast like a snake trying to escape from the attack of an eagle. Shakara is incapable of catching Vasantasena. Vasantasena has been compared to snake and wind while Shakara has been compared to eagle and have there is Upamalankara in this verse.

Verse 12: Shakara is reciting this verse while following Vasantasena. In the process, while replacing Sakara with Shakara he changes the names of Characters of mythology and love. For instance Lord of Corpse World is Shiva. But he

mistakes for Lord Vasudeva. Kunti's sons are Pandavas, but one among them is Janamejaya is his statement. Although Ravana abducted Sita in the Ramayana, while Dushyasana molested Draupadi in the Mahabharata, Shakara in confusion tells that Dushyasana abducted Sita. Bhasa creates Shakara as a clown in this drama. and readers are plunged into laughter by the acts of Shakara.

Verse 13: While Shakara is following Vasantasena his companion Vita describes his fearless nature in this verse. As Vita is engaged in somewicked acts, he is not afraid of immensity of darkness or days during new moon or Amavasya. He is waiting for courtesans. He is in delusion and frustrated as he did meet them. He is afraid of having these in the presence of those courtesans. Perhaps he might have killed some people who opposed his way. As he is the friend of Shakara who is a police commissioner, nobody dared to challenge him. He makes a darely boast that remaining policemen are an eye witness to all his misdeeds.

Verse 14: Although Shakara is chasing Vasantasena during night, Vita is expressing his passion towards her. If Vasantasena does not heed to his request he may harm her also. People who are in fits of anger and rage, loose their patience and discrimination. Vita does not hesitate to kill Vasantasena, if latter refuses his offer. Hence she tries to protect herself in the immensity of darkness. As Vita compares himself to an

angryman in a general way there is "Arthantara nyasa Alankara".

उक्तिरर्थान्तरन्यासः स्यात् सामान्यविशेषयोः॥

Verse 15: Shakara over powered by a passion substantiates the statement of his companion and recites this verse. He threatens her by saying that he may cut off or blow away her head of kill her and tells her not to enrage him. He issues a death ultimate in case she fails to fulfill his desire. The poet has described the wicked behaviour, of Shakara his passion and misuse of power.

Verse 16: Vita is blaming his boss Shakara internally Vita is tired of Shakaras pranks towards Vasantasena. Shakara who has no sense of decency, no talent is acting like a child loosing, sense of discretion has become a laughing stock in the eyes of society. He is behaving like an animal which is eager to fulfill its basic instincts. This vile attitude of Shakara has brought total displeasure to Vita his companion.

Verse 17: The courtesan's house must be reckoned as the resort of all youngmen; think of yourself a courtesan, as wayside creeper! Your body is like merchandise, to be purchased with money, so serve equally the man you love and the man you hate.

Verse 18: Shakara and Vita are searching for Vasantasena in the immensity of darkness. The dress and ornaments she has worn are appearing like a streak of lightening amidst a row of clouds.

She has applied perfumes to her limbs and that fragrance is being carried away by wind. Both of them are trying to locate her presence by following the jingling sound of her anklets.

Verse 19: Poet describes the night during New moon days. It appears that the totality of darkness has been smeared to limbs. It looks as though the sky is showering collyrium. Nothing could be identified in that immensity of darkness. There is no use by offering service to wicked persons. It is like moving in the immensity of darkness. There is poetic fancy or "Utprekshalankara" in this verse.

Definition: शृंगारप्रसन्न उद्वेगवत्पुरुषो कालरागात् ।

Verse 20: People who are fearful by nature are afraid of darkness and dense forest. There is a fear of being attacked by wicked people while walking in forests. The darkness gives shelter to dacoits, thieves, terrorists and sinners. Thus darkness and dense forest give refuge to people of varied interests and nature.

Verse 21: Moreover, My sight, which could take a wide view in light, being all of a sudden sealed by entering darkness, is as though closed though wide open, owing to the gloom.

Verse 22: Here is she, who spurned the scions of noble families in the pride of her youth, being dragged by her tresses that should be adorned with flowers.

Verse 23: (Seizing the maid) Not I have seized this wench, by the head, by the hair, by the tresses.

by the locks; now you may soo, or scream or squeal distressingly to the Great Lord, To Shakara, or to the Almighty.

Verse 24: Shakara was under the false impression of catching Vasantasena but in reality he has caught hold of the tresses of her maid in darkness. He realizes his mistake when she raises an alarm. But Vita under the cover of darkness assumes that she herself is Vasantasena and tells him not to leave her. In the opinion of Vita, people who are skilled in fine arts, who have performed on stage are capable of changing their voice and change their nature or dress. They can deceive others easily. Hence she should not left scot free on a false basics is the fervent request of Vita to Shakara.

Verse 26: Vita after seeing Vidushaka coming from a distance, praises his noble qualities. Charudatta is a charitable person. He never sent the supplicants with an empty hand. His body is enunciated as he is worried owing to lack of money being offered to petitioners. Charudatta was earlier like a reservoirfull of water. Now is like a dried up reservoir earlier owing to excessive charity. Now petitioners are not coming to his house as he has become a sacrificer like Raghun great king. Hence even Charudatta's enemies are praising him. As the poet has compared Charudatta to a reservoir, there is "Upamalanankara".

Verse 27: Vasantasena being chased by Vita and Shakara accidentally enters the house of

Charudatta. Charudatta offers his upper garment to Vasantasena as she was suffering from cold, owing to blowing of cool breeze mistaking her for Radanika his maid servant. Charudatta looking at Vasantasena in the darkness describes her as an Yellow streak amidst the row of clouds. One could know the beauty of Vasantasena by this verse. As the poet has decribed Vasantasena to yellow streak and upper garment to cloud there is "Upama Alankara".

Verse 28: Charudatta in dim light sees Vasantasena is very happy at her presence. Vasantasena had expressed her love in Charudatta sometime ago. Charudatta was having doubt whether Vasantasena was loving him owing to his poverty state now. But he is glad to know that she has come to meet him even amidst adversity.

Verse 29: The poet is describing natural moon raise at the end of I Act, which is a customary practice of Sanskrit Dramas. Moon with his white rays is shining like wet dates. He is showing light to ladies who are going to their lovers houses like torch light. Saffron colour has spread in the sky and amidst it there is moonrise like flow of milk. The rays of moon have pierced darkness and has fallen on earth and shining here and there.

II Act of Charudattam

अनवगीता- means "Unexceptional or blameless said by Maid that her mistress Vasantasena be adorned though she is without her jewellery. The God of Love is an unexceptional festival of the young.

बहुमानः- is to be regarded as बहुव्रीहि compound.

बहुः मनः यस्य सः - as lovely as he is respectable. What she means is "Love requires possible in a learned Brahmin who would always make one conscious of a sense of distance owing to his learning. One can only reverence him but not love him". Woolner. However, renders it thus-Do the highly respected ever relax their self-control?

भनोरथावृत्तो - means "the brother-in-law of your choice. (अवृत्तो भगिनीपतिः) - she looks upon वसन्तसेना as her sister and hence the man she loves in her heart is naturally a brother-in-law to her.

मधुकर - The bees are called or blamed pleasure seekers. Because they leave a mango past its blossoming. But the author understands that they are so called because they cling to it even when it is past its blossoming.

अपटाक्षेपेण-This should really be अपटीक्षेपेण which is the usual and proper word.

गुणवन्तो रक्षितव्यो भवति - Here is the conversation between वसन्तसेना and चैटी. It is not clear what वसन्तसेना means गुणवन्तो? "A man of virtue?"

पूजाविशेष - I infer I shall succeed in my object i.e., आसनार्थिकं कार्यं - She is so polite about it. I suppose I must. i.e., must sit down. However the import is "From this special hospitality. I infer I shall succeed in my object.

गुणनिश्चयः as गुण च निश्चयः च - a द्वन्द्व compound. Woolner renders: "It is difficult to find wealth and merit together" But that is hardly possible gramatically speaking.

III Act of Charudattam

Verse 1: The poet describes the Lute through the dialogue of Charudatta and Maitreya at the beginning of III Act. The Lute appears like a girl friend which consoles the heart of a person excited by love intoxication. Its melodious sound during assemblies associated with pleasures. It is like a friend who gives the essence of joy to her beloved in intimate moments. Other instruments are like co-wives to the lute which drives one to worry.

Verse 3: Charudatta is describing darkness which is fading away from his house to his friend Maitreya. The darkness has covered royal path. There is no movement of people in the middle of the night. Hence it appears as though the entire Ujjain is sleeping. The moonrise is appearing like beloveds in search of their lovers the setting of moon on eighth night of New moon days, the edges of a tusk of a wild elephant submerged in water. The Royal path is a kin to such illustrations. Poet has compared Ujjain to wild elephant, his tusk to royal path and hence Upamalankara.

Verse 4: The jester or Vidushaka is explaining sleep which has covered him. This sleep has covered his eyes and troubling him not to open the eyes. Sleep covers a person suddenly like a old age attacking a person. It dissipates the power of a person. It snatches away his courage and essence. A person is not aware of time being embraced by sleep. Sleep is a boon to a person.

Verse 5: Sajjalaka who is the lover of Madanika and attendant of Vasantasena has come to steal ornaments from a house. He is trying to steal gold ornaments from houses of rich people and give that as barter to Vasantasena and thus freeing her lover Madanika. He is unaware that he has broke open the wall of Charudatta's house. He is describing his skill of entering a house through that whole which appears like a snake that has left its slough and entering a hideout slowly and steadily. Here Sajjalaka has compared himself to an old snake and hence Upamalankara.

Verse 6: Sajjalaka is praising his stealing act. According to him there should be skill in stealing act. But it is not approved by intelligent and noble people. Although one engages in this act at night it is not a daring venture. One has to murder a person who prevents such acts. Hence it is a very cruel venture. Sajjalaka opines that it is better to engage in one's own business of stealing than to be humble always with folded hands. He substantiates his statement with an illustration from the Saaptika parva of the Mahabharata. Ashwathama at the end of the Mahabharata war, along with his maternal uncles Kripa and Kritavarma entered the camp of Pandavas in midnight. He killed sons of Pandavas (upapandavas) thinking that he has murdered Pandavas and thought he was victorious. In this heinous act Sajjalaka states that even I am following the same procedure.

Verse 13: Bhasa has depicted Vidushaka who

is in deepsleep. As per Ayurvedic Medical Sciences, Vidushaka's sleep has natural and disease free sleep.

Verse 14: Sajjalaka is ashamed of his dastardly and shameless act of stealing. But he is forced to this act owing to his beloved. Hence he is blaming his youth and act simultaneously and getting a mental solace to himself.

Verse 16: Vidushaka while sleeping and talking in sleep has handed over stolen ornaments to a person in his dream. But in reality he has handed over it to Sajjalaka when he woke-up from the sleep. Charudatta asked him to hand over the gold ornaments, he was shell-shocked and said that he has already handed over the same. By this argument of Vidushaka, people think that Charudatta himself would become a thief. Charudatta as also worried as to what would Vasantasena think about him when she comes to take back her ornaments. Charudatta thinks that Vidushaka is telling a lie in order to keep ornaments with himself and cheating Charudatta in this regard.

Verse 17: Vasantasena had given her gold ornaments to Charudatta. Charudatta has handed over the same to Vidushaka. Vidushaka while sleeping and dreaming gave away the same to Sajjalaka who had come to Charudatta's home for stealing. Charudatta was worried as to what reply he should give when Vasantasena returns to receive her ornaments. Charudatta's wife having heard the

entire incident, gives her pearl necklace to Vidushaka for handing over the same to Vasantasena. Charudatta is worrying as he is forced to receive the favour from his wife owing to designs and destiny. He describes his pitable state with an illustration such as a male being transformed into a female and a helpless female being changed into a male.

Verse 18: Wife of Charudatta had given her pearl necklace to Vidushaka for giving the same to Vasantasena so that Charudatta would be free from debt. Hence Charudatta blames his fate for being driven to such a state. He hopes that he would get abundant riches in the sabbre for engaging in charitable acts. He thinks as to how he should come out of his issue of self-prestige and duty as he has been caught between these two. He describes that although he was born in a high family and rolling in riches from the beginning owing to misfortune, he has been reduced to poverty ridden state. In this large context he feels compassionate for the condition of poor people.

Verse 19: Vasantasena had kept a few precious gold ornaments as fixed deposit with Charudatta. When that was stolen by a Sajjalaka, wife of Charudatta had sent her pearl necklace to Vasantasena. When Vidushaka questions as to why one should give such a precious and invaluable pearl necklace to Vasantasena in place of gold ornaments. Charudatta replies that with what amount of faith Vasantasena had given gold

ornaments to him with the same amount of faith they should be returned. If they are stolen than equal or higher amount of gold ornaments should be handedover to Vasantasena as it is a question of faith, trust and prestige.

IV Act of Charudattam

Verse 1: Sajjalaka lover of Madanika had stolen golden ornaments from the house of Charudatta, the previous night. He had emboldened sleep, darkness and fear to this wicked act. Now as the dark is approaching, he is afraid of this shameful act and start repenting for it. He was courageous at night but as the sun rises, his boldness is reducing and decreasing like the digits of moon in the morning. He is afraid that he would be caught by security guards and may be punished in case captured with booty. In this verse, the poet describes the nature of Sajjalaka to a decadent moon and hence there is Upamaalankara.

Verse 2: Sajjalaka while offering gold ornaments to his beloved Madanika suggests her not to display these ornaments. He tells a blind lie that these were made keeping the measurable of her body. She has to wear them secretly as a reciprocation of showing her love towards him.

Verse 3: Madanika informs Sajjalaka that she has already seen those ornaments which were offered to her as they originally belonged to her mistress Vasantasena. Madanika comes to know that Sajjalaka has stolen those ornaments from her house of Charudatta. She is shocked to find that her beloved has committed this sinful act and trembles through fear. The poet describes her state thus she is appearing like a distraught deer -being shot at arrow by a hunter. Even then Madanika is quite compassionate towards her beloved as he has committed this act for the sake of releasing her from Vasantasena.

Verse 4: Sajjalaka confesses in her lover Madanika that he committed that stealing act for securing her. He informs her that he is born in a noble family and lived a life full of contentment. He is preserving passion and love towards her and annoyed to find that she is interested in some one else. Madanika has treated Sajjalaka as a friend and beloved but it appears that she is shifting her loyalty to another.

Verse 5: Sajjalaka is suffering from guilt after stealing gold ornaments from the house of Charudatta unaware that they belonged to Vasantasena. Hence the next morning, he has become suspicious of everyone who looks or stares at him. He compares his state to a man who has committed a crime realizes his mistake and starts repenting. Such a person he becomes suspicious of himself owing to gentleness.

Verse 7: Vasantasena realizing the love of Sajjalaka towards her maid servant Madanika frees her from bondage. Sajjalaka tells that a person who is desirous of offering help or favour to others, should be careful as ignoble persons may take undue advantage of the same. He should help by selecting only noble and good people or else the very offer would backlash and the offerer will be in calamity or end up in dangerous circumstances. As the poet describes a particular incident with a general one, there is Arthantaranyasa Alankara.

Definition: उक्तिरर्थान्तरस्यासः स्यात् सामान्य विशेषयोः।

हनुमान् अर्धिमतरत् दुष्करं किं महात्मनाम्॥

Technical terminologies of Sanskrit Drama

Naandi (नान्दी)

Naandi is the introductory benediction at the beginning of every play. In it, homage is paid to the diety. Brahmins, Kings or the like coupled with an invocation for blessing. According to Sahitya Darpana, the definition is:

अशीर्वचनासंयुक्ता स्तुतिरस्मात्प्रयुज्यते।
देवद्विजनुपादीनां तस्मान्नान्दीति संज्ञिता॥

Naandi is the preliminary worship of a favourite diety before the commencement of the drama. Natyadarpana derives Naandi thus:

नन्दन्ति काव्यानि कवीन्द्रवर्गाः कुशीलवाः परिषदाश्च सन्तः।
यस्मादिद्यं सञ्जनसिन्धुहंसी तस्मादिद्यं सा कथितेह नान्दी॥

नन्दन्ति अस्यामिति, अस्या इति वा नान्दी -Naandi means that by which poets, musicians, spectator or literary works are delighted or shine to advantage. Naandi can also be explained in a different way. Nandi is the bull of Lord Shiva. His back served as stage for the dance of Shive displaying twofold varieties of Taandava and Laasya. Since the back of Nandi served as a stage, the worship offered with a view to entry on the stage is called Naandi.

नन्दी वृषः कोऽपि महेश्वरस्य रङ्गत्वमादौ किन्त स्वे जगाम।
तद्रङ्गमुद्दिश्य कृतां तु पूजां नान्दीति तां नाट्यविदो वदन्ति॥

Naandi is therefore the initial worship offered for the successful staging of the play. It is in this sense that it is used at the beginning of all the plays of Bhasa. But of late, it has come to denote the benedictory verses composed by the poet himself and in the sense it is used in majority of plays like Shaakuntala.

Sutradhara (सूत्रधारः)

सूत्रं प्रयोगानुष्ठानं धारयतीति सूत्रधारः। The term सूत्रधार means a stage-manager. He holds the conduct of the stage. The definition is:

नाट्योपकरणादीनि सूत्रमित्यभिधीयते।
सूत्रं धारयतीत्यर्थं सूत्रधारो निगद्यते॥

There are two kinds of Sutradharas-Naandi Sutradhara and Sthaapana Sutradhara. The duty of the Naandi Sutradhara is to perform the Purvaranga and that of Sthaapana Sutradhara is to introduce the play to the spectators. He is also called Sthaapaka. (स च काव्यार्थस्थापनात् सूत्रनात्स्थापकः.)

In the plays of Bhasa, the Naandi Sutradhara confines himself to the Purvaranga ceremony and the Sthaapaka pronounces the benedictory stanza of the poet and continues the introduction to the end. In the later classical dramas including Shaakuntala, the Naandi Sutradhara performs the Purvaranga ceremony and pronounces the Mangalashloka. After his exit, the Sthaapana Sutradhara enters and conducts the introduction.

The distinction lies in the fact that in the one class of plays the Mangalashloka falls to the lot of the Sthaapaka whereas in the other to that of the Naandi Sutradhara.

Sthapana (स्थापना)

स्थापना, प्रस्तावना and आमुखम् give the same meaning. The word स्थापना is used in the plays of Bhasa. The prologue स्थापना literally means foundation and in it the stage manager lays the foundation of the plot. The word प्रस्तावना is used generally in Kalidasa's dramas and the later classical dramas.

Dasharupaka defines स्थापना thus:

सूत्रधारो नटीं ब्रूते मारिषं वा विदूषकं।
स्वकार्यं प्रस्तुताक्षेपि चित्रोक्त्या यत्तदामुखं॥
प्रस्तावना वा॥

In the prologue, the stage manager is expected to converse wittily with the actress or the assistant actor or a clown for the purpose of introducing the play to the spectators. Generally in the prologues a mention of the poet of the work and occasionally the flattering of the spectators will be there. Bharatha in his Natyashastra says as follows:

प्रसाद्य रङ्गं विधिबन्तु कवेर्नामि च कीर्तयेत्।
प्रस्तावना ततः कुर्यात् काव्यप्रख्यापनाश्रयां॥

However these rules are not observed in the Trivandram plays.

Bharatavakyam (भारतवाक्यम्)

Bharatavakyam will be sung in the last Act of traditional Sanskrit Dramas. Usually Bharatavakyam will be in the form of a prayer for the prosperous welfare of the king and the happiness of the citizens of the nation. Perhaps Bharatavakyas are included at the end of the dramas by the writers to offer salutations to the author of "Natyashastra". Bharata means शैल्य or actor. It is of the opinion of several scholars that all the Bharata's or actors at the end of the drama sung together in the form of a prayer on the stage. But here in this drama Charudatta, due to unavailability of the last part, just to respect the actors or the Sage Bharata respectfully remembered.

॥ समाप्तं ॥ शुभमस्तु ॥

ಮೂರನೇ ಪಟ್ಟಿ

Model Question Paper of
IV Semester BCA/BHM Degrees

Language Sanskrit Paper-IV Max. Marks: 70

1. समीचीनं उत्तरं चिनुत लिखत च। 1x10=10

Choose and Write the correct Answers.

ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1. चारुदत्तनाटकस्य कर्ता कः ?
1) व्यासः 2) कालिदासः 3) भासः 4) शूद्रकः।
2. चारुदत्तस्य वासस्थानम्।
1) विदर्भा 2) उज्जयिनि
3) वारणासी 4) हस्तिनापुरम्।
3. कारुणिक कथाधारितं नाटकं किं ?
1) दूतवाक्यम् 2) बालचारितम्
3) प्रतिमानाटकम् 4) चारुदत्तम्।
4. विदूषकस्य नाम किं ?
1) शकारः 2) मैत्रेयः 3) सञ्जलकः 4) चेटः।
5. राजश्यालः संस्थानकः कः ?
1) मैत्रेयः 2) विटः 3) सञ्जलकः 4) शकारः।
6. चारुदत्तस्य पत्नी का ?

220

1) रदनिका 2) मदनिका 3) चतुरिका 4) ब्राह्मणी।

7. चारुदत्ते अनुरक्ता गणिका का ?

- 1) चतुरिका 2) रदनिका
3) वसन्तसेना 4) मदनिका।

8. चारुदत्त नाटके कति अङ्काः सन्ति ?

- 1) एकः 2) त्रयः 3) चत्वारः 4) द्वौ।

9. यज्ञफलं सहितानि भास रचितानि नाटकानि कति ?

- 1) एकदश 2) द्वादश 3) त्रयोदश 4) चतुर्दश।

10. शकारस्य सहचरः कः ?

- 1) सूत्रधारः 2) विटः 3) चेटः 4) सञ्जलकः।

2. महाकवि भासस्य जीवन देश काल कृतीन् च अधिष्ठित्य प्रबन्धं लिखत। 1x10=10

Write an essay on the Life, Place, Date and the works of Bhasa Mahakavi.

ಭಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ ಜೀವನ, ದೇಶ, ಕಾಲ, ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪುನಃ
ಬರೆಯಿರಿ.

अथवा / or / ಅಥವಾ

चारुदत्तनाटकस्य प्रथमाङ्कस्य विमर्शान्तर्कं प्रबन्धं लिखत।

Write an essay with critical appreciation of the First Act of the Drama Charudattam.

ಚಾರುದತ್ತ ನಾಟಕದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕದ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಯನ್ನು

221

ಬರೆಯಿರಿ.

3. ದ್ವಯೋಃ ಲಘು ಟಿಪ್ಪಣ್ಯಯೌ ಲಿಖತು |

2x5=10

Write short notes on any Two.

ಯಾವುಢಾದರೂ ಂರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಲಗೆ ಲಘು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) ವಸಂತಸೇನಾ 2) ಸ್ಥಾಪನಾ 3) ಶಕಾರಃ |

4) ದೇವತಾಕಾರ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಃ |

4. ದ್ವಯೋಃ ಶಲೂಕಯೋಃ ಅನುವಾದಂ ಕೃತ್ವಾ ವಿವೃಣುತು |

2x6=12

Translate and Explain any TWO stanzas.

ಯಾವುಢಾದರೂ ಂರಡು ಶ್ಲೂಕಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1. ದಾರಿಢಾತ್ ಪುರುಷಸ್ಯ ಬಾನ್ಧವಜನೂ ವಾಕ್ಯೇ ನ ಸನ್ತಿಘತೇ

ಸತ್ವಂ ಹಾಸ್ಯಮುಪೈತಿ ಶೀಲಶಾಸಿನಃ ಕಾನ್ತಿಃ ಪರಿಮ್ಲಾಯತೇ |

ನಿರ್ವೇರಾ ವಿಮುಖಿಭವನ್ತಿ ಸುಹೃದಃ ಸ್ಫೀತಾ ಭವನ್ತ್ಯಾಪದಃ |

ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ಚ ಯತ್ ಪರೈರಪಿ ಕೃತಂ ತತಸ್ಯ ಸಂಭಾವ್ಯತೇ ||

2. ಲಿಂಪತೀವ ತಮೂಙ್ಗಾನಿ ವರ್ಷತೀವಾಜ್ಜನಂ ನಭಃ |

ಅಸತ್ಪುರುಷಸೇವೇವ ದೃಷ್ಟಿರ್ನಿಷ್ಫಲತಾಂ ಗತಾ ||

3. ಁತ್ಕಾಣಿಠತಸ್ಯ ಹೃದಯಾನುಗತಾ ಸಖೀವ

ಸಡ್ಕೀರ್ಣದೂಘರಹಿತಾ ವಿಷಯೇಷು ಗೂಢಿ |

ಕ್ರೀಡಾರಸೇಷು ಮದನವ್ಯಸನೇಷು ಕಾನ್ತಾ |

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ತು ಕಾನ್ತರತಿವಿಧನಕರೀ ಸಪತ್ನೀ ||

4. ಅಜ್ಞಾನಾದ್ ಯಾ ಮಾಯಾ ಪೂರ್ವಶಾಖಾ ಪತ್ನೈವಿಯೂಜಿತಾ |

ಛಾಯಾರ್ಥಿ ಗ್ರೀಷ್ಠಸಂತಸ್ತಾಮೇವ ಪುನರಾಶ್ರಿತಃ ||

5. ದ್ವಯೋಃ ಸಸಂದರ್ಭಂ ವಿವೃಣುತು |

2x4=8

Explain with reference to context on any TWO

ಯಾವುಢಾದರೂ ಂರಡನ್ನು ಸಂದರ್ಭಸಹಿತ ವಿವರಿಸಿ.

1. ಬುಭುಕ್ಷಯಾ ಪುಷ್ಕರಪತ್ರಪತಿತಜಲವಿನ್ದು ಇವ ಚಞ್ಚಲಾಯತೇ ಇವ ಮೇಙ್ಕಿಣಿ |

2. ಯತ್ ಸೂಹೃದಾನಿ ಸುಜನೇ ಶಿಥಿಲೀ ಭವನ್ತಿ |

3. ಗುಣವಾನ್ ರಥಿತವ್ಯೂ ಭವತಿ |

4. ಮಧುರಮಪಿ ಬಹು ಖಾದಿತಮಜೀರ್ಣಂ ಭವತಿ |

6.a) ವರಾಹಮಿಹಿರಮ್ ಅಧಿಕೃತ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಂ ಲಿಖತು | 1x10=10

Write an essay on Varahamihira

ಪರಾಹಮಿಹಿರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

ಅಥವಾ / or / ಅಥವಾ

ಚರಕಸುಶೃತವಾಗ್ಭಟಾನ್ ಅಧಿಕೃತ್ಯ ಪ್ರಬಂಧಂ ಲಿಖತು |

Write an essay on Charaka Sushruta and Vagbhata.

ಚರಕ, ಸುಶೃತ, ವಾಗ್ಭಟರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಬಂಧ ಬರೆಯಿರಿ.

b) ದ್ವಯೋಃ ಲಘು ಟಿಪ್ಪಣ್ಯಯೌ ಲಿಖತು |

2x5=10

Write short notes on any TWO.

ಯಾವುಢಾದರೂ ಂರಡಕ್ಕೆ ಲಘು ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1. ಚರಕಸಂಹಿತಾ |

2. ಬೃಹತ್ಸೂತ್ರಂ

3. ಆರ್ಯಭಟಃ |

4. ಮಹಾವೀರಾಚಾರ್ಯಃ |

